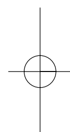
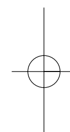
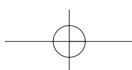

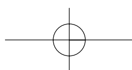
Constantin Schifirneț

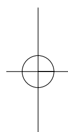
Sociologie

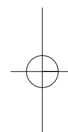

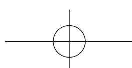

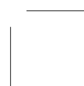

Constantin Schifirneț

Sociologie

Ediția a III-a revăzută și adăugită

comunicare.ro

SNSPA, Facultatea de Comunicare şi Relaţii Publice „David Ogilvy“
Strada Povernei 6–8, Bucureşti
Tel./fax: (021) 313 58 95
E-mail: editura@comunicare.ro
www.editura.comunicare.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
SCHIFIRNEŢ, CONSTANTIN
Sociologie / Constantin Schifirneţ. – Ed. a 3-a –
Bucureşti: comunicare.ro, 2004
Bibliogr.
Index
ISBN 973-711-023-4

316

Cuprins

CAPITOLUL I
Sociologia, știință despre societate

1.1. Obiectul și definirea sociologiei

Termenul de sociologie provine din cuvântul latin *socius*, în traducere, social sau societate, și cuvântul grec *logos* care înseamnă știință. La un nivel foarte general, sociologia este știința despre social.

Sociologia a fost definită de-a lungul timpului în diferite moduri. Termenul de sociologie apare pentru prima oară, în 1838, la filosoful francez Auguste Comte în *Cours de philosophie postive*, 1830-1842. Au urmat după aceea încercări de definire a sociologiei, la care facem referire mai jos. Astfel, Émile Durkheim a conferit sociologiei statutul de „știință a faptelor sociale“ (1974, p. 35). Max Weber a considerat sociologia ca știința care studiază acțiunea socială. George Gurvitch a dat următoarea definiție: „sociologia este știința fenomenelor sociale totale, care are drept obiect studiul global al relațiilor sociale, societatea ca integralitate de raporturi“. Dimitrie Gusti considera că „sociologia este știința realităților sociale“ (I, 1968, p. 237). În viziunea unui alt sociolog român, Petre Andrei, „sociologia studiază în mod obiectiv, în primul rând, existența socială sub aspectul ei static-structural, și apoi sub aspectul dinamic-funcțional al ei, arătând fazele și tipurile sociale realizate“ (vol. I., p. 151). Traian Herseni a susținut că „sociologia este știința societăților omenești, este o disciplină ce se ocupă cu studiul vieții sociale, al fenomenelor de comunicare umană, de conviețuire socială“ (1982, p. 37).

Sociologul american Alex Inkeles, în lucrarea sa *What is Sociology?* (p. 2), apreciază că există trei căi principale pentru circumscrierea obiectului sociologiei, prin care căutăm să descoperim problematica proprie de studiu:

1. *calea istorică*, cu ajutorul căreia descoperim problemele centrale ale fondatorilor sociologiei;
2. *calea empirică*, prin care studiem cercetările sociologice concrete pentru a depista acele subiecte sau probleme cărora sociologii contemporani le dau cea mai mare atenție;
3. *calea analitică*, prin care decelăm capitole și domenii ale sociologiei.

Din studiul moștenirii sociologice și din cunoașterea modului cum sociologii studiază realitățile sociale s-a constatat că anumite procese, instituții și fenomene sociale: familia, stratificarea socială, raporturile dintre componentele societății, mecanismele de funcționare a societății nu au fost obiect al unei anumite discipline decât din momentul constituirii sociologiei ca știință. Domeniul sociologiei este realitatea socială în

procesualitatea devenirii şi stabilităţii ei. În mod concret, obiectul sociologiei îl constituie studiul colectivităţilor umane şi al relaţiilor interumane din cadrul acestora, precum şi examinarea comportamentului uman în grupuri şi comunităţi umane.

Am amintit că obiectul sociologiei cuprinde o arie de probleme de o mare complexitate şi diversitate. Studiul acestor teme s-a diferenţiat şi s-a aprofundat, conturându-se un sistem de discipline sociologice, care s-a extins treptat, ajungându-se până la aproape o sută de discipline sociologice. Enumerăm câteva dintre ele: sociologia culturii, sociologia politică, sociologia civilizaţiilor, sociologia economică, sociologia cunoaşterii, sociologia familiei, sociologia devianţei, sociologia comunităţilor, sociologia morală, sociologia juridică, sociologia limbii, sociologia artei, sociologia literaturii, sociologia educaţiei, sociologia muncii, sociologia industrială, sociologia rurală, sociologia urbană, sociologia religiei, sociologia mass media etc.

Sociologia generală şi disciplinele sociologice abordează problemele sociale în temeiul unei paradigme, al unui ansamblu de concepte, propoziţii, metode şi tehnici de cercetare, instituite ca un model de investigaţie.

De regulă, orice doctrină sociologică tinde spre conturarea unei paradigme de analiză a sociologiei sau a unui domeniu sociologic, iar studiul unei teme se întreprinde având la bază paradigma curentului sociologic în care se include demersul ştiinţific al chestiunii cercetate.

1.2. Relaţia sociologiei cu alte ştiinţe socio-umane

Înţelegerea specificului sociologiei, ca ştiinţă, rezultă şi din studiul relaţiilor acestei discipline cu alte ştiinţe. Cercetând un domeniu al realităţii, cel social, sociologia se întâlneşte, inevitabil, cu alte ştiinţe. Ştiinţele despre societate şi om se împart în trei mari grupuri (A. Mihu, 1992, p. 26):

– *ştiinţele sociale* (antropologia, economia, psihologia socială, istoria, sociologia);

– *disciplinele umaniste* (filozofia, teologia, literatura, muzica şi arta);

– *ştiinţele comportamentului* (sociologia, antropologia, psihologia, aspecte comportamentale ale biologiei, economiei, geografiei, dreptului, psihiatriei, ştiinţelor politice).

Sociologia este inclusă, aşadar, în două grupuri de ştiinţe: sociale şi ale comportamentului. Aceasta demonstrează, pe de o parte, complexitatea obiectului ei de studiu, pe de altă parte, existenţa unor moduri diferite în care poate fi abordată problematica socială.

Sociologia comunică, practic, cu toate ştiinţele, deoarece socialul – obiectul ei de cunoaştere – cuprinde elemente ce sunt studiate din toate perspectivele ştiinţei. Cum fiecare ştiinţă îşi delimitează obiectul la segmente ale realului este evident că viziunea sociologiei este parţială, iar pentru explicarea acesteia se aduc argumente şi din ştiinţe conexe. De aceea, graniţele dintre ştiinţele socio-umane sunt fluide.

Circumscrierea sociologiei de alte ştiinţe socio-umane se reflectă în obiectul de studiu şi în problematica specifică celorlalte ştiinţe. Cu ce se îndeletniceşte sociologia? Ea studiază realitatea socială dincolo de aspectele ei particulare. Finalitatea sociologiei

stă în cunoașterea, explicarea și înțelegerea științifică a structurii și funcționării societății globale. În același timp, sociologia caută răspuns la o chestiune esențială, și anume, relația dintre individ și societate sub toate aspectele. Pentru delimitarea domeniului sociologiei este oportună analiza raporturilor sociologiei cu celelalte științe socio-umane.

Psihologia este știința care studiază comportamentul individual și personalitatea prin proprietăți cum sunt: atitudini, nevoi, sentimente, precum și prin procese: învățare, percepție etc. În acest domeniu se distinge o știință particulară, psihologia socială, strâns asociată cu sociologia. Psihologia socială este cunoașterea științifică a interacțiunii comportamentelor și proceselor psihice umane. Ea studiază modul cum are loc interacțiunea comportamentelor individuale și de grup, ca și stările și procesele psihice colective, personalitatea sub raportul condiționării socio-culturale. (S. Chelcea, „Psihologia socială“, în *Dicționar*, 1993, p. 476). Sociologia, spre deosebire de psihologie, se ocupă de cunoașterea relațiilor sociale, a structurilor, interacțiunilor și organizării din societate. Psihologia studiază psihicul individului, iar sociologia abordează colectivitățile sociale.

Antropologia este știința despre om ca individ, grup și specie (G. Geană, „Antropologie“, în *Dicționar*, 1993, p. 40), văzut din perspectivă biologică și socială. Antropologia fizică analizează teme referitoare la originea omului. Apropiată de sociologie este antropologia culturală, aceasta fiind preocupată de studiul comportamentului uman în contextul normelor și valorilor dintr-o societate concretă. Sociologia se centrează pe cunoașterea societăților contemporane, pe când antropologia culturală are ca obiect culturile arhaice. În discursul antropologiei culturale se includ teme referitoare la contextele de existență a tradițiilor, la civilizația modernă în relație cu valori tradiționale. Antropologia socială studiază structurile sociale ale unei societăți tradiționale, iar sociologia abordează aceeași problematică în societățile actuale. Antropologia are ca obiect societatea, la fel ca și sociologia. De aceea, ea a fost considerată ca fiind sora sociologiei. Din această cauză există mici diferențe între antropologie și sociologie.

Științele economice studiază producerea, distribuirea și consumul bunurilor și serviciilor. Temele predilecte sunt: munca, banii, finanțele, afacerile, relațiile economice internaționale etc. Spre deosebire de sociologie, aceste științe acordă mică atenție interacțiunii dintre oameni în activitatea economică, sau structurilor sociale din sfera economică. Pentru sociologie, economia este mediul de producere a unor relații sociale, de afirmare a omului ca forță de muncă în anumite contexte sociale. Evoluția gândirii sociologice a condus la constituirea unei sociologii de ramură, sociologia economică, orientată către analiza sociologică a vieții economice.

Științele politice studiază ideile despre organizarea politică a societății, modurile de guvernare, comportamentul politic, structurile de putere, mișcările politice, comportamentul electoral, participarea politică. Sociologia include multe dintre aceste subiecte, analizate însă ca realități sociale. Trebuie spus că între sociologie și științele politice deosebirile sunt mici. Baza științelor politice este dată, indiscutabil, de sociologie.

1.3. Evoluția ideilor sociologice. Constituirea sociologiei ca știință

1.3.1. Concepții despre societate

De-a lungul dezvoltării societății umane au fost formulate în diverse modalități idei despre societate, realitatea socială, relațiile sociale. Soluționarea problemelor sociale, funcționarea societății au fost obiectul gândirii sociale din antichitate (China, Grecia, Roma). Să amintim cele 282 legi ale Hammurabi care prevedeau reglementări ale unor importante aspecte ale vieții sociale: comerț, educație, sănătate. În Grecia antică s-au elaborat teze esențiale pentru gândirea socială, care apoi au fost preluate și valorificate, în epoca modernă, de sociologi.

Platon (427-347 î.H.) trasează, în *Republica*, contururile unei societăți perfecte. Filosoful grec prezintă structurile societății, formele de guvernământ, organizarea economică a acestui mod de organizare socială. O societate perfectă poate ființa numai dacă ea este condusă de filosofi, care nu trebuie să dispună de nici o proprietate și nici de familie pentru că numai în acest fel, gândea Platon, se punea stavilă corupției, mitei și nepotismului.

Aristotel (384-322 î.H.), în scrierile sale *Etica Nicomachică*, *Politica*, *Constituția atenienilor*, a formulat idei ce au premers demersul sociologic modern. Filosoful grec a definit omul ca animal social (*zoon politikon*). Viața socială are un scop al său propriu și un mecanism de autoreglare. Pornind de la această premisă, Stagiritul concepe realitatea socială pe niveluri:

1. *Philia* – modul în care omul își stabilește conduita sa în raport de regulile și valorile cetății, ceea ce astăzi a fost denumit sociabilitate;
2. *Coinoma* – grupurile dintr-o societate;
3. *Politeia* – statul identificat cu societatea globală;
4. *Nomos* – ansamblul regulilor de conduită bazate pe obiceiuri, moravuri, morală ceea ce, într-un cuvânt, înseamnă lege prin care se asigură cadrul normativ al polisului.

În perioada modernă, urmare a dezvoltării capitaliste a societății, realitatea socială devine obiect de studiu sistematic. În gândirea socială s-a manifestat direct influența viziunii mecaniciste, de sorginte carteziană, asupra realității. Orice studiu trebuia să examineze fundamentele raționale ale oricărei acțiuni umane sau sociale. Teoriile contractualiste au pus accentul pe decelarea elementelor raționale din societate.

Thomas Hobbes (1588-1679) caută să cunoască societatea cu metodele specifice geometriei. Viața socială este definită în temeiul principiilor mecaniciste. Ideea de bază a gândirii sale, expusă în scrierea sa *Leviathan sau materia, forma și puterea unui stat ecleziastic și civil*, este tendința omului spre autoconservare și putere. În concepția sa, există o stare naturală a societății, caracteristică perioadei când statul nu exista. Această fază se detașa prin anarhie, concurență, agresivitate, individualism. Corespunzător stării naturale este dreptul natural care exprimă dreptul fiecăruia de a-și asigura existența prin utilizarea oricărui mijloc, situație exprimată prin aserțiunea „homo homini lupus“ (omul este lup pentru semenul său). Filosoful englez ajunge la concluzia că omul dispune și de o „lege naturală“, bazată pe rațiune „care îi interzice omului să facă ceva ce ar putea conduce la nimicirea propriei sale vieți!“. Pentru ca oamenii să trăiască în comun și să fie egali

între ei, se impune, afirmă Hobbes, adoptarea unui contract social între oameni, astfel încât fiecare să renunțe la dreptul lui natural, iar garantarea respectării acestui contract poate fi dată de Leviathan, o formă de guvernământ absolutistă, exercitată de un monarh.

John Locke (1632-1704) continuă ideile lui Hobbes. El concepe statul bazat pe un contract. Spre deosebire de Hobbes, Locke argumentează caracterul negativ al unei puteri atotstăpânitoare. Dacă la Hobbes statul este, oriunde și oricând, mai bun decât cei pe care îi guvernează, în concepția lui J. Locke statul și omul cunosc aceleași criterii și principii morale. Preocupat de forma optimală a statului, filosoful empirist formulează o idee esențială ce va fi apoi dezvoltată de sociologie: separarea puterilor în stat. Funcția fundamentală a statului este asigurarea ordinii legislative printr-o majoritate a cetățenilor. O altă teză valoroasă, ce-i aparține, se referă la necesitatea ca statul să fie controlat de societatea civilă.

Charles de Montesquieu (1689-1755), în opera sa *Despre spiritul legilor*, a dezvoltat ideea lui Locke despre separarea puterilor în stat: legislativă, judecătorească și executivă.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) dezvoltă teoria contractualistă. El pleacă de la premisa că omul nu este rău și corupt de la natură, cum susțineau, mai ales, teoreticienii englezi. Omul se naște bun, liber și egal. El a fost corupt de civilizație. Gânditorul francez aduce discuția pe terenul moral și al voinței generale determinate de rațiune și moralitate. „Omul se naște liber, dar pretutindeni trăiește în lanțuri“ (*Contractul social*) susține filosoful francez. Pentru a putea conviețui într-un „corp moral și colectiv“, oamenii trebuie să se detașeze de interesele și trebuințele lor, și să devină parteneri într-un contract social. În acest fel, omul devine cetățean care participă la voința comună. Societatea este alcătuită din indivizi care se supun voluntar voinței generale colective, sursă certă a suveranității legitime. În temeiul acestei teorii a voinței, exercitarea puterii statului se face prin legi stabilite de totalitatea indivizilor într-o dezbatere liberă, în deplină egalitate și prin vot direct. Rousseau argumenta necesitatea unui stat democratic bazat pe voința generală în cadrul căruia puterea să fie dată de membrii săi: „puterea poate fi transmisă, voința însă, nu“, teză fundamentală a gândirii sale.

Immanuel Kant (1724-1804) a dezvoltat o teorie a statului bazată pe gândirea sa despre morală a cărei chintesență este ideea imperativului categoric. Filosoful german, prin imperativul categoric, aprecia că un individ trebuie să acționeze pentru ca și ceilalți să vrea să acționeze în același mod, dar fără să-i oblige să procedeze astfel, deoarece s-ar ajunge la limitarea libertății. În lucrarea sa *Întemeierea metafizicii moravurilor*, el subliniază că dreptul se preocupă numai de asigurarea libertăților tuturor: „Dreptul este deci întruchiparea condițiilor în care voința unuia poate fi unită cu voința celuilalt, după o lege universală a libertății“. De aceea, libertatea este singurul drept înnăscut. În temeiul acestui drept originar se organizează statul, care nu poate fi decât expresia rațiunii. Această viziune asupra libertății și a statului va fi ulterior mult dezbătută de filosofi și de către sociologi. Raționalismul sociologic originat în ideea existenței unei raționalități sociale își are fundamentele în gândirea kantiană.

G.W.F. Hegel (1770-1831) a formulat, în cadrul sistemului său filosofic, idei despre societate, în special în lucrările *Principiile filosofiei dreptului* și *Filosofia istoriei*. Libertatea este concepută de gânditorul german ca o formă a dialecticii dezvoltării sociale și individuale. A fi liber înseamnă, la Hegel, „a fi în alteritate la sine însuși“.

Ideea se autodezvoltă la nivelul gândirii pure, ca abstracții nedeterminate și concepte (teza), trecând apoi, prin alteritate, în natură (antiteza), revenind la sine, prin om și societate (sinteza). Hegel vede statul ca o formă a rațiunii. Într-un stat, raționalul și realul sunt în egală măsură prezente, ceea ce ar demonstra caracterul inadecvat al teoriei contractului social: „Numai în stat, omul are parte de o existență rațională… statul este viața existentă, cu adevărat morală“. (*Principiile filosofiei dreptului*). Organizarea statală depășește antiteza societate civilă–familie. De aceea, monarhia prusacă prezintă realizarea practică a spiritului absolut, idee derivată dintr-o altă teză hegeliană – libertatea individului este expresia tăriei comunității. Gândirea lui Hegel despre societate este relevantă nu numai prin ideile sale, ci și prin critica lui K. Marx, și mai ales, dezvoltarea unora dintre tezele filosofului german de către autorul *Capitalului*.

Din această succintă istorie a ideilor despre societate rezultă că, până în secolul al XIX-lea, despre viața socială se discuta în cadrul unor doctrine filosofice. Se cuvine a remarca accentul tot mai puternic ce se pune în secolul al XVIII-lea, cu deosebire în gândirea franceză și germană, pe cunoașterea și interpretarea faptelor sociale, prefigurându-se imperativul constituirii unei științe speciale.

1.3.2. Fondatorii sociologiei

Auguste Comte (1798-1857) este considerat fondatorul sociologiei și primul care a formulat conceptul de „sociologie“ definită ca „știință a societății“. Filosoful francez a ajuns la ideea de sociologie, urmare a concepției sale despre evoluția gândirii omenești. Știința parcurge trei stadii diferite: teologic, metafizic și pozitiv. Orice cunoaștere într-un domeniu debutează cu stadiul bazat pe concepte teologice. Să luăm ca exemplu, astronomia. Aceasta a oferit, în societățile primitive, explicații la mișcările cerești prin acțiunea unor zei, demoni sau ființe. În al doilea stadiu, cel metafizic, locul lui Dumnezeu este luat de principii abstracte. Conceptele teologice au fost înlocuite cu explicații metafizice bazate pe rațiune. Al treilea stadiu – pozitiv sau real – relevă semnificația cunoașterii științifice rezultată din observarea relațiilor și interdependențelor guvernate de legi: „spiritul pozitiv constă, mai ales, în a vedea pentru a prevedea, pentru a cerceta ceea ce este, cu scopul de a descoperi ceea ce va fi, pe baza teoremei universale a transformabilității legilor naturii“. (*Cours de philosophie positive*). În demersul său privind sistemul științelor, Comte propune o ierarhizare a științelor, în care prioritatea o deține matematica urmată de astronomie, fizică, chimie, biologie, sociologie. Știința despre societate este concepută ca fiind cea mai complexă. A. Comte exprima încrederea în capacitatea științei de a formula legi pe baza observației, astfel încât ele să fie certe și imposibil de infirmat de către noi experimente. Pentru Comte, toată cunoașterea umană este dată numai de știință datorită virtuților ei de studiu sistematic al fenomenelor și de explicare a legilor de ființare a acestora. Filosoful francez aprecia că numai observația este metoda cea mai eficientă de cunoaștere științifică, și avertiza că sociologia „trebuie să reziste contra invaziei matematice“.

Filosoful francez divide studiul societății în statica socială, axată pe studiul structurii societății, și dinamica socială, orientată spre studiul schimbării sociale și al dezvoltării

instituționale. Este de reținut că, pentru Comte, societatea dispune de multe caracteristici, asemănătoare celor tipice pentru organismele vii, dar societatea este un organism diferit de cel din lumea animalelor. De asemenea, Comte a conceput societatea ca un organism bazat pe ordine, dependentă de existența comunității de idei împărtășită de membrii săi. Prin urmare, sociologia este știința preocupată de cunoașterea realității sociale distincte de biologic și organic.

Aceste idei au avut o influență puternică asupra concepțiilor lui Herbert Spencer și Émile Durkheim.

Herbert Spencer (1820-1903) este fondator al sociologiei prin argumentarea, într-o teorie specială, a organicității societății. Filosoful englez a dezvoltat ideea lui A. Comte despre diviziunea studiului societății în statica socială și dinamica socială, și a preluat de la acesta teza societății ca organism colectiv. În viziunea sa, societatea este analogă organismului biologic. Asemănător corpului uman alcătuit din organe – rinichii, plămânii și inima –, societatea este alcătuită din instituții – familia, religia, educația, statul și economia. Evoluția societății are loc identic cu evoluția organismului. Așadar, o societate cunoaște toate etapele dezvoltării unui organism, de la naștere până la moarte, ceea ce este reflexul acțiunii unor legități. Prin această idee, H. Spencer pune pentru prima oară în sociologie bazele teoriei sistemice despre societate. Progresul social este efectul evoluției sociale în mod organic. În acest sens, el a fost adeptul selecției și evoluției naturale a societății, iar dezvoltarea socială este posibilă numai prin această selecție naturală. De aceea, Spencer a susținut ideea neintervenției guvernului în adoptarea legislației. În societate trebuie să acționeze selecția naturală astfel ca numai cei, care s-au dovedit capabili să se adapteze la cerințele realului, să supraviețuiască, și vor fi perpetuate numai acele forme sociale ce au rezistat la exigențele evoluției naturale. Evoluția socială este, după Spencer, divergentă și nu lineară iar, în anumite condiții sociale și culturale, ea cunoaște procesele de regres și stagnare. Dezvoltarea constă în trecerea de la starea de dezagregare la o stare structurată, de la o stare omogenă la una eterogenă. Finalitatea oricărei dezvoltări o reprezintă crearea unei situații de echilibru. În lucrarea *Progresul, legea și cauzele sale*, Spencer concepe dezvoltarea istorică ca pe o luptă pentru existență și ca proces de supraviețuire a celui mai puternic (Maria Fürst, Jurgen Trinks, 1997, p. 264). Ideile sale vor fi reluate de alți sociologi, mai ales pe linia evoluționismului. Concepția sa a avut înrâurire asupra unor gânditori români, cu deosebire la junimiști.

Karl Marx (1818-1883), deși el însuși nu s-a considerat un sociolog, a influențat puternic gândirea sociologică. Față de Spencer, Marx a susținut că, periodic, orice societate cunoaște, inevitabil, transformări radicale, ceea ce determină manifestarea acțiunilor revoluționare. Societatea evoluează nu numai spontan, ci și prin intervenția directă a omului. Societatea este analizată de Marx ca un sistem alcătuit din forțe de producție și relații de producție, rolul determinant avându-l, în acest raport, cei ce produc bunuri. Sistemul social este structurat în baza economică și suprastructura juridică, politică, religioasă, artistică. Cum are loc schimbarea socială? După Marx, prefacerile sociale sunt provocate atunci când forțele de producție determină sensul evoluției societății. Motorul dezvoltării sociale îl reprezintă lupta de clasă („Toată istoria umană de până acum este istoria luptei de clasă“) deoarece în orice societate bazată pe proprietatea

privată asupra mijloacelor de producție ființează un conflict între deținătorii de mijloace de producție și cei care-și vând forța de muncă proprietarilor. Explicația dată de Marx se referă la ritmul mai rapid de progres cunoscut de forțele de producție, iar noile tehnologii și moduri de organizare a producției conduc, indiscutabil, la apariția unor noi clase, capabile să gestioneze progresul rezultat din modificările produse în planul producției materiale. Această nouă clasă luptă, astfel, împotriva vechilor clase interesate în a-și menține pozițiile conducătoare în stat. În acest mod Marx a explicat apariția societății capitaliste occidentale și tot în aceeași manieră a apreciat că va avea loc înlocuirea societății capitaliste cu societatea comunistă, act înfăptuit de proletariat, văzut ca o clasă atașată progresului determinat de dezvoltarea industrială și tehnologică. Revoluția comunistă se declanșează în țara cea mai avansată economic – Anglia –, și apoi ea se produce și în celelalte state. Ea ar duce la instaurarea unei societăți lipsite de clase sociale și de proprietate, organizată pe principiul „de la fiecare după capacități, fiecăruia după necesități", care s-a dovedit utopic în țările care au fost obligate să experimenteze modelul marxist de societate. Într-un limbaj nu întotdeauna riguros științific, Marx dezvăluie mecanisme ale funcționării și organizării societății capitaliste occidentale, explică modul cum se stabilesc relațiile între componentele sociale, argumentează rolul primordial al producției în orice societate.

Émile Durkheim (1858-1916) a configurat pentru prima oară obiectul propriu al acestei discipline, asemănător cu domeniul de studiu din oricare știință: „Principalul nostru obiectiv […] este de a extinde raționalismul științific la conduita omenească, arătând că […] ea este reductibilă la raporturi de la cauză la efect" și de aceea sociologia „nu trebuie să consiste într-o simplă parafrază a prejudecăților tradiționale" (Émile Durkheim, 1974, p. 35).

Sociologul francez a fost preocupat de modul cum societățile durează în timp. În acest sens a căutat elementele ce pot explica existența societăților. Preocupat de studierea științifică a realității sociale, Durkheim a examinat factorii ce determină obiectiv ființarea societății. Pentru că societatea este entitate independentă de individ, sociologul francez a gândit grupul ca realitate socială fundamentală. Faptele ce au loc în grup constituie problematica sociologiei deoarece acestea sunt independente de individ în aceeași măsură ca și procesele și fenomenele studiate de științele naturii. Întrucât el a văzut societatea dincolo de dimensiunile psihologice și biologice, fenomenele sociale au fost considerate ca lucruri. „Tratăm faptele sociale ca lucruri", scrie Émile Durkheim.

Faptele sociale sunt aspecte ale vieții sociale care nu pot fi explicate în termenii specifici individului, pentru că ele se produc autonom de acesta și sunt exterioare lui. Faptele sociale sunt cunoscute în mod direct sau empiric, iar sociologul caută date senzoriale obiective rezultate din măsurarea lor în contextul vieții sociale. Caracterul obiectiv al faptului social derivă și din caracteristicile sale de a constrânge individul să urmeze o anumită direcție și nu alta. Faptul social evoluează independent fără a se conforma voinței individuale. Societatea însăși acționează ca un sistem de constrângeri, determinând individul să acționeze așa cum îi dictează ea. Observăm că, în gândirea lui Durkheim, prioritară este societatea și, din acest motiv, el o concepe, din această perspectivă, ca obiect al sociologiei. Societatea este mai mult decât suma părților sale. Faptul social acționează asupra individului nu numai pentru că este exterior lui, dar și

datorită internalizării de către acesta a standardelor de comportament ale societății în care trăiește.

Faptul social reprezintă unealta gnoseologică de investigare a realității sociale. Investit cu atribute morale, faptul social trebuie să acționeze pentru asigurarea ordinii sociale prin reunirea indivizilor în acțiunea de funcționare a întregului sistem social.

Analiza societății prin faptul social este întreprinsă de sociologul francez în lucrarea *Diviziunea muncii sociale* (1893). Durkheim a făcut distincția între solidaritatea mecanică și solidaritatea organică, derivată din compararea structurilor sociale simple în societățile tradiționale cu diviziunile complexe în societățile moderne. În primele tipuri de societate, diviziunea muncii era foarte simplă, afirmată între persoane implicate în aceeași ocupație, cum ar fi vânătoarea și agricultura. În acele contexte sociale au existat un stil comun de viață, un set comun de credințe, obiceiuri și ritualuri cunoscute și practicate de către toți. Prin urmare, a existat un consens comun fundamental pe care Durkheim l-a denumit conștiința colectivă în temeiul căreia oamenii au cunoscut aceeași viață socială și au edificat o solidaritate socială care orientează și controlează comportamentul individual. Această solidaritate este mecanică, iar dimensiunea ei esențială este conștiința colectivă.

Pe măsură ce societățile se modernizează, adoptă tipuri de producție industrială, iar diviziunea muncii devine mai complexă, se schimbă și tipul de solidaritate socială. Migrarea oamenilor de la sat la oraș, din activitățile agricole în muncile industriale contribuie la erodarea vechii solidarități. În locul omogenizării din societatea tradițională se impune eterogenitatea socială în ocupații, stiluri de viață. Conștiința colectivă este înlocuită cu conștiința individualității. Se face trecerea de la proprietatea comună la proprietatea privată, de la responsabilități colective la drepturi individuale. Relațiile directe între oameni și controlul informal își pierd din semnificație. Puterea și autoritatea au trecut din responsabilitatea familiei și a bisericii în seama justiției și a statului. Toate acestea au impus o nouă solidaritate socială, anume solidaritatea organică. Ea este fundamentul realizării, cu succes, a combinării ordinii sociale cu libertatea individuală. Nucleul acestei solidarități este diviziunea complexă a muncii, liant al economiilor industriale din societatea modernă în care fiecare este interdependent cu celălalt. Așadar, oamenii sunt determinați să coopereze pentru că numai astfel fiecare poate să-și realizeze scopurile. Diviziunea muncii este „dacă nu unica, cel puțin principala sursă a solidarității sociale în societățile bazate pe specializarea sarcinilor". Cum faptul social este greu de descifrat din observarea sa, Durkheim a indicat dreptul, în calitatea lui de simbol vizibil, domeniul de studiu al tuturor varietăților de solidaritate socială.

Max Weber (1864-1920) este considerat printre fondatorii sociologiei, însă el a adus o contribuție importantă și la dezvoltarea unor domenii din științele politice, științele economice, istorie. El face diferența necesară între sociologie și științele naturii. Pentru sociologul german toate faptele sociale sunt fapte comprehensibile. Fenomene cum sunt stabilirea unui preț, organizarea unei greve, conduita religioasă a unui trib sunt cunoscute în alt mod decât sunt studiate fenomenele naturale – căderea unui meteorit, înghețarea apei –, adică primele sunt cunoscute din interiorul lor, pentru că sociologul însuși este o ființă socială, pe când celelalte fenomene sunt investigate din exteriorul lor.

Sociologul se manifestă în interiorul obiectului de studiat, pe când fizicianul cunoaşte procesele şi fenomenele fizice din exteriorul lor.

Max Weber a subliniat dificultăţile actului sociologic în a studia valorile, intenţiile, credinţele şi atitudinile care sprijină comportamentul uman. Într-adevăr, el a surprins, spre deosebire de Marx şi Durkheim, punctul critic al demersului sociologic dincolo de abordarea socialului numai ca forţe sociale sau ca fapt social. Conceptul de acţiune socială este oportun în cunoaşterea realităţii sociale modelate de intervenţia agentului uman concret. Examinarea comportamentului social include şi studiul trăirilor indivizilor ce interacţionează alături de acţiunile lor. Sociologii au un alt mod de a studia realitatea decât o fac specialiştii din domeniul ştiinţelor naturii, de pildă chimie sau fizică, adică ei nu sunt limitaţi, în investigarea comportamentului uman, să ţină seama de nişte criterii cum ar fi temperatura sau greutatea, deoarece faptele, investigate de ei, au înţelesuri ce decurg din interacţiunea noastră cu alţii. Sociologia are ca premisă comprehensiunea (Verstehen) fiinţelor umane concretizată în capacitatea acestora de a înţelege modul cum se produc acţiunile umane.

Cunoaşterea sociologică, la Max Weber, se bazează pe un postulat metodologic al tipului ideal. Acesta este un concept, constituit de sociolog pentru a descrie proprietăţile esenţiale ale fenomenului. El este un procedeu de reconstrucţie abstractă a realităţii empirice, şi este investit cu virtuţi de instrument metodologic al cunoaşterii sociologice. Max Weber exemplifică tipul ideal prin conceptul de capitalism. Aşa cum a fost utilizat în teoriile sociologice, şi aici îl avea în vedere pe Karl Marx, acest concept nu dă posibilitatea diferenţierii riguroase a judecăţilor sociologice de realitate şi a celor axiologice generate de el. Tipul ideal al capitalismului face distincţia între sistemul economic, doctrina şi teoria socială integrate în conceptul de capitalism, între capitalul financiar, comercial şi industrial, între etapele evolutive ale capitalismului. Max Weber a studiat, cu ajutorul tipului ideal, birocraţia, legătura dintre etica protestantă şi capitalism, tipurile de autoritate.

Pentru sociologul german nucleul sociologiei îl reprezintă acţiunea socială definită ca o comportare umană orientată către alţi oameni. Sociologia este ştiinţă a acţiunii sociale, o ştiinţă comprehensivă şi explicativă.

1.4. Sociologia românească

Primele idei despre societate, din cultura română, au fost formulate de Dimitrie Cantemir, cu deosebire în lucrarea *Descrierea Moldovei*, în care sunt înfăţişate şi explicate evenimente, procese şi fenomene sociale din acest spaţiu românesc. Observaţii despre realităţile sociale întâlnim la reprezentanţii Şcolii Ardelene, mai ales în ceea ce priveşte chestiunile naţionale.

În secolul al XIX-lea se cunosc primele încercări de analize sociologice ale vieţii sociale româneşti bazate pe teze, concepte şi teorii preluate din sociologia europeană. Răscoala lui Tudor Vladimirescu, Revoluţia de la 1848, reformele lui Cuza şi Kogălniceanu, instaurarea monarhiei, Războiul de Independenţă, proclamarea regatului român, problemele ţărănimii şi dezvoltării agriculturii, afirmarea burgheziei româneşti în viaţa socială,

desăvârșirea statului național român, toate acestea au constituit teme ale abordării sociologice și, totodată, au stimulat gândirea sociologică autohtonă. De pildă, se discută despre o sociologie pașoptistă (T. Herseni, 1940), cu reprezentanții săi I. Heliade-Rădulescu, N. Bălcescu, I. Ghica, I.C. Brătianu, în aceeași măsură, despre o sociologie liberală sau o sociologie conservatoare – P.P. Carp, Titu Maiorescu. Nu analizăm aici toate direcțiile din sociologia românească. Ne oprim la prezentarea câtorva personalități.

Ion Ionescu de la Brad (1818-1891) este primul cercetător al satului românesc. Realitățile sociale au fost investigate cu metode ale cercetări empirice. În acest sens, el a întreprins cercetări de teren, utilizând metoda monografiilor. Din acest punct de vedere, el este considerat întemeietorul metodei monografice în România, ce va fi dezvoltată apoi de D. Gusti. Ion Ionescu de la Brad a realizat monografiile județelor Mehedinți, Putna și Dorohoi și ale regiunilor dobrogene. Aceste monografii au abordat aspecte pedo-climatice și fitotehnice, statistice și economice, demografice și sociale din regiunile cercetate. Din datele sintetizate în lucrările sale rezultă un profil al românului, așa cum exista el în mediul țărănesc, și al unei civilizații adecvate activității agricole. De aceea, el argumenta necesitatea cercetării agriculturii din toate zonele locuite de români, o cercetare directă și amănunțită a tuturor satelor.

Spiru Haret (1851-1912) a edificat o concepție sociologică bazată pe principii matematice de cercetare a fenomenelor sociale, în lucrarea sa *Mecanica socială* (1910). Haret remarcă lipsa unei legi sociologice, așa cum în mecanica rațională este legea newtoniană. De aceea, consideră că știința sociologică nu dispune de o teorie de același nivel ca mecanica rațională. El apreciază că sociologiei „experimentul îi este interzis și observarea se reduce pentru ea la învățămintele istoriei, care sunt departe de a fi suficiente“ (S. Haret, 2001, p. 90). Din aceste rațiuni, sociologia trebuie să parcurgă toate etapele prin care a trecut știința mișcării fizice, iar pentru moment nu-i rămâne decât să studieze realitatea socială cu aproximații succesive. Sociologia va deveni știință veritabilă când „va fi capabilă să folosească calculul“. Până atunci ea este o disciplină științifică imatură. Astăzi, studii despre gradul de evoluție a științelor plasează sociologia aproximativ în aceeași zonă de dezvoltare ca și savantul român, cu toate achizițiile importante în analiza cantitativă a socialului. Explicația acestei situații a sociologiei este progresul nesatisfăcător în descoperirea legilor sociale, care, așa cum afirmă Haret, trebuie să fie analoage cu cele după care dirijează echilibrul și mișcarea materială. (Schifirneț, 2001 b, p. X).

Fără să identifice sistemele mecanice cu cele sociale, Haret a sugerat o analogie între cele două tipuri de sisteme. Modelul după care operează Haret este cel al spațiului social cu trei coordonate:

1. economică;
2. morală;
3. intelectuală.

Însă progresul este produs de ceea ce el numește forțe sociale: „conformația mâinii și limbajul“, cauze sociale de prim ordin care au determinat mișcarea socială. (S. Haret, 2001, p. 133). Determinismul social este conceput de Haret ca un complex de relații cauzale în societate, iar în explicarea vieții sociale ia în seamă toți factorii, de la mediul geografic până la individ cu toate actele sale.

Dumitru Drăghicescu (1875-1945) a elaborat studii importante în care a dezbătut cu pasiune problematica obiectului sociologiei, propunând el însuşi un domeniu propriu acestei discipline. Format la şcoala franceză de sociologie, îndrumat de É. Durkheim, Drăghicescu a examinat raporturile de cauzalitate în viaţa socială şi a susţinut că determinismul social este diferit şi opus determinismului biologic. În viziunea sa, obiectul sociologiei îl reprezintă realitatea etico-socială, guvernată de o lege etico-socială. Adâncind ideea lui Durkheim despre drept ca simbol vizibil, Drăghicescu afirmă că această lege este exprimată de justiţie: „Legea etico-socială cea mai incontestabilă, care conduce raporturile *exterioare* ale indivizilor, este *justiţia*, şi prin urmare *egalitatea* şi *solidaritatea*, care sunt negaţia însăşi a legilor naturale: selecţia, concurenţa, inegalitatea“ (*Le Problème du déterminisme social. Déterminisme biologique & Déterminisme*, 1903, p. 39).

Contribuţia esenţială a lui Drăghicescu constă în afirmarea ideii despre rolul subiectivităţii în desfăşurarea vieţii sociale. Fenomenele sociale sunt fenomene generate de individ. Acesta se recunoaşte în societate, iar legile psihologice şi legile sociologice sunt identice: „Dacă nu se poate săvârşi o ştiinţă subiectivă a lumii obiective fizice nu se va putea săvârşi nici o ştiinţă obiectivă a lumii subiective a spiritului şi a societăţii“ (*Du rôle de l'individu dans le déterminisme social*, 1904, p. 25, *apud* Herseni, 1940, p. 91). Tezele lui Drăghicescu exprimă o abordare originală a relaţiei dintre obiectiv şi subiectiv în viaţa socială, de explicare a faptelor sociale.

Traian Brăileanu (1882-1947) dăruieşte patrimoniului sociologic modalitatea proprie de analiză privind existenţa unei ştiinţe autonome despre societate. În concepţia sa, exprimată în lucrările *Introducere în sociologie* (1923), *Sociologia generală* (1926), sociologia este o teorie a principiilor generale despre societate, derivate din investigaţia diferitelor tipuri de existenţă socială, şi nicidecum o colecţie de date empirice sau o metafizică despre social. Prin corelarea sociologiei cu etica şi politica, el conferă un mod original de gândire sociologică. Sociologia ocupă un loc central în sistemul ştiinţelor sociale fiindcă oferă fundamentul teoretic pentru cunoaşterea oricărei componente a societăţii. Societatea capată o expresie concretă, cea a comunităţii, iar sociologia studiază comunitatea: „obiectul sociologiei este sistemul social, adică societatea ca formă evolutivă, sau, cum am putea-o numi cu un cuvânt, comunitatea. Condiţiunea principală pentru cunoaşterea existenţei unei comunităţi şi pentru desprinderea legilor evoluţiei ei este contactul comunităţii cu alte sisteme. Analiza sistemului izolat nu ne va da decât raporturi între părţile sale, între forme neevolutive, raporturi care pot fi prinse în legi statice, pe când evoluţia sistemului ar ramâne cu desăvârşire necunoscută, adică însăşi existenţa sistemului respectiv s-ar sustrage cunoştinţei noastre“ (*Introducere în sociologie*, 1923, p. 22). Pentru sociologie sistemul este comunitatea omenească, ce se distinge printr-o diversitate extraordinară de forme. Întrucât societatea a fost considerată ca un organism, Brăileanu se crede îndrituit să analizeze societatea din perspectivele tuturor ştiintelor, inclusiv ale biologiei. Prin urmare, comunităţile omeneşti sunt parte a naturii. Dar, sociologia nu se confundă cu biologia. Pentru că domeniul sociologiei este comunitatea omenească, expresia empirică a sociologiei o vom găsi în formele sociale ale activităţii umane. Traian Brăileanu a edificat o sociologie generală, definită ca ştiinţa despre comunitate, singura potrivită pentru examinarea societăţii în integralitatea ei, şi prin

această idee sociologia românească a impus paradigma sociologică a comunității omenești și a adus astfel o contribuție de neprețuit la dezvoltarea teoriei sociologice.

Dimitrie Gusti (1880-1955) se înscrie printre întemeietorii sociologiei din România. În concepția sa, sociologia este un sistem de cunoaștere a realității sociale prezente (D. Gusti, I, 1968, p. 237). Sociologia, spre deosebire de istorie, care caută să refacă traseul evoluției societăților în trecutul lor, explică fenomenele sociale așa cum apar ele în realitatea socială: „Socialul este înainte de toate rezultatul unui concurs de împrejurări: spațiale, temporale, vitale și spirituale, care formează cadrele cosmologic, istoric, biologic și psihologic, cu alte cuvinte ceea ce numim «mediu» [...] Aceasta este geneza realității sociale, acestea sunt condițiile care acționează permanent asupra ei, realitatea socială reacționând și actualizându-se în activitatea socială, care poate fi redusă la patru categorii: economică, spirituală, politică și juridică. Valorile economice și spirituale (știință, artă, religie) constituie însuși conținutul vieții sociale, categoriile ei constitutive. Cu alte cuvinte, ele fac ca societatea să existe, ele sunt societatea.

Categoriile nu se pot totuși menține fără concursul altor categorii sociale cu funcție regulativă (categoriile politic și juridic) care le organizează și le reglementează.

Existența socialului nu se înțelege deci decât prin elementele sale constitutive (economicul și spiritualul) și prin elementele sale organizatorice (juridicul și politicul) care se manifestă paralel ca funcții în interiorul întregului social.

La problema cadrelor (geneza vieții sociale) și la cea a manifestărilor (activitatea vieții sociale) se adaugă problema existenței fenomenologice a socialului sub formă de unități, de relații între ele, de procese sociale“ (*ibidem*, p. 238). D. Gusti cuprinde în social tot ceea ce ține de activitatea umană desfășurată într-un context sau mediu, dar precizează că există o anumită ierarhie în ce privește tipurile de activitate socială. Activitatea economică și cea spirituală, concretizată în valori economice și spirituale, sunt determinantele societății însă acestea există numai dacă ființează politicul și juridicul cu funcții de organizare și reglementare. D. Gusti caută să confere analizei socialului o viziune cât mai completă dată fiind însăși aria de cuprindere a socialului. Ca știință a realității sociale prezente, sociologia integrează, în obiectul ei de studiu, toate activitățile sociale conform unor principii și criterii de delimitare a tipurilor fundamentale sub care aceasta există, anume cele economice, spirituale, juridice și politice.

La D. Gusti este important modul cum descrie realitatea socială, structurată în două niveluri: lumea supraindividuală – alcătuită din valori economice, valori spirituale, valori politice și valori juridice, și lumea interindividuală de grupuri sociale. Individul este nevoit să trăiască în aceste două lumi, una a valorilor și una a grupurilor în care este integrat. Prima dintre ele acționează dincolo de opțiunea sau interesul individului.

În strânsă legătură cu această delimitare gustiană a realităților sociale în care ființează individul este problema factorului ce determină viața socială. Acesta este reprezentat de către voință: „Voința este esența vieții sociale, astfel încât, potrivit situației și acțiunii forțelor voinței sociale, realitatea socială ia forma de opoziție, de luptă, de echilibru, de concurență, de organizare, de subordonare, de supraordonare sau de coordonare“ (*ibidem).* Ca bază a oricărei existențe, voința socială nu este efectul acțiunii arbitrare a unui ins sau a unui grup. Ea rezultă din legea paralelismului sociologic care exprimă raportarea manifestărilor economice, spirituale, politice și juridice la

ansamblul cadrelor: cosmologic, istoric, biologic și psihic. D. Gusti afirmă existența unui triplu paralelism:

1. în interiorul cadrelor: între cadrele extrasociale cosmologic și biologic, pe de o parte, și cadrele sociale, psihic și istoric, pe de altă parte;

2. paralelismul din interiorul manifestărilor, între manifestările constitutive și manifestările regulative, și

3. un paralelism între ansamblul manifestărilor și ansamblul cadrelor. Sociologul român precizează, în baza paralelismului sociologic, tendințele de evoluție în unitățile sociale.

Toate aceste idei vin să dea un contur exact realității sociale: „Astfel concepută, realitatea socială constituie o totalitate de viață umană, adică o unitate socială justificată prin voința socială, condiționată potențial: cosmic, biologic, psihic, istoric și actualizată paralel prin manifestările sale economice, spirituale, politice și juridice“ (*ibidem*, p. 239).

Neîndoielnic, între cadre și manifestări există deosebiri, și ele sunt de natură funcțională.

Pentru înțelegerea cât mai profundă a obiectului sociologiei, D. Gusti discută despre realitatea socială văzută din perspectiva altor științe: etica și politica. Etica abordează realitatea socială ca proces de transformare conform imperativelor idealului social, iar politica studiază realitatea socială ca proces de schimbare conform sistemului de mijloace prin care se înfăptuiesc valorile sociale și idealul etic.

Trebuie spus că societatea nu se limitează la voința socială, deoarece socialul este un ansamblu de unități sociale: „O unitate socială ne apare ca o totalitate de relații, acțiuni și reacțiuni ale membrilor care le compun, toate forme ale activității omenești, expresii deci ale voinței“ (*ibidem*, p. 270). Unitățile sociale sunt de trei tipuri:

1. comunități sociale;
2. instituții sociale;
3. grupări sociale.

Una dintre cele mai productive contribuții ale lui D. Gusti și ale școlii sale o constituie elaborarea *metodei monografice* și aplicarea ei la studiul realităților sociale românești, așa cum ființau ele în comunitățile sătești. În viziunea lui Gusti, sociologia își clădește eșafodajul teoretic numai în temeiul cunoașterii faptelor sociale prin metode proprii. Există, susține Gusti, o metodă care dă șansa sociologiei de a deveni știință autonomă, și aceasta este metoda monografică. Mai mult, el crede în necesitatea fuziunii sociologiei cu metoda monografică astfel încât se poate discuta despre „sociologia monografică“. Se urmărea astfel depășirea limitelor monografiilor sociale ca simple culegeri de documente. Prin metoda monografică propusă de D. Gusti se întreprinde descrierea și cercetarea sistemică și integrală a unității sociale studiate. De aceea: „Sociologia nu se poate mărgini la studiul relațiilor sociale sau la cel al manifestărilor de viață; în toate cercetările, ea trebuie să descopere gruparea socială și unitatea manifestărilor de viață, expresie a tuturor circumstanțelor locale“ (*ibidem*, pp. 241-242).

După experiența de opt ani de activitate de cercetare monografică, D. Gusti a recomandat reguli ce trebuie respectate în aplicarea observației sociologice. Acestea sunt:

1. observația trebuie să fie sinceră și obiectivă;

2. ea trebuie să fie exactă, adică pătrunzătoare și completă, să cuprindă toate detaliile în varietatea și unitatea lor;

3. ea trebuie verificată și controlată, obținându-se astfel o observație „experimentală“;

4. observația monografică să fie colectivă, rodul colaborării specialiștilor;

5. ca să fie științifică observația trebuie să fie informată și pregătită, studierea teoretică fiind prima condiție pentru reușita cercetătorului;

6. observația sociologică se cere să fie intuitivă. Fiind un act de pătrundere a obiectului cercetat, ea este totodată și un act de creație;

7. alături de observație se cuvine să fie folosită și metoda comparației cu ajutorul căreia se elimină progresiv tot ceea ce este particular și accidental (*ibidem*, pp. 239-247).

Regulile formulate de D. Gusti în anii ’30 sunt, în esența lor, valabile și astăzi, cu tot ceea ce ține de demersul empiric din sociologie. Cele șapte norme decurg dintr-o logică a cercetării monografice a unităților sociale și dovedesc caracterul științific al sociologiei monografice, prin urmărirea înțelegerii și explicării realităților sociale studiate, semnificative pentru modul de a gândi metoda monografică. Observații critice față de metoda monografică s-au formulat cu privire mai ales la caracterul ei empirist.

Organizarea cercetărilor monografice a avut un scop bine precizat de însuși D. Gusti. Ele se înscriau în acel efort, remarcabil de altfel, de a pune bazele unei științe și unei politici a națiunii. Nu ar exista altă cale de cunoaștere a realității naționale vii și concrete decât prin metoda monografică, susține sociologul român. O abordare parțială nu ar duce decât la o construcție arbitrară despre națiune. În viziunea lui D. Gusti cercetarea unei unități sociale trebuie să se facă din toate perspectivele științifice sau, cum spunem astăzi, această investigație trebuie să fie multidisciplinară și interdisciplinară. O asemenea cerință derivă din țelul urmărit, anume cunoașterea națiunii în toate dimensiunile ei: „Prin cunoașterea monografică și sintetică a națiunii, aceasta va lua cunoștință de ea însăși și-și va da seama de ceea ce o deosebește de celelalte națiuni. Această cunoaștere va deveni baza unei culturi și a unei politici naționale sănătoase. Căci dacă există vreo greșeală dureroasă în politica unui stat, aceasta constă în a porni de la o deducție algebrică a acestei ființe vii, diversă, multiplă și complexă, care este națiunea“ (*ibidem*, p. 248). Metoda monografică își aduce astfel contribuția decisivă la constituirea științei națiunii. Unitatea socială reprezentativă în afirmarea științei națiunii este satul deoarece el păstrează nealterate trăsăturile vieții naționale. De aceea, activitatea monografiștilor s-a orientat exclusiv spre sate.

Opera lui Gusti se constituie într-o demonstrație a necesității unei științe a națiunii într-un context național românesc deosebit de favorabil, cum a fost perioada de după înfăptuirea Marii Uniri de la 1918. Națiunea română impunea, în noul cadru statal cuprins în granițele sale etnice, decelarea acelor cadre și manifestări constitutive caracteristice pentru viața națională românească. D. Gusti și școala sa au oferit un model, cel al sociologiei monografice, de cunoaștere și explicare a realităților sociale românești în integralitatea lor.

Petre Andrei (1891-1940) a elaborat un sistem sociologic întemeiat pe o concepție integralist-deterministă. Format sub influența ideilor lui Gusti, dar detașându-se de acesta, Petre Andrei a cercetat socialul în relație cu naturalul. Societatea are un fundament material, dar ea „e produsul spiritului, e o parte din spirit“ (Petre Andrei, 1970), fără ca aceasta să însemne abordarea în manieră spiritualistă a realității sociale. El concepe societatea în toate dimensiunile ei. Întrucât esența societății este dată de comunitatea

de scop și de interese, evoluția ei este determinată de manifestarea voinței sociale, idee ce-l apropie de concepția profesorului său D. Gusti.

Sociologia susținută de Petre Andrei caută să scruteze societatea prin relațiile sociale stabilite de oameni. Întâlnim în scrierile sale o descriere și o definiție a societății întemeiate pe ideea ființării acesteia prin oameni: „Societatea este o realitate care trăiește prin indivizi, dar durează mai mult ca ei și își materializează existența în diferite obiecte. Religie, drept, știință, artă ne apar ca și cum ar fi produse ale unei realități superioare, exterioare și independente față de noi, tocmai pentru că ele se formează treptat, treptat, prin aportul fiecărei generații și se concretizează în fapte. Conținutul lor rămâne însă tot spiritual și tot produs al raporturilor interindividuale, deși întotdeauna aproape nu se mai recunoaște partea individuală de colaborare. În acest mod dobândește societatea o existență de sine stătătoare“. (Petre Andrei, 1970, p. 153-154). Sociologul român a explicat funcționarea societății și devenirea ei ca entitate autonomă de membrii săi. Toate fenomenele sociale au la bază relațiile între oameni: „Fenomenele sociale sunt pentru noi relații între oameni *substanțializate*, *concretizate*, *obiectivate*“ (*ibidem*, p. 153). Observăm cum Petre Andrei accentuează rolul psihismului uman în existența societății. Determinismul social, în viziunea sa, este flexibil pentru că, deși societatea este văzută ca exterioară individului, acesta poate acționa asupra mediului său social. Societatea funcționează prin oameni, iar aceștia acționează în raport de societate.

În consecință, sociologia este știința care studiază societatea și relațiile sociale stabilite între membrii săi. Mai mult, ea este considerată de Petre Andrei ca o știință concretă și empirică preocupată de cunoașterea instituțiilor și modalităților de obiectivare a relațiilor sociale în instituții.

1.5. Orientări teoretice contemporane în sociologie

Am prezentat pe fondatorii sociologiei, accentuând unele dintre ideile și tezele lor. Trebuie arătat că o bună parte dintre conceptele și concepțiile acestora a fost dezvoltată și a constituit premise pentru nașterea curentelor sociologice. Stăruim asupra principalelor direcții teoretice din sociologie.

1.5.1. Funcționalismul

Această perspectivă teoretică derivă din ideile lui Auguste Comte, Herbert Spencer și Émile Durkheim. Cel care pune bazele funcționalismului sociologic este antropologul, de origine poloneză, stabilit în Anglia, Bronislav Malinowski (1884-1942). În concepția sa, pentru a înțelege instituțiile unei societăți și conduitele membrilor săi, trebuie studiată cultura în totalitatea ei, analiză ce permite explicarea modului în care o instituție există în relația cu celelalte instituții. El a definit cultura prin funcțiile ei în a satisface nevoile umane. Întrucât fiecare componentă a culturii are o funcție în a răspunde unei trebuințe umane, cultura în ansamblul ei funcționează în temeiul unui scop concret.

Funcționaliștii au ca premisă această idee a lui Malinowski, și concep societatea ca un sistem, definit ca ansamblu de elemente legate între ele în cadrul unei formații mai complexe și relativ stabile. Familia, religia, economia, statul și educația sunt părți fundamentale ale oricărei societăți, și fiecare din ele îndeplinește funcții sociale clare. De exemplu, familia se distinge prin funcțiile de reproducere, socializare, creșterea copiilor.

În această viziune teoretică, societățile tind, în evoluția lor, către un echilibru social. Un sistem social impune un anumit număr de soluții de realizare a stabilității sale pentru că numai astfel poate să stăvilească acțiunea forțelor contrare ordinii și echilibrului. Schimbarea socială are loc în cadrul sistemului, păstrându-se echilibrul și stabilitatea. Prin urmare, mișcările sociale bruște sau revoluționare nu sunt acceptate.

Doctrina funcționalistă a fost dezvoltată, în secolul XX, de sociologia americană, printre cei mai cunoscuți reprezentanți ai săi fiind T. Parsons și R.K. Merton. Primul a elaborat teoria structural-funcționalistă, cu accent pe factorii ce determină coeziunea socială.

Examinarea funcțiilor și disfuncțiilor societății a fost întreprinsă de R.K. Merton cu aplicabilitate la societățile industrializate. El delimitează funcțiile manifeste de cele latente. Funcțiile manifeste sunt cele cunoscute și intenționate de oameni când desfășoară o anumită activitate. Funcțiile latente sunt consecințe ale unei acțiuni, neconștientizate de către indivizi. Funcțiile, susține Merton, permit adaptarea sau reglarea sistemului. Pentru ca un sistem să supraviețuiască trebuie să fie îndeplinite anumite funcții. Altfel, sistemul poate să dispară. Într-o societate se cuvine să fie asigurate condițiile pentru funcționarea principalelor sale componente, iar fiecare instituție să fie organizată pe problemele ce țin de competența ei.

Merton afirmă că în orice societate există, alături de funcții, disfuncții determinate de procese și fapte sociale, cel mai edificator exemplu fiind sărăcia ca factor important în generarea tulburărilor sociale. Disfuncțiile exprimă tendința unor activități sociale ce pot afecta coeziunea socială. Înlăturarea sau diminuarea influenței disfuncționalităților sunt esențiale pentru revenirea la stabilitate, consens social și la integrarea socială.

O altă cerință dezvoltată de funcționaliști este împărtășirea de către toți sau de către majoritatea membrilor unei societăți a acelorași credințe și valori, pentru că numai astfel s-ar realiza consensul social. Dincolo de diferențele psiho-sociale și culturale dintre oameni, în orice societate se cuvine a se realiza un acord comun asupra ierarhiei de valori într-o societate.

Evident, orientarea funcționalistă este utilă în descrierea societății și identificarea componentelor și a funcțiilor sale. Se obține în acest fel o imagine despre societate ca întreg. Aceasta nu înseamnă că societatea este cunoscută numai prin această perspectivă sociologică. Ea are suficiente limite. În primul rând, funcționalismul nu dispune de instrumente teoretice și empirice de explicare a proceselor prin care are loc schimbarea socială. Stabilitatea și integrarea într-o societate nu pot fi menținute continuu în aceleași forme. Există condiții și factori sociali, istorici, culturali, naționali care determină inevitabil modificări, unele profunde, în sistemul social. Apoi, nu este clar cum se realizează consensul social în contexte de schimbare radicală. Nu mai puțin semnificativă este chestiunea grupurilor sociale și a raporturilor dintre ele într-o societate. În aceeași

măsură se pune şi chestiunea valorilor comune pentru majoritatea membrilor unei societăţi. De asemenea, funcţionalismul nu explică mecanismele prin care un sistem social stabileşte comunicarea cu alte sisteme sociale sau cum o societate integrează influenţe venite dintr-o altă societate, cu deosebire când se urmăreşte o aculturaţie forţată.

1.5.2. Perspectiva conflictualistă

Reprezentanţii acestui curent teoretic explică evoluţia şi funcţionarea societăţii prin conflict. Acesta este definit ca luptă între indivizi, grupuri, clase sociale, partide, comunităţi, state, declanşată din diverse motive, şi finalizată cu dezordinea şi tensiunea socială. După cum s-a putut observa, la funcţionalişti conflictul constituie un element al dezechilibrului social şi el trebuie înlăturat. Adepţii teoriei conflictului dimpotrivă, investesc conflictul cu virtuţi reale ale schimbării sociale. Să menţionăm originarea acestei teorii în ideile lui É. Durkheim, K. Marx şi Max Weber, dezvoltate apoi în doctrine despre rolul conflictului în dezvoltarea socială.

Teoriile despre conflict văd realitatea socială ca fiind dominată de o luptă continuă între indivizi sau grupuri. În orice societate relaţiile dintre oameni se bazează pe competiţie şi concurenţă, considerate elemente de progres. Teoriile conflictuale subliniază ideea conform căreia indivizii caută să-şi îmbunătăţească performanţele cu privire la acele lucruri definite ca bune, valoroase sau dezirabile, iar acestea sunt privilegiul şi puterea. Obţinerea acestor valori nu se poate realiza decât prin lupta ce o duc indivizii sau grupurile.

Ilustrăm această teorie prin câteva concepţii. Unul dintre adepţii explicării dezvoltării sociale prin conflict a fost sociologul german Georg Simmel (1858-1918). În viziunea sa, societatea este alcătuită din forţe adverse care se luptă între ele. Conflictul este inerent în viaţa socială şi în formarea şi evoluţia vieţii în grup.

Sociologul american Lewis Coser a argumentat funcţionalitatea conflictului pentru un grup oferind exemplul mişcărilor sociale din S.U.A. pentru drepturile civile şi pentru drepturile negrilor. Acestea au condus la integrarea, de pildă, a negrilor în sistemul social american (James W. Vander Zanden, 1988, p. 32).

Randall Collins discută conflictul la nivelul microsocial. Structurile societăţii ar putea fi înţelese ca rezultat al afirmării conflictului între grupuri atunci când unii domină pe ceilalţi.

Aşadar, societatea este analizată de către teoreticienii conflictului în termenii dominării şi subordonării, procese intrinseci vieţii sociale. Ca urmare a tensiunii dintre grupuri sau dintre indivizi rezultă direcţia de evoluţie a unei societăţi. Dacă funcţionaliştii discută despre consensul social realizat de membrii unei societăţi cu privire la valori şi norme, teoreticienii conflictului au în vedere că relaţiile dintre oamenii care trăiesc împreună într-o societate, se bazează pe diferenţe din care decurge conflictul dintre ei, ceea ce determină ca grupul deţinător al puterii să domine viaţa socială. Cu ajutorul statului este impus un grup conducător. Oricum, câştigarea sau pierderea puterii sau a privilegiilor are loc numai dacă oamenii trăiesc împreună într-o societate.

Teoria conflictului accentuează, unilateral, pe elemente cum ar fi schimbarea, constrângerea, conflictul, apreciate ca fiind definitorii pentru existenţa şi evoluţia societăţii,

și minimalizează sau neagă semnificația echilibrului și a consensului social în funcționarea societății. Viața socială este un proces de întrepătrundere a stabilității cu schimbarea.

1.5.3. Structuralismul

Problema structurilor societății a trezit interesul sociologilor din diferite școli. Structuralismul sociologic își are originea în lucrările lui G. Vico, A. Comte, K. Marx și Émile Durkheim. Karl Marx a studiat faptele sociale ale unui proces istoric ca integrate modului de producție sau în formațiunea socială văzute ca o totalitate a relațiilor sociale dintr-o societate. Durkheim a examinat, în linia deschisă de Kant, geneza și manifestarea „categoriilor minții“ (cauzalitatea, spațiul și timpul) ca structuri. Concepția structuralistă în sociologie a fost puternic influențată de ideile lingvistului elvețian Ferdinand de Saussure (1857-1913). În viziunea acestuia, limbajul constă din reguli de gramatică și din sensuri „ascunse“ ale cuvintelor, integrate în structuri. Studiul structurilor lingvistice înseamnă căutarea regulilor ce stau la baza discursului. Sensul cuvintelor derivă din structurile limbajului și nu din obiectele la care ele se referă.

Asemenea idei au fost baza pentru edificarea doctrinei structuralismului în secolul al XX-lea în lucrările lui Claude Lévi-Strauss, Talcot Parsons, Jean Piaget, Anthony Giddens. De pildă, ideile lui Saussure despre structurile lingvistice au fost dezvoltate de Claude Lévi-Strauss, care definește structura ca totalitate a relațiilor de interdependență dintre elementele componente. C. Lévi-Strauss concepe structura ca un model construit din din fapte sociale reale. El urmărește surprinderea și explicarea modului în care elementele unor unități sociale, reale sau ideale, și modelele acestora se acceptă sau se exclud, pentru a alcătui un sistem de relații numit civilizație sau cultură. Antropologul francez aplică principiile structuralismului în analizele despre rudenie, mituri, religie. Din studiul structurii de rudenie a rezultat ideea că sistemele de reguli din societatea arhaică sunt soluții la o problemă generală cu privire la necesitatea asigurării unei anumite distribuiri a femeilor în diversele structuri ale societății.

După T. Parsons, structura este calea de investigare a ordinii funcționale a societății, iar sistemul social se distinge prin organizarea structurală și funcțională a societății. A. Giddens a discutat despre structurile sociale în relație cu acțiunea socială. Conceptul de structură vizează înainte de toate înțelegerea structurilor sociale sub unghiul mișcării: „procesul relațiilor sociale care se structurează în timp și în spațiu reprezintă dualitatea structurală“ (1986). Noțiunea de dualitate a structuralului se poate exprima în diferite moduri. Proprietățile structurale ale sistemelor sociale sunt în același timp condiții și rezultate ale activităților realizate de agenți care fac parte din aceste sisteme. Dar noțiunea de dualitate a structurilor desemnează latura constrângătoare și dimensiunea competenței. Integrând-o unei sociologii a acțiunii, Giddens analizează prin teoria structurării chestiunea actorilor sociali competenți. Competența este înțeleasă ca tot ceea ce actorii cred sau cunosc într-un mod tacit sau discursiv despre circumstanțele acțiunii lor și despre acelea ale autorilor lor, care le utilizează în producerea și reducerea acțiunii. Proprietățile structurale ale sistemelor sociale se întind în timp și spațiu în măsura în care actorul are posibilitatea controlului și din această cauză, subliniază Giddens, consecințele

nonintenționale ale acțiunii, împreună cu dimensiunea ei inconștientă, constituie limitele competenței actorilor sociali. Întrucât sistemul social este structurat independent de actorul social, acesta acționează în cadrul conferit de sistem. Reținem din teoria lui Giddens ideea despre cunoașterea societății prin structurile ei, așa cum se conturează în acțiunile actorilor sociali.

Structuralismul a dezvoltat principii metodologice proprii: studiul structurii sociale al oricărui fenomen sau proces social, analiza structurală se aplică modelelor de realitate socială și nu realității însăși, concentrarea analizei structurale pe relațiile și forma realității sociale. Metoda structuralistă a fost utilizată în studiul mass media, al ideologiei și culturii, dar s-a dovedit ineficientă în analiza activității economice sau politice.

1.5.4. Interacționismul

Am reținut analiza făcută de funcționaliști, de conflictualiști și de structuraliști la nivelul macrosocial al societății, neglijând studiul relațiilor sociale din viața cotidiană. Din studierea nivelului microsocial s-a constituit o altă orientare teoretică, interacționismul. Această perspectivă studiază bazele cotidiene ale interacțiunii sociale. Cel care a construit bazele interacționismului a fost sociologul american George Herbert Mead (1863-1931), în lucrarea sa *Mind, Self and Society*. El și-a dezvoltat teoria având în vedere capacitatea omului de a crea și folosi simboluri. Denumirea de interacționism simbolic a fost introdusă de H. Blumer (L. Vlăsceanu, „Interacționism“, în *Dicționar*, p. 307). Revenind la Mead, putem spune că acesta a fost interesat de construcția și dezvoltarea sinelui individual în societate. Unitatea sinelui individual rezultă din raporturile stabilite între oameni în comunitate sau grupuri. În grup, individul comunică datorită simbolurilor. Limbajul ne ajută să devenim ființe conștiente de sine prin intermediul simbolului. Prin simboluri omul își reprezintă obiecte, idei, evenimente. În orice grup există un sistem de simboluri universal semnificative, iar simbolul mediază înțelegerea și comunicarea dintre oameni în cadrul interacțiunilor reciproce. Simbolurile se prezintă sub multe forme: cuvinte scrise sau vorbite, gesturi, îmbrăcăminte, medalioane, steaguri etc. Practic, fiecare om desemnează zilnic prin simboluri realități concrete. Datorită acestei capacități omul interacționează cu ceilalți. Interacțiunea este actul în care orice persoană se pune în locul alteia prin substituirea sau preluarea de roluri. Pentru că omul poate să-și reprezinte lumea mental, el are posibilitatea să stabilească imaginar sau real orice strategie cu privire la relațiile lui cu ceilalți și, în general, cu societatea, dincolo de dimensiunile temporale. Rezultă că societatea însăși este creată în procesul interacțiunii. De altfel, interacționiștii afirmă că lumea socială este o realitate construită. Ei accentuează umanul în procesul de edificare a realității sociale creată și recreată.

Viziunea interacționistă a fost dezvoltată de Erving Goffman (1922-1982) în conceptul de dramaturgie socială. Acesta susține că alături de perspectiva tehnică, politică, structurală și culturală există și perspectiva dramaturgică a realității sociale. În lucrarea *The Presentation of Self in Everyday Life* (*Viața cotidiană ca spectacol*), Goffman formulează ideea că în viața socială oamenii acționează asemenea actorilor. Așa cum actorii prezintă, prin jocul lor, anumite imagini, la fel indivizii prezintă numai unele dimensiuni ale personalității lor, jucând roluri adecvate, și ascund alte trăsături. Pentru

a avea succes, individul trebuie să-și joace rolul astfel încât să fie acceptat de către ceilalți. Pentru aceasta, el este nevoit să cunoască bine regulile sociale și să fie astfel credibil.

Am reținut că perspectiva interacționistă explică mecanisme de funcționare a societății prin procesele ce au loc în cadrul interacțiunii dintre oameni în grup, pornindu-se de la premisa că fiecare individ este disponibil să interacționeze ca atare cu ceilalți. Aici apare limita principală a interacționalismului, anume conceperea individului ca simplu participant la procesul interacționării sociale. Sunt evitate aspecte ale relațiilor interumane afectate de distribuția bogăției, puterii și prestigiului, ca și problemele derivate din schimbarea socială și din raporturile dintre societăți.

*
* *

Parcurgerea etapelor principale de constituire a sociologiei evidențiază efortul de descifrare a conținutului real al obiectului acestei științe, de căutare a direcțiilor esențiale în abordarea proceselor și fenomenelor sociologice, de conturare a paradigmelor proprii. În secolul al XIX-lea, când, de fapt, s-a constituit sociologia ca știință, viziunea dominantă asupra socialului a fost concepția evoluționistă. Începând cu A. Comte și continuând cu H. Spencer, K. Marx, E. Durkheim, explicațiile date evenimentelor și proceselor sociale se înscriau în cadrul teoretic al evoluționismului, situație explicabilă prin accentul puternic al demersului științific pus pe studierea ideii de progres, așa cum rezulta ea din dezvoltarea socială. Trebuie spus că, în secolul al XIX-lea, tendința dominantă în plan practic a organizării și conducerii vieții sociale, ca și în plan teoretic, a fost evoluția socială și individuală către niveluri superioare de dezvoltare în raport cu ceea ce a fost în trecut și în prezent. Consecință directă a revoluției industriale și a revoluției științifice și tehnologice, paradigma progresului asociată cu cea a emancipării umane și sociale a orientat toate marile direcții științifice din toate domeniile cunoașterii, iar sociologia, pe cale de constituire, nu putea să devieze de la acest trend.

Întrucât societatea modernă și capitalistă era cu mult mai complexă decât societățile anterioare, agenții (actorii) sociali au integrat în acțiunile lor demersul științific. Sociologia a apărut și din necesitatea intrinsecă sistemului social capitalist de a reflecta în plan teoretic evoluția sa. De aceea, sociologia este eminamente o știință despre societatea capitalistă și modernă, iar întregul ei corpus teoretic și investigațiile empirice s-au alcătuit din analiza proceselor, fenomenelor și faptelor specifice societății capitaliste. Cele patru mari orientări actuale: funcționalismul, conflictualismul, structuralismul, interacționalismul sunt reflexul particularităților de ființare și evoluție a societății capitaliste.

Bibliografie

Bădescu, Ilie, *Istoria sociologiei*, Editura Porto-Franco, Galați, 1994.
Buzărnescu, Ștefan, *Istoria sociologiei*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995.
Durkheim, Émile, *Regulile metodei sociologice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1974.
Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.

Gusti, Dimitrie, *Opere*, I-VII, Editura Academiei, Bucureşti, 1968-1995.
Herseni, Traian, *Sociologie românească. Încercare istorică*, Institutul Social Român, 1940.
Lallement, Michel, *Istoria ideilor sociologice. De la origini până la Max Weber*, Editura Antet, Bucureşti, 1997.
Lallement, Michel, *Istoria ideilor sociologice. De la Parsons la contemporani*, Editura Antet, Bucureşti, 1998.
Mihu, Achim, *Introducere în sociologie*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992.
Vander Zanden, James W., *The Social Experience. An Introduction to Sociology*, Random House, New York, 1988.

Termeni

acţiune socială
antropologie
conflict
dinamică socială
disfuncţie
diviziunea muncii sociale
echilibru social
evoluţie
fapt social
forţe de producţie
funcţii latente
funcţii manifeste
funcţionalism
interacţionism simbolic
luptă de clasă
mod de producţie
monografie sociologică
ordine
organicism
psihologie
revoluţie
simbol
sociologie
solidaritate mecanică
solidaritate organică
statică socială
stabilitate
structuralism
tipul ideal
ştiinţe economice
voinţa socială

Intrebări recapitulative

1. Ce este sociologia?
2. Care sunt raporturile sociologiei cu alte ştiinţe socio-umane?
3. Care sunt contribuţiile importante ale lui Auguste Comte, Herbert Spencer, Karl Marx, Émile Durkheim, Max Weber la fondarea sociologiei?
4. Care este sistemul sociologic al lui Dimitrie Gusti?
5. Cum explică funcţionalismul societatea?
6. Cum analizează conflictualismul societatea?
7. Prin ce elemente structuralismul defineşte societatea?
8. Ce este interacţionismul?
9. Care sociolog a elaborat noţiunea de fapt social?
10. Cui aparţine conceptul de tip ideal?
11. Care perspectivă sociologică teoretică a fost influenţată de teza lui K. Marx despre lupta de clasă?
12. Care dintre orientările teoretice în sociologie concepe societatea ca un sistem, în care fiecare componentă contribuie la menţinerea sistemului ca întreg?

CAPITOLUL II

Acțiunea socială

2.1. Conceptul de acțiune socială

Acțiunea socială este o componentă fundamentală a activității umane. Ea constă într-un ansamblu integrat de transformări aplicate de către un individ sau grup social unui obiect, în vederea obținerii unui rezultat concretizat în adaptare sau cu scopul determinării funcției unei componente a sistemului social. Raportarea comportamentului uman la normele, scopurile şi valorile sociale a făcut obiectul unei teorii a acțiunii sociale, care include două domenii de examinare, unul orientat pe analiza acțiunii în legătură cu sistemul social, al doilea, fiind interesat de actorul social. Prima perspectivă se referă la determinarea socială a comportamentului uman sau la motivația acțiunii umane. A doua viziune teoretică manifestă preocupare față de rolul jucat de interacțiunea umană în evoluția unui sistem social. Aceste două doctrine cu analizele teoretice aferente au dat naştere sociologiei acțiunii. S-a apreciat că originile sociologiei acțiunii se regăsesc în gândirea germană (R. Boudon, „Acțiunea socială“, în *Tratat*, 1997, p. 26), cu deosebire în textele lui Max Weber şi G. Simmel.

Teoria acțiunii sociale reprezintă un domeniu special de studiu, analizat din perspectivele: economică, sociologică, cibernetică, psihologică. Idei despre acțiune întâlnim încă din antichitate. Platon în *Charmide* şi în *Gorgias*, Aristotel în *Categoriile* şi în *Metafizica* au formulat teze importante despre acțiunea umană. În epoca modernă, I. Kant, G.W. Hegel, K. Marx ş.a. au discutat despre acțiunea umană. În sociologie a existat un interes pentru studiul acțiunii, însă teoria sistematică despre acțiune se dezvoltă în secolul al XX-lea. Ea se întemeiază pe cunoaşterea existenței ca atare şi pe examinarea scopurilor, intereselor şi valorilor care caracterizează pe om ca ființă conştientă. În sociologie, acțiunea umană a devenit obiect de studiu, cu deosebire prin doctrina lui Max Weber, care concepe sociologia ca ştiință a acțiunii.

Max Weber a constatat că orice activitate desfăşurată de un individ este socială în măsura în care comportamentul său se modifică prin acțiunea altui individ, în temeiul unor valori sau simboluri acceptate de membrii unui grup sau ai unei societăți. După cum se poate observa, sociologul german concepe acțiunea ca un act de modificare, de către individ sau grup, a comportamentului altui individ sau grup. Cum comportamentul uman intervine în viața socială fiind orientat de valori, scopuri şi norme, acțiunea umană şi socială se instituie ca mod de raționalizare a realității. De aceea, individul este considerat ca singurul deținător al unui comportament semnificativ. Pentru că orice

acțiune trebuie să aibă un sens, explicarea unui fenomen social impune precizarea comportamentelor individuale și înțelegerea lor. La Max Weber, comprehensiunea este unul din momentele importante ale oricărei analize sociologice. Explicația comprehensivă este singura modalitate de cunoaștere a acțiunii umane. În acest punct, Max Weber se deosebește radical de K. Marx, care accentua studiul naturii umane pe baze asemănătoare celor din științele exacte. Max Weber a intuit specificitatea cunoașterii ființei umane, a cărei expresie o reprezintă acțiunea ei în mediul său de viață.

2.2. Structura acțiunii sociale

Acțiunea socială se compune din *agent* (*actor*), *obiect* și *scop*. Agentul sau actorul este individul sau grupul care determină modificări sau caută să orienteze comportamentul altuia cu care este în relație. Părintele acționează asupra copilului pentru a-l socializa cu normele și valorile proprii mediului său de viață. Un partid politic orientează comportamentul electoral al unei colectivități. Un medic intervine în tratamentul unei boli. Agentul (actorul) social ființează ca element al realității sociale, interesat sau impulsionat de producerea unor transformări în temeiul unui scop în relația cu comportamentul altor persoane. Această acțiune din partea agentului (actorului) social se produce asupra altor agenți (actori) sociali pentru că persoana, asupra căreia se fac modificări, nu le primește pasiv, fără nici un fel de reacție, dimpotrivă ea le acceptă, le respinge sau le negociază. Fiind o relație, acțiunea socială se exercită între actor și obiectul de influențat. Nu întotdeauna obiectul poate sau vrea să reacționeze însă modificarea odată realizată, el nu rămâne permanent același deoarece poate interveni pe parcursul desfășurării procesului de acțiune asupra sa. Obiectul își stabilește propria acțiune față de acțiunile agentului social din cauză că obiectul însuși reprezintă un agent (actor) social.

Trebuie făcută diferența între actor social și agentul social (I. Ungureanu, „Agentul social“, în *Dicționar*, 1993, p. 21). Individul care acționează în sensul conformării la rolurile prescrise este actor social. În orice societate, după cum reiese din capitolul despre structuri sociale, indivizii nu acceptă permanent rolurile prescrise. Apar trebuințe noi sau mediul îi împiedică să le adopte, și, ca urmare a acestei situații, apare un comportament întemeiat pe transformare. Agentul social modifică obiectul pe când actorul reproduce rolurile sistemului. Într-adevăr, agentul social se manifestă într-un sistem social ca factor de transformare.

Actorul social este un individ, iar agenții sociali sunt, de obicei, clase sociale, grupuri politice, economice, morale, religioase.

Determinarea schimbărilor produse prin acțiunea umană este un act rațional realizat, în raport de obiectul acțiunii, prin mai multe tipuri de acțiune. În temeiul acestei premise, Max Weber a elaborat o clasificare a acțiunilor sociale.

O primă formă de acțiune este *activitatea rațională în raport cu un scop*, care permite actorului social să-și aleagă mijloacele cele mai eficiente în raport de scop. De pildă, țăranul care cultivă pământul, medicul care asigură asistența medicală a bolnavilor etc. Acțiunea acestora pleacă de la norme, reguli și principii clare. Într-adevăr, în

viața socială în sensul ei cel mai larg, oamenii își aleg mijloacele astfel încât scopul urmărit să fie cât mai bine realizat, iar în unele cazuri nu există altă alternativă decât adoptarea numai a mijloacelor optime pentru un scop.

Activitatea rațională în raport cu o valoare reflectă determinarea acțiunii actorului social de către valorile sale. În acțiunea sa, actorul urmărește numai asigurarea concordanței comportamentului său cu setul de valori, fără să-l intereseze consecințele, chiar și cele negative. Asemenea valori sunt onoarea, demnitatea, datoria, fidelitatea, eroismul. Ca exemple de actori putem menționa căpitanul unei nave ce se scufundă, dar nu o părăsește, soldatul pe câmpul de luptă etc.

Activitatea întemeiată pe comportamentul tradițional reprezintă acțiunea motivată sau derivată din tradiție sau cutumă, iar actorul acționează în virtutea acestor modele presupuse a-i asigura realizarea scopurilor.

Activitatea bazată pe o conduită afectivă reprezintă acțiunea de modificare a comportamentului uman datorită stărilor afective.

Pentru sociologul german, importante, în descifrarea mecanismelor de funcționare a societății, sunt cunoașterea sensului acțiunii individului și modificarea comportamentului său, în raport de comprehensiunea sa față de conduita altora. Tipologia acțiunii elaborată de Max Weber continuă să fie acceptată de sociologia contemporană, adăugându-i-se noi informații și noi interpretări.

O altă contribuție esențială la analiza acțiunii sociale aparține sociologului american T. Parsons. Pentru că interpretarea dată comportamentului celuilalt este întotdeauna subiectivă, aceasta tinde să fie standardizată prin repetiție, crede Parsons. El a semnalat cinci alternative-tip ale acțiunii:

1. orientarea spre sine sau spre colectivitate;
2. particularism/universalism;
3. calitate/performanță;
4. afectivitate/neutralitate afectivă;
5. difuziune/specificitate.

Acțiunea socială derivă din interacțiunea a cel puțin doi actori, în care fiecare caută să realizeze o satisfacție optimă (Parsons, 1951).

Schema de analiză a acțiunii sociale întreprinsă de Weber și Parsons este reflexul structurii și organizării societății occidentale puternic raționalizată și birocratizată. În alte tipuri de societate există particularități de producere și evaluare a acțiunii sociale și umane, determinate de tradiții istorice, culturale și religioase.

În definirea conceptului de acțiune socială este necesară operarea de distincții între:

1. acțiunea socială și procesele fizice. Ultimele se desfășoară spontan, conform legilor naturii, fără intervenția conștientă a omului. Acțiunea socială, așadar, nu se manifestă în realitatea naturală, cum este, de pildă, procesul încălzirii sau răcirii vremii;

2. între acțiunile sociale și procesele psihice, ce se desfășoară la nivelul individului uman izolat și care nu au produs transformări sensibile ale mediului natural și social. De exemplu, gândurile sau trăirile unei persoane nu sunt acțiune socială atâta timp cât ele rămân la stadiul perceperii lor individuale;

3. între acțiunea socială și comportamentul instinctual, ce se manifestă la animale și, într-o anumită măsură, la om. Manifestările umane, bazate pe instinct, nu pot fi incluse în acțiunea umană și socială.

Delimitările discutate reliefează semnificația dimensiunii umane a acțiunii sociale, adică ea ființează ca un tip de comportament ce se află în interacțiune cu conduita altui om sau altui grup. Decurge de aici caracterul relațional al acțiunii sociale. Acțiunea umană este activitatea individuală asupra unui obiect pe care-l modifică sau îi dă alt sens, iar acțiunea socială se manifestă ca relație transformatoare între un agent sau subiect al acțiunii și un obiect al acțiunii, în care agentul modifică obiectul.

La baza oricărei acțiuni sociale stă acțiunea umană, dar acțiunea umană se poate manifesta în lipsa acțiunii sociale. Comportamentul individual dă expresie acțiunii umane, iar acțiunea socială derivă dintr-un comportament social.

Acțiunea are o bază motivațională și un sistem de prescripții normative (norme, valori). Sociologic, acțiunea socială se caracterizează prin:

1. intenționalitate sau angajare voluntară;
2. raționalitate;
3. instituționalizare, adică sistem de legitimare prin instituții specifice.

Sistemul acțiunii sociale se compune din acțiuni practice și acțiuni teoretice, cele două tipuri fiind într-o strânsă legătură, astfel încât eficiența uneia condiționează eficiența celeilalte. Acțiunile sociale se concretizează în activitate productivă, activitate administrativă, activitate educativă, activitate ideologică, activitate instructivă, activitate de creație artistică și literară, activitate de cercetare, activitate de apărare și securitate personală și de grup, activitate politică, activitate de îngrijire a sănătății, activitate de timp liber.

2.3. Raționalitatea acțiunii sociale

Am subliniat că orice acțiune umană și socială se desfășoară în conformitate cu cerințele valorice ale rațiunii umane. Raționalitatea exprimă modul în care scopurile sunt susținute de normele și valorile umane existente în societate. Ea constă în așezarea, la baza acțiunii umane, a normelor rațiunii, așa cum sunt ele reprezentate de principiile logicii, și de aceea este proprie comportamentului uman, care se conformează valorilor instituite de către societate. Raționalitatea acțiunii umane poate fi o premisă și pentru eficiența ei, despre care vom vorbi mai jos.

Sociologii amintesc de cel puțin trei definiții ale raționalității (R. Boudon, „Acțiunea socială“, în *Tratat*, p. 40). Prima dintre ele, definiția îngustă, reliefează că un comportament este rațional atunci când se întemeiază pe motive obiective. De exemplu, conducerea automobilului se face de către șofer, asigurându-se că nu produce accident sau că el însuși nu se accidentează. O a doua, definiția largă, cea a lui K. Popper: este rațional orice comportament indiferent de natura motivelor care-l determină. A treia, o definiție intermediară: este rațional orice comportament disponibil la o explicație. R. Boudon constată limitele acestor definiții. Astfel, definiția îngustă lasă loc ideii despre comportamente iraționale pe care însă majoritatea oamenilor le-ar socoti rezonabile. Definiția lui Popper concepe ca raționale comportamente ce țin de fanatism sau nebunie. Definiția intermediară nu poate fi exprimată în termenii logicii formale. Sociologul francez consideră că definiția semantică a noțiunii de raționalitate („…este rațional orice comportament Y despre care se poate spune «X avea motive să facă Y», deoarece…“) ar permite ființarea mai multor tipuri de raționalitate:

1. *utilitară*, bazată pe interes sau preferințe;
2. *teleologică*, expresie a celui mai bun mijloc în realizarea obiectivului ales;
3. *axiologică*, adică un comportament rezultă dintr-un principiu normativ;
4. *tradițională*, realizată pe baza comportamentului tradițional;
5. *cognitivă*, bazată pe comportamentul exprimat de o teorie în care agentul social crede, întemeiat pe anumite motive (*ibidem*, p. 42).

Prin urmare, se discută, conform acestei clasificări, despre raționalitatea acțiunilor, raționalitatea comportamentelor și raționalitatea credințelor. Din unghiul analizei contextelor, avem alte două tipuri de raționalitate: obiectivă și subiectivă. Raționalitatea obiectivă ființează când actorul social utilizează mijloacele obiective cele mai adecvate în atingerea unui scop. De exemplu, acțiunea inginerului ce construiește un pod, care folosește cea mai bună combinare a materialelor, tehnicilor, procedeelor pentru producerea celui mai bun pod. Raționalitatea subiectivă se manifestă atunci când actorul social apelează în mod curent la elemente subiective bazate pe cele mai întemeiate motive în atingerea unui scop.

A rezultat, din examinarea raționalității, că ea înseamnă raportarea acțiunii umane la un scop. Cum orice acțiune se desfășoară în raport cu cerințele axiologice ale rațiunii umane, este clar că există anumite criterii de raționalitate în funcție de care pot fi evaluate acțiunile umane:

1. raporturile adecvate între mijloacele acțiunii și scopul acțiunii;
2. interdependența logică între scopurile acțiunii unitare;
3. concordanța optimă dintre scopurile propuse și rezultatele obținute.

Toate cele trei criterii relevă că orice acțiune urmărește un scop. Conceptul de scop are o multitudine de sensuri asupra cărora nu stăruim aici. Remarcăm numai că scopul este expresia și concretizarea intereselor individuale, de grup și sociale pe care omul sau colectivitatea tinde să le realizeze. Acțiunea socială este, de fapt, înfăptuirea unui scop prin instrumente specifice domeniului social sau grupului social.

Un aspect esențial al problematicii sociologiei acțiunii îl reprezintă eficiența acțiunii umane și sociale. Eficiența acțiunii este nivelul atins de o activitate în realizarea scopului, a funcției sau a unei trebuințe, și se concretizează în performanțe individuale sau sociale. De regulă, individul caută să eficientizeze acțiunile sale deoarece numai astfel poate să răspundă exigențelor normelor și valorilor procesului de integrare socială. Nu este mai puțin adevărat că multe dintre acțiunile individului și chiar ale instituțiilor au un grad redus de eficiență sau sunt nule. Criteriul eficienței îl constituie realizarea unui optimum social, iar rezultatele așteptate imprimă o anumită direcție care determină eficacitatea acțiunilor umane și sociale viitoare.

În plan economic, eficiența se asigură, de obicei, prin strategii bazate pe investiții minime cu costuri cât mai reduse, dar cu obținerea unor rezultate maxime. În orice acțiune eficientizarea înseamnă maximizarea rezultatelor obținute. În ce privește eficiența socială, ea se realizează prin stabilirea unei relații optime între investițiile umane de gândire și efort și rezultatele agenților sociali. Proiectele de optimizare a activităților umane trebuie să aibă în vedere aspectele referitoare la resursele umane ale dezvoltării, motivația umană în acțiunile sociale, aspirațiile umane, modul de satisfacere a trebuințelor specifice ale grupurilor sociale etc.

2.4. Comportamentul agentului (actorului) social

Individul sau grupul acționează în virtutea calificărilor lor ca agenți sociali. În cadrul procesului de socializare, omul este format și ca agent (actor) social. Însușirea normelor și valorilor grupului și ale societății este o cale fundamentală de pregătire a omului pentru exersarea statusurilor și rolurilor în acțiuni sociale. Orice om este apt să desfășoare activități de modificare a comportamentului celui cu care intră într-o relație umană sau socială. Unul dintre scopurile esențiale ale procesului de socializare îl reprezintă inițierea individului în mecanismele acțiunii.

Emanciparea umană și creșterea eficienței acțiunii sociale impun ca agenții (actorii) sociali să dispună de anumite deprinderi: *competența, conștiința participativă și responsabilitatea socială.* Competența este ansamblul de cunoștințe, deprinderi, abilități ale unui individ sau grup social pe baza cărora se îndeplinește o funcție sau se realizează obiective. Competența socială se referă la capacitatea unui om sau grup social de a acționa eficient în îndeplinirea unui scop social cu mijloace cât mai puține și cu costuri cât mai reduse. Există o dimensiune obiectivă a competenței și una psihologică. Prima are în vedere conținutul și complexitatea diferitelor activități sau funcții, cea de a doua vizează planul dominant psihologic, anume domeniul cunoștințelor, priceperilor, aptitudinilor și trăsăturilor psihice individuale care contribuie la îndeplinirea unor activități sau funcții sociale. Competența socială înseamnă și capacitatea de soluționare eficientă a organizării unui grup, dar și disponibilitatea pentru cooperarea cu ceilalți. Prin competență socială se asigură, indiscutabil, funcționalitatea grupului sau a societății conform obiectivelor și scopurilor sociale, evitându-se astfel crizele și tensiunile sociale.

Dar existența competenței sociale nu este suficientă pentru asigurarea eficienței activității sociale. Pentru ca ea să se realizeze este necesară participarea socială a agentului (actorului) social. Participare înseamnă implicarea individului și integrarea acestuia într-o structură organizațională prin acțiune și interacțiune. Așadar, ființarea unei acțiuni este expresia participării individului sau grupului la actul de modificare a comportamentului celorlalți în temeiul relației stabilite. Participarea socială contribuie la realizarea performanțelor umane. De altfel, creativitatea și spiritul novator social se instituie în forme importante de participare socială.

Responsabilitatea socială reprezintă actul aderării individului la actele altor indivizi sau ale grupului social, ale căror efecte și le asumă pentru sine și pentru colectivitatea sa, în mod liber. Ea înseamnă nu numai răspundere individuală sau colectivă a indivizilor, ci și o cale activă de raportare a lor la un anumit scop și ideal prin angajarea de răspunderi și riscuri.

Toate aceste trei dimensiuni ale comportamentului agentului (actorului) social: competență, participare, responsabilitate derivă din acțiunea întemeiată pe norme și reguli colective. Prin raportarea la setul de reguli și norme colective ale grupului sau ale societății, comportamentul agentului social se conturează ca semnificativ și coerent. De aici, rezultă că acțiunea umană și socială trebuie să fie percepută astfel de către ceilalți. De pildă, profesorul acționează asupra elevilor prin conduita sa de agent al socializării, prin mijloacele instruirii și educației în cadrul organizat al școlii. Pentru elevi, comportamentul profesorului este unul semnificativ și coerent derivat din competența socială (nivelul de

pregătire profesională într-un domeniu al științei și capacitatea de a transmite altora cunoștințele științifice), participare (interacționează continuu cu elevii și se implică direct în relația cu elevii), responsabilitate (asumarea consecințelor rezultate din acțiunea asupra elevilor). Ce reiese din acest exemplu? Comportamentul este vizibil și previzibil, ceea ce înseamnă că orice acțiune este percepută chiar și atunci când un individ sau un grup încearcă să-și ascundă scopurile și mijloacele de realizare ale acestora, deoarece, în cele din urmă, ele ajung să fie cunoscute de către ceilalți. Trebuie subliniat că nu întotdeauna acționăm conștient pentru că, în virtutea stereotipurilor și a repetării unor comportamente, intervenim în realitatea socială.

Bibliografie

Boudon, Raymond (coord.), *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 1997

Lallement, Michel, *Istoria ideilor sociologice. De la origini până la Max Weber*, Editura Antet, București, 1997

Lallement, Michel, *Istoria ideilor sociologice. De la Parsons la contemporani*, Editura Antet, București, 1998

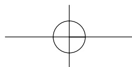
Vander Zanden, James W., *The Social Experience. An Introduction to Sociology*, Random House, New York, 1988

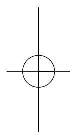
Termeni

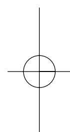
activitate rațională
actor social
acțiune
agent social
competență socială
comportament social
conștiința participativă
obiectul acțiunii
raționalitate socială
responsabilitatea socială
scopul acțiunii

Întrebări recapitulative

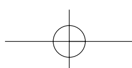
1. Ce este acțiunea socială?
2. Prin ce se caracterizează comportamentul social?
3. Ce este activitatea rațională?
4. Ce este raționalitatea socială?
5. Câte tipuri de raționalitate socială sunt?
6. Care este structura acțiunii sociale?
7. În ce constă obiectul acțiunii sociale?
8. Ce este scopul acțiunii sociale?
9. Care este diferența dintre actorul social și agentul social?
10. Care sunt dimensiunile comportamentului agentului sau actorului social?
11. Ce cuprinde competența socială?
12. Care este competența comunicatorului de mass media?
13. Ce este conștiința participativă?
14. Ce este responsabilitatea socială?
15. Care este responsabilitatea comunicatorului social?

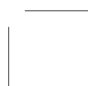

CAPITOLUL III
Structura socială

3.1. Conceptul de structură socială

Întreaga existență este un sistem de componente care interacționează între ele. Structura este suma părților componente ale unui obiect, ființe, concepții etc. Orice societate ființează pentru că dispune de structuri, adică de elemente de durabilitate, în temeiul cărora se desfășoară viața socială. Structura socială reprezintă un ansamblu de interacțiuni umane și sociale integrate într-un sistem, căruia îi oferă omogenitate și continuitate, și-i determină identitatea și stabilitatea. Datorită existenței structurilor sociale viața umană și socială capătă caracterul de regularitate și organizare. Structura socială înglobează totalitatea raporturilor caracteristice diverselor forme de conviețuire socială repetate și stabile între componenții unui sistem social. Însăși conviețuirea oamenilor într-un anumit spațiu și într-o anumită epocă este determinată de structuri sociale. De altfel, o trăsătură distinctivă a structurii sociale o constituie conviețuirea, într-o anumită formă, a unui număr de oameni. Există și alte moduri de grupare care nu cunosc relații de conviețuire între oameni, însă ele funcționează ca urmare a participării membrilor lor la realizarea unui scop.

Structura socială este, pe de o parte, un subsistem în care, pe orizontală, se situează familia, satul, orașul, națiunea, și, pe de altă parte, un subsistem unde, pe verticală, se află grupurile clasiale, de stratificare, ocupaționale, generații, sexe, vârste, nivel de instrucție școlară. Așadar, structurile sociale sunt colective de indivizi care ființează și acționează în anumite moduri de conviețuire. În raport de relațiile de conviețuire, oamenii sunt grupați pe diferite niveluri ale societății, rezultând astfel stratificările sociale, profesionale, culturale etc. De aceea, structurile sociale orientează acțiunile sociale în anumite direcții pentru că ele se referă la un comportament individual și social perpetuat pe o durată de timp.

Din studiul structurilor sociale se deduc elemente esențiale de evaluare a activităților oamenilor, de cunoaștere a modului lor de viață, de explicare a poziției sociale a diferitelor colectivități umane, a adaptării și coerenței interne a unui sistem.

3.2. Status social

În viața cotidiană ca și în activitatea instituțională, omul, indiferent de contextul său, deține o poziție. Statusul reprezintă poziția ocupată de o persoană în societate. Treapta pe care se află un individ într-o structură socială reflectă tipul de apreciere asupra lui,

dată de către ceilalți. Fiecare om este evaluat în funcție de această poziție a sa, iar recunoașterea ei depinde atât de personalitatea insului, cât și de normele și valorile sociale.

Statusurile variază după personalitatea oamenilor, iar multe dintre interacțiunile sociale și interumane constau în identificarea și selectarea statusurilor. Nu mai puțin semnificativ este procesul de constituire a interacțiunilor sociale în temeiul unor statusuri, adică oamenii se reunesc și în funcție de poziția ocupată de ei în structurile sociale.

Inițial, termenul de status a fost utilizat în sensul drepturilor și obligațiilor unei persoane, al puterii de care dispune (S. Chelcea, „Statusul“, în *Dicționar*, 1993, p. 612). É. Durkheim a studiat anomia ca proces de dereglare a ierarhiei de status. Max Weber a conferit conceptului de status sensul de prestigiu social. Antropologul american R. Linton a desemnat prin status o colecție de drepturi și de datorii determinate de locul ocupat de individ în societate. T. Parsons a făcut diferența între status atribuit și status achiziționat sau dobândit. Statusul este studiat ca element al stratificării sociale distinct de conceptul de clasă.

Statusul atribuit reprezintă poziția acordată de societate, urmare a dimensiunii psihosociale (vârstă, sex, religie, rasă, mediu familial). Societatea atribuie statusuri persoanelor cu talente excepționale, din care derivă unicitatea poziției lor într-o comunitate.

Statusul dobândit este poziția câștigată de o persoană prin învățare sau prin efort. El se conturează și se obține de către individ, în cadrul competiției cu toți cei care aspiră la el și prin exprimarea opțiunilor pentru poziția dorită a fi ocupată. Student, președinte, director, actor, profesor sunt exemple de statusuri dobândite.

Toate societățile recunosc aptitudinile individuale și eșecurile personale, dar ele distribuie într-o proporție limitată unele statusuri dobândite (de pildă, aviator, profesor, cosmonaut, medic, jurist etc.). În timp ce statusurile ascriptive caracterizează întreaga populație dintr-o comunitate (de exemplu, bărbați sau femei, copii, tineri, adulți sau bătrâni), statusurile dobândite ființează, într-un anumit număr stabilit de societate, în raport de oportunitățile sale. Pe de altă parte, în contexte concrete, aceste statusuri servesc ca modalitate de ființare a unui comportament social adecvat sau ca supapă pentru contestatari. Mai mult, societatea oferă adesea statusuri pentru a fi dobândite, ca recompensă în manifestarea atitudinii conformiste, simultan cu căutarea posibilităților de canalizare a devianței către modalități sociale acceptabile (Vander Zanden, p. 89).

Un tip special de status este *statusul fundamental*, element cheie în raporturile dintre oameni. Vârsta și sexul, și, în anumite condiții, ocupația sunt statusuri fundamentale. În virtutea acestui status ceilalți așteaptă de la noi un anumit comportament. Față de copil societatea manifestă cerințele legate de abilități și acțiuni specifice statusului acestei vârste, cum sunt pregătirea școlară, însușirea normelor de conduită, conformarea la regulile sociale, inocență, puritate etc. și în cu totul alt mod este perceput statusul de adult, judecat, în principal, prin asumarea responsabilităților sociale, competență profesională și socială. Așadar, vârsta constituie una din căile de dobândire de către individ a altor statusuri. Societatea reglementează comportamentul fiecărei vârste. Un om bătrân are un alt spațiu social decât un ins tânăr. După cum vom constata la capitolul despre ciclurile de viață, vârsta operează ca un criteriu distinctiv pentru anumite situații sociale (primirea buletinului de identitate, exersarea unor drepturi, încadrarea în muncă, ieșirea la pensie, căsătoria). Vârsta servește ca un reper ce permite orientarea indivizilor în

rețelele sociale: familie, mediu, școală, comunitate religioasă, loc de muncă. În același mod acționează și apartenența la sex, unele dintre structurile sociale având la bază diferența între bărbați și femei.

3.3. Rolul social

Este totalitatea așteptărilor care definesc comportamentul oamenilor exprimate în drepturi și responsabilități ca fiind proprii sau improprii pentru ocuparea unui status și punerea în act a cerințelor conținute în status. În timp ce statusul este o poziție ocupată de un individ, rolul reprezintă îndeplinirea unei atribuții. Conceptul de rol a fost elaborat de R. Linton în *Study of Man*.

Noțiunea de rol este polisemantică și, fără a stărui asupra acestui aspect, să menționăm numai rolurile din teatru, bazate în totalitatea lor pe jocul de roluri, dar acestea sunt fictive, urmare a plăsmuirii lor de către dramaturg. Rolurile sociale dau expresie unui comportament social și aspectului prescriptiv al conduitei sociale. Rolurile permit proiectarea mentală a comportamentului, ceea ce oferă posibilitatea direcționării acțiunilor spre un scop bine definit. Societatea stabilește acele roluri, derivate din statusurile sociale, semnificative în funcționalitatea ei, iar individul operează cu informații despre semenii săi, despre poziția și rolurile jucate. De fapt, o condiție fundamentală a integrării sociale este cunoașterea statusurilor și rolurilor membrilor grupurilor din care fac parte indivizii. În acest fel, fiecare om se raportează la viața socială prin tipuri și categorii de oameni. Rolurile sunt primele legături între structurile instituționale și experiențele personale ale membrilor unei societăți. Să luăm, de exemplu, statusul de student asociat cu rolurile aferente. Studentul este persoana care ocupă poziția conferită de implicarea în activitățile de studiu într-o instituție de învățământ superior. Rolurile studentului pot fi: membru al comunității universitare, rolul de învățare și pregătire, membru al unei familii, rolul de coleg, rolul de prieten, rolul de cititor al bibliotecii universitare, rolul de colaborator al unui profesor sau al unei catedre etc.

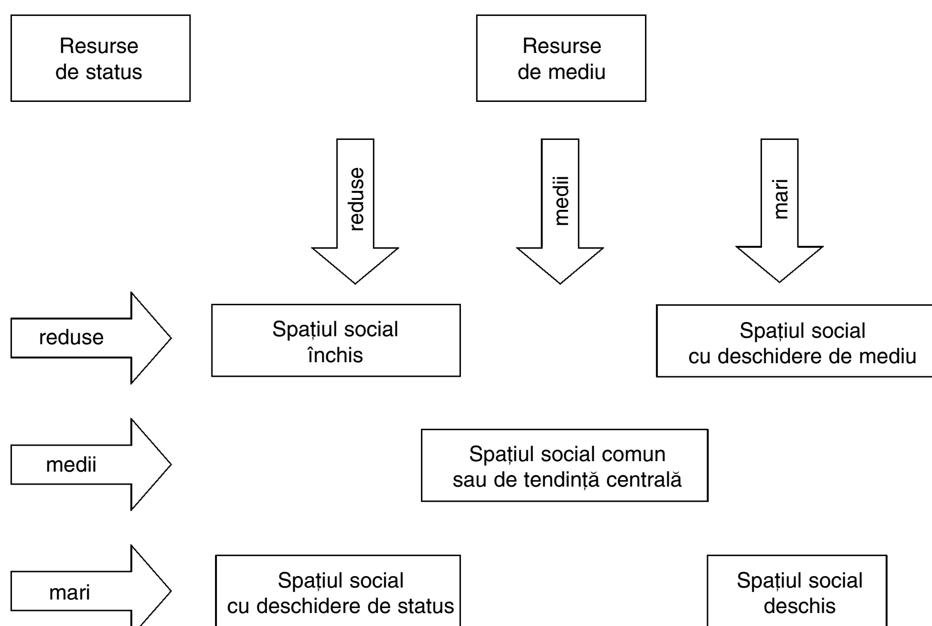
Rolurile pun în evidență toate sarcinile ce-i revin sau pe care și le asumă un individ din perspectiva poziției sociale ocupate. Rolul jucat este comportamentul real al unei persoane care deține un status. În viața reală există un decalaj între ceea ce ar dori să facă oamenii și ceea ce fac în mod curent. Oamenii diferă în funcție de modul cum îndeplinesc obligațiile și drepturile asociate cu rolurile lor. Fiecare om își asumă roluri în maniera sa proprie. Același rol, de pildă, de coleg, în cazul studentului, este jucat diferit de fiecare student. Rolul îndeplinit de către fiecare este unic, el nu poate fi reprodus sau recreat de altul. În schimb, societatea dispune de un sistem de norme și de mijloace ce obligă pe membrii săi să-și adapteze comportamentul la rolurile jucate derivate din statusul atribuit sau dobândit.

Rolurile sociale pot fi dobândite sau pot fi atribuite. Fiecare rol are, în societate sau în grup, semnificația sa. De aceea, unele sunt clare pentru toți, cum sunt, de pildă, rolurile profesionale sau rolurile familiale. Pe de altă parte, un rol nu ființează autonom. Unui status îi este asociat un set de roluri, care exprimă complexul de activități ce-l pune pe

individ în relaţie cu ceilalţi. De aceea, nu pot exista profesori fără studenţi, medici fără pacienţi, comandanţi fără subordonaţi, avocaţi fără clienţi, soţi fără soţii, preoţi fără enoriaşi etc. Rolurile acţionează ca un set de norme care definesc îndatoririle şi drepturile. Orice rol are cel puţin un alt rol, reciproc, ataşat lui. Drepturile legate de un rol sunt îndatoririle legate de alt rol. Oamenii se grupează în reţele de roluri reciproce. Relaţiile de roluri leagă pe oameni unii de alţii deoarece drepturile unora sunt îndatoriri ale altora. În cadrul interacţiunii indivizii experimentează aceste relaţii stabile ca o structură socială sub forma instituţională: familie, şcoală, armată, spital, universitate, întreprindere.

Statusul unui individ este determinat de contextul social sau cultural, dar şi de numărul de roluri jucate. Exersarea statusului şi a rolurilor se face într-un spaţiu social delimitat ca un cadru închis, fără a permite individului să se deplaseze în altă zonă, sau ca un cadru deschis orientat către schimbare. Există o tipologie a spaţiilor sociale derivată din resursele de status şi cele de mediu (D. Sandu, 1996, p. 114). Spaţiile sociale „deschise“ sunt acelea în care resursele de status şi cele de mediu au un nivel ridicat, circulaţia informaţiei este intensă, deschiderea la schimbare este mare. Spaţiile sociale închise se disting prin resurse de status şi de mediu cu un nivel redus, cu o slabă circulaţie a informaţiei. Din apartenenţa la aceste spaţii se poate decela tipul de agent (actor social). Astfel, în spaţiile sociale deschise tipică este conduita reformatoare, iar în spaţiile sociale închise caracteristică este conduita conservatoare. Între cele două spaţii există „spaţii cu deschidere spre status“, unde resursele de status sunt mai mari decât cele de mediu, şi „spaţii cu deschidere la mediu“, în care resursele de mediu sunt mai puternice decât cele de status. Cele patru spaţii sunt prezentate în tabelul de mai jos. (D. Sandu, *op. cit.*, p. 115).

Tipuri de spaţii sociale în raport cu resursele de status şi de mediu

Din această schemă a statusurilor decurge şi o anumită structură a rolurilor, cu deosebire în ce priveşte manifestarea lor într-un tip de spaţiu social.

Pe de altă parte, există situaţii când oamenii se lovesc de mari dificultăţi în realizarea cerinţelor unui rol, ceea ce conduce la frustrări. Când individul este obligat să joace simultan mai multe roluri apare conflictul interroluri. De pildă, astăzi, în condiţiile în care o persoană este nevoită să aibă mai multe locuri de muncă, ea poate trăi sentimentul de tensiune dintre diversele roluri pe care trebuie să le exerseze. Tensiunea de rol caracterizează orice situaţie în care individul trebuie să facă faţă solicitărilor sociale sau familiale.

3.4. Relaţiile sociale

Între oameni se stabilesc legături din care ei pot observa pe alţi semeni şi devin conştienţi de prezenţa lor într-un anumit spaţiu. În acest fel, indivizii capătă conştiinţa existenţei altor oameni şi observă trăsăturile lor. În comparaţie cu lumea animală, fiinţa umană intră în relaţie cu alţi oameni din nevoia intrinsecă de celălalt. Cunoaşterea altei persoane îndrituieşte acţiunea asupra propriului comportament din cauza observării unor caracteristici comune sau diferite. De altfel, scrutarea unei persoane este realizată din punctul de vedere al trebuinţelor celui care observă. De pildă, un om de afaceri caută să intre în legătură cu un alt om de afaceri preocupat de aceleaşi probleme, dar el procedează astfel, în mod conştient sau nu, din unghiul nevoii sale. În acelaşi fel, el acţionează şi în legăturile cu alte persoane. Aşadar, oamenii intră în contact unii cu alţii dintr-o necessitate individuală şi socială.

Legăturile dintre oameni sunt de mai multe feluri. Astfel, există un contact psihic direct (elevii se întâlnesc în sălile de clasă sau lucrătorii se reunesc în ateliere de producţie) şi un contact psihic indirect (de pildă, un memoriu adresat de o persoană reprezentantului unei instituţii este rezolvat fără ca cei doi să aibă un contact personal). Contactul psihic poate duce la legături psihice atunci când interesul reciproc determină sentimente de simpatie reciprocă, colegialitate. Aceste tipuri de legături se pot transforma în legături sociale. Contactele sociale se nasc din relaţiile dintre cel puţin două persoane care manifestă interes comun pentru un scop sau obiect şi acţionează împreună. Contactele sociale sunt trecătoare şi durabile, particulare şi publice, directe şi indirecte, toate fiind la baza relaţiilor sociale.

Relaţiile sociale reprezintă elementul stabil al legăturilor sociale, care uneşte oamenii în grupuri. Nu poate exista un grup durabil, organizat şi sudat interior, fără interacţiuni reciproce şi fără relaţii sociale. Relaţia socială este un sistem de legături ce cuprinde doi parteneri (indivizi sau grupuri), un contact, atitudini, interese şi situaţii, un sistem de drepturi şi obligaţii pe care partenerii trebuie să le realizeze. Relaţia socială înseamnă mai mult decât legături de dependenţă. În acest sens se impune diferenţa între relaţii interpersonale şi relaţii sociale. Relaţiile interpersonale sunt relaţii stabilite între persoane, ce decurg din necesităţile umane. Relaţiile sociale sunt raporturi între unităţi sociale (grupuri, instituţii, colectivităţi) sau între statusurile sociale ale indivizilor.

3.5. Instituții sociale

Un grup social este alcătuit din indivizi care interacționează unii cu alții conform unor modele culturale – norme, valori, credințe și simboluri – care determină un anumit comportament. Societatea a creat structuri care să conserve și să dezvolte scopuri fundamentale ale grupurilor și indivizilor. Acestea sunt instituțiile care, spre deosebire de grupuri, se disting prin stabilitate și răspund unor nevoi vitale ale societății. Termenul de instituție vine din latinescul *instituere*, care înseamnă a ridica, a întemeia, a așeza, iar *institutio* este așezământ, întemeiere, înființare.

Fiecare instituție este un tip de organizare a unui domeniu al socialului ca mod de rezolvare a problemelor și scopurilor esențiale acestuia.

Trebuie spus că există mai multe accepțiuni a termenului de instituție socială:

1. grupurile de persoane solicitate să rezolve probleme importante pentru întreaga colectivitate, și, astfel, ele îndeplinesc funcții publice (primărie, prefectură, minister etc.);

2. forma organizatorică a unui ansamblu de acțiuni exercitate de membri ai grupului în numele grupului;

3. ansamblul de tehnici și de mijloace de acțiune ce permit unor membri ai grupului să exercite funcții publice, având drept scop satisfacerea nevoilor și reglementarea acțiunilor întregului grup;

4. rolurile sociale ale unor membri deosebit de importante pentru întreaga viață a grupului, anume rolul social al primarului, al membrilor consiliului local, al funcționarilor (J. Szczepanski, 1972). Din enumerarea accepțiunilor instituțiilor reiese rolul jucat de structuri și rolul jucat de persoane.

Instituțiile sunt ansambluri sociale în care membrii aleși sau desemnați ai grupurilor sunt investiți în îndeplinirea funcțiilor stabilite public, dar cu caracter impersonal, în satisfacerea trebuințelor individuale și de grup, pentru stabilirea comportamentelor tuturor membrilor grupului prin reguli de influențare și control social. Rezultă că în acest mod comportamentele individuale instituționalizate sunt sancționate explicit și eficient de către autoritatea desemnată de grup (Gheorghiță Geană, „Instituție“, în *Dicționar*, 1993, p. 303). Grăitoare sunt, pentru această situație, familia și rudenia, care reglementează și influențează comportamentele sexuale, de procreare, de socializare a copiilor, comportamente legate de rituri, ceremonii și credințe religioase.

Pentru că în orice societate există o varietate de instituții, ele se clasifică după anumite criterii. Astfel, criteriul modului de constituire diferențiază instituțiile în instituții formale (primărie, prefectură, guvern) și nonformale sau neoficiale, adică primele sunt organizate după norme generale respectate de către toți membrii societății fie că sunt, fie că nu sunt de acord cu ele, iar al doilea tip funcționează în temeiul regulilor stabilite de către toți componenții lor.

O altă clasificare a instituțiilor se face după conținutul și caracterul funcțiilor îndeplinite:

1. *instituții economice* – toate unitățile ce se ocupă de producerea bunurilor, de efectuarea prestațiilor de serviciu, de reglementarea circulației banilor, de organizarea și diviziunea muncii, de circulația bunurilor;

2. *instituțiile politice* – implicate în actele de cucerire, exercitare și menținere a puterii (guvern, parlament, consilii județene etc.);

3. *instituții educative* – preocupate de socializarea și educarea tinerei generații, de dezvoltarea unor modele de educație;

4. *instituții culturale* – axate pe transmiterea și dezvoltarea moștenirii culturale, pe susținerea activității creatoare, pe conservarea patrimoniului cultural, pe educarea estetică a publicului;

5. *instituții de asistență socială* – funcționează în scopul ajutorării unor persoane în dificultate sau pentru organizarea de activități cu diferite categorii de populație. Instituțiile filantropice, asociațiile, fundațiile, societățile sunt exemple de *instituții de asistență socială;*

6. *instituții religioase* – organizează raporturile omului cu divinitatea, cu ceilalți credincioși și cu ierarhii bisericii.

Din această clasificare s-ar putea deduce ideea că o instituție îndeplinește numai o funcție, ceea ce este incorect. De fapt, fiecare instituție poate să aibă mai multe funcții, iar mai multe instituții pot îndeplini aceeași funcție. Instituțiile au principii și reguli proprii, valori, norme și sancțiuni specifice, dispun de mijloace materiale și de tehnici de realizare a funcțiilor lor.

Instituțiile reprezintă sisteme de bază ale coeziunii durabile regăsită într-un mod de organizare socială. De aceea, instituțiile sociale reprezintă un sistem unitar, lipsit de contradicții și fără conflicte. Apariția tensiunilor într-o instituție determină modificări în structura ei, pentru ca ea să răspundă permanent funcțiilor sale, iar nesoluționarea stărilor conflictuale poate conduce la dezmembrarea și dispariția ei.

3.6. Societate

Am discutat despre structurile sociale ce alcătuiesc o societate. Ce este societatea? Într-o descriere foarte succintă, ea este modul organizat de existență a vieții sociale. Esența societății este dată de indivizii angajați într-un ansamblu de activități. O societate există numai ca o pluralitate de interacțiuni între indivizi care realizează lucruri pe care nu le-ar putea înfăptui altfel. Societatea este un mecanism adaptativ, un vehicul social pentru reglarea și transformarea mediului, pentru soluționarea problemelor perene ale vieții (Vander Zanden, p. 101).

Termenul de societate a trezit numeroase poziții teoretice. A. Giddens, de pildă, conferă două sensuri conceptului de societate:

1. *relații între indivizi umani și între instituții* (societatea rurală, societatea urbană, societatea capitalistă, societatea feudală etc.);

2. *unitatea relațiilor sociale* (societatea românească, societatea franceză, societatea europeană etc.) *sau comunitățile mici* reprezentative pentru o anumită zonă și care sunt baze de cercetare etnografice, de pildă, societatea Nereju sau societatea Drăguș (Geană, „Societate“, în *Dicționar*, 1993, p. 558).

Societatea este definită ca realitate socială relativ independentă, care se autoperpetuează, ocupă același teritoriu și participă la o cultură comună. Marile orașe cum sunt New York, Londra, Tokio au o populație cu mult mai mare decât multe dintre societăți,

dar ele nu pot fi considerate societăți din cauză că nu dispun de unități sociale care să le susțină din interiorul lor. În apărarea și în realizarea nevoilor lor fundamentale ele depind de societatea globală a statului și a națiunii. De aceea, o societate poate fi o comunitate tribală sau un mare stat național modern. Membrii unei societăți au în comun legături, ceea ce influențează comportamentul lor și determină formarea unor conștiințe despre relațiile dintre ei ca fiind asemănătoare cu relațiile de rudenie. O societate este organizația cea mai cuprinzătoare în care membrii săi își exprimă loialitatea și pe care ei o apără împotriva forțelor distructive, interne și externe, atunci când ele periclitează existența vieții sociale proprii. O societate există prin viața membrilor săi, prin acțiunile, comportamentele, gândirea și modul de a fi al acestora. Iată de ce societatea, deși abstractă și greu măsurabilă la nivelul simțului comun, este o constantă universală a culturii umane. Socialul ființează numai prin societate, adică în acel cadru real de manifestare a omului ca existență socială.

Bibliografie

Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.

Linton, Ralph, *Fundamentul cultural al personalității*, Editura Științifică, București, 1968.

Sandu, Dumitru, *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, Editura Staff, București, 1996.

Turner, Bryans, *Statusul*, Editura DU Style, București, 1998.

Vander Zanden, James W., *The Social Experience. An Introduction to Sociology*, Random House, New York, 1988.

Termeni

conflict de roluri
instituții sociale
relații interpersonale
relații sociale
rol social
societate
status social
structură socială

Întrebări recapitulative

1. Ce este structura socială?
2. Cum este definit statusul social?
3. Ce este rolul social?
4. Care sunt rolurile statusului de comunicator în mass media?
5. În ce tip de status se include poziția de fiu?
6. În ce tip de status se include poziția de ziarist?
7. Ce distinge relațiile sociale de relațiile interpersonale?
8. Care este diferența dintre instituțiile sociale și organizațiile sociale?
9. De ce orașul New York, deși are o populație de 16 ori mai mare decât Letonia, nu este societate, iar Letonia este societate?

CAPITOLUL IV
Grupuri sociale

4.1. Conceptul de grup

Noțiunea de grup social desemnează diferite ansambluri de indivizi – două sau mai multe persoane –, ce împărtășesc același sentiment de unitate, și sunt angajate în unul sau mai multe tipuri de interacțiune socială stabilă, condiționate de contexte sociale și istorice. M. Sherif a definit grupul ca fiind unitatea socială alcătuită dintr-un număr de indivizi, care se găsesc unii cu alții în relații de status și de rol, stabilite după o perioadă de timp, și care posedă un set de valori sau norme ce reglementează comportarea reciprocă, cel puțin în probleme care-i privesc. Rezultă că grupul este o grupare de mai multe persoane aflate în relații de interacțiune și dependență reciprocă, mijlocite de o activitate comună. Grupul dezvoltă norme și valori care reglementează comportarea tuturor membrilor săi.

Pentru ca un număr de persoane să se constituie în grup trebuie să îndeplinească cel puțin patru condiții:

1. *existența unei interacțiuni printre membrii grupului, care nu este obligatoriu a fi o relație directă*. O interacțiune în temeiul unui document scris sau al comunicării verbale este suficientă pentru existența grupului;

2. *perceperea calității de membru, adică persoanele dintr-un grup să se vadă ele însele ca membri ai acestuia*. Nu orice reuniune este un grup. De pildă, inșii care așteaptă într-o stație de transport nu pot fi considerați un grup deoarece ei nu se percep ca fiind asociați unii cu alții. Un corolar al criteriului percepției calității de membru este că persoanele dintr-un grup nu se percep doar ele în această poziție. Calitatea de membru este atribuită, în anumite contexte, chiar și atunci când indivizii înșiși nu exprimă direct atributul de membru al unui grup. Definitorii sunt, pentru acest tip de interacțiune, grupurile etnice, grupurile religioase, grupurile rasiale;

3. *norme și scopuri împărtășite de cei care fac parte dintr-un grup*. Una din cauzele pentru care oamenii se reunesc în grupuri este scopul, a cărui realizare este facilitată de statutul de membru al grupului. În grup, individul poate evita singurătatea sau poate cunoaște alți oameni. Aceste scopuri de afiliere pot fi suficiente pentru a motiva calitatea de membru într-un grup, pentru a fi considerate ca scopuri acceptate de membrii grupului. O caracteristică a unor grupuri este existența normelor, ca reguli de comportament acceptate și susținute de membrii lor, cu privire la ceea ce este și nu este comportament potrivit;

4. *interdependența de destin înseamnă implicarea tuturor persoanelor, care alcătuiesc un grup, în aceleași evenimente*. Destinul fiecărei persoane dintr-un grup este

determinat de realizările grupului întreg, iar comportamentul individual influenţează succesul grupului însuşi.

Înainte de a discuta despre motivele asocierii în grup şi structura grupului, stăruim pe diferenţa dintre sodalitate, sociabilitate şi socialitate. După cum subliniază Jean Baechler („Grupurile şi sociabilitatea“, în *Tratat*, p. 65), prin cele trei modalităţi de fiinţare a socialului este posibilă cunoaşterea tuturor stărilor „de la organizat la neorganizat, de la formal la informal, de la instituţionalizat, la neinstituţionalizat, de la mediat la nemediat şi aşa mai departe. Fiecare termen trebuie considerat un pol, legat de contrariul său printr-un continuum: grupurile, reţelele, morfologiile sunt plasate pe acest continuum şi sunt mai mult sau mai puţin organizate…“

Acelaşi autor defineşte cele trei modalităţi ale socialului:

– *sodalitate*, capacitatea umană de a întemeia *grupuri*, definite ca unităţi de activitate: cupluri, familii, întreprinderi, echipe sportive, biserici, armate…;

– *sociabilitate*, capacitatea umană de a forma *reţele*, prin care unităţile de activitate, individuale sau colective: relaţii de vecinătate, categorii de public, saloane, curţi regale, pieţe, clase sociale, civilizaţii transmit informaţiile ce le exprimă interesele, gusturile, pasiunile, opiniile;

– *socialitate*, capacitate umană de a menţine împreună grupurile şi reţelele, de a le asigura coerenţa şi coeziunea ce le constituie în societăţi: tribul, cetatea, naţiunea ca forme de solidaritate socială ce pot fi numite morfologii…“

Din descrierea sensurilor socialului de către sociologul francez rezultă complexitatea acestuia şi diversitatea formelor sub care fiinţează.

4.2. Motivele asocierii în grup

De ce se asociază oamenii în grup? Multe dintre activităţile pe care oamenii le fac în grupuri, după unele evaluări, circa 80%, ar putea fi făcute de unul singur. Orice persoană aspiră să devină membru al unui grup indiferent de comunitatea naţională, statusul social, ceea ce constituie o constantă universală a oricărei culturi.

Atracţia pentru activităţile grupului. Un argument pentru calitatea de membru al grupului este participarea la activităţile grupului sau atingerea unui anumit scop care este mai uşor de realizat în grup decât ar face-o de unul singur. Printre tipurile de grupuri de această natură se enumeră:

1. *grupurile de muncă* (formate pentru a realiza o sarcină mai eficient şi rapid prin unirea resurselor şi efortului);
2. *grupuri de soluţionare* a problemelor acolo unde au loc activităţi civice şi sociale;
3. *grupuri legislative* (în care sunt elaborate legi şi regulamente);
4. *grupuri de autosprijin* (în care membrii grupului se perfecţionează ei înşişi).

Simpatia pentru membrii grupului reprezintă o altă cauză pentru care oamenii se reunesc în grup. Aici ei găsesc pe acei membri atractivi interpersonal, independent de scopurile şi activităţile grupului. În anumite contexte sociale, atracţia interpersonală conduce la apariţia *spontană* a unor grupuri, cum sunt, de pildă, clicile, grupul de prieteni,

grupurile (bandele de stradă) şi cluburile sociale, ca alternativă la interacţiunea socială de tip formal. Unul dintre cele mai clare exemple privind modul cum simpatia conduce pe indivizi la formarea de grupuri este, cel referitor la proiectul de locuire, al lui Festinger. Studiul său a arătat că elementele arhitecturale cum sunt trotuarele, scările, holurile, cutiile poştale, sunt elemente importante în alegerea prietenilor de către individ. De îndată ce prietenia s-a stabilit, grupurile s-au născut spontan şi a determinat ca un mare număr de persoane să fie atrase de celelalte.

Nevoile membrilor grupului per se. Oamenii pot deveni membri ai unui grup pe motiv de a găsi aici satisfacerea nevoilor emoţionale, independent de natura activităţii grupului sau scopurilor sau atractivităţii pentru alţi membri ai grupului. L. Festinger sublinia că oamenii au nevoie de comparare socială pentru a descoperi pe alţii în privinţa abilităţilor lor, în special când lipsesc metodele clare de evaluare proprie. Omul caută să utilizeze oameni asemănători cu el pentru a maximiza vizibilitatea informaţiei evaluative dorite. Calitatea de membru într-un grup poate furniza fondul comun de oameni faţă de care un individ ar putea evalua abilităţile sale.

4.3. Structura grupului

Comportamentul în grup se desfăşoară după modele stabile care au o anumită regularitate. Aceasta reflectă faptul că nu toţi membrii grupului gândesc la fel. Există diferenţiere în activitatea lor şi în participarea la grup. Într-un grup de muncă există executivi (funcţionari), manageri şi muncitori. Fiecare din aceste poziţii are responsabilităţi şi obligaţii.

Comportamentele, asociate cu ceea ce se aşteaptă de la indivizii situaţi într-o poziţie dată, sunt cunoscute ca roluri. Variatele roluri jucate de membrii grupului sunt conferite de statusul persoanei în grup. Ocuparea unui status înalt poate să se facă astfel ca individul să simtă rolul mai atractiv şi să-i crească încrederea în sine şi valoarea. De pildă, copiii, cărora li se cere să joace rolul de profesor, pot să se simtă mai motivaţi, să arate atitudini pozitive şi să lucreze mai mult ca o consecinţă a ocupării – chiar temporare – a unei poziţii mai înalte decât cea de elev. Este clar că schimbările de rol pot avea consecinţe importante pentru comportamentul oamenilor.

Tipul de structură care se dezvoltă într-un grup este consecinţa a trei factori: nevoia de eficienţă, abilităţile şi motivaţiile membrilor grupului, mediul în care grupurile acţionează (R.S. Feldman, p. 375).

Nevoia de eficienţă este legată de importanţa completării activităţii grupului într-o perioadă specifică. Cerinţele pentru o înaltă eficienţă rezultă, adesea, din specializarea sarcinilor şi din dezvoltarea subgrupurilor în a realiza diferite activităţi. Exemplul cel mai clar este linia de montaj, unde variate subgrupuri de muncitori asamblează părţi, care vor forma o unitate complet fabricată.

Tipurile de abilităţi şi motivaţii ale membrilor grupului au, de asemenea, un impact asupra tipului de structură grupală. De pildă, un studiu a arătat că grupurile, ai căror membri erau preocupaţi în mod deosebit de sensul lor propriu de securitate şi protecţie,

acordau atenție dezvoltării unei structuri de grup în care se manifestă o mai mare diferențiere de rol. În contrast, grupurile ai căror membri se autoestimau, fiind interesați de părerea bună despre ei înșiși, au tins să formeze grupuri disponibile la mai multă egalitate între roluri. La fel, grupurile, unde anumiți membri au o abilitate mai mare la o sarcină decât alții, dezvoltă structuri foarte diferite de acelea în care oamenii au niveluri similare de abilitate. În ambele cazuri, caracteristicile de personalitate și specializarea membrilor conduc la dezvoltarea structurii de grup.

Mediul social, ca și cel fizic, de existență al grupurilui poate influența structura lui. Statusul socioeconomic al individului din afara grupului are impact asupra poziției lui în grup.

4.4. Clasificarea grupurilor

Înainte de prezentarea tipologiei grupurilor se impune clarificarea unor noțiuni asociate grupului, în scopul delimitării riguroase a realităților sociale din grupuri.

Mulțimea se referă la un număr mare de persoane reunite temporar pentru realizarea unui scop de asociere sau a unui interes. Ea dă expresie unei multitudini de forme de asociere a oamenilor. Reuniunea indivizilor într-o mulțime se face numai în anumite condiții și contexte sociale.

Spre deosebire de alte tipuri de grupare a oamenilor, mulțimile nu se disting prin coeziune, diferențiere, organizare. Ele ființează numai atât timp cât răspund unui obiectiv. Interacțiunea organizatorică și emoțională între persoanele dintr-o mulțime este redusă. Câteva exemple: mulțimea indivizilor care așteaptă să se îmbarce într-un mijloc de transport sau mulțimea persoanelor aflate, din motive diverse, în așteptare la instituții publice. Comportamentul mulțimii este greu de descifrat. Totuși, această conduită este definită, în anumite situații, de stările existente determinate de interese și motivații. Mulțimile pot fi convenționale, expresive, active sau pasive etc.

Ceata este reunirea voluntară a unor persoane care au aceleași interese, preferințe sau au scopul de a fi împreună. Dacă mulțimea este „singurătatea în comun“, ceata se remarcă prin „asemănare în comun“.

Colectivitatea reprezintă reunirea indivizilor după trăsături comune. Sunt mai multe tipuri de colectivități:

– colectivități statistice care ființează ca grupare de oameni întemeiată pe dimensiuni demografice (vârstă, sex, nivel de instrucție, rezidență etc). Avem, deci, colectivități de vârstă (copii, tineri, adulți, bătrâni), colectivități școlare, colectivități profesionale;

– colectivități sociale definite ca formație de persoane reunite în scopul unei conviețuiri sau activități comune.

Existența lor este stabilită prin afirmarea conștiinței apartenenței și acceptării unui țel comun, finalizate în exprimarea unei solidarități (sociale, economice, morale, religioase, politice). Colectivitățile sociale pot fi teritoriale, geografice, comunități, asociații, voluntare, culturale, folclorice etc. O persoană este, concomitent, membru al mai multor colectivități, evident cu atribuții și statusuri diferite, ceea ce determină o implicare, într-un anumit grad, în fiecare colectivitate.

Pentru înțelegerea specificității grupurilor se impune evidențierea diferenței dintre *grup și colectiv*. Grupul se caracterizează prin relații și interacțiuni sub forma contactelor emoționale, de acomodare sau de opoziție, de compatibilitate sau complementaritate. Colectivul integrează relații și interacțiuni determinate de scopurile, sarcinile și valorile activității comune membrilor săi. Grupul este primul stadiu în formarea unor colective: el cuprinde relații socio-afective, conformismul, intensitatea relațiilor interpersonale. Colectivul depășește nivelul raporturilor de tip emoțional și este orientat prioritar spre norme și valori. Unitatea orientării axiologice este temeiul coeziunii și astfel colectivul devine grup de referință pentru membrii săi (I. Radu, 1994). Rămâne deschisă totuși chestiunea relației dintre grup și colectiv. În viziunea prezentată mai sus, conținutul acordat noțiunii de colectiv se apropie în bună măsură de cel conferit grupurilor secundare. Într-adevăr, în colectiv relațiile interumane sunt impersonale, iar funcționalitatea lor vizează asumarea unui scop. Axat pe orientări valorice derivate din norme, scopuri și principii ce stau la baza organizării și evoluției lui, un colectiv este viabil și în măsura în care grupurile ce-l alcătuiesc se regăsesc în mod real în structurile sale, adică acestea sunt acceptate în temeiul normelor colectivului, ca factori de creștere a eficienței lui.

4.4.1. Grup primar – grup secundar

Trecând la tipologia grupurilor sociale, stăruim mai întâi pe diferența grup primar – grup secundar. Ce este un grup primar? Așa cum spune Cooley, el este alcătuit din două sau mai multe persoane, situate în relații directe unele cu altele sau în relații intime și coezive. Fiecare membru al grupului se simte angajat în viața și activitatea grupului, și îi percepe pe ceilalți ca prieteni sau chiar membri ai unei familii. *Grupul primar reprezintă pentru cei care-l alcătuiesc ceva foarte important și, de aceea, el constituie, înainte de orice, un scop și nu un mijloc în vederea realizării unor scopuri.* În acest grup insul trăiește sentimentul propriei identități direct și, totodată, își afirmă specificitatea, pe care ceilalți membri o acceptă ca atare.

Grupul primar este, prin funcțiile sale esențiale în socializare, o structură fundamentală pentru individ și societate. Primele procese de socializare cunoscute de copil au loc în grupul primar, adică în familie. În acest cadru copiii achiziționează norme și valori prin intermediul cărora se pregătesc pentru stăpânirea mecanismelor vieții sociale. De altfel, grupurile primare sunt punți între individ și societate deoarece ele transmit, mediază și oferă modele culturale ale societății după care individul își organizează propria viață. În general, grupurile sociale, și în special cel primar, dau expresie ființei umane ca om și ca ins social. Orice individ se formează ca om într-un grup primar. De aceea, grupurile primare sunt fundamentale pentru individ și pentru societate. Ele oferă cadrul în care el își exprimă cele mai multe dintre nevoile personale. Numai într-un asemenea grup omul are calea de formulare a propriilor trebuințe pe care să le cunoască și ceilalți. Spre deosebire de alte ființe, omul tinde să-și prezinte cerințele sale astfel încât să obțină, pe de o parte, acceptul grupului și pe de altă parte, să aibă sprijin din partea grupului în satisfacerea lor. Cum unul dintre mijloacele de constituire a grupului îl reprezintă interacțiunea membrilor, rezultă că trebuințele se regăsesc cel mai clar în grupul primar. De altfel, grupul primar se instituie și ca spațiu al exprimării și satisfacerii

nevoilor personale. În cadrul grupurilor primare oamenii experimentează prietenia, iubirea, securitatea și sensul global al existenței.

O altă funcție a grupurilor primare este controlul social. Ele apar astfel ca instrumente puternice de control asupra comportamentelor individului. Membrii acestor grupuri dețin și distribuie, cum spune James W. Vander Zanden, multe dintre recompensele atât de vitale pentru individ. Comportamentul individului trebuie să se conformeze normelor grupului. Grupurile primare conferă sens realității sociale prin structurarea experiențelor membrilor. În acest sens, ele impun individului un comportament care să se conformeze la valorile și normele sale, concomitent cu adaptarea la cerințele societății.

Pentru ca un grup să fie primar el trebuie să fie consecința unor condiții indispensabile:

1. contacte permanente și stabile între membrii săi;
2. contactul față în față, care face posibilă o evaluare imediată și directă a comportamentului celuilalt, precum și un schimb subtil de idei și trăiri;
3. mărimea grupului. Un grup primar este un grup mic deoarece numai în cadrul acestei structuri interacțiunea dintre membrii săi conferă identitate concretă, stabilită dincolo de reguli, principii sau documente oficiale.

Grupul secundar constă din două sau mai multe persoane implicate într-o relație *impersonală* și au un scop practic specific. Oamenii cooperează cu alți semeni pentru realizarea unui scop. Spre deosebire de grupul primar, relația dintre membrii grupului secundar este un mijloc pentru atingerea unui țel. Exemple de grupuri secundare sunt corporațiile, școlile, unitățile de muncă, unitățile militare, comunitățile etnice și naționale etc. Prin natura lor, grupurile secundare se manifestă ca medii sociale unde indivizii se produc ca actori sociali. Relațiile interumane se stabilesc în temeiul unor regulamente pe care, fie că le acceptă sau nu, individul trebuie să le respecte. Numai astfel insul integrat într-un grup secundar este acceptat ca membru și poate să realizeze scopurile sale. Mai mult, în acest tip de grup, oamenii se reunesc dincolo de diferențele ce-i marchează, pentru că nu au altă cale de înfăptuire a intereselor lor. Ilustrativ este în acest sens grupul secundar specific unităților de muncă. Într-o uzină lucrează inși ce urmăresc, prin interacțiunea lor, să aibă satisfacția derivată din exercitarea unei ocupații sau obținerea unui câștig, prestigiu profesional etc. Dacă grupul primar rămâne prioritar în socializarea primară a individului, inițiindu-l și introducându-l în mecanismele vieții de grup și ale vieții sociale, grupul secundar are rol esențial în afirmarea socială și profesională a individului. În grupurile secundare insul ființează ca realitate socială. Grupul primar acționează pentru insul concret, iar grupul secundar activează individul prin statusurile sale. De pildă, în grupul primar poți fi prieten pentru ceilalți, condiție suficientă pentru a fi acceptat ca parte a acestuia. În grupul secundar exiști cu precădere printr-un status social, profesional, cultural, religios etc.

O problemă asociată analizei grupului secundar o reprezintă relația acestuia cu grupul primar. Relațiile caracteristice grupului primar se pot desfășura în cadrul grupului secundar. Situația poate fi întâlnită, de regulă, în unitățile de muncă, unde oamenii dezvoltă, adesea, relații de prietenie cu colegii de muncă. În același mod au loc relații între oameni în cadrul unităților de învățământ. Trebuie spus că în anumite contexte sociale sau culturale, relațiile interumane din grupurile secundare se pot organiza și ca alternativă

la influența excesivă a acestor grupuri asupra conduitei individuale. Referindu-ne concret la societatea românească de dinainte de anul 1989, puternic socializantă, este de notorietate funcționalitatea raporturilor interumane în cadrul întreprinderii sau al unei instituții. Cerințe instituționale erau înfăptuite prin intermediul acestor relații specifice grupului primar. De cele mai multe ori acest tip de relații se identifică în relațiile specifice grupului informal despre care vom vorbi mai jos.

Diferențele între grupul primar și cel secundar sunt prezentate mai jos

Caracteristicile grupurilor primare	*Caracteristicile grupurilor secundare*
număr mic de persoane	număr mare de persoane
implicarea întregii individualități	implicarea unor segmente ale vieții unei persoane
relație personală	relație impersonală
interacțiune continuă	interacțiune sporadică
durată lungă	durată scurtă
așteptări informale	așteptări formale
constrângeri impuse informal	constrângeri impuse formal
legături expresive	legături instrumentale

Apud James W. Vander Zanden, 1988, p. 110.

4.4.2. Grup de referință – grup de apartenență

Grupul de apartenență este grupul căruia individul îi aparține (familia, clasa de elevi, echipa de muncă). Insul își însușește normele acestui grup și participă la toate evenimentele petrecute aici. Apartenența la grup nu este un fapt administrativ deoarece ea impune membrilor adoptarea standardelor și identificarea cu scopurile și obiectivele acestuia. În grupul de apartenență individul preia valori ce sunt în concordanță cu aspirațiile sale. Normele și standardele susținute de grupul de apartenență capătă caracterul de principii pentru judecățile, opiniile și acțiunile individului.

Conceptul de grup de referință a fost pus în circulație în 1912 de H.H. Hyman, în *Psychology of Status* (*apud* Mihu, 1970). Hyman a constatat că statusul subiectiv nu poate fi prezis în mod direct din nivelul veniturilor sau din cel educativ, ci el este, într-o anumită măsură, dependent de tipul grupurilor care au fost folosite de indivizi pentru determinarea subiectivă a poziției lor.

Teoria grupului de referință își are rădăcinile în ideile lui G.H. Mead din lucrarea *Mind, Self and Society* (1934), cu deosebire în teza conform căreia membrii unui grup sau indivizi din afara grupului pot influența comportamentul unui individ. Psihologia socială a studiat cauzele selecției de către indivizi a grupurilor de referință și consecințele asupra personalității. Conceptul de grup de referință a fost investit cu virtuți sociologice prin accentul pus pe structura și funcțiile mediului social al indivizilor. Prin urmare, R.K. Merton definește grupul de referință ca un grup ale cărui norme sau reguli

sunt adoptate ca un cadru de referință. Grupul de referință este o unitate socială utilizată în evaluarea și modelarea atitudinilor, trăirilor și acțiunilor individului. El poate fi grupul de apartenență al individului, dar, de cele mai multe ori, este un alt grup, exterior insului. Grupul de referință se instituie ca bază a concepției individului despre lume. El ajută la justificarea comportamentelor contradictorii, cum sunt: clasa dominantă revoluționară, trădătorul care colaborează cu inamicul, catolicul renegat, imigrantul asimilat, gentlemanul meschin, comunistul liberal etc. În cazul acestor tipuri de oameni, grupul de referință este altul decât cel orginar. Să luăm exemplul imigrantului. Acesta tinde către modelul cultural al țării în care a imigrat, renunțând la modelul culturii sale originare. Evaluarea și compararea sunt făcute de către imigrantul asimilat cu comportamentele și modurile de viață ale societății în care s-a integrat, refuzând orice referire la vechile modele. În acest fel, el își pierde identitatea sa etnică și culturală adoptând o altă identitate, dată de integrarea sa în cultura societății ce l-a primit.

Care sunt funcțiile grupului de referință? O primă funcție este cea *normativă*. Grupul de referință influențează direct criteriile și standardele de judecată și acțiune ale individului. Astfel, individul tinde la o poziție bună într-un grup, iar pentru aceasta aderă la valorile și normele grupului de referință. Cum procedează el? Adoptă stilurile de viață, atitudinile politice, preferințele alimentare, stilurile muzicale ale grupului de referință. Ilustrăm această funcție a grupului de referință cu tendința adolescenților de a prelua stiluri de viață specifice grupurilor de adulți sau de a asimila valori muzicale ale unor grupuri de tineri. Pentru aceștia, respectivele grupuri de referință reprezintă, în raport cu congenerii lor, etalon al judecării realității sociale și umane.

O altă funcție a grupului de referință este cea *comparativă*. Evaluarea propriei activități sau a propriului comportament se face în comparație cu standardele grupului de referință. În acest fel, oamenii judecă viața, comportamentul și valorile proprii, de pildă, sănătatea, inteligența, nivelul de trai, poziția socială, activitatea profesională. Se întâmplă ca, atunci când grupul de referință este diferit de grupul de apartenență, individul să conștientizeze diferența dintre ceea ce este el în grupul de apartenență și ceea ce crede el că ar putea fi, așa cum rezultă din compararea cu grupul de referință. Sunt situații când grupul de apartenență și grupul de referință nu coincid. Raportul dintre ele are grade diferite de compatibilitate: integrală, relativă sau parțială, dar poate fi și de incompatibilitate. Distincția dintre ele exprimă asocierea dintre realitate și aspirație, dintre prezent și viitor (I. Radu, 1994). Din această stare poate rezulta trăirea sentimentului de deprimare relativă, iar aceasta contribuie adesea la alienarea socială. Asemenea circumstanțe ale relației dintre ins și grupul de referință se instituie în condiții propice afirmării unui comportament colectiv și a mișcărilor sociale revoluționare. Grupul de referință cuprinde elemente ale procesului de schimbare socială.

Funcția asociativă a grupului de referință se referă la posibilitatea preluării statusului membrilor dintr-un grup de către o persoană.

Am subliniat până aici virtuțile grupului de referință însă trebuie spus că unele grupuri de referință pot avea și influențe negative asupra individului. Compararea făcută de o persoană cu unele grupuri accentuează diferența dintre ea și alte persoane sau alte grupuri. De pildă, inși dintr-o unitate industrială refuză să se identifice cu grupul de manageri din cauza lipsei de eficiență și randament a managementului sau a unor relații

interumane tensionate. În consecință, aceste persoane se delimitează de acest grup. Ele așteaptă să se schimbe echipa de conducere cu o alta în care își pot regăsi valorile și normele adecvate aspirațiilor și intereselor lor. Grupul de referință este judecat și acceptat de către indivizi în funcție de contextul în care ființează. Un grup nu devine grup de referință de la sine. Condiții sociale concrete și trăsături psihologice ale indivizilor contribuie la afirmarea grupurilor de referință.

4.4.3. Grup intern – grup extern

În orice societate există grupuri interne și grupuri externe. Orice ins cunoaște o influență nemijlocită de la grupurile exterioare lui, deci de la grupurile cărora nu-i aparține. Un grup intern este acel grup de apartenență a membrilor săi, cu care aceștia se identifică, și au conștiința de NOI, adică ei realizează că fac parte din acel grup și sunt implicați direct în tot ceea ce se întâmplă aici. Prin ideea de NOI, membrii unui grup intern sunt conștienți de existența lor într-un asemenea grup concomitent cu situarea lor în afara altor grupuri. Astfel, ei realizează poziția lor în grupul intern în comparație cu existența altor grupuri. Conștiința de NOI se afirmă în raport cu conștiința de EI. Așadar, în actul deosebirii grupului intern de cel extern esențială rămâne această conștiință a diferenței de NOI și EI, care conferă identitate membrilor unui grup.

Clasificarea grup intern – grup extern este semnificativă în evidențierea granițelor sociale. Liniile de demarcație între structurile grupale relevă indivizilor unde începe și unde sfârșește interacțiunea. De aici rezultă că granițele unui grup nu sunt bariere fizice, ci mai degrabă discontinuități în desfășurarea proceselor de interacțiune socială. Granițele unui grup încadrează indivizii într-o structură de desfășurare a acțiunilor astfel încât ei se simt incluși în ea. Unele granițe se bazează pe modul de așezare spațială – vecinătate, comunitate, națiune, stat. Alte linii de demarcație își au temeiul în diferențierile sociale și culturale: religioase, etnice, politice, ocupaționale, lingvistice, rudenie, status-uri socio-economice. Indiferent de sursa lor, granițele grupurilor acționează în două direcții (James W. Vander Zanden, 1988, p. 111). Prima direcție vizează atenționarea celor din afara grupului asupra condițiilor ce trebuie respectate pentru a intra în sfera acestuia. A doua se referă la menținerea celor din grup și la influențarea acestora de a nu opta pentru alte tipuri de interacțiune socială. În acest fel se asigură funcționalitatea grupului intern. Altfel, orientarea membrilor către alte grupuri determină stări de indiferență, competiție sau conflict direct cu grupul intern. Edificator este exemplul persoanelor angajate într-un loc de muncă, dar, din diverse motive, ele își îndreaptă atenția spre alte zone ocupaționale. Consecința cea mai importantă este scăderea randamentului în muncă și aspirația continuă de a pleca spre alte structuri ocupaționale.

4.4.4. Grup formal – grup informal

O altă clasificare a grupurilor este cea dintre grupul formal și cel informal derivată în mare măsură din diferențierea grupului de colectiv. În orice grup, cu excepția celui primar, există contexte ce impun organizarea lui pe bază de legi, ordine, decizii, toate

acestea reprezentând documente oficiale, și conferă o structură formală raporturilor dintre membrii săi. Alcătuirea formală a grupului constituie organizarea ierarhică, iar funcționarea grupului se bazează pe o organigramă care vizează obiective ale grupului, și funcțiile sale sunt definite în raport de aceste obiective. În cadrul aceluiași grup ființează relații informale sau nonformale determinate de interacțiunea membrilor grupurilor dincolo de exigențele formale. Manifestarea relațiilor informale exprimă afectivitatea între membri ai grupului. Totodată, contextele informale contribuie la distribuirea simpatiei și a antipatiei în grup, și produc atracția și conflictul dincolo de structurile oficiale. Intensitatea relațiilor informale este mult accentuată de contextul social în care există un grup. Dacă managementul unei colectivități se axează numai pe structurile formale, neglijând orice problemă umană sau luarea în seamă a relațiilor interpersonale, atunci cu siguranță membri ai grupului caută să creeze cadrul informal necesar în a diminua efectele negative ale rigidității structurilor formale. Semnificative sunt în acest sens situațiile din societatea românească de dinainte de anul 1989, în care se accentua dimensiunile formale ale activității din organizații (industriale, școlare, agricole, administrative etc.). Neglijarea sau diminuarea chestiunilor legate de individ au condus la funcționarea paralelă a structurilor informale, ceea ce s-a finalizat în eludarea normei sau chiar a legii. Efectele unei asemenea stări s-au reflectat în alcătuirea de grupuri informale ce căutau să rezolve aspecte ale activității profesionale și sociale.

În cadrul grupurilor formale, structurile informale pot să ființeze ca grupuri alcătuite spontan în procesul de muncă, fără ca acestea să fie neapărat opuse formalului. În raport de cerințele organizației formale, asemenea grupuri informale ar putea să acționeze eficient atât pentru membrii săi, cât și pentru obiectivele generale ale grupului formal. Dacă însă distanța dintre cele două tipuri de grupuri se mărește, atunci scade și coeziunea grupului formal.

4.4.5. Grupul mic

4.4.5.1. Conceptul de grup mic

Grupul mic nu este obiectul exclusiv al unei discipline socio-umane. El este studiat de mai multe științe. Trei perspective se desprind (Achim Mihu, 1970). Cea *psihologică* – înțelegerea grupului ca un mediu care influențează comportarea individului și care, oferă elemente importante pentru înțelegerea personalității indivizilor. Perspectiva *sociologică* – identificarea proprietăților fundamentale ale grupului în evaluarea efectelor provocate de anumite diferențe sociale. Viziunea *psihologiei sociale* – cercetarea interacțiunii dintre grup, ca o entitate funcțională, și indivizii care constituie membrii săi. În psihologie, accentul este pus pe individ și personalitate, iar grupul mic facilitează înțelegerea acestor aspecte; în sociologie se are în vedere grupul ca o realitate supraindividuală ale cărei proprietăți fundamentale se manifestă în diverse forme. Psihologia socială insistă pe relația dintre grupul mic și individ.

Grupurile mici se disting prin număr relativ redus de persoane între care există relații directe. În ceea ce privește mărimea lor, cercetătorii, de regulă, stabilesc doar limita inferioară (două sau trei persoane) fără a preciza limita superioară. Cel mai mic grup

este diada, alcătuită din două persoane, cel mai simplu exemplu fiind cuplul. Alţi autori (H. Tajfel şi C. Frazer) consideră triada ca fiind cel mai mic grup. Ce este un grup mic? La această întrebare se răspunde: „O formaţie în doi este diadă, în trei este un micro-grup“ (*cf.* Ion Radu, p. 110). Th. Newcomb descrie grupul ca o multiplicare sau extensie a diadei, de fapt a relaţiilor diadice. De exemplu, o triadă compusă din A, B, C, include raporturi între membrii A şi B, A şi C, B şi C. Este tipul de relaţii afective individuale: pozitive (+) şi negative (–). Se poate discuta despre trei feluri de relaţii diadice (+ +), (– –), (+ –). Formaţiile de trei membri, precum şi grupurile mai mari pot fi echilibrate şi neechilibrate în raport de relaţiile diadice care le compun. Triada cea mai stabilă cuprinde toate relaţiile diadice pozitive şi este formaţia cea mai stabilă. Orice triadă care cuprinde o diadă negativă este neechilibrată. Teoria lui Newcomb explică sociabilitatea spontană. Cercetările au arătat că 71% dintre interacţiunile de muncă şi informale constau din două persoane, 21% sunt alcătuite din trei persoane, 6% din patru persoane, şi numai 2% cuprind cinci sau mai multe persoane. Emoţiile şi sentimentele sunt accentuate mai mult în relaţiile diadice decât în celelalte relaţii. Adăugarea unei a treia persoane la o diadă înseamnă o modificare esenţială (Vander Zanden, p. 114).

Problema mărimii optime a grupului rămâne în continuare o chestiune de discutat. S-a considerat că cinci persoane constituie cea mai bună mărime pentru un grup deoarece fiind un număr impar de persoane nu se poate ajunge la impas, oricând există o majoritate (trei) şi o minoritate (doi).

C.H. Cooley a justificat existenţa grupului mic ca un cadru în care oamenii găsesc un model stabil de interacţiune socială care orientează comportamentul uman. În acţiunile lor oamenii ţin seama de ce vor crede ceilalţi: „Imaginile pe care oamenii le au unul despre altul sunt realităţi incontestabile ale societăţii“ (C.H. Cooley, 1964, p. 184) susţine sociologul american. Relaţiile dintre oameni au la bază reguli acceptate de toţi, în temeiul cărora se construieşte comportamentul aşteptat în societate sau în grup. Grupul nu există fără acest acord asupra regulilor. Cooley a abordat grupul ca o reţea de comunicare. Oamenii comunică între ei prin impresiile numite de el „idei personale“, pe care şi le fac unul despre altul în această interacţiune. Fiecare individ îşi face o idee personală despre celălalt. Ideea personală este o construcţie de semnificaţii, un set de atribute imaginare proiectate asupra fiecăruia din apropiaţii noştri şi cunoştinţele noastre ca interpretări ale persoanei lor: „Realitatea socială imediată este ideea personală [...] societatea, în aspectul ei imediat, este un raport între idei personale. Pentru a avea o societate, este în mod evident necesar ca persoanele să se întâlnească undeva; şi se întâlnesc doar sub forma ideilor personale“ (*ibidem*, p. 118-119, *apud* Melvin L. De Fleur, Sandra Ball-Rokeach, p. 253).

Sociologii au remarcat că nu este suficientă condiţia fiinţării de relaţii „faţă în faţă“, aşa cum argumenta C.H. Cooley, cel care a elaborat clasificarea grup primar – grup secundar. Nu toate grupurile în care există relaţia „faţă în faţă“ pot fi considerate ca grupuri cu relaţii personale spontane şi emoţionale între membrii care-l compun. Asemenea relaţii pot exista şi fără contacte de tipul „faţă în faţă“. B. Berelson şi G.A. Steiner consideră că grupurile mici au următoarele caracteristici: numărul redus de membri, relaţiile interpersonale cu aceştia, o anumită durată, identificarea membrilor cu grupul şi de aici prezenţa unei anumite solidarităţi, diferenţierea membrilor grupurilor de ceilalţi

indivizi din afara sa, ţeluri comune, simboluri comune şi o anumită autonomie în stabilirea modalităţilor şi măsurilor luate în vederea realizării unor sarcini. Alţi cercetători americani, R.V. Harnack şi T.B. Fest, ordonează caracteristicile grupurilor mici în funcţie de trei coordonate: dimensiune, interdependenţă şi continuitate. Procesele interpersonale care au loc în cadrul grupului au fost clasificate de Parsons şi Shils în următoarele tipuri: comportare, emoţii, norme, ţeluri şi valori.

Diferenţa dintre grupul mic şi grupul mare este justificată. Oamenii fac parte dintr-o sumedenie de grupuri mari şi mici, care au influenţă asupra evoluţiei şi manifestării personalităţii lor. Eşti membru al unei naţiuni, clase, pături sociale, generaţii, întreprinderi, vecinătăţi, familii. Între grupurile mici şi grupurile mari există o diferenţă de conţinut şi de rol jucat în viaţa socială.

Grupurile mici presupun, ca orice tip de grup, existenţa între membrii lor a unor relaţii sociale. Dar relaţiile sociale stabilite între oameni în grupuri mici au loc în mod direct, nemijlocit, ca indivizi concreţi, posedând o configuraţie şi potenţialitate fizică şi spirituală deosebit de complexă. De aceea, relaţiile între oameni în grupul mic capătă un pronunţat caracter psihologic. Ele au o importanţă deosebită asupra vieţii cotidiene a individului. În timp ce grupurile mari de oameni hotărăsc liniile directoare ale istoriei, grupurile mici influenţează mai ales aspectele particulare şi secundare ale istoriei şi personalităţii indivizilor.

De reţinut că în cercetarea grupurilor s-a manifestat tendinţa contrapunerii celor două tipuri de grupuri. Grupurile mici ar fi conştiente, raţionale, pe când celelalte inconştiente şi iraţionale. Faptul că în cadrul grupului mic indivizii stabilesc între ei relaţii directe a fost interpretat în sensul că elementul psihologic ar fi fundamental în geneza societăţii. De aici a rezultat concepţia psihologizantă asupra societăţii.

Grupurile mici nu pot fi reduse la suma indivizilor care îl compun, iar cunoaşterea grupului este altceva decât studierea fiecărui individ care îi aparţine. Există ceea ce A. Mihu (1970) numea efectul grupului mic. În activitatea fizică, grupul mic generează o forţă materială importantă sub forma cooperării. În procesele de producţie mai complexe, această forţă se întâlneşte cu forţa diviziunii muncii. Efectul grupului mic poate fi constatat în îndeplinirea sarcinilor (eficienţa grupului), existenţa lui ca o structură socială de sine stătătoare, influenţa asupra personalităţii şi comportamentelor membrilor săi. Rezultă că în grupul mic se constituie, ca o structură, o reţea de legături între indivizi care pot să dezvolte o forţă sau să aibă efect mult mai mare decât acela al indivizilor luaţi separat.

Dar grupul nu este suma relaţiilor directe dintre membrii săi. Grupurile nu sunt numai interacţiune, ci ele conţin o *dinamică specifică*: schimbarea şi ajustarea relaţiilor dintre membrii grupului, schimbarea membrilor grupurilor şi schimbări în organizarea lor. Grupul mic este o realitate supraindividuală, născută ca urmare a interacţiunii directe (nemijlocite) a unui număr redus de persoane, în scopul realizării unei sarcini sau a unui obiectiv.

Rezumând, grupurile mici includ anumite relaţii sociale, aceste relaţii se manifestă sub forma unor relaţii directe, fapt care le conferă o calitate de sine stătătoare în raport cu alte grupuri sociale; ele nu sunt numai suma membrilor şi a relaţiilor interindividuale, ci unitatea lor; ele reprezintă un sistem complex de relaţii de diferite tipuri (de comunicare, sociometrice, de dominare) orientate şi structurate în funcţie de sarcinile lor.

4.4.5.2. Relațiile din grupul mic

Așa cum am menționat, în cadrul grupului mic există și funcționează relații interumane ce pot fi clasificate pe multe criterii, unul din ele fiind conținutul lor psihologic: *cognitiv* (oamenii se văd, se aud, emit păreri, impresii sau convingeri unii despre alții, se cunosc mai mult sau mai puțin adecvat între ei); *comunicațional* (comunică unii cu alții, fac schimb de cunoștințe și informații); *afective* (se preferă, se resping, se simpatizează sau se antipatizează unii pe alții) (Mielu Zlate și Camelia Zlate, 1982, pp. 10-11). Aceste trei conținuturi dau naștere la principalele trei categorii de relații interumane.

Prin *relațiile cognitive* se urmărește strângerea de informații despre parteneri, interpretarea și utilizarea lor cât mai corectă. Dacă intercunoașterea dintre membrii unui grup și sistemul lor de imagini sunt reale, atunci probabilitatea funcționării firești a grupului este mai mare. Altfel, relațiile dintre oameni devin incongruente.

Relațiile comunicaționale sunt considerate de către unii autori ca esențiale în perceperea și descrierea relațiilor interumane. Ele sunt relevante prin afirmarea virtuților exprimate în îndeplinirea sarcinilor de grup, în coeziunea și unitatea lui, în valorificarea influențelor lui. Procesele de comunicare au un rol esențial în afirmarea grupului ca entitate și creează condițiile acceptării originalității și importanței lui pentru membrii săi și pentru grupurile exterioare lui. Efectele negative ale comunicării vizează blocajul de informații, bruiajul, filtrarea și distorsionarea informațiilor, ceea ce determină dificultăți în funcționarea grupului. Studii de psihosociologie a grupurilor demonstrează că, deoarece interacțiunea membrilor unui grup se bazează pe comunicare, comunicarea este o variabilă importantă a procesului de constituire, organizare și funcționare a grupului (Carolyn M. Anderson, Mattew M. Martin, 1995, p. 118). Satisfacțiile legate de grup depind de abilitățile privind comunicarea și depășirea singurătății. În grup comunicarea înseamnă dispunerea deprinderilor de a spune ceea ce dorește și ceea ce trebuie. Singurătatea este asociată cu abilitatea scăzută de comunicare și este negativ asociată cu abilitățile de evadare din realitate.

Relațiile afective provoacă un cadru uman de cooperare și de înțelegere sau stări conflictuale cu rol de a stimula sau de a împiedica acțiunea membrilor grupului.

Cele trei tipuri de relații generează în grup structuri adecvate conținutului fiecăreia dintre ele: cognitive, comunicaționale și preferențiale. Însăși evoluția grupului este dependentă de aceste configurații existente în structurile sale. Un grup se manifestă ca o entitate care supune valorizării relațiile interumane ce au loc în cadrul lui. Luând în discuție cele trei tipuri de structuri – cognitive, comunicaționale și afective – rezultă alte trei tipuri de structuri integrative în grupul mic:

1. structuri generale integrative întemeiate pe caracterul pozitiv al celor trei structuri;

2. structuri generale dezintegrative ce-și au sorgintea în caracterul negativ al celor trei structuri (grad redus de intercunoaștere a membrilor grupului, relații de comunicare scurtcircuitate de o serie de fenomene perturbatorii, predominanța relațiilor de respingere reciprocă între membrii grupului;

3. alte tipuri de structuri intermediare, în care o latură pozitivă a unei structuri se corelează cu laturile negative ale celorlalte.

Așadar, grupul nu este o simplă colecție de oameni, ci o uniune care posedă următoarele calități:

1. o asociere de doi sau mai mulți indivizi care pot fi identificați prin nume sau tip;
2. prezența unei conștiințe de grup;
3. scopuri comune;
4. interdependență în realizarea necesităților care decurg din îndeplinirea scopurilor;
5. interacțiune (comunicație, influență și reacție reciprocă), abilitate de a acționa într-o manieră unitară (*cf.* A. Mihu, 1970, p. 111).

Deci grupul are o compoziție bine precizată, membrii săi urmăresc scopuri comune și în procesul de realizare a acestor sarcini au loc o interdependență și o interacțiune a acestora prin care se dezvoltă o conștiință comună.

*4.4.6. Grup conformist (*Groupthink*)*

Sociologii și psihologii au analizat acest tip de grup, urmare a conflictului dintre S.U.A. și Cuba din anul 1961, prilej cu care s-au comis grave erori în politica externă americană. În anul 1961 administrația Kennedy a plănuit o invazie în Cuba de către o forță alcătuită din 1.400 de cubanezi exilați, dar aceasta a fost ucisă sau capturată de forțele regimului lui Castro. Consecința acestui eșec răsunător a fost întărirea poziției lui Castro și consolidarea alianței sovieto-cubaneze, precum și amplasarea armelor atomice rusești în Cuba.

Însuși președintele Kennedy s-a întrebat: „Cum am putut să fim atât de proști?". În anii '70, Irving Janis a analizat această situație și a ajuns la concluzia că J. Kennedy și consilierii săi au fost prizonierii fenomenului numit *gândirea de grup* sau conformismul de grup, rezultat din deteriorarea eficienței mentale, testarea realității și judecata morală care rezultă din influențele din grup (*apud* Vander Zanden, p. 117; Robert S. Feldman, p. 391). Procesul de decizie în cazul conflictului dintre S.U.A. și Cuba a avut loc într-un grup puternic coeziv în care toți membrii erau preocupați de menținerea consensului și de reprimarea oricărei tendințe spre critică. Important a fost să se asigure unanimitatea și sprijinirea poziției liderului. Caracteristicile acestui tip de grup sunt:

1. iluzia că grupul este invulnerabil și nu poate să comită erori importante;
2. eforturile sunt îndreptate către raționalizarea și reducerea informației care este contradictorie pentru a se asigura o opinie dominantă a grupului;
3. alte grupuri sunt văzute ca neimportante;
4. se fac presiuni asupra membrilor grupului să adopte punctele de vedere majoritare și se înlătură opiniile minoritare;
5. membrii grupului înlătură propriile lor convingeri rezultate din propria lor analiză;
6. pentru că membrii grupului simt presiunea făcută asupra lor de a se conforma, există iluzia unanimității și, astfel, se întărește opinia dominantă;
7. grupul este protejat, prin anumite persoane, de informațiile divergente sau contradictorii.

Toate aceste caracteristici se regăsesc în grupurile conformiste, unde un grup mic de consilieri cu o puternică atractivitate în grup impun acele opinii considerate a fi acceptate de către lider și de către majoritate. În afară de exemplul conflictului americano-cubanez, ar mai putea fi amintite afacerea Watergate, escaladarea războiului în Vietnam ș.a. Janis a demonstrat că în cel de al doilea război mondial conducătorii

americani au luat decizii bune numai în 42% din situații, iar în 37% dintre crize liderii americani s-au făcut vinovați de un comportament tipic grupului conformist.

Prevenirea acțiunii grupurilor conformiste se realizează prin anumite tehnici pe care le prezentăm mai jos (după Vander Zanden, p. 120):

1. comunicarea de informații membrilor grupurilor asupra consecințelor și cauzelor existenței situațiilor specifice grupului conformist;

2. liderul grupului să rămână imparțial și să nu adopte nici o poziție;

3. membrii grupului ar putea fi instruiți să evalueze critic problemele și să exprime obiecțiile și îndoielile lor;

4. unul sau mai mulți membri ai grupului ar putea fi desemnați cu roluri de „avocat al diavolului", pentru a se exprima puncte de vedere opuse;

5. ocazional, grupul să se divide în grupuri mai mici care să se întâlnească separat. Apoi, subgrupurile se pot reuni, având conștiința diferenței;

6. când o situație necesită relații cu grupuri rivale se urmăresc atent semnalele de avertisment ale adversarului și se identifică cursul acțiunii acestuia;

7. de îndată ce s-a ajuns la o decizie preliminară, se acordă atenție reevaluării oportunității liniei proiectate în legătură cu acțiunea;

8. experții din afara grupului ar putea fi solicitați să participe la întâlniri cu grupul și să conteste opiniile grupului;

9. membrii grupului ar putea fi încurajați să sondeze calitatea deciziei grupului în medii de încredere și să prezinte reacțiile lor;

10. câteva grupuri independente ar putea lucra concomitent în aceeași problemă.

Adăugăm, la aceste 10 căi de prevenire a situațiilor specifice grupului conformist, stimularea de către lider a criticii în grupul său, ceea ce înseamnă ca orice decizie importantă să fie supusă unei analize critice. Accentuăm această modalitate deoarece, cu deosebire în deciziile politice, liderul are o contribuție esențială la elaborarea și impunerea hotărârilor. Numai în măsura în care liderul este disponibil să accepte exprimarea mai multor opinii divergente devine posibilă adoptarea celei mai bune decizii într-un grup.

S-a observat că grupurile de decizie lipsite de experiența activității în elaborarea împreună a deciziei de către toți componenții lor, pot fi mult mai susceptibile de simptomul conformismului din cauza insecurității rolurilor membrilor și normelor grupurilor. În schimb, grupurile care au experiența activității în colectiv manifestă mai puțin tendința spre decizii eronate, deoarece membrii lor sunt suficient de siguri de rolurile lor, pentru a se provoca unul pe altul, dar dispun de căi în a obține acordul asupra unei decizii.

Bibliografie

Boudon, Raymond (coord.), *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 1997.
Mihu, Achim, *Sociologia americană a grupurilor mici*, Editura politică, București, 1970.
Neculau, Adrian (coord.), *Psihologie socială*, Editura Polirom, Iași, 1996.
Radu, Ion; Iluț, Petru, *Psihologie socială*, Editura Ex, Cluj-Napoca, 1995.

Termeni

colectivitate
grup
grup de referință
grup extern
grup formal
grup intern
grup mic
grup primar
grup secundar
grup informal
interacțiune
mulțime
norme ale grupului
relații afective
relații comunicaționale
relații cognitive
scopuri ale grupului
sociabilitate
socialitate
sodalitate

Întrebări recapitulative

1. Ce este un grup?
2. Care este minimul numărului de persoane ce pot alcătui un grup?
3. Care sunt condițiile pentru ca un număr de persoane să se constituie în grup?
4. Care sunt motivele asocierii oamenilor în grup?
5. Care sunt factorii care determină un anumit tip de structură a grupului?
6. Clasa școlară este grup primar?
7. Grupul de prieteni este grup secundar?
8. Ce sociolog a dezvoltat teoria despre grupul de referință?
9. De ce locul de muncă este grup intern?
10. Ce reprezintă conștiința „NOI“ și conștiința „EI“?
11. Cum se manifestă grupurile informale în grupul formal?
12. Care este deosebirea dintre mulțime și colectivitate?
13. Care sunt normele grupului?
14. Care sunt scopurile grupului?
15. Prin ce se distinge interacțiunea în cadrul grupului de alte tipuri de interacțiune?
16. Cine este fondatorul teoriei despre grupul mic?
17. Care sunt tipurile de relații interumane din grupul mic?
18. Ce funcții au relațiile comunicaționale din grup?

CAPITOLUL V
Organizația

5.1. Conceptul de organizație

S-a desprins din analiza grupurilor sociale și a structurilor sociale ideea ființării societății prin diferite moduri de organizare a relațiilor dintre oameni, a raporturilor dintre instituții, a legăturilor indivizilor cu instituțiile. Examinarea acțiunii sociale a evidențiat raționalitatea actelor umane și sociale, concretizată în organizații. Ce este o organizație? Este un ansamblu uman constituit prin interacțiunea membrilor săi în mod intenționat pentru realizarea unor scopuri specifice. Organizația se deosebește de grupul social datorită dimensiunii sale formalizate și ierarhizate puternic în asigurarea cooperării și coordonării indivizilor ce o compun datorită înfăptuirii scopurilor (Erhard Friedberg, „Organizația“, în *Tratat*, p. 397). Organizațiile funcționează în vederea soluționării problemelor comune unui domeniu larg al societății sau al unei categorii largi de populație. Întreprinderile economice, instituțiile școlare, armata, partidele politice, spitalele, instituțiile de cercetare sunt organizații. De pildă, partidele politice sunt organizații constituite de un grup de persoane pentru a răspunde unor interese, aspirații și trebuințe caracteristice unor categorii de oameni și de a le reprezenta în fața societății.

Organizația își desfășoară activitatea în temeiul unor norme, principii, statute care reglementează relațiile dintre membrii lor, pentru că numai în acest fel se realizează ordinea și stabilitatea socială gestionate de ele.

Există variate concepții despre organizație. Teoriile clasice ale organizării s-au afirmat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, și au delimitat cel puțin trei teme majore: managementul științific clasic, teoria organizațiilor birocratice și teoria relațiilor umane (Mihaela Vlăsceanu, 1993, p. 29). În prima orientare teoretică se înscrie viziunea lui Fr. W. Taylor care, în lucrarea sa *Principiile managementului științific*, a construit un nou mod de a concepe munca și organizarea ei. Observarea și măsurarea sistematică a tuturor operațiilor unei activități urmăresc o organizare optimă a fiecărei sarcini de muncă în cadrul organizațiilor de muncă. Creșterea eficienței și performanțelor acestor organizații este strâns legată, după Taylor, de motivarea oamenilor prin stimularea lor financiară și printr-un control continuu.

O altă orientare teoretică o reprezintă concepția lui Max Weber. El distinge trei tipuri de organizații:

1. organizația orientată pe lider, esențială fiind exercitarea autorității bazate pe calitățile personale ale conducătorului;

2. organizația tradițional-patriarhală întemeiată pe un sistem de autoritate exercitat în baza tradiției;

3. organizația birocratică, o structură rațional-legală, tipică societății moderne unde, pentru realizarea scopurilor, sunt alese mijloacele adecvate.

În concepția lui Max Weber raționalitatea este principiul esențial al constituirii organizației.

O altă orientare teoretică descrie organizațiile ca structuri în care oamenii își manifestă solidaritatea. E. Mayo a demonstrat că individul se comportă în colectivele de muncă în calitate de om social, motivat de relațiile cu ceilalți. Conducerea organizației trebuie să vizeze în primul rând armonizarea raporturilor dintre oameni.

Organizațiile cunosc o diversitate de tipuri. O primă clasificare este cea dintre organizațiile formale și organizațiile voluntare. Organizațiile formale sunt organizații cu o structură clară care reglementează, pe principiul ierarhiei, relațiile dintre membrii lor, relațiile de autoritate, putere și responsabilitate. Exemplul tipic de organizație formală este organizația birocratică. Organizațiile voluntare sunt asociații în care oamenii intră și ies pe baza propriei lor decizii. Asemenea organizații sunt acelea constituite pentru a proteja drepturile și libertățile unor categorii sociale sau profesionale sau pentru reglementarea unor aspecte ale vieții comunitare. În România, aceste tipuri de organizații voluntare s-au constituit după anul 1989. Într-adevăr, funcționează, cel puțin în unele domenii, organizații voluntare care caută să răspundă, cu mijloace specifice, unor trebuințe ale unor grupuri sau categorii profesionale. Organizațiile de cercetași la tineri, organizațiile de femei, organizațiile de copii, organizații ale persoanelor în vârstă etc. acționează ca structuri organizate și conduse de persoane ce au acceptat să se implice în rezolvarea chestiunilor specifice ale acestor grupuri de oameni. Din cauza lipsei de experiență, ca și a confuziei cu privire la raporturile reale ale acestor organizații cu instituții guvernamentale, gradul lor de intervenție în societatea civilă românească este încă insignifiant. Se manifestă încă destul de timid spiritul lor autonom, participarea voluntară la acțiuni, demersul critic față de modul de organizare și conducere a societății. Aceste organizații voluntare trebuie să se concentreze pe realizarea nevoii de identificare, de comunicare și de contact, de sprijin reciproc, de comparare a comportamentelor etc. de către membrii lor.

5.2. Birocrația

Din cauza complexității structurilor organizaționale și a multitudinii de funcții pe care trebuie să le îndeplinească în societatea contemporană, relațiile din cadrul organizațiilor formale au căpătat un conținut și forme specifice. După cum am constatat la tema despre grupuri, în structurile grupale mici oamenii interacționează direct între ei. În organizațiile formale, raporturile dintre oameni se stabilesc, în vederea atingerii scopurilor, pe temeiul unor proceduri administrative și al unor documente scrise. Numai dacă se standardizează și se repetă operațiile efectuate în cadrul organizației, structurile acesteia pot funcționa eficient. De aceea, în marile organizații ființează un proces caracteristic: birocrația, care este o structură întemeiată pe o ierarhie a statusurilor și rolurilor

fiecărui agent social din componența ei, prevăzută în proceduri și regulamente, și bazată pe o diviziune a funcțiilor și a autorității. Ea exprimă puterea deținută de aparatul administrativ într-o organizație. De regulă, birocrația funcționează în sistemele instituționale guvernamentale, organizațiile de afaceri, religioase, politice, de educație.

Am arătat că, în discutarea tipurilor de organizații, o contribuție esențială a adus-o sociologul german Max Weber. El a remarcat că în perioada modernă toate tipurile de activitate se organizează prin raționalitate, iar aceasta este însoțită de birocrație. După Max Weber, birocrația are șapte mari caracteristici (E. Friedberg, art. cit., în *Tratat*, p. 424):

1. continuitatea principiilor de exercitare a autorității, inserată într-o ordine legală pe care o înlocuiește și o aplică;
2. existența unui corp de reguli impersonale ce delimitează clar sferele de competențe, drepturile și obligațiile fiecăruia;
3. existența unei ierarhii de funcții, adică legături de subordonare clar stabilite;
4. preponderența calificării ca regulă de acces la diferitele funcții, cu excluderea altor criterii cum ar fi relațiile de rudenie, clientela și altele;
5. existența unui sistem de pregătire și mai ales de examinare care să permită detectarea și atestarea acestor calificări;
6. separarea funcțiilor de conducere de proprietatea asupra mijloacelor de producție;
7. preponderența procedurii scrise în desfășurarea activității cotidiene.

Ansamblul de trăsături ale birocrației descrise de Max Weber se constituie într-un adevărat cod de conduită al birocratului: eficacitate, rigoare, intransigență, incoruptibilitate, garant al echității, docilitate la cerințele ierarhiei, supunere față de puterea clasei dominante invizibile. Birocratul execută sarcinile organizației într-o manieră previzibilă, calculabilă și independentă. Birocrația standardizează și conferă un caracter impersonal activității umane. Birocratul este protejat printr-un statut care-l apără de arbitrariul superiorilor săi, de presiunile publicului. Max Weber a analizat și consecințele negative ale modelului birocratic. El a recunoscut caracterul coercitiv al birocrației, datorită îngrădirii acțiunii individului fie în interiorul instituțiilor, fie din afara cadrului instituțional.

Concepția lui Max Weber despre birocrație a fost întregită de sociologii americani și francezi. Robert K. Merton a discutat în *Social Theory and Social Structure*, (1957) despre disfuncționalitățile birocrației datorate dependenței funcționarului de reguli și proceduri, conservatorismului, fricii de schimbare, tratării impersonale a cetățenilor. Peter Blau, în *Birocracy in Modern World*, 1956, a demonstrat că tehnicile informale folosite de funcționari s-au dovedit a fi mai eficiente decât respectarea reglementărilor oficiale. Spre deosebire de sociologii americani, Michel Crozier, în *Le phénomène bureaucratique*, 1964, a evidențiat disfuncționalitățile denumite „cercuri vicioase birocratice“, care au tendința de a se autoreproduce. Sociologul francez caracterizează fenomenul birocratic prin elementele sale constitutive: izolarea funcționarilor, preponderența regulilor impersonale și rolul lor de protecție individuală și colectivă, ineficacitatea obiectivelor fixate de responsabili și a controlului exercitat ierarhic, centralizarea deciziilor, dificultatea de a rezolva problemele, rezistența la schimbare, omnisciența puterii. Reliefarea acestor disfuncționalități, care apar în forma „cercurilor vicioase birocratice“, are scopul de a pune în evidență rigiditățile birocrației care trebuie să medieze între nevoile individului și necesitățile acțiunii organizate.

Din această succintă analiză a concepţiilor despre birocraţie reiese atitudinea critică faţă de acest fenomen care a existat dintotdeauna, dar mult accentuat în epoca modernă şi actuală. Dezavantajele birocraţiei se referă la rutina muncii funcţionarului, comportament conformist, concentrarea puterii la câteva persoane, incapacitatea de a da răspunsuri la schimbare.

Cu toate aceste limite, trebuie spus că birocraţia este necesară în condiţiile organizării activităţii marilor organizaţii formale. Instituţiile guvernamentale şi alte organizaţii ce administrează grupuri mari de oameni sunt gestionate în temeiul regulilor caracteristice birocraţiei. Forma de organizare raţional-legală s-a impus ca principiu al administraţiei şi conducerii societăţii moderne şi a componentelor sale. În discuţie nu este dispariţia birocraţiei, ci creşterea eficienţei actelor sale în beneficiul individului şi al societăţii.

Bibliografie

Beetham, David, *Birocraţia*, Editura DU Style, Bucureşti, 1998.
Boudon, Raymond (coord.), *Tratat de sociologie*, Humanitas, Bucureşti, 1997.
Crozier, Michel, *Le phénomène bureaucratique*, Seuil, Paris, 1964.
Vlăsceanu, Mihaela, *Psihosociologia organizaţiilor şi conducerii*, Editura Paideea, Bucureşti, 1993.
Weber, Max, *Economy and Society*, 3 vol., NJ: Bedminster Press, Totowa, 1968.

Termeni

birocrat
birocraţie
cercuri vicioase birocratice
organizaţie
organizaţie formală
organizaţie voluntară

Întrebări recapitulative

1. Ce este o organizaţie?
2. Care sunt elementele specifice ale organizaţiei formale?
3. Prin ce se distinge organizaţia voluntară?
4. Cine este autorul teoriei sociologice despre birocraţie?
5. Ce este birocraţia?
6. De ce societatea nu poate funcţiona fără birocraţie?
7. Care sunt caracteristicile birocraţiei după Max Weber?
8. Care sunt trăsăturile birocratului?
9. Cum descrie Michel Crozier „cercurile vicioase birocratice“?
10. Care sunt particularităţile conduitei birocratice în România?

CAPITOLUL VI
Socializarea

6.1. Conceptul de socializare

Înainte de a discuta procesul de socializare, considerăm oportună relevarea importanței eredității și a mediului în formarea comportamentului uman. Care este cea mai puternică dintre influențe, cea naturală sau cea datorată comportamentului dobândit de om în educația primită?

Pentru adepții concepției biologiste comportamentul uman este produsul eredității persoanei, ereditate care îi este dată la naștere și care se află în afara controlului uman. Multe din abilitățile și trăsăturile de personalitate sunt dictate de „echipamentul“ nostru biologic, de inteligența înnăscută și structura hormonală.

Cei care susțin prelevarea pregătirii dobândite asupra eredității susțin că ființa umană este flexibilă și adaptabilă, iar comportamentul uman este determinat de învățare și de contactele sociale de-a lungul procesului maturizării. Filosoful John Locke, de exemplu, arată că ființa umană s-a născut „tabula rasa“, fără nici o capacitate de înțelegere și cunoaștere. El crede că oamenii au puține limite biologice impuse, iar comportamentul și abilitățile lor sunt în mare măsură rezultatul învățării de-a lungul vieții.

Socializarea este procesul fundamental de transmitere a culturii și organizării sociale la generațiile următoare asigurându-se astfel continuitatea, stabilitatea și perpetuarea societății. Învățarea limbii, însușirea normelor și valorilor, preluarea tradițiilor comune, valorilor acreditate și credințelor oferă copiilor și tinerilor șansa participării la viața socială comună. În acest fel toți membrii societății acceptă aceleași valori, folosesc aceleași reguli în stabilirea relațiilor interpersonale sau sociale.

Există mai multe perspective de analiză a socializării. Psihologic, socializarea este modul de a învăța deprinderile de control al instinctelor. Dezvoltarea fără nici o restricție a acestora s-ar întruchipa într-un comportament asocial opus conduitei sociale. De pildă, psihanaliza concepe socializarea ca proces de instruire a individului cu regulile de *comportament* social adecvat și în cunoașterea comportamentului deviant pentru a fi evitat. Socializarea îl formează pe copil să însușească valorile societății în termenii de „bun“ și „rău“, și să controleze orice înclinare înnăscută către plăceri sau conduite neacceptate de către societate. Individul trăiește permanent tensiunea dintre necesitatea de a-și adapta comportamentul său la cerințele sociale și impulsurile lui către acele activități nepermise social. Socializarea rezolvă această contradicție, orientându-l pe individ numai spre normele, valorile și regulile sociale.

Antropologii examinează socializarea în procesele de enculturare, adică actul prin care noii membri ai societății interiorizează toate componentele culturii: limba, tradițiile, obiceiurile, miturile, folclorul. Însușirea valorilor și normelor culturii dintr-o altă societate este procesul de aculturație.

Sociologii afirmă ideea că socializarea este actul de pregătire a individului pentru participarea la viața de grup. Oamenii sunt formați pentru a deveni membri ai grupurilor de apartenență – familie, școală, loc de muncă, grup de prieteni etc., pentru cunoașterea și înțelegerea altor grupuri în care nu vor fi niciodată membri, însă sunt obligați să comunice cu ele – bănci, spitale, secții de poliție, firme etc.

Sociologic, socializarea a fost privită din mai multe perspective. Doctrina funcționalistă concepe socializarea ca mecanismul esențial pentru integrarea ființei umane în societate. Ea joacă un rol critic în menținerea echilibrului societal și în posibilitatea societății de a-și îndeplini scopurile.

Procesul transformării ființei umane în indivizi care sunt capabili să funcționeze coerent și productiv în cadrul societății începe în copilărie. El continuă cu trecerea oamenilor în noi poziții sociale și noi relații sociale.

Un element important în socializare, conform perspectivei funcționaliste, este ceremonia trecerii: o ceremonie care marchează și celebrează trecerea unei persoane de la un status la altul. Absolvirea liceului sau a facultății, căsătoria și pensionarea sunt treceri spre alt status care implică asumarea de noi drepturi și responsabilități și sunt, prin urmare, marcate de ceremonii. Pentru unii oameni, acestea pot lipsi.

Viziunea conflictualistă vede socializarea ca un proces coercitiv care promovează interesele unui grup în defavoarea altora. Perspectiva conflictualistă reflectă și susține existența structurării sociale a societății, incluzând relații de putere predominante. Dimensiunea coercitivă a socializării poate fi ilustrată în modul cel mai dramatic de instituțiile izolate de restul societății, în care comportamentul membrilor este total controlat. Exemple de asemenea instituții sunt spitalele de boli mentale și închisorile.

Din perspectiva conflictualistă, procesul de socializare nu este un mecanism care să potrivească oamenii ca pe niște rotițe în mecanismul societății. În schimb, ea ne asigură că prin procesul de socializare se reproduce repartiția inegală a bunurilor din societate, iar grupurile dominante, care-și adjudecă partea cea mai mare din acestea, se perpetuează.

Cele două orientări sociologice, funcționalismul și perspectiva conflictualistă, concep individul ca element care doar primește și analizează normele și valorile altora. Cercetarea proceselor de socializare a demonstrat că, încă de la naștere, omul poate influența relațiile sale cu ceilalți, în primul rând cu mama.

Oricare ar fi influența eredității, contactul cu alții este important în viața noastră și este vital, cu deosebire, în timpul primilor ani de viață. Când suntem mici, suntem incapabili să ne purtăm singuri de grijă, deci suntem total dependenți de alții pentru a supraviețui. Mai mult, interacțiunea socială este esențială de-a lungul acestei perioade din viața noastră, dacă dezvoltarea noastră biologică, psihică și socială se desfășoară normal. Acest punct de vedere este puternic ilustrat de studii asupra copiilor care au fost izolați de contactul uman. Acestea sunt cazuri care demonstrează importanța deosebită a contactelor umane și a afecțiunii în copilărie. Fără ele, un copil nu poate învăța nici măcar elementele rudimentare ale unui comportament uman. Mai mult de atât, dacă

privarea aceasta este prelungită și extinsă, dezvoltarea ar putea fi încetinită pentru totdeauna. De-a lungul vieții, oamenii sunt nevoiți să-și asume roluri, să accepte sau să dobândească statusuri sociale, să-și modifice modul de a gândi și a acționa, toate acestea sunt însușite numai în procesul de socializare.

Recunoscând importanța interacțiunii sociale în dezvoltarea umană, să ne îndreptăm atenția către modul în care are loc procesul socializării.

Socializarea este un proces foarte complex. Ea începe în copilărie și continuă de-a lungul vieții prin învățarea modului de trai din societate și din diferitele grupuri. Prin socializare, societatea exercită influență considerabilă asupra copiilor prin faptul că ei învață cum ar trebui să fie și cum ar trebui să se comporte. Această influență nu este văzută de obicei ca dăunătoare sau tiranică. Cu alte cuvinte, multe dintre credințele, valorile și normele societății sunt internalizate ca și cum aderența la acestea pare a fi făcută din voință proprie membrilor unei societăți.

Însă multe lucruri învățate în cadrul socializării nu sunt interiorizate. De exemplu, indienii yanamamo, care trăiesc în pădurile din sudul Venezuelei, învață că adulterul este indezirabil, dar mulți dintre ei evită adulterul doar din cauza sancțiunilor negative foarte severe. Dacă un cuplu este găsit într-o situație de adulter, femeia ar putea fi arsă cu un metal încins, iar bărbatul ar putea fi atacat și bătut. (T. Sullivan, K.S. Thompson, 1990). În acest caz, aderarea la normele ce privesc fidelitatea este impusă clar de grup și nu este rodul propriei voințe. Aceasta demonstrează măsura în care comportamentul uman, societatea și cultura sunt produse ale învățării și socializării.

Astfel, procesul de socializare transmite norme de ghidare pentru dezvoltarea și manifestarea personalității. Într-adevăr, numai prin acest proces noi devenim oameni în sens social.

Socializarea se produce în diferite moduri. Indivizii și grupurile își pun amprenta asupra copiilor în timpul maturizării lor și asupra adulților pe măsură ce înaintează în viață. În unele cazuri, procesul implică contactul direct, „față în față", ca atunci când un părinte îl ceartă pe copil sau când prietenii felicită o persoană pentru obținerea unei noi performanțe. În alte cazuri, se întâmplă că educatorii trasează politicile educaționale care determină ceea ce vor învăța copiii în clasă.

Socializarea este un proces de comunicare interactivă a valorilor, normelor și modelelor de comportament specifice unui grup sau unei societăți, desfășurat în evoluția individului pe parcursul întregii sale vieți. Ființa umană percepe influențele mediului în care trăiește în raport de modul propriu de gândire și de acțiune. Există o aptitudine pentru socializare? Ființa umană are disponibilitatea de a recepta înrâuririle agenților socializării și de a-și structura comportamentul conform cerințelor sociale. Procesul socializării îl formează pe individ pentru stimulii sociali și îi dezvoltă deprinderile și conștiința asumării obligațiilor sociale asociate cu drepturile conferite de contextul social și cultural. Transmiterea normelor, tradițiilor, valorilor, concepțiilor sau a modurilor de viață de către grup sau de către societate țintește integrarea individului în structurile sale cu o conduită adecvată scopurilor sociale fundamentale, adică asigurarea ordinii și stabilității sociale, esențiale în funcționarea oricărei colectivități. De exemplu, modalitățile de socializare sunt comune tuturor indivizilor din același grup, dar ele diferă de la o societate la alta, în raport de particularitățile ei istorice, culturale, religioase și sociale.

Trebuie subliniat, din nou, că socializarea nu obligă pe indivizi doar la o asimilare mecanică a normelor şi valorilor, ci ea îi determină să se readapteze continuu în condiţiile mecanismelor specifice de fiinţare a diferenţierii sociale. Individul este pregătit ca fiinţă socială cooperantă şi participantă. Prin socializare omul se califică să fie om.

Socializarea este, aşadar, procesul prin care individul deprinde treptat, prin interacţiunea cu alţii şi participând la viaţa socială, normele, valorile, gândirea, cunoştinţele unei anumite culturi în care s-a născut. Prin socializare insul devine conştient de sine însuşi, şi se afirmă ca o persoană capabilă de cunoaştere. Socializarea este un proces activ şi nu o formă de „programare culturală“, aşa cum s-a crezut la un moment dat. Fiinţa umană interiorizează activ modelele, normele, valorile şi comportamentul cu care vine în contact, modificându-le în conformitate cu scopurile şi interesele sale în cadrul stabilit de societate sau de grup.

Rezultă că procesul de socializare are mai multe finalităţi:

1. psihică – dezvoltarea la copil a trăsăturilor psihice constante prin care el îşi capătă o identitate în raport de ceilalţi semeni;

2. socială – formarea deprinderilor de exercitare corectă a statusurilor şi rolurilor sociale necesare în integrarea socială;

3. culturală – asimilarea simbolurilor, limbajului şi valorilor mediului de viaţă, într-un cuvânt a unui model cultural.

În socializare individul urmează, conştient sau nu, să atingă un anumit tip de personalitate comun societăţii în care trăieşte. De altfel, de-a lungul timpului s-au impus modele de personalitate (S. Rădulescu, 1994, p. 237): în Grecia antică *Kalokagathon* – idealul armonizării virtuţilor morale cu frumuseţea fizică, în Roma *Civis Romanus* – sinteză a trăsăturilor civice, în lumea modernă capitalistă, *self-made-man*-ul, om care se realizează singur, în socialism *omul nou* sau comunistul de omenie. Aceste exemple arată că individul se conformează la un model cultural-normativ.

Socializarea se deosebeşte de alte procese psihosociale în care individul este integrat: *imitaţia* – reproducerea comportamentului altora, *adaptarea socială* – adecvarea comportamentului unui individ cu statusurile şi rolurile structurii sociale în care este inclus, *integrarea culturală* – prezenţa individului într-o cultură, subcultură şi contracultură unde el asimilează valori, stiluri de viaţă, simboluri şi norme specifice, ce stau la baza solidarităţii anumitor grupuri, *integrarea socială* – interacţiunea dintre individ şi societate prin care se realizează echilibrul social. Cele patru procese psihologice: imitaţia, adaptarea, integrarea culturală şi integrarea socială se pot regăsi în procesele de socializare.

6.2. Tipurile de socializare şi agenţii socializării

Socializarea poate lua diferite forme: socializarea primară, socializarea secundară, socializarea continuă, socializarea anticipativă şi resocializarea.

Socializarea primară are loc în copilărie. Ea este procesul de transformare a copiilor în fiinţe umane sociale prin învăţarea valorilor de bază, prin pregătire şi limbaj. O dezvoltare pozitivă din punct de vedere social şi psihologic se întâlneşte la copii când

aceştia sunt crescuţi în familii de către mamele şi taţii lor. În acelaşi timp, trebuie subliniat faptul că în unele familii, în anumite contexte, socializarea primară poate să fie profund deformată.

Socializarea secundară se produce ca învăţare a normelor şi valorilor altor instanţe de socializare (şcoala, grupul de prieteni, grupuri de adulţi) orientate către neutralitate afectivă spre deosebire de socializarea primară din familie, profund afectivă. Pot exista cazuri când copilul poate să fie socializat în acelaşi spirit familial în instanţe extrafamiliale (de pildă, casele pentru copii) unde se tinde spre crearea unei atmosfere familiale.

Socializarea continuă este procesul de transmitere şi însuşire a unor modele culturale şi normative de-a lungul vieţii unui individ. Acest tip de socializare reflectă necesitatea învăţării permanente de către individ, inclusiv în perioada adultă, a noi norme şi valori. Educaţia adulţilor este, în esenţă, un act de socializare a adultului.

Socializarea anticipativă implică învăţarea de către o persoană a valorilor, credinţelor şi comportamentelor unui alt grup, dar la care aderă. Acest tip de socializare permite oamenilor să facă schimbări în atitudinile şi în acţiunile lor, schimbări ce vor fi necesare de îndată ce ei vor intra într-un nou grup. Aşa se întâmplă, de pildă, cu studenţii de la medicină sau drept: ei trăiesc socializarea anticipativă atunci când sunt încurajaţi să gândească ca doctorii sau ca avocaţii, cu toate că ei încă nu deţin acele statusuri. Scopul principal al socializării anticipative este de a facilita tranziţia spre un nou status sau grup.

Resocializarea se referă la învăţarea unui nou set de valori, credinţe şi comportamente care sunt diferite de cele anterioare. O persoană care trece prin resocializare trebuie să se dezveţe de ce este vechi şi trebuie să înveţe ceea ce este nou. Cu toţii trăim resocializarea de-a lungul vieţii noastre de câte ori ne schimbăm statusul sau grupul de apartenenţă. În unele cazuri, acest proces este normal ca atunci când ne schimbăm ocupaţia sau devenim părinţi; în alte cazuri, procesul cere schimbări dramatice, cum ar fi cazul unei persoane care este şomer sau emigrant.

Conceptele de socializare anticipativă şi resocializare relevă măsura în care experienţele socializării se pot produce în oricare moment din viaţa unei persoane. Acest lucru i-a determinat pe sociologi să recunoască faptul că socializarea este un proces continuu.

Un tip special de socializare este socializarea de gen sau de sex. Ea reprezintă una dintre cele mai semnificative modalităţi de formare a conştiinţei diferenţei şi a stratificării sociale în orice societate. Diferenţele sociale, psihologice şi culturale dintre bărbat şi femeie sunt întărite în procesul socializării de gen.

În acest sens *socializarea de gen* reprezintă socializarea ce conţine, ca parte sau valoare esenţială a culturii, dihotomia feminin – masculin, prin care copilul deprinde comportamente, valori, considerate de cultura respectivă ca fiind specific masculine sau specific feminine.

Studii privind relaţia părinţi – copii au arătat că părinţii, deşi nu recunosc acest lucru, tratează copiii diferit, în funcţie de sex, iar imaginea lor despre copilul respectiv este dependentă de sexul acestuia.

O altă distincţie care trebuie marcată este aceea între identitatea de gen şi rolurile de gen. *Identitatea de gen* se bazează pe sentimentul cunoaşterii de sine ca femeie sau bărbat; *rolurile de gen* implică socializarea prin norme privind masculinitatea sau feminitatea (comportamente, atitudini, activităţi prescrise pentru femei sau bărbaţi). Identitatea

de gen ține de psihologia individului, în timp ce rolurile de gen țin de individ ca actor social, iar adaptarea corectă la rolurile de gen se face funcție de identitatea de gen.

Procesul de socializare este realizat de agenții socializării – oameni, grupuri, instituții, medii sociale. Cei mai importanți agenți ai socializării sunt: familia, grupurile de prieteni (anturajul), școala și mass media.

Pentru cele mai multe ființe umane, agentul fundamental de socializare este, fără îndoială, *familia*. În familie învățăm să fim umani. Familia este cea care ne oferă o poziție în societate. Ea determină atribuirea de statusuri, cum ar fi rasa și etnia, și influențează alte statusuri, cum ar fi religia și clasa socială.

După familie, al doilea ca importanță este *anturajul*, care reprezintă grupul de prieteni de aceeași vârstă și cu poziții sociale similare. În grupul de prieteni, indivizii se află pe poziții egale, deoarece niciunul dintre ei nu domină pe ceilalți. Relațiile interumane funcționează pe principiul „primești ceea ce oferi". În acest fel se învață tehnicile de interacțiune cu ceilalți într-un cadru cooperant. Familia poate fi suplinită de grupul de prieteni ca principală relație socială a tinerilor. În familie și în grupurile de prieteni, copiii sunt implicați în relații personale intime bazate pe dragoste sau pe alt tip de atașament.

Când intră în *școală*, copiii se lovesc pentru prima dată de impersonalitatea lumii. Școlile complinesc familia în transmiterea componentelor culturii și structurii sociale. Aici, copiii deprind scrisul și cititul, elemente foarte necesare în societatea noastră, își antrenează abilitățile mult mai complexe pe care le vor folosi mai târziu, ca adulți, la locul de muncă și în viața socială.

Cel mai adesea, școala reprezintă primul contact major al copilului cu lumea din afara familiei. El învață despre noi statusuri și roluri care nu există în cadrul familiei. Școala oferă copiilor posibilitatea contactului cu un mare număr de oameni cu care ei se pot împrieteni. Astfel, școala accentuează efectul socializator al grupului de prieteni și reduce influența familiei.

Mass media oferă zilnic moduri de socializare din cele mai diverse medii, dar sunt și mijloace de socializare datorită poziției lor de comunicare între foarte mulți oameni fără un contact direct față în față.

Televiziunea, în special, a devenit un socializator eficient mai ales pentru copii, învățându-i pe aceștia normele pentru un comportament acceptat. Problema studiată intens este relația dintre violența la televizor și comportamentul agresiv. Cercetările scot în evidență faptul că oamenii tineri care vizionează filme violente la televizor au tendința de a se comporta agresiv sau violent, în special în situații care duc la violență. Acest lucru este adevărat în special pentru băieți între 8 și 12 ani și pentru aceia care au tendințe agresive native, iar impactul este mai mare la bărbați decât la femei.

O dimensiune importantă a cunoașterii mass media este influența mesajelor mediatice asupra receptorului. Influența mass media asupra individului se produce într-un anumit context social. Efectul comunicării este un ansamblu de procese și consecințe rezultate din receptarea mesajelor. Preponderentă în studiul efectelor mass media este analiza lor la nivelul microefectelor. Acestea sunt studiate din perspectiva modului în care publicul percepe mass media, cum reacționează și acționează, cum folosește informația. Spre deosebire de vechea viziune despre impactul mass media cu publicul, analiza socializării se centrează pe necesitatea de informație a publicului și satisfacerea

acestei nevoi. Atenția este acordată examinării comportamentului selectiv al publicului ca receptor al informației. E. Katz a pus chestiunea „ce fac oamenii din media". Un mesaj nu are efect dacă se transmite într-un mediu social sau context psihologic nefavorabil. Efectul sau lipsa efectului depinde de necesitatea publicului de a se informa. Publicul dispune de modele care-l determină să recepteze mesajele mass media.

Comunicarea mediatică nu este accesibilă oricărui public. Numărul celor care cunosc despre mesajele mediatice este mai mare decât publicul care a receptat direct mesajul. Are loc fenomenul de comunicare în două trepte. Fluxul mediatic se derulează în două trepte ale comunicării. Această idee a fost formulată ca o concluzie a unei cercetări efectuate în anul 1940, de către o echipă condusă de Paul Lazarsfeld. Studiindu-se alegerile prezidențiale americane, s-a urmărit impactul campaniei prin radio și presă asupra comportamentului electoral. S-a constatat că mass media nu a avut aproape nici un rol. Contactele și relațiile interpersonale au contat decisiv în opțiunea alegătorilor pentru un candidat. A rezultat că în comunicare un rol esențial îl au relațiile sociale informale. Membrii de familie, prietenii sunt influențați de anumite mesaje transmise prin mass media. Aceștia la rândul lor influențează pe alții. În acțiunea mesajului transmis de mass media și public se interpune un lider de opinie al grupului, care prelucrează și prezintă grupului informațiile din presă. Liderul de opinie manifestă un interes mai mare pentru comunicarea mediatică decât ceilalți membri ai grupului. Nu orice persoană poate să transmită mai departe convingător mesajul. Mesajul se transmite mai întâi de la mass media către persoane relativ bine informate, care urmăresc constant producțiile mijloacelor de comunicare în masă. Apoi, acestea comunică, persoanelor cu care intră în contact interpersonal, același mesaj. Indivizii informați nu transmit mesajul genuin, ci așa cum îl interpretează ei, realizând, de fapt, un act de influență personală în ce privește mesajul mass media. Această influență personală este un proces psihosocial important, cu implicații puternice în impactul mass media cu publicul. Liderii de opinie prezintă informația astfel ca ea să fie în concordanță cu concepțiile și normele lor de viață și ale grupului lor.

Teoria comunicării în două trepte a fost dezvoltată ulterior. S-a analizat comunicarea în multiple trepte și s-a făcut diferența între „lider de opinie orizontal" și „lider de opinie vertical". Primul are în vedere persoane influente cu statut social egal celui pe care îl are grupul asupra căruia are loc influența. „Liderii verticali" sunt persoanele cu statut social superior grupului influențat. Analiza comunicării în trepte a fost criticată pentru delimitarea prea strictă între liderii de opinie și cei conduși, între „fluxul informației" și „fluxul influenței". Mai mult, datorită progreselor tehnologice a apărut o diversitate foarte mare de mijloace de comunicare cu publicul, această teorie a comunicării în trepte a căzut în desuetudine.

Motivele consumului mediatic

Motive	*Descriere*
informație	intenția de a fi la curent cu ceea ce se petrece în lume
prestigiu social	intenția de a stăpâni subiectele de discuție
recreere	evadarea din lumea obligațiilor zilnice
ocupație	intenția de a da un sens timpului liber
ritual	consumul mediatic (lectura ziarului) ca ritual sau ceremonial
siguranță	absența știrilor și informațiilor despre actualitate ar provoca nesiguranță sau dezorientare
emulație	necesitatea de a trăi evenimente palpitante
contact social	lărgirea sferei personale de viață
instrument	utilizarea cu scop precis a informației (știri de bursă sau anunțuri)

Apud Cuilenburg ş.a., p. 257.

Cu privire la mass media ca factori de socializare s-a elaborat teoria modelării (Melvin L. De Fleur, Sandra Ball-Rokeach, pp. 214-220). Această teorie derivă din teoria învăţării sociale, care dă o explicaţie generală a modului în care oamenii dobândesc noi forme de comportament. Se elucidează modul în care oamenii studiază acţiunile şi ideile altor oameni, şi mijlocul de alegere a acelor modele de acţiune ca moduri personale de răspuns la problemele personale şi sociale.

Cunoaşterea comunicării de masă se regăseşte firesc în teoria învăţării sociale deoarece mass media reproduc societatea şi tot ce se întâmplă în viaţa socială. Ele comunică unui public larg şi divers informaţii despre indivizii şi grupurile în acţiunea lor cât şi influenţele ce le cunosc din partea altor indivizi, grupuri sau din partea societăţii în ansamblul ei. Publicul preia conduite promovate de mass media. Teoria învăţării sociale are în vedere premisa că oamenii dobândesc noi legături între anumite condiţii de stimuli din mediul lor şi scheme stabile de acţiune, ca răspuns la acele condiţii. Dacă experienţele trăite de oameni în acest act de reacţie de răspuns la stimulii exteriori sunt benefice şi eficiente atunci ele se întăresc şi sunt relativ stabile. Modelul consolidat de acţiune folosit ca reacţie la stimuli devine un model obşnuit prin care individul reacţionează la acele condiţii de stimuli. Consolidarea conexiunii dintre stimul şi răspuns se produce când adoptarea modelului semnificativ de acţiune de către individ are ca efect o gratificaţie, dar aceasta nu este făcută direct de către un agent al socializării, pentru că procesul de consolidare se desfăşoară în multe modalităţi. Apoi, trebuie reţinut că actul de consolidare a unei relaţii stimul-răspuns susţine un model de răspuns neplanificat, ceea ce înseamnă că procesul de consolidare şi învăţare consecventă poate apărea accidental (*ibidem*, p. 216). Consolidarea este asociată cu imitaţia comportamentală. Nu rare sunt cazurile când oamenii preiau ca atare din comportamentul altora, ceea ce li se pare oportun şi eficient pentru ei. În relaţiile interumane şi în raporturile sociale are loc procesul de modelare. El este alcătuit din următoarele faze:

1. un ins observă sau citeşte despre o persoană (model) care se înscrie într-un pattern de acţiune în cadrul conţinutului mass media.

2. observatorul se identifică cu modelul. El crede că este la fel ca modelul, dorește să fie ca modelul sau consideră modelul ca fiind atractiv și demn de a fi imitat.

3. observatorul conștientizează că acel comportament observat sau studiat va fi funcțional. Persoana ajunge să creadă că acel comportament va aduce rezultatul dorit, dacă este imitat, într-o anumită situație.

4. Individul își amintește acțiunile modelului, atunci când se confruntă cu împrejurări relevante (situație de stimul) și reproduce comportamentul ca reacție la acea situație.

5. Executarea acțiunii, reprodusă în situația relevantă de stimul, îi aduce individului ușurare, recompensă sau satisfacție, consolidând așadar legătura dintre acei stimuli și reacția conformă modelului.

6. Consolidarea pozitivă mărește probabilitatea ca individul să folosească în mod repetat activitatea reprodusă, ca mijloc de a reacționa la situații similare (vezi, Melvin L. De Fleur, Sandra Ball-Rokeach, p. 218).

Se poate face o legătură puternică între comportamentele difuzate de mass media și adoptarea lor de către public? Răspunsul oferit de numeroasele cercetări din acest domeniu este clar negativ: diversitatea de forme de comportament reflectate de mass media nu va fi adoptată de o majoritate a publicului. Analiza conținutului mass media nu dă seama de însușirea unor deprinderi de acțiune sau de gândire prezentate sau descrise în comunicarea de masă.

Teoria învățării sociale este o explicație benefică privind condițiile în care indivizii pot observa și adopta tehnici specifice de rezolvare a problemelor și diverse modele de comportament stabil în grupuri. Ea demonstrează limpede vocația de agent socializator al mass media.

6.3. Socializarea în ciclurile de viață

Orice proces de dezvoltare umană are loc într-un context social definit de statusurile și rolurile sociale, de relațiile dintre indivizi și influențele generaționale. Datorită lor, oamenii pot să acționeze, să se manifeste ca ființe umane. Individul se dezvoltă ca om în și prin procesul de socializare și, totodată, dobândește calitatea de membru al unei anumite clase de vârstă, ce se diferențiază printr-un set de drepturi și responsabilități distincte. Socializarea este procesul ce oferă competența de a exercita, printr-un ansamblu de căi și mijloace, roluri și poziții sociale specifice vârstei. Socializarea determină integrarea întemeiată pe raporturi ierarhice între clase de vârstă, între generații.

Am amintit că socializarea primară se desfășoară, în principal, în copilărie, când insul asimilează limba, învață modalitățile de control asupra impulsurilor, își formează deprinderile și atitudinile sociale, însușește normele specifice familiei, școlii și grupului de prieteni. În această perioadă socializarea are un puternic caracter matern, într-o anumită măsură, și se asociază cu influența intensă a tatălui. Inițierea copilului în viața umană, învățarea de către acesta a principalelor mijloace în evoluția către comportamentul autonom, învățarea limbii, însușirea valorilor religioase se realizează, indiscutabil, în relația permanentă cu mama. Primul model, în sensul profund al termenului, îl reprezintă mama.

Am subliniat teza conform căreia nou-născutul nu este lipsit de orice disponibilitate de intervenție. S-au descoperit cel puțin 27 de reflexe cu care se naște copilul, ceea ce-l ajută să reacționeze la mediu. În acest fel, socializarea nou-născutului este expresia relației copil-mamă și, de aceea, esențiale rămân nu atât acțiunea mamei asupra copilului, cât influențarea copilului în raport de trăsăturile lui de personalitate. În copilărie se dobândește capacitatea de comunicare și interacțiune, asumarea de responsabilități specifice.

În adolescență socializarea este predominant anticipativă, axată pe pregătirea tinerilor pentru asumarea viitoarelor roluri – „preluarea rolului altuia“ –, cum semnificativ remarca G.H. Mead. Trebuie spus că alături de socializarea anticipativă, în adolescență se manifestă tot la fel de intens socializarea pentru rolurile și statusurile caracteristice vârstei, pentru starea prezentă a insului. Adolescența se distinge și prin sentimentele trăite de către tânăr cu privire la tensiunea dintre cerințele socializării anticipative și cele ale socializării pentru realitățile în care el este integrat. Cunoașterea și implicarea în experiențe cruciale determină ca socializarea la această vârstă să-l solicite pe tânăr să opteze pentru multitudinea de idealuri și mijloace de acțiune individuală și socială. Societatea creează cadrul și oferă orientările valorice pe care adolescentul le alege. Despre acestea discutăm mai jos, analizând riturile de trecere.

În perioada adultă socializarea este predominant secundară, adică insul învață în continuare, dar, față de copil, el are un fond de cunoștințe și un set de deprinderi însușite în procesul socializării primare. Pentru că are toate drepturile și toate responsabilitățile derivate din varietatea statusurilor și rolurilor, adultul caută să însușească normele de funcționare a instituțiilor în care este integrat.

Socializarea la bătrânețe înseamnă dezangajarea individului de rolurile sociale active și familiarizarea lui cu roluri de participare la organizații nonformale. În societatea românească, mecanismele socializării la vârsta bătrâneții acționează într-o măsură foarte redusă.

Socializarea pentru moarte este procesul de pregătire a bătrânilor pentru faza finală a vieții, care trebuie întâmpinată cu demnitate și luciditate.

6.4. Riturile de trecere și socializarea

Socializarea în cadrul ciclurilor de viață constituie un proces continuu inclusiv în perioadele de trecere de la o vârstă la alta. Pentru marcarea unor momente semnificative din viața individului și pentru a-i facilita tranziția la un nou mod de viață concordant cu normele unei vârste, societatea a instituit rituri de trecere. Creșterea și maturizarea individului, ca și ritmicitatea unor momente din realitatea naturală (trecerea de la un an la altul, de la o lună la alta, de la un anotimp la altul) sunt marcate prin ceremonii sau rituri. Nașterea, pubertatea, căsătoria, moartea sunt relevante pentru rituri în orice cultură (Arnold Van Gennep, 1996), ele pot să difere ca mod de realizare practică, însă au o funcție universală, anume de a susține recurența unui model, a unei structuri de rit într-un număr infinit de situații. Indiferent de tipul de cultură, riturile de trecere mediază între:

1. *natură* – procesele biologice de naștere, pubertate, moarte și *cultură* – conștientizare, ritualizare;

2. *biologic și social* – adică nu este suficient ca la naștere oamenii să se dividă în femei și bărbați, ci sunt necesare anumite ceremonii, iar anumite gesturi, acte, rituri sunt obligatorii pentru a marca maturizarea sexuală, trecerea în viața socială, atingerea condiției pentru căsătorie și procreație;

3. *între individ și grup*, pentru că deși fiecare se naște și moare singur străbătând existența în unicitate, individul nu poate să trăiască în singurătate. Integrarea sa în raporturile sociale are un rol determinant în depășirea momentelor de criză, de schimbare prin care trece orice om.

Riturile de trecere se împart în: rituri de separare, rituri de limită, rituri de agregare (Van Gennep). Riturile de separare sunt mai dezvoltate în cazul funeraliilor, riturile de agregare sunt semnificative pentru ceremonialurile de căsătorie, iar riturile de limită se referă la graviditate, logodnă, inițiere, adopție, cea de a doua naștere, cea de a doua căsătorie, trecerea de la o clasă de vârstă la alta. Rezultă că riturile sunt acțiuni formale sau convenționale ce se succed într-o anumită ordine și sunt însoțite de ceremonii. După cum s-a constatat, riturile îndeplinesc funcții sociale cu privire la practici inițiatice, integrarea sau reintegrarea individului, acceptarea unei poziții dobândite sau atribuite.

Trecerea de la o vârstă la alta se produce prin identificarea momentului cu activități sau lucruri concrete, de pildă, ritualul trecerii pe sub un portic sau prin o deschidere a porților. De fapt, toate riturile se referă la o anumită perioadă de vârstă. Dacă discutăm despre ritul sarcinii, este evident că graviditatea este o caracteristică a vârstei tinere, existând și excepții. Sarcina și nașterea sunt însoțite de rituri de separare care scot femeia gravidă din societate, din cadrul general al familiei și, uneori și din viața sexuală. Riturile de naștere urmăresc reintegrarea femeii în societatea de care aparține. Revenirea la viața normală se face rareori brusc, deoarece există etape de inițiere a femeii. Nașterea nu este momentul ultim al perioadei de separare, dimpotrivă, femeia este nevoită să treacă, după această fază, prin anumite rituri. Perioada lăuziei exprimă starea femeii neintegrate social. Cât privește copilul, se știe că la orice naștere are loc mai întâi despărțirea nou-născutului prin tăierea rituală a cordonului ombilical și prin riturile cu privire la partea din cordon care, uscată, cade de la sine după un număr variabil de zile. Riturile de separare cuprind în general toate riturile care presupun tăierea a ceva: cel dintâi tăiat al părului, actul rasului. Riturile de integrare, derivate din necesitatea introducerii copilului în lume, sunt rituri de alăptare, ritul de primă îmbrăcare, de apariție a primului dinte, de botez. Tot la vârsta copilăriei, cu deosebire în societatea modernă, s-au instituit multe rituri finalizate în ceremonii, ce marchează momente ale integrării individului în sistemul formal de educație: primul an de învățare preșcolar, primul an de școală (clasa I), terminarea unui ciclu școlar sau terminarea unei clase, iar pentru evidențierea acestora se acordă premii sau copiii înșiși folosesc diverse simboluri, ce-i diferențiază de celelalte vârste.

Pubertatea cunoaște o intensitate puternică a riturilor. Profund influențat de modificările fiziologice radicale, individul tinde la această vârstă, spre câștigarea și reprezentarea proprie a identității. Ceremoniile organizate cu acest prilej vizează predominant integrarea în societate. Circumciziile, flagelările, tatuajele reprezintă rituri de scoatere a puberului din rândul copiilor și de integrare a sa într-un grup nou. Riturile care acompaniază pubertatea inițiază individul într-o direcție care să determine asumarea responsabilităților căsătoriei.

Adolescența este marcată de numeroase rituri de trecere. În societățile tradiționale, adolescentul este pregătit ca ființă pe deplin socială pentru o nouă viață, deci pentru trecerea la un alt stadiu al evoluției sale în care se manifestă ca personalitate cu multiple responsabilități. De pildă, sunt rituri de trecere în care băieții sunt renăscuți simbolic, trecând printr-un tunel construit din scoarță de copac care ar reprezenta pântecul mamei și apărând, de fapt, renăscând, dintre picioarele unui bărbat călare pe locul de ieșire din tunel (Colin Turnbull, 1985). În acest fel, băiatul până de foarte curând copil, acum este tratat ca un bărbat de la care se așteaptă un comportament adecvat.

În tinerețe, riturile de trecere marchează câteva momente clare: logodna, căsătoria, încadrarea în muncă, apariția primului copil, însă acestea se pot regăsi și în primii ani din perioada adultă. În aceste situații are loc o schimbare de poziție socială. De exemplu, întemeierea familiei duce la schimbarea mediului familial și intrarea într-un nou mediu familial (propriu de data aceasta), al domiciliului. Mutarea într-o nouă locuință este însoțită de ceremonii și în societatea contemporană. Logodna, de pildă, formează la multe popoare o parte specială a ceremoniilor de căsătorie. Ea presupune rituri de separare și sfârșește prin ritul de unire definitivă a celor doi tineri, a cărui expresie este căsătoria.

Tot în această perioadă de vârstă – tinerețea –, individul se află în deplinătatea puterilor sale de judecată și de prelucrare a informației în noi structuri. Riturile vizează implicarea tinerilor în acțiuni sociale derivate din capacitatea lor de a folosi ceea ce au învățat și experimentat în procesele de socializare primară. Tinerețea e acel timp, lung sau scurt, ce dispune de puterea prin care transformăm pur și simplu informația în rațiune.

Colin Turnbull relatează despre relația tinerilor cu un model de personalitate, spre care ei aspiră și doresc să și-l însușească în contactul nemijlocit cu el. Doi tineri călugări budiști au hotărât să caute un mare înțelept de la care să poată învăța. Au călătorit prin mai multe ținuturi înainte ca ei să descopere pe cel care l-au văzut. Când aceștia l-au găsit, el era deja bătrân și înconjurat de mai mulți discipoli. El le-a urat bun-venit celor doi prieteni și i-a întrebat pe fiecare de ce au venit atât de departe în căutarea unui profesor. Unul dintre ei a spus: „Am venit să învăț de la tine; voi fi discipolul tău; învață-mă tot ce știi tu".

Înțeleptul a zâmbit și a spus: „În acest caz poți rămâne, și te voi învăța tot ce știu". Celălalt tânăr călugăr a spus: „Am venit să fiu cu tine". Înțeleptul s-a părut că nu l-a auzit de prima dată, apoi s-a pregătit să plece și în timp ce se îndepărta a spus: „De asemenea, și tu poți rămâne".

Cei doi călugări au împărțit o chilie și împreună au asistat la toate adunările discipolilor și au ascultat toate discursurile marelui înțelept. Unul a angajat înțeleptul într-o discuție savantă a scripturilor, iar înțeleptul l-a învățat totul despre comentariile și arta dezbaterii și rațiunii. Celălalt nu a luat parte activă la discuții. Lui, înțeleptul nu i-a spus nimic.

După câțiva ani bătrânul înțelept i-a chemat pe cei doi sub arborele sacru sub care el întotdeauna și-a ținut discursurile. Le-a spus că va ține ultimul său discurs și că se va devota Nirvanei.

Amândoi au rămas consternați și au întrebat de ce face asta.

Către unul a spus: „Ai venit să înveți și te-am învățat tot ce știu eu. Întoarce-te în lume și învață pe alții pentru a fi învățați; nimeni nu este atât de priceput ca tine în arta rațiunii".

Către celălalt a spus: „Tu ai venit să fii cu mine. Ai devenit eu. Rămâi și ajută pe alții să fie înțelepți“.

Există, așadar, mai multe moduri de a învăța și de a se iniția tinerii, în urma cărora ei își aleg propriul drum în viață. Socializarea este un proces activ, dar ea poate fi și pasivă, așa cum se desprinde din atitudinea fiecăruia dintre cei doi tineri călugări budiști.

Bibliografie

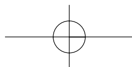
Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.
De Fleur, Melvin L., Ball-Rokeach, Sandra, *Teorii ale comunicării de masă*, Polirom, 1999.
Rădulescu, Sorin, *Homo sociologicus*, Editura Șansa, București, 1994.
Turnbull, Colin, *The Human Cycle*, Triad, Paladin Books, Londra, 1985.
Vander Zanden, James W., *The Social Experience. An Introduction to Sociology*, Random House, New York, 1988.

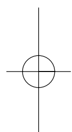
Termeni

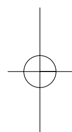
comunicarea în două trepte
ereditate
instanțe de socializare
resocializare
rituri de trecere
socializare anticipativă
socializare continuă
socializare de gen
socializare primară
socializare secundară

Întrebări recapitulative

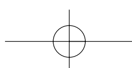
1. Ce este socializarea?
2. Care este scopul procesului de socializare?
3. Care sunt tipurile de socializare?
4. Influența eredității asupra dezvoltării omului este mai mare decât cea datorată socializării?
5. Care este diferența între socializare, imitație, adaptarea socială și integrarea culturală?
6. Cum explică perspectiva funcționalistă socializarea?
7. Ce tip de comunicare include socializarea?
8. Ce rol au mass media în socializare?
9. În ce perioadă a vieții are loc socializarea primară?
10. Care este conținutul procesului de socializare anticipativă?
11. Ce dimensiuni ale socializării sunt analizate de teoria comunicării în două trepte?
12. Cum concepe teoria învățării sociale socializarea?
13. Ce mediază riturile de trecere?
14. Care sunt riturile de trecere?

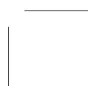

CAPITOLUL VII
Stratificarea socială și clasele sociale

7.1. Stratificarea socială

Societatea este alcătuită din indivizi care aparţin aceleiaşi specii, cea umană, şi din acest unghi, toţi sunt egali, adică exprimă aceleaşi nevoi vitale şi urmăresc realizarea unor scopuri ce ţin de condiţia lor umană. S-a reţinut la tema despre grupuri, tendinţa individului de a interacţiona cu ceilalţi tocmai ca urmare a calităţii sale de om. Această egalitate în aspiraţii, nevoi şi scopuri umane este asociată cu o diferenţiere a oamenilor datorată unicităţii fiecărei fiinţe umane şi contextelor în care trăieşte. Societatea funcţionează ca un sistem alcătuit din componente de o mare diversitate. De aceea, diferenţierea socială este universală.

Stratificarea socială cuprinde şi diferenţele determinate biologic. Fiecare persoană se naşte cu un fond biologic pe baza căruia se dezvoltă. Mediul social poate atenua sau stimula resursele biologice, dar nu le poate înlătura, ele rămânând un factor esenţial de diferenţiere a oamenilor. Alături de acestea acţionează, în stratificarea populaţiilor umane, vârsta şi sexul. Despre amândouă discutăm la capitolele consacrate lor, aici subliniem doar că societatea reglementează raporturile sociale, în anumite situaţii, în funcţie de vârstă şi sex, şi stabileşte norme pentru fiecare grup de vârstă şi, la fel, pentru fiecare sex.

Stratificarea socială nu se identifică cu diferenţierea socială. Aceasta din urmă este procesul prin care membrii unei societăţi, datorită activităţilor, se diferenţiază din cauza rolurilor jucate. Dintotdeauna a existat o diviziune a muncii şi a funcţiilor, iar în orice societate se manifestă separarea statusurilor de roluri. Diferenţierea socială reprezintă rânduirea oamenilor şi a grupurilor, în categorii şi straturi sociale în funcţie de rang. Iniţial, rangul se baza pe originea socială. De pildă, boier în România, lord în Anglia, nobil în Franţa. În societăţile aşa-zis primitive persoanele care aparţin unei anumite origini sunt privite ca superioare faţă de altele, li se acordă respect şi multe privilegii. Astăzi, rangul desemnează poziţia socială deţinută de un individ sau de un grup, şi este definit ca status.

Sociologic, noţiunea de stratificare socială are mai multe înţelesuri (T. Rotariu, „Stratificare socială“, în *Dicţionar*, 1993, p. 617). Cel mai larg sens este cel referitor la orice formă de diferenţiere socială capabilă să împartă societatea în grupuri situate într-o relaţie de ordine totală sau parţială. În altă viziune, stratificarea socială cuprinde criterii specifice de clasificare, cum sunt cele legate de putere, venituri, ocupaţii, prestigiu social, nivel de instrucţie.

Despre problemele stratificării sociale există diferite concepţii, fiecare dintre ele accentuând o dimensiune sau un element al acesteia. Facem o referire succintă numai la câteva dintre aceste orientări teoretice. Mai întâi, stăruim asupra teoriei rousseauiste despre

originea inegalității. Este clar că ideea despre proprietate ca temei al inegalității este cu mult mai veche decât concepția lui Rousseau, dar în viziunea acestuia proprietatea nu este intrinsecă ființei umane. Oamenii se nasc liberi și egali și fără proprietate. Civilizația l-a transformat pe om în proprietar și sclav. Dreptul la proprietate este un produs al legii juridice și nu al legii naturale și, prin urmare, el are un caracter convențional. Din această trăsătură decurge, pentru Rousseau, relația inextricabilă dintre proprietate, diviziunea muncii și inegalitate (M. Cherkaoui, *Stratificarea*, în *Tratat*, p. 116), iar statului îi incumbă misiunea redistribuirii bogăției prin mecanisme proprii, cum sunt taxele de succesiune și impozitul progresiv. Ideile lui J.-J. Rousseau vor fi preluate și dezvoltate, mai ales de teoriile socialiste.

O concepție puternic marcată de problematica stratificării sociale și de cea a claselor este marxismul. K. Marx a oferit o teorie globală asupra originii, evoluției și funcționării claselor sociale. Înrădăcinată, după cum înșiși autorii acestei teorii au afirmat, în special F. Engels, în tradițiile economiei politice clasice engleze, în socialismul utopic francez și în filosofia clasică germană, concepția lui K. Marx despre clase se înscrie în ansamblul gândirii sale despre existență, concepută, în linia hegeliană, ca unitate a contrariilor, iar societatea este, asemenea oricărei existențe, caracterizată prin această luptă sau opoziție a contrariilor, a cărei expresie o reprezintă clasele sociale. Pentru K. Marx, clasele sociale sunt categorii de oameni care se diferențiază în funcție de relația cu mijloacele de producție, unele sunt posesoare ale forțelor de producție, altele sunt folosite de primele ca forță de muncă pentru punerea în funcțiune a mijloacelor de producție. Inegalitatea apare din surplusul câștigat de proprietarul mijloacelor de producție prin exploatarea forței de muncă.

Însăși evoluția societății omenești este o evoluție a raporturilor dintre clase, iar, în temeiul acestei idei, K. Marx stabilește o clasificare a societăților omenești cunoscute de-a lungul istoriei: comuna primitivă, orânduirea sclavagistă, feudală, capitalistă și comunistă. La începuturile ei, societatea nu cunoștea inegalitatea socială pentru că în comuna primitivă exista un nivel redus al forțelor de producție care nu permiteau acumularea de surplusuri. Numai o dată cu sclavagismul s-a instituit un raport de inegalitate între stăpânul de sclavi și sclavi. Așadar, apariția claselor și ființarea inegalității sociale sunt gândite de K. Marx ca efecte ale unui anumit stadiu al dezvoltării materiale, al dezvoltării forțelor de producție. Mai mult, K. Marx concepe relațiile dintre clase ca raporturi conflictuale permanente, iar lupta de clasă apare ca un motor al dezvoltării sociale. Analiza întreprinsă de K. Marx asupra claselor sociale se înscrie în principiul metodologic al cercetării sale, anume examinarea realităților sociale și a istoriei umane prin studiul unei societăți concrete, cea mai dezvoltată din timpul său, societatea engleză. Investigațiile sale pornesc, deci, de la modelul englez, întruchipare semnificativă a societății capitaliste, care integrează toate tipurile de societate anterioare, subsumate, evident, celei capitaliste. Aceasta este limita esențială a gândirii lui K. Marx despre clasele sociale și despre inegalitatea socială, deoarece ele sunt cercetate dintr-o perspectivă unică, fără să ia în seamă particularitățile ce decurg din evoluția istorică a fiecărei comunități umane, și modurile diferite de edificare a structurilor sociale. De aceea, K. Marx acredita teza că orice societate trebuie să parcurgă aceleași faze ca și Anglia – țara capitalistă cea mai dezvoltată –, și să dispună de aceleași structuri clasiale. Inegalitățile și luptele de clasă erau definite de K. Marx ca expresie a contradicției dintre muncă și capital care trebuia

rezolvată numai prin eliberarea muncii în cadrul unor revoluții. În acest fel, el nu acorda nici o importanță intervenției din interiorul sistemului pentru optimizarea relației dintre muncă și capital. Ipostazierea scopului cu privire la abolirea proprietății private și, implicit, la desființarea antagonismelor de clasă s-a dovedit utopică deoarece regimurile comuniste, în pofida desființării proprietății private și a decretării egalității între toți membrii societății, nu au reușit să înlăture inegalitățile, iar clasele sociale au continuat să existe deoarece nu s-au găsit modalitățile optime de răspuns la diversitatea de interese și la varietatea diferențelor dintre oameni. Organizarea socială în raport de activitatea fiecăruia corelată cu retribuția în raport de cantitatea, calitatea și importanța socială a muncii desfășurate nu a izbutit în crearea egalității propovăduite. Nu este însă mai puțin adevărat că lipsa unor modele istorice ca și a unor experiențe de conviețuire socială modernă, bazate pe egalitate față de proprietate, au determinat eșecurile socialismului real. Este prea bine cunoscut că managementul social în regimurile comuniste integra, în bună parte, idei și experiențe, adaptate și chiar deformate, din societatea occidentală. Analiză a societății capitaliste occidentale, axată pe perspectiva revoluției proletare în Anglia, teoria lui K. Marx asupra claselor sociale este benefică pentru cercetarea mecanismelor de funcționare a formațiunii sociale capitaliste în spațiul apusean. Cât privește transformarea ei în ideologie a partidelor comuniste ce au guvernat în fostele țări socialiste, s-a dovedit a fi mai mult o utopie și un factor ce a frânat dezvoltarea reală a acestora.

O altă viziune asupra stratificării aparține sociologului german Max Weber. Delimitându-se de concepția marxistă, Max Weber dezvoltă, de fapt, teze ale acesteia. Întâi, să menționăm că el argumentează existența claselor sociale, deci orice societate cunoaște diferențierile date de apartenența indivizilor la o clasă. Aceasta este definită ca ansamblu de indivizi ce au interese economice comune referitoare la deținerea de bunuri și la șansele de a-și crea un venit în condițiile oferite de piața muncii și de piața de bunuri (M. Cherkaoui, p. 138). Proprietatea reprezintă temeiul afirmării poziției de clasă, iar tipul de proprietate dominantă variază de la un sistem economic la altul, dar pentru Max Weber această trăsătură trebuie asociată cu bunurile deținute. Proprietatea definește clar clasele bogate, dar în societate există grupuri care răspund ofertelor de servicii ale claselor avute. Clasele „achizitoare“, dintre care menționăm profesiile liberale, derivă din nevoia asigurării unor servicii de care au nevoie în primul rând clasele avute. În schimb, proletariatul nu are monopol asupra nici unui serviciu. Spre deosebire de K. Marx, Max Weber a intuit că factorul dinamic în societatea capitalistă nu-l reprezintă proletariatul, ci clasele mijlocii.

Max Weber concepe relațiile din societate nu numai în funcție de tipul de proprietate. El a constatat importanța prestigiului în viața oamenilor. Alături de clasele sociale există și grupuri de „status“, care se deosebesc între ele prin stil de viață generat de nivelul de instrucție, prestigiul derivat din naștere sau profesie, modurile de consum, ceea ce-i determină pe membrii lor să aibă, mai degrabă, relații sociale între ei decât cu alte grupuri, și, de fapt, să-și exprime identitatea. Diferențierile de status sunt un reflex al sistemului economic. De aceea, proprietatea nu reprezintă un criteriu de distribuire a statusurilor, dar ea poate, în anumite condiții, să aibă o influență în acest proces.

Poziția socială este discutată de Max Weber prin politic. Grupuri politice și partide sunt elemente ale stratificării sociale. Rangul unui individ în ierarhia politică este determinat de influența exercitată de el însuși. De aici rezultă existența unor indivizi care au puterea în structurile politice fără să dețină poziții înalte ca proprietari sau grupuri de status.

Perspectivele contemporane din sociologia stratificării sunt funcționalismul și teoria conflictului. Perspectiva funcționalistă, dezvoltată de Kingsley Davis și Wilbert Moore, a argumentat că stratificarea socială este necesară și că nici o societate nu poate exista fără a avea structuri de clasă. Teoria funcționalistă poate fi sintetizată în trei ipoteze de diferențiere și un principiu de stratificare (M. Cherkaoui, „Stratificarea“, în *Tratat*, p. 116):

– *ipoteza 1*: orice societate este un ansamblu de poziții structurate, cărora le sunt asociate îndatoriri sau funcții;

– *ipoteza 2*: membrii societății trebuie repartizați în aceste poziții;

– *ipoteza 3*: îndatoririle aferente fiecărei poziții trebuie îndeplinite de către membrii societății; iar *principiul* este formulat astfel: pozițiile nu sunt de importanță egală pentru supraviețuirea societății, și ele nu cer din partea membrilor societății aceeași experiență sau un talent egal, și nu se realizează cu aceeași plăcere.“

Realizarea ipotezelor și respectarea principiului de stratificare sunt dependente de:

1. un ansamblu de recompense ierarhizate;

2. un mod de repartizare a acestor recompense în funcție de valorile respective ale pozițiilor.

Această teorie deosebește cele patru procese ce stau la baza stratificării: diferențierea, ierarhizarea, evaluarea și recompensa. În viziunea funcționalistă toate societățile impun stratificarea dacă ele ocupă toate statusurile care alcătuiesc structura socială și motivează pe membrii lor în a realiza îndatoririle asociate cu aceste poziții. Stratificarea, afirmă Davis și Moore, este generată numai de recompensă. Obiecțiile aduse acestei orientări teoretice despre stratificare vizează criteriile de definire a competenței celor ce aspiră la ocuparea unor poziții, importanța altor moduri de selecție cum este, de pildă, sistemul de înrudire, și explicarea comportamentului individual în relație cu nevoile și interesele societății, toate acestea ar fi dovezi ale incapacității doctrinei funcționaliste de a explica schimbarea socială. Teoria stratificării a lui Davis și Moore a fost dezvoltată de T. Parsons, M. Tumin, P. Blau, R. Dahrendorf, P. Bourdieu etc.

Perspectiva conflictuală originează, în principal, în teoria lui K. Marx despre stratificarea socială, pe care am analizat-o mai sus. Marxiștii din anii ’60 și ’70 ai secolului al XX-lea, au studiat teme ale stratificării sociale în termenii dominant-dominat, ai relațiilor dintre capitaliști și proletari. În viziunea lor, clasa capitaliștilor este alcătuită din toți cei care îndeplinesc sau exprimă funcțiile capitalului, fără ca ei să fie producători, iar clasele sociale ființează în contextul structurilor de dominație/subordonare economică, politică, socială, ideologică. Analiza structurilor de clasă și a diferențierii sociale în capitalism proiecta o evoluție a acestuia către socialism, societate construită pe baze raționale.

7.2. Dimensiuni ale stratificării sociale

A rezultat din analizele asupra diferitelor teorii despre stratificarea socială exprimarea acesteia la niveluri ale socialului. O dimensiune importantă a stratificării constă în inegalitățile economice determinate de *bogăție* și *venit*. Bogăția reprezintă ceea ce-i aparține individului, iar venitul se referă la suma de bani pe care individul o primește.

Prestigiul este o altă dimensiune a diferențierii sociale. Prestigiul se referă la respect, admirație și recunoaștere asociate cu un status social al unui individ, toate acestea

distribuite neuniform şi ierarhic pe categorii sociale sau profesionale. Prestigiul social poate fi atribuit datorită moştenirii unor tradiţii şi ocupării unor statusuri sociale. De asemenea, el poate fi dobândit prin performanţe recunoscute social. Câştigarea prestigiului este rezultatul unui proces de evaluare cognitivă şi afectivă, de către o comunitate sau un grup, a rolului unei persoane sau al unui grup în crearea unei noi direcţii teoretice şi de acţiune. El este expresia unei recompense simbolice acordată de ceilalţi, conferind astfel o nouă notă statusului individual. De pildă, prestigiul unui medic este dat de către pacienţi, având în vedere competenţa medicală şi performanţele obţinute în tratarea unor boli, în utilizarea unor tehnici eficiente şi rapide de vindecare. Prestigiul nu este continuu decât în măsura în care el este permanent confirmat. Pe cât de greu se câştigă, pe atât de uşor se pierde, iar refacerea lui este un proces extrem de dificil datorită stereotipurilor şi neîncrederii exprimate de comunitate în persoana respectivă. În societăţile tradiţionale prestigiul social era un atribut al unora dintre membrii conferit de ceilalţi pentru unele activităţi sau pentru rangul deţinut în viaţa comunităţii, de exemplu, bătrânii care se bucurau de prestigiu datorat experienţei şi înţelepciunii. Ierarhia de prestigiu este produsă mai ales de ocupaţie. Prestigiul profesional nu se constituie ca element al statusului social, însă prestigiul social determină, indiscutabil, o diferenţiere între ocupaţii. Prestigiul profesional este un indicator şi instrument de realizare a echilibrului între aptitudini şi cerinţele sociale. De asemenea, este necesară diferenţierea prestigiului profesional de prestigiul locului de muncă. Cercetări întreprinse în anii de dinainte de anul 1989 au evidenţiat o anumită ierarhie a prestigiului unor profesii. De pildă, într-o investigaţie sociologică din anii 1984-1985 s-a studiat prestigiul a 40 de ocupaţii. Pe primele locuri ca prestigiu social s-au situat ocupaţiile nemanuale care necesită un nivel de educaţie superior: medic, cercetător ştiinţific, judecător, profesor, inginer, actor, urmate de profesiile: electronist, miner, ziarist, asistent(ă) medical(ă), economist, mecanic de locomotivă, ofiţer, maistru, operator computer, crescător de animale, contabil, metalurgist, strungar, legumicultor, depanator RTV, tehnician, operator chimist, electrician, mecanizator, viticultor, laborant, instalator, macaragiu, zidar, desenator, şofer, funcţionar, frizer, pădurar, recepţioner hotel, vânzător, ospătar. Lotul cercetat a fost alcătuit din elevi de liceu (Sorin Mitulescu, în *Structură socială*, 1988, pp. 75-76). O altă cercetare, realizată în anul 1984, pe 2.225 de subiecţi, din care majoritatea erau din mediul rural (1.710 faţă de 515 din mediul urban), a reliefat următoarea ordine a prestigiului social al 30 de ocupanţi: miner, asistent medical, ţăran, metalurgist, intelectual în agricultură, mecanizator agricol, crescător de animale, mecanic de locomotivă, legumicultor, alţi intelectuali, contabil, strungar, zidar, operator chimist, electrician, macaragiu, şofer, pădurar, laborant, depanator RTV, instalator, motopompist, funcţionar, vânzător, recepţioner hotel, pescar, frizer, ospătar (Schifirneţ, 1987, p. 123). Deşi numărul de ocupaţii cercetate diferă, este de observat că unele ocupaţii deţin cam aceleaşi poziţii ca prestigiu social în ambele cercetări. Cât priveşte ocupaţiile ce sunt plasate pe ranguri înalte de prestigiu social, există deosebiri mari, explicabile prin structura fiecărui eşantion cercetat. Profesiunea miner ocupă primul loc la lotul alcătuit în cea mai mare parte din tineri din mediul rural, iar în perioada de efectuare a cercetării exista o tendinţă puternică de părăsire a satului şi de angajare în locuri de muncă bine plătite, între acestea detaşându-se sectorul minier. În cazul acestui grup de subiecţi a contat foarte mult şi mediatizarea foarte intensă de către mass media a profesiilor din sectoare deficitare de forţă de muncă, cărora li se sublinia obstinant rolul important în dezvoltarea societăţii.

Pe de altă parte, trebuie subliniat decalajul dintre aprecierea asupra prestigiului unei ocupații și opțiunea pentru acea ocupație, ceea ce înseamnă că tinerii sunt de acord că unele dintre ocupații au un înalt prestigiu social, dar ei nu doresc să lucreze în asemenea ocupații. Recunoașterea prestigiului unei ocupații nu este condiționată de opțiunea acelei ocupații și exercitarea ei. Plecarea din sat la oraș a unui mare număr de tineri nu era hotărâtor determinată de prestigiul scăzut al unor ocupații din agricultură, ci alți factori (câștig, confort, program de lucru) contribuiau la părăsirea satului de către tineri.

Stratificarea socială datorată prestigiului este rezultatul unor condiții socio-economice, precum și al imaginilor despre ocupație distribuite de grupuri sau de societate.

Un element esențial al diferențierii sociale îl reprezintă *puterea* – capacitatea individului sau a grupului de a-și impune voința în cadrul relațiilor interumane și sociale chiar și împotriva voinței altora și indiferent de factorii care influențează această capacitate. Această definiție, dată de Max Weber, accentuează semnificația voinței de acțiune exprimată în relațiile dintre oameni. De aceea, puterea este expresia, în mod obligatoriu, a relației celui ce are putere cu cei asupra cărora se exercită puterea, situație explicabilă prin existența unor persoane sau a unor grupuri ce dispun de mai multe mijloace de acțiune decât alții. Întemeierea puterii este dată de: *constrângeri*, ceea ce înseamnă că resursele achiziționate de unii permit adăugarea unui nou dezavantaj la o situație pentru alții. Oamenii consideră constrângerile ca pedepse din cauză că ele ating propriile persoane. În al doilea rând, există *stimulente*, adică resurse care permit unei părți să adauge noi avantaje la o situație. Indivizii gândesc stimulentele ca răsplată deoarece ei accentuează transferul de lucruri definite social ca bune, cum sunt obiecte materiale, servicii sau poziții sociale, în schimbul conformării cu dorințele mânuitorului puterii. Al treilea element este *persuasiunea* – resursele care permit unei persoane să schimbe ideile altei persoane fără a adăuga nici avantaje, nici dezavantaje unei situații. Prin persuasiune – bazată pe reputație, înțelepciune, atracție personală sau controlul mass media, indivizii sau grupurile sunt orientate spre preferințele pentru rezultatele dorite de mânuitorul puterii (Vander Zanden, p. 225).

Puterea influențează abilitatea insului de a întreprinde o acțiune. A câștiga puterea asupra resurselor critice înseamnă, de fapt, a câștiga puterea asupra indivizilor. Controlul principalelor resurse reprezintă intermedierea între indivizi și mijloacele prin care ei își satisfac nevoile lor sociale, psihologice și biologice.

Diferențierea socială este generată de puterea în ipostazele mecanismelor de acțiune a actorilor sociali asupra altor actori sociali, în contextul unor activități și în cadrul relațiilor între oameni. Deosebirile între oameni provin, așadar, și din capacitatea fiecărui ins sau a fiecărui grup de a impune voința sa celorlalți. De aceea, există mai multe tipuri de putere: socială, politică, economică, culturală, în raport de domeniul în care se exercită și de instituțiile care o întruchipează.

7.3. Mobilitatea socială

Diferențele sociale nu sunt fenomene sociale imuabile, adică ele nu distribuie, pentru totdeauna, bogăția, prestigiul și puterea unor grupuri, iar celelalte rămân continuu în poziția socială dezavantajată. Societatea are pârghii prin care se realizează posibilitatea

trecerii dintr-o stare socială în alta. Cel mai caracteristic fenomen al mișcării indivizilor într-un spațiu social este mobilitatea socială. Aceasta se referă la deplasarea indivizilor sau a grupurilor în structurile sociale dintr-un spațiu social și la schimbarea poziției sociale în cadrul colectivității sau translarea într-o colectivitate pentru ocuparea unei poziții sociale. Stratificarea socială este condiție și efect ale mobilității sociale. Aceasta ființează ca urmare a diferențelor sociale, și ea, la rându-i, generează deosebiri sociale între oameni și între grupuri.

Trebuie făcută diferența între mobilitatea socială, care constă în mișcarea unor persoane sau grupuri într-un spațiu al diferențelor sociale, și mobilitatea geografică sau teritorială, care constă în schimbarea locului în spațiul geografic, denumită de regulă migrație sau emigrare.

Există două tipuri de mobilitate socială. Una dintre ele este *mobilitatea socială verticală*, definită ca trecerea de la poziții inferioare la poziții superioare de status și invers de la poziții superioare la poziții inferioare de status, aceste treceri fiind procese de ascensiune și de retrogradare. Menționăm câteva exemple de mobilitate verticală: deplasarea pe diferitele trepte din cadrul ierarhiei ocupaționale de la posturi executive la posturi de conducere sau trecerea dintr-o clasă în alta. Mobilitatea socială are loc într-o generație (de exemplu, fiul unui muncitor necalificat poate deveni un mare bancher) sau în succesiunea generațiilor (fiul unui muncitor necalificat devine proprietarul unei întreprinderi mijlocii, iar nepotul său devine un mare capitalist). În primul caz, acționează mobilitatea intergenerațională în cadrul relației părinți – copii, iar în al doilea caz, mobilitatea intergenerațională derivată din înlănțuirea mai multor generații. Există și o mobilitate intragenerațională, care se reflectă în schimbarea poziției unui individ în diferitele momente din viața sa.

Mobilitatea socială orizontală constă în deplasarea dintr-un grup în altul (dintr-o profesiune în alta) fără schimbarea poziției sociale și fără o ascensiune sau regres în poziția sa. Exemple de mobilitate orizontală: trecerea muncitorilor dintr-o întreprindere în alta; recalificarea salariaților ca urmare a unor modificări în ocupație, dar fără o ascensiune sau regres.

Un tip de mobilitate socială o reprezintă fluctuația, care este definită ca trecerea individului de la o întreprindere (instituție) la alta, dar acesta rămâne în cadrul aceleiași profesiuni sau în una apropiată celei inițiale. Ea este o mișcare voluntară declanșată de individ sau impusă de către locul de muncă. Ea poate avea loc și în interiorul unei instituții sau întreprinderi. Pe de altă parte, există fluctuație potențială, derivată din aspirația individului de a pleca dintr-o unitate în altă unitate, și fluctuație reală, ce ființează în momentul când o persoană trece efectiv dintr-un loc de muncă în altul.

Abordarea mobilității în sociologie se face din cel puțin trei perspective (T. Rotariu, „Mobilitatea socială“, în *Dicționar*, 1993, p. 360). Într-o primă categorie intră investigațiile care utilizează criteriul de stratificare în scopul analizei mișcării între statusuri strict ierarhizate, orientare specifică sociologiei americane. O a doua direcție de cercetare a mobilității este reprezentată de studiile care iau în discuție ocupația drept criteriu exclusiv, semnificativ în constituirea unui spațiu social format din anumite categorii socio-profesionale. Această orientare caracterizează sociologia vest-europeană, mai puțin interesată de noțiunea de status și de ierarhiile de status. A treia perspectivă este cea marxistă care

introduce în analiza mobilității sociale criteriul claselor sociale și al categoriilor aferente acestora.

Mobilitatea socială este determinată de o serie de cauze:

1. stratificarea socială derivată din venit sau avere, putere deținută și nivelul de la care un individ poate lua decizii, nivelul de pregătire, aptitudinile și calificările individului;

2. mecanisme și canale de orientare a oamenilor pregătiți adecvat pentru anumite posturi: sistemul școlar, sistemul selecției din orice organizație, activitatea instituțiilor politice și economice;

3. stimulenți corespunzători care îi impulsionează pe oameni să acționeze în a ajunge la nivele ierarhice potrivite aspirațiilor lor: salariul, prestigiul, puterea, accesul la bunurile dorite.

Mobilitatea socială contribuie decisiv la transformarea structurilor societății, astfel încât indivizii sunt orientați spre anumite profesiuni și evitarea altor ocupații. De pildă, în perioada comunistă, societatea era axată pe mobilitatea profesională orientată direct spre profesiile muncitorești, iar astăzi se caută impunerea mobilității în cadrul ocupațiilor specifice economiei de piață și statului de drept. Astfel, unele ocupații dispar, dar apar altele, sau se revine la ocupații părăsite într-o perioadă cum sunt, de pildă, cele referitoare la morărit, producerea unor obiecte în gospodăria familială etc.

7.4. Clasa socială

În cadrul societății, stratificarea este întruchipată și de clasele sociale. Acestea sunt grupuri economice situate într-o relație ierarhică unele față de altele. Spre deosebire de sclavie, caste, sistemul de proprietate, granițele între clasele sociale sunt mai puțin consistente și permit, în mai mare măsură, trecerea de la un nivel al societății la altul. Sclavia este un sistem în care sclavii sunt proprietatea altei persoane și de aceea ei sunt tratați, legal, ca proprietate. Castele sunt un sistem ereditar de stratificare pe temeiul rangului, de regulă religios. Ele ființează în India, Sri Lanka și Pakistan, unde sunt asociate cu religia hindusă. Termenul de castă este utilizat și în descrierea distincțiilor rasiale. Sistemul proprietății domeniale sau feudalismul se baza pe obligația țăranilor de a lucra pământul oferit lor de nobili în schimbul protecției militare și al altor servicii. Fundamentul acestui sistem a fost proprietatea nobilului asupra pământului din care decurge statusul său superior și privilegiat, asociat cu moștenirea acestei poziții de proprietar.

Clasele sociale sunt sisteme de raporturi economice între grupuri care acționează și ființează din poziții diferite în cadrul unei societăți, iar răsplata asupra poziției lor este inegală. Apartenența la o clasă socială nu este întâmplătoare. Includerea în aceste grupuri este determinată de mărimea proprietății, de nivelul de instrucție și educație sau de tipul de societate. J.W. Vander Zanden (1988, pp. 233-234) a distins, prin metoda combinării criteriilor, următoarele grupuri de clasă în S.U.A.:

1. indivizii care s-au realizat efectiv, adică elita bogaților;

2. indivizii de înaltă calificare și competență, incluși în clasa executivă și profesională din corporații. Ei au case confortabile, aparțin unor cluburi închise, își trimit copiii la colegii private sau la universități de stat cu reputație;

3. indivizii din clasa de mijloc care au o viață bună din punct de vedere material, dar sunt lipsiți de luxul vieții claselor înalte;

4. indivizii care duc o viață confortabilă;

5. indivizii cu o profesie bună, dar fără mari câștiguri financiare. Aceștia au o casă mică;

6. persoane aflate în dificultate din cauza venitului mic obținut din munca lor;

7. persoanele sărace, care în marea lor majoritate primesc ajutoare și asistență guvernamentală.

7.5. Stratificarea socială în România

De-a lungul istoriei, românii au cunoscut, la fel ca și celelalte popoare europene, forme diverse de diferențiere a oamenilor sau a grupurilor sociale. Pe parcursul evoluției lor istorice s-au succedat forme specifice de stratificare socială în funcție de sistemul relațiilor și structurilor sociale. Din cauza unor condiții specifice de dezvoltare istorică, diferențierile sociale s-au exprimat în moduri diferite. Dacă discutăm această temă din momentul când proprietatea era consemnată în documente, în teritoriul locuit de români au existat proprietatea în devălmășie, răzășească, moșnenească, jelerească, sub formă de delnițe (parte din hotarul moșiei satului care se afla în stăpânirea ereditară a unei familii de țărani), de ocine (bucată de pământ moștenită), de braniști. În epoca medievală, când existau aceste tipuri de proprietăți, stratificarea socială era mai mult un reflex al mărimii proprietății de pământ deținută de către un grup și de aceea deosebirile se manifestau cu precădere între grupuri, mai ales grupuri de familie. În epoca modernă s-a afirmat proprietatea individuală asupra pământului și asupra altor valori imobiliare, alături de proprietatea domnească și proprietatea publică.

Dezvoltarea modernă a statului român a avut ca bază economică proprietatea funciară și, în mică măsură, cel puțin în prima jumătate a secolului al XIX-lea, proprietatea industrială. De aceea, stratificarea socială acționa, preponderent, în domeniul agrar și în cadrul relațiilor dintre grupurile ce trăiau sau acționau în mediul rural. Prestigiul, puterea și bogăția proveneau masiv din exploatarea pământului, iar clasele sociale se alcătuiau din această poziție față de proprietatea asupra pământului. Semnificativă rămâne pentru procesele de stratificare socială din România, coexistența unor forme străvechi de relații sociale (de pildă, devălmășia), cu noile structuri sociale întemeiate pe raporturile dominant-dominat, și cu modul de viață boieresc orientat spre administrarea unei moșii și spre exercitarea unei funcții înalte în stat.

Cât privește regimul comunist, se cuvine să reținem ipostazierea proprietății colective ca unica formă viabilă de proprietate și a distrugerii proprietății private și a valorilor generate de aceasta, pornindu-se de la principiul utopic al egalității depline între oameni. S-a ignorat faptul că ființa umană dispune de această nevoie de proprietate, exprimată chiar în situația egalitarismului comunist. Analiza fiecărui grup social, în continuare, relevă particularități ale stratificării sociale românești.

7.5.1. Clasa țărănească

Din cauza împrejurărilor istorice și a contextelor geopolitice, clasa cea mai numeroasă în statul român a fost dintotdeauna clasa țărănească. Începuturile modernizării românești s-au confruntat cu această dificilă problemă: structurile rurale și cele țărănești puternic înrădăcinate și cu o forță extraordinară de supraviețuire și de adaptabilitate la influențele venite din toate zările. Problematica țărănească a stăruit de-a lungul întregii epoci moderne românești, iar programele de schimbare socială, indiferent de orientarea lor ideologică, nu puteau să evite satul și locuitorii săi. În perioada interbelică, 80% din populația României aparținea mediului rural și, în cvasitotalitatea ei, era alcătuită din țărani.

Instaurarea comunismului a condus la transformări radicale prin instituirea, de cele mai multe ori împotriva voinței țăranilor, a proprietății colective, ceea ce a determinat transformarea țăranilor în cooperatori sau lucrători în întreprinderile agricole de stat. Statusul de proprietar al țăranului a fost practic desființat. Din punct de vedere economic, agricultura a fost neglijată, alocându-i-se fonduri nesemnificative, dar, cu toate acestea, ea a constituit sectorul fundamental de asigurare a resurselor umane, financiare și materiale pentru procesul accelerat de industrializare. O bună parte dintre locuitorii satului avea un dublu status ocupațional: agricol și industrial. Identitatea țăranului se îngusta tot mai mult, în unele cazuri ajungând-se la dispariția ei. În unele perioade ale regimului comunist s-au produs modificări esențiale în evoluția modului de viață rural, dar acestea nu s-au datorat atât câștigurilor din muncile agricole, cât veniturilor provenite din muncile în unitățile industriale. Pentru cei care-și asigurau existența numai din munca în CAP starea materială era, cu excepția CAP-urilor bogate, destul de precară.

După anul 1989, una dintre primele legi adoptate a fost Legea fondului funciar care a desființat CAP-urile și a reîmproprietărit pe locuitorii satului sau pe moștenitorii lor fără însă a li se asigura condițiile de cultivare a pământului. În această situație, s-a revenit la sistemul de exploatare agricolă a parcelelor de pământ, renunțându-se, o dată cu desființarea CAP-urilor, la exploatarea agricolă pe mari suprafețe. Practic, a avut loc o reîntoarcere la agricultura și la gospodăria țărănească de subzistență. Lipsa unei strategii, manifestarea grijii pentru a da satisfacție unor interese politice și ideologice au contribuit esențial la revenirea, în mod paradoxal, la un sistem caduc de producție agricolă, rupt de cadrul real al unei economii de piață definită de circulația capitalului.

Cu toate că statul subvenționează agricultura prin credite cu dobândă preferențială, capitalizarea acesteia nu se realizează. Pe de o parte, producătorul agricol se mulțumește să lucreze cu mijloacele proprii (cu brațele sau cu animalele), pe de altă parte, organizatorii asociațiilor agricole prin diverse procedee se folosesc de creditele agricole, dar cu rezultate neperformante. Trebuie spus, că majoritatea proprietarilor de pământ sunt persoane în vârstă sau locuiesc în mediul urban, prin urmare există o slabă calitate a forței de muncă în agricultură.

O altă caracteristică a agriculturii românești actuale rezidă în lipsa posibilităților reale de comercializare a produselor, statul retrăgându-se complet din această acțiune, iar consecințele sunt stocarea producțiilor de cereale și sărăcirea unei bune părți dintre lucrători.

În ce măsură se poate vorbi astăzi de țărani? Este indiscutabil că lucrătorul agricol nu mai are decât foarte puțin din gândirea și comportamentul țăranului, iar satul nu se mai distinge printr-o viață țărănească și printr-o cultură intrinsec țărănească. Cel care lucrează în agricultură este desemnat prin denumirea „lucrător familial neremunerat“,

iar trei sferturi dintre cei incluși în acest grup sunt femeile (74,8%) (V. Pasti, Mihaela Miroiu, C. Codiță, p. 58), iar restul include, în cea mai mare parte, copii.

Dacă munca în CAP obliga pe lucrători să muncească împreună, de multe ori fără a fi în mod real motivați de un asemenea mod de lucru, însă stimula vrând-nevrând interacțiunea dintre ei, agricultura parcelată reîntărește individualismul și izolarea lucrătorului agricol, la aceasta contribuind numeroasele și dureroasele conflicte generate de reîmpărțirea proprietăților agricole. În acest fel, viața din mediul rural, puternic impregnată de raporturile de tip comunitar, se desfășoară în cadrul unor relații tensionate bazate pe suspiciune, pe lipsa unei comunicări reale. Tot aici trebuie amintit sprijinul redus sau, în unele localități lipsa totală, din partea specialiștilor din agricultură, un grup profesional căruia i s-au modificat statusurile și rolurile, ei orientându-se spre alte activități, de regulă din afara satului. În aceeași măsură merită a fi discutat statusul intelectualului, cu deosebire al celui din instituțiile școlare rurale, care cunoaște și el o erodare și o schimbare. Nu este mai puțin adevărat că în rândul intelectualității satului există tendința de părăsire a acestuia, în principal pentru motive de confort și de civilizație.

Această descriere a problemelor sociale ale lucrătorilor din agricultură și ale satului nu ne îndrituiesc a formula o viziune fatalistă despre aceste realități. Au apărut, deocamdată pe arii mici, germenii dezvoltării moderne a agriculturii, iar aceasta se va extinde în măsura în care se va adopta o modalitate de exploatare a marilor suprafețe agricole.

7.5.2. Clasa muncitoare

Muncitorimea a cunoscut mutații profunde după anul 1989. Existentă în proporție redusă înainte de anul 1944, pentru ca apoi timp de decenii să fie învestită cu rolul de clasă conducătoare în statul comunist, muncitorimea s-a adaptat foarte greu la schimbările economice și sociale de după anul 1989. Scăderea dramatică a producției industriale s-a reflectat direct în ponderea muncitorilor în ansamblul ocupațiilor din România. Industria prelucrătoare a cunoscut cel mai puternic declin și, în consecință, o diminuare puternică a numărului muncitorilor în acest sector economic. În schimb, industria extractivă și cea energetică au fost mai puțin atinse de criză, ele aparținând semnificativ regiilor autonome. Lucrătorii din aceste ramuri industriale au avut, pentru o bună perioadă de timp, o anumită siguranță a locului de muncă.

Clasa muncitoare din România are o situație paradoxală. Clasă conducătoare în statul comunist, cu tot ce decurge din această poziție – prestigiu, venituri mai mari decât ale altor clase sociale –, ea a avut un rol decisiv în căderea regimului comunist, în speranța îmbunătățirii condițiilor sale de viață, pentru ca apoi să fie clasa socială care a avut cel mai mult de suferit în noul sistem social. Are loc o reducere puternică a muncitorilor industriali. În anul 1990 populația ocupată în industrie, construcții și transporturi era de aproape 5,4 milioane de persoane față de 3,1 milioane ocupate în agricultură. În anul 1994 populația ocupată în agricultură a crescut de la 28,2% din totalul populației ocupate în anul 1990, la 35,6% din totalul populației ocupate în anul 1994, adică 3,56 milioane de persoane, iar în industrie populația ocupată a scăzut de la 49,7% în anul 1990 la 39,0% în anul 1994, numărând mai puțin de patru milioane. Muncitorii disponibilizați din industrie, în marea lor majoritate, se stabilesc la sate și numai o mică parte dintre ei se angajează în sectoare neindustriale (V. Pasti, Mihaela Miroiu, C. Codiță, p. 69). Însă

aspectul cel mai dramatic îl reprezintă numărul mare de muncitori șomeri, iar perspectiva evoluției economiei românești vizează pierderea locurilor de muncă de către un mare număr de muncitori, care vor îngroșa rândul șomerilor. Fenomen caracteristic societăților puternic dezvoltate, șomajul, iată, s-a înrădăcinat și în România ca unul dintre cele mai semnificative procese ale societății postdecembriste.

S-au întreprins acțiuni de recalificare a șomerilor, urmate însă doar de un număr foarte mic de disponibilizați. Cei mai mulți dintre ei preferă să se angajeze în economia subterană, fiind lipsiți de orice protecție socială și de asigurarea condițiilor pentru pensie, sănătate etc.

Sociologic, se desprinde o realitate inedită, necunoscută în istorie, și de aceea foarte dificil de soluționat. Societatea modernă s-a afirmat prin acțiunea de urbanizare și de creștere a ponderii muncitorilor și cadrelor tehnice, urmată de o reducere drastică a populației ocupate în agricultură. Restructurarea economiei occidentale în anii '60-'70 a determinat, o scădere a lucrătorilor în sectorul primar și creșterea spectaculoasă a acestora în sectorul terțiar.

România postdecembristă cunoaște un proces atipic. După dislocarea unor mase imense de populație țărănească din sate și angajarea lor în industria ce se construia într-un ritm accelerat, consecința fiind transformarea lor în clasă muncitoare, cu perspectiva câștigării statusului de rezident urban, astăzi, urmașii acestor țărani, pregătiți într-un sistem de școlarizare și de calificare ca muncitori, unii dintre ei de mare performanță, trebuie să migreze spre agricultură, sector pe care nu-l cunosc și, deci, nu dispun de calificarea necesară pentru muncile agricole. De aici rezultă o altă problemă sociologică importantă: percepția agriculturii ca ramură economică în care poate lucra oricine, fie chiar necalificat. De la o țară ce reușise să facă din industrie domeniul economic prioritar, România tinde să redevină o țară eminamente agricolă, situată în stadiul de subdezvoltare.

Mutații profunde au loc în distribuirea prestigiului în perioada postdecembristă. Până în anul 1989 muncitorii dețineau, așa cum am subliniat, poziții sociale înalte și un prestigiu social. Clasa muncitoare era „rezervorul de cadre" al societății românești. Ascensiunea socială era strâns asociată de originea muncitorească. Mulți muncitori au fost promovați în funcții politice în PCR și în toate celelalte organizații și instituții, inclusiv în acelea care solicitau o pregătire de specialitate de înaltă calificare. În acest fel, se tindea, ideologic, spre o societate a muncitorilor, toate componentele societății urmând a fi guvernate de principiile vieții muncitorești, și de valorile culturii muncitorești. De altfel, acesta este sensul real al omogenizării sociale conferit de doctrina comunistă, iar prototipul omului nou era muncitorul. După anul 1989, clasa muncitoare devine brusc, împotriva aspirațiilor, dar cu contribuția ei esențială, un grup marginal cu resurse ideologice și acționale inconsistente și lipsit de structurile politice sau de structurile societății civile care să-i exprime interesele.

Din această masă imensă de muncitori industriali se recrutează astăzi un mare grup de marginali, care constituie un potențial important de instabilitate socială, dacă nu se creează alte oportunități pentru această categorie de populație. În societatea actuală sunt deja muncitori ce au devenit lumpen proletari sau au intrat în categorii marginale ale societății.

7.5.3. Intelectualitatea tehnică

Dezindustrializarea României are efecte profunde asupra unei alte categorii profesionale: inginerii. În perioada de dinainte de anul 1989 s-a acordat o atenție specială pregătirii cadrelor tehnice, acestea deținând ponderea cea mai ridicată în ansamblul

învățământului universitar. În anul 1988, 51,8% din totalul forței de muncă cu pregătire superioară erau cadre tehnice, pondere care depășea chiar și nevoile industriei de atunci (C. Ionete, p. 65), iar în învățământul superior peste 65% studenți erau în învățământul tehnic și agronomic. Elita intelectuală a țării era alcătuită preponderent din ingineri, ceea ce, evident, își punea amprenta asupra comportamentelor ei în societate. Din cauza ofertei mari de locuri la facultățile tehnice, tineri cu alte înclinații și cu alte aspirații profesionale au fost nevoiți să urmeze cursurile acestor facultăți numai pentru a avea o diplomă universitară. Așadar, în anul 1989, România avea un puternic corp ingineresc, bine pregătit profesional, iar o parte din el cu performanțe remarcabile în dezvoltarea industriei, în organizarea și conducerea proceselor de producție. După anul 1989, prăbușirea sistemului industrial a afectat în aceeași măsură pe muncitori și ingineri. Mai întâi, trebuie subliniată diminuarea drastică a sectorului de cercetare-proiectare. Spre deosebire de muncitori, inginerii au dovedit o mobilitate profesională și socială deosebit de dinamică și, în acest fel, au ocupat poziții profesionale sau sociale în toate sectoarele societății. Deși prestigiul lor ca grup profesional a scăzut, aceasta nu a influențat situația reală a acestei categorii profesionale. De altfel, pentru unii dintre ei, schimbările postdecembriste au fost benefice deoarece statusul de inginer l-au dobândit împotriva opțiunilor și aspirațiilor lor reale înainte de anul 1989. Adaptarea lor la condițiile din această perioadă a relevat o disponibilitate mai mare a inginerilor decât a altor categorii de intelectuali pentru ocupații solicitate de economia de piață. Neîndoielnic, experiența în producție, în conducerea colectivelor de muncă, în administrarea unor întreprinderi i-a ajutat mult în exersarea altor ocupații decât cele strict inginerești.

Se poate lipsi societatea românească de ingineri? Depășirea actualului stadiu, cel al declinului economic, depinde de o strategie economică a cărei aplicare nu o pot face decât specialiștii. De aceea, inginerii rămân o categorie importantă a societății românești. Universitățile politehnice caută să modifice programele de învățământ în concordanță cu cerințele pieței, ceea ce a făcut ca în ultimii ani să crească interesul tinerilor pentru studiile inginerești.

7.5.4. Oamenii de afaceri

Perioada postdecembristă a propulsat grupurile sociale ale proprietarilor. Privatizarea a conferit un nou status unor categorii de oameni care au decis să-și asume sarcina, inedită în realitatea românească, după 42 de ani de economie socialistă, de a organiza și administra propriile afaceri sau activități de producție. Majoritatea acestor proprietari au această poziție economică, urmare a investițiilor făcute de către ei în întreprinderi mici și mijlocii. *În anii 1995 și 1996 a avut loc o creștere rapidă a sectorului privat cu o pondere însemnată în produsul intern brut (PIB).* Chestiunea fundamentală ce se pune în legătură cu sectorul privat este aceea a rolului jucat de acesta în mișcarea economică românească. Într-adevăr, el se instituie mai mult ca pârghie utilizată în asigurarea veniturilor de subzistență unor grupuri, interesate de obținerea cât mai facilă a unui câștig, care, în cea mai mare parte, este folosit pentru consum. Cum multe dintre aceste întreprinderi sunt mici asociații familiale, este clar că ele servesc la supraviețuirea unor familii. Cele mai multe dintre ele se ocupă de comerț, așadar, o activitate care nu produce, doar face afaceri, de regulă, de mică anvergură. Cât privește virtuțile întreprinzătorilor în dezvoltarea

economiei de piață sunt foarte greu de evaluat, pe baza informațiilor oficiale puse în circulație publică. Cert este că lipsa de experiență, ca și cadrul social și legislativ încă insuficient, determină un anumit comportament al micilor întreprinzători. Nu este mai puțin semnificativă concurența internă, dar mai ales externă în care sunt implicați proprietarii de întreprinderi mici și mijlocii. Inexistența unui mediu real pentru afaceri, diriguit de legile activității concrete în domeniu, influențează modul de a gândi și a acționa ca un autentic om de afaceri și, astfel, o parte dintre micii întreprinzători caută să eludeze legea prin neplata taxelor și impozitelor, prin acordarea de salarii mai mici decât în sectorul public. De fapt, ei nu sunt promotorii dezvoltării moderne, pentru că nu investesc sau nu au posibilitatea să investească în modernizarea activității firmei. Este adevărat, patronii trăiesc ceva mai bine decât salariații și pensionarii, însă la o diferență nesemnificativă.

În societatea românească și-a făcut loc, cu greu, și marele capital. Reprezentanți ai unui grup încă destul de mic, capitaliștii români trebuie să facă față unor dificultăți birocratice sau administrative. Ca și în cazul micilor întreprinzători, în rândul capitaliștilor există inși care au acumulat capital prin corupție, abuz de încredere și înșelăciune sau prin redistribuirea resurselor.

Bibliografie

Boudon, Raymond (coord.), *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 1997.
Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.
Sandu, Dumitru, *Spațiul social al tranziției*, Editura Polirom, Iași, 1999.
Scase, Richard, *Clasele sociale*, Editura DU Style, București, 1998.

Termeni

bogăție și venit
clasă socială
mobilitate intergenerațională
mobilitate intragenerațională
mobilitatea orizontală
mobilitate socială
mobilitatea verticală
prestigiu
putere
stratificarea socială

Întrebări recapitulative

1. Ce este stratificarea socială?
2. Prin ce se distinge stratificarea socială de diferențierea socială?
3. Care este limita concepției lui K. Marx despre clasele sociale?
4. Care clasă socială este, în viziunea lui Max Weber, factorul dinamic în societatea capitalistă?
5. În ce constă diferența dintre prestigiul social și prestigiul profesional?
6. Pe ce se întemeiază puterea?
7. Care este diferența dintre mobilitatea socială și mobilitatea geografică?
8. Cum concepe sociologia europeană mobilitatea?
9. Care sunt cauzele mobilității sociale?
10. Care sunt particularitățile procesului de stratificare în România de dinainte de al doilea război mondial?
11. Care era statusul social al țăranului în regimul comunist?
12. Ce status avea clasa muncitoare în socialism?
13. Care este activitatea de bază a oamenilor de afaceri din România?
14. În ce categorie socială se includ comunicatorii sociali?

CAPITOLUL VIII

Grupurile de vârstă în societate

8.1. Vârsta

Pentru că organismul uman se naşte, trăieşte şi moare, societatea identifică poziţia insului prin anii acumulaţi. Vârsta caracterizează orice persoană, deoarece reflectă evoluţia ei în timp şi etatea la care a ajuns. Aşadar, există o primă accepţie a vârstei, cea biologică, numărul de ani pe care-i are un om. Cum orice individ face parte dintr-un grup şi dintr-o societate, sensul biologic acordat vârstei nu este suficient în analiza statusurilor şi rolurilor exercitate de acesta. Demografic, vârsta constituie o dimensiune fundamentală a unui grup de populaţie întrucât studiul demografic se întemeiază şi pe distribuirea populaţiei în raport de vârste pentru toate sectoarele vieţii sociale.

De altfel, însăşi evoluţia individuală şi dezvoltarea societăţii sunt asociate vârstei. Participarea la viaţa socială, activitatea productivă, căsătoria sunt strict legate de vârstă. De aici rezultă că vârsta determină structurile sociale, distribuirea rolurilor şi statusurilor sociale, consumul, structura şi dimensiunile familiei, dinamica căsătoriilor, modul de organizare a producţiei (C. Schifirneţ, 1987). Orice societate acordă vârstei o importanţă deosebită iar organizarea şi conducerea ei se fac în temeiul structurării pe vârste.

Vârsta are, deci, o dimensiune socială cu consecinţe importante în existenţa umană şi socială, în evoluţia sănătăţii, longevităţii şi fericirii oamenilor. În multe cazuri, ea reprezintă baza pentru atingerea unei poziţii sociale şi câştigarea puterii, prestigiului şi a altor drepturi.

8.1.1. Vârsta socială

Plasarea individului în structuri sociale se face în funcţie de fiecare etapă a ciclului de viaţă. Unele culturi extind ciclurile vieţii incluzând nenăscutul şi omul decedat. Aborigenii australieni gândesc despre nenăscut ca despre spiritul strămoşilor decedaţi. Acest spirit vieţuieşte în femeie şi renaşte printr-un copil. În schimb, hinduşii îl privesc pe cel nenăscut ca spirit al persoanelor sau al animalelor care au trăit în vechile încarnări (Vander Zanden, 1988, p. 283).

Vârsta este intervalul de timp prin care fiecare om se localizează pe sine şi este localizat de ceilalţi în societate. Vârsta serveşte drept reper în ordonarea vieţii personale şi a celei sociale, şi permite individului să se orienteze cu privire la ce şi unde este el în structurile sociale: familie, şcoală, loc de muncă, instituţii sociale şi politice, biserică. Vârsta este un factor cheie în răspunsul la întrebarea: cine sunt?

8.1.2. Normele de vârstă

Există în orice societate norme speciale de reglementare a comportamentului fiecărei vârste, a relaţiilor dintre grupurile de vârste. Ele prevăd ce este adecvat şi ce nu este adecvat din punct de vedere social pentru un interval de vârstă. Astfel, momente importante din viaţa omului sunt legiferate: intrarea în şcoală, căsătoria, votul, integrarea în muncă etc. Alături de normele legale fiinţează norme stabilite de grupuri sau de indivizi în relaţiile interpersonale.

8.1.3. Ceasul social

Există un ceas social, un orar cultural prin care se defineşte cea mai bună vârstă pentru bărbat şi pentru femeie privind terminarea şcolii, cariera, căsătoria, naşterea copiilor, pensionarea, statutul de bunic etc. Individul tinde să-şi alinieze ceasul său cu ceasul social. Oamenii sunt conştienţi că sunt în avans sau în întârziere cu privire la evenimente familiale şi ocupaţionale majore. Tendinţa de a accelera ceasul social este mai pregnantă la vârsta copilăriei şi la vârsta adolescenţei când se manifestă dorinţa de a ajunge cât mai repede adult. Opusă acestui comportament este încercarea unor oameni în vârstă de a prelungi tinereţea şi de a amâna atingerea etapei bătrâneţii.

Indivizii se localizează, ei înşişi, de-a lungul cursului vieţii, în termenii ceasului social, dar şi în contextul momentelor de cotitură datorate evenimentelor cunoscute de ei. Unele din aceste evenimente sunt raportate la ceasul social, altele sunt asociate cu procesele de creştere sau cu particularităţile de vârstă, cum sunt pubertatea, bătrâneţea. Altele derivă din evenimente legate de viaţa individuală şi cea socială: războaiele, divorţul, decesul unui părinte, crizele şi revoluţiile sociale, cunoaşterea unei experienţe religioase în trăirile subiective ale vârstei. Asemenea întâmplări marchează fundamental viaţa individului.

Vârsta indivizilor şi vârsta societăţilor se schimbă în ritmuri diferite. În fiecare cohortă, vârsta individului evoluează conform tempoului stabilit de proprietăţile biologice ale timpului uman. Schimbarea socială influenţează procesele de socializare şi de integrare socială, dar ea nu poate să determine cursul vieţii individuale.

Cu privire la vârstă s-au elaborat teorii ale stadiilor de dezvoltare. Un stadiu de dezvoltare este faza din evoluţia individului în care el dispune de un set de disponibilităţi diferite calitativ de acelea manifestate în altă fază de evoluţie. Stadiile au un caracter universal, fiecare ins trece în mod obligatoriu prin ele.

Există mai multe curente teoretice despre stadiile de dezvoltare: teoria dezvoltării maturităţii (Arnold Gesell), teoria despre dezvoltarea psihosexuală (S. Freud), teoria despre dezvoltarea psihosocială (Erik Erikson), teoria dezvoltării cognitive (Jean Piaget), teoria despre dezvoltarea morală (Lawrence Kohlberg). Aceste doctrine pleacă de la premisa că orice ins traversează de-a lungul vieţii anumite etape, iar fiecare dintre acestea este corelată cu un anumit interval de timp. Astfel, E. Erikson (1953) discută dezvoltarea individului prin evoluţia sa în opt stadii: pruncia, copilăria timpurie, perioada de la 4 la 5 ani, perioada de la 6 ani până la manifestarea pubertăţii, adolescenţa, prematuritatea, perioada adultă, bătrâneţea. Fiecare dintre cele opt stadii se remarcă prin criza produsă în

acel interval de timp, desfăşurată într-un cadru social dominant şi finalizată într-o mutaţie semnificativă.

Erikson a demonstrat prin teoria sa că fiinţa umană se poate transforma de la un stadiu la altul, concretizată în procesul de generativitate, adică procesul prin care individul în evoluţia lui se orientează spre următoarea etapă. Din această perspectivă teoretică individul apare ca o fiinţă care procreează, produce şi creează. Sociologic, teoria lui Erikson reprezintă un mod de explicare a mecanismelor prin care insul comunică şi se integrează în societate în fiecare stadiu de dezvoltare.

Stadiile de dezvoltare umană
(după E. Erikson)

Stadii de dezvoltare	*Crize sociale*	*Cadrul social dominant*	*Mutaţii semnificative*
Pruncie	încredere fundamentală spre neîncredere	familia	dezvoltarea încrederii în sine, în părinţi şi în lume
Copilărie timpurie	autonomie asociată cu ruşine, îndoială	familia	dezvoltarea simţului de autocontrol fără pierderea autoîncrederii
Perioada de la 4 la 5 ani	iniţiativă asociată cu ruşine, îndoială	familia	învăţarea direcţiei şi scopului activităţilor
Perioada de la 6 ani până la manifestarea pubertăţii	sârguinţă *vs.* sentiment de inferioritate	vecini, şcoală	dobândirea sensului iscusinţei şi competenţei
Adolescenţa	identitate de rol spre confuzia de rol	grupuri de prieteni şi grupuri exterioare familiei	dezvoltarea identităţii eu-lui; un sens coerent al sinelui
Tânăr adult	intimitate *vs.* izolare	parteneri de prietenie	dezvoltarea capacităţii individuale de a avea o carieră specifică şi de a se implica într-o relaţie intimă de durată
Perioada adultă	productivitate *vs.* stagnare	noua familie, munca	dezvoltarea preocupărilor dincolo de familie, privind generaţiile viitoare şi societatea
Bătrâneţea	integritate *vs.* disperare	pensionarea şi moartea iminentă	dobândirea sensului satisfacţiei cu privire la realizările din trecut

Teoria dezvoltării morale a lui L. Kohlberg concepe dezvoltarea individului ca o succesiune de stadii în raport de trei niveluri în ceea ce priveşte evoluţia judecăţilor sale morale: nivelul *preconvenţional* când interpretarea noţiunilor de bine şi de rău vizează raportarea la forţa fizică a autorităţii sau a pedepsei (recompensei), nivelul *convenţional* în care conformarea copilului se face în funcţie de aşteptările familiei, grupului sau societăţii, datorită conştientizării de către el a necesităţii ordinii sociale şi a implicării active

în susţinerea ei, şi nivelul al treilea, *postconvenţional*, faza maturităţii individului când acesta defineşte valorile şi principiile morale validate social şi pe care le aplică independent de orice altă influenţă. Din această teorie se desprinde ideea că procesul de maturizare a individului şi experienţa mediului se întrepătrund, şi din acest act se naşte progresul moral. Rezultă că nici un copil nu-şi poate dezvolta o moralitate până nu trece prin faza dezvoltării morale a constrângerii. Exercitarea unei diversităţi de roluri sociale determină posibilitatea dobândirii unei perceperi mai exacte a noţiunii de moral şi imoral.

Teoria lui Kohlberg este productivă pentru analiza sociologică a vârstelor datorită accentului pus mai întâi pe evoluţia judecăţilor morale de-a lungul vieţii şi, apoi, pe raportarea proceselor morale cunoscute de individ la contextul social şi de grup, care sancţionează comportamentul acestuia. Nu este mai puţin semnificativ că L. Kohlberg concepe fiecare stadiu ca o alegere axiologică, iar poziţia copilului este determinată de raţiunea lui morală şi nu de raportarea lui la un sistem de valori morale ale societăţii. De aici, se ridică problema raportului dintre comportamentul moral şi formularea judecăţilor morale. Între ceea ce va face şi ceea ce realmente face un ins este o diferenţă puternică.

Apreciem că teoria lui Kohlberg deschide o perspectivă acţională, cu deosebire socială prin raportarea comportamentului moral la contexte sociale şi de grup, faţă de care individul îşi precizează judecăţile morale, evidente cu specificul dat de fiecare dintre nivelurile de constituire a acestora.

8.2. Cicluri de viaţă

8.2.1. Copilăria

Intervalul de vârstă până la 14 ani reprezintă copilăria. Este perioada din evoluţia individului când are loc creşterea fizică şi intelectuală.

Asemenea celorlalte cicluri de viaţă, copilăria este un concept creat în epoca modernă. Studii istorice au dovedit că în Evul Mediu noţiunea de copil era necunoscută, el fiind asemuit cu adultul în ceea ce priveşte evoluţia sa. În perioada modernă, intervalul de vârstă 0-14 ani a fost definit drept copilărie datorită mobilităţii sociale şi spaţiale, care a determinat ca părinţii să nu fie permanent împreună cu copiii, şi includerii copiilor în instituţiile şcolare. Acest răstimp cuprinde mai multe faze: perioada nou-născutului, copilăria mică, copilăria mijlocie (6-12 ani), pubertatea (13-14 ani).

Studii despre copilărie au relevat că, încă de la naştere, individul dispune de cel puţin 27 de reflexe – sisteme de comportament ce urmează să fie activate. Din această cauză între nou-născuţi există diferenţe de comportament: 10% dintre copii sunt dificili, 15% sunt lenţi, 40% se adaptează rapid, iar 35% manifestă un comportament eterogen. Este clar că nou-născuţii sunt agenţi activi ai socializării. Tradiţional, s-a considerat că părinţii au o influenţă profundă determinantă asupra modelării personalităţii copilului, dar s-a constatat că el este influenţat şi la rându-i influenţează. S-a dovedit că nou-născutul controlează acţiunile şi gesturile mamei, astfel că ea este nevoită să se adapteze la cerinţele copilului (J.P. Dworetzky şi Nancy J. Davis, 1988, p. 118).

Sociologic, copilăria este semnificativă prin relaţiile copilului cu părinţii, relaţiile sale cu ceilalţi copii, raporturile cu adulţii. În perioada copilăriei, părinţii tind să formeze la

copii conștiința responsabilității. Raporturile părinți-copii se diferențiază în funcție de tipul de autoritate impus de părinți. O primă categorie sunt relațiile bazate pe *iubire-autonomie*. Părinții iubesc copiii și sunt permisivi în relațiile cu aceștia. În acest fel, copilul acționează într-un mediu democratic, deoarece el este tratat ca o individualitate și i se acordă prețuire. Aceasta nu înseamnă că părinții lasă o libertate totală, ci ei încurajează pe copil să se dezvolte independent. Ei răspund la toate dorințele copilului și intervin cu pedepse numai când este absolut necesar.

S-a constatat că o permisivitate prea mare din partea părinților în acceptarea comportamentului agresiv al copilului este inadecvată și poate avea efect negativ asupra evoluției copilului.

Părinții al căror comportament față de copii este întemeiat pe *iubire și control* dovedesc afecțiune pentru copil asociată cu un control puternic. Copilul se distinge printr-o protecție intensă și rămâne dependent de adulți. Creativitatea este limitată. Controlul poate avea un rol important numai dacă este exercitat consecvent și cu mijloace adecvate de persuasiune, astfel încât copilul să realizeze oportunitatea lui.

O altă relație părinți-copii este cea în care *părintele este ostil și copilul autonom*. Efectul acestui raport se finalizează în rebeliune, furie și dezordine din partea copilului.

Relația părinți-copii cunoaște și situația când părinții *sunt ostili și exercită control* asupra comportamentului copilului. Din cauza nivelului înalt de control al părinților, acești copii își reprimă orice reacție de împotrivire sau de independență. La această categorie de copii există o rată înaltă de sinucideri.

Am discutat despre raporturile părinți-copii așa cum se manifestă ele, mai ales până la vârsta de șapte ani și, indiscutabil, modul lor de funcționare în această perioadă poate fi urmărit și în copilăria mijlocie, însă cu alte efecte. Observăm complexitatea atitudinilor părinților față de copil, cu consecințe importante în formarea comportamentului acestuia.

La vârsta copilăriei se formează rolurile specifice fiecărui sex, după cum a reieșit din capitolul despre socializare. Băiatul conștientizează apartenența sa la grupul masculin, iar fetele realizează includerea lor în grupul feminin. Familia și alte instanțe de socializare îi educă pe copii în funcție de sex, mărturie stau, de pildă, tipurile de jucării oferite, cu care băiatul sau fata se joacă. Educarea copiilor în raport de apartenență la sex și conștientizarea rolurilor specifice fiecărui sex sunt puternic impregnate de influența modelelor tradiționale prezente în toate instanțele de socializare. Diferența dintre sexe este intens marcată prin accentuarea superiorității băieților față de fete, prin orientarea băieților către un gen de activitate și a fetelor către alte tipuri de activități. Valorile masculinității și cele ale feminității sunt internalizate ca valori paralele sau în termenii superior-inferior. De fapt, de la naștere copilul simte, trăiește și cunoaște discriminarea de sex în propria familie, între mamă și tată, – aproape toate responsabilitățile creșterii și îngrijirii sale cad în seama mamei.

Alături de părinți, un rol esențial în dezvoltarea socială a copiilor îl are grupul de aceeași vârstă. Copiii interacționează unii cu alții din al doilea an de viață, vârsta la care se naște personalitatea. În această interacțiune, în perioada de la 2 ani la 6 ani, apar sentimentele de prietenie, adică între ei se instituie legături emoționale. Pe măsură ce copilul crește, el trăiește din ce în ce mai mult împreună cu alți copii, și îndeosebi cu prietenii. În jurul vârstei de șapte ani, copiii au contacte sociale cu prietenii lor de aceeași vârstă

în măsură mai mare decât cu adulţii, şi astfel ei trăiesc într-o lume socială exclusiv infantilă. Din acest moment individul se desparte lent de familie, şi îşi creează propriul său spaţiu social.

O modalitate fundamentală de socializare şi de dezvoltare a relaţiilor sociale în copilărie o reprezintă jocul, care favorizează creativitatea, inteligenţa, flexibilitatea în interacţiunea cu ceilalţi, motivaţia intrinsecă, deschiderea către lumea exterioară.

Comportamentul prosocial, orientarea către ceilalţi, relaţiile cu alţi copii sunt marcate de influenţa exercitată de părinţi şi de familie, în mod decisiv până la vârsta de 7 ani.

Copilăria mijlocie (de la 6-7 ani la 12 ani) se caracterizează prin creşterea fizică, biologică şi intelectuală. Copiii la această vârstă sunt sănătoşi şi alcătuiesc colectivitatea cea mai sănătoasă din întreaga populaţie din S.U.A. şi din ţările occidentale. În România, copiii din acest interval de vârstă au deficienţe de nutriţie. În această perioadă se formează stilul de viaţă bazat pe un anumit comportament de consum, definit prin abuzul de alcool şi de tutun. La această vârstă indivizii sunt cooperanţi, dar şi competitivi. Rolul grupului de aceeaşi vârstă se accentuează faţă de perioada copilăriei mici. Timpul liber devine mai complex, copilul fiind preocupat de activităţi sportive sau este predispus la a se implica în munci casnice. Stilurile de petrecere a timpului liber sunt mult influenţate de grupul de aceeaşi vârstă şi de vizionarea emisiunilor de televiziune. Relaţiile sociale ale copilului se extind, iar comunicarea cu adulţii este tot mai prezentă în viaţa sa.

Perioada pubertăţii sau a copilăriei mari (12-14 ani), marcată profund de modificările fiziologice din organism, este o etapă de tranziţie către adolescenţă. Esenţială rămâne la această vârstă căutarea propriei identităţi în familie şi în grupul de prieteni, cu toate că părinţii încetează să mai fie modele, puberii reacţionează împotriva simbolurilor copilăriei şi a celor adulte. De aceea, utilizează numai simboluri pe care le cred caracteristice vârstei lor. Identificarea cu un model (vedete, adulţi din afara familiei) este relevantă în distingerea particularităţilor acestei vârste. Puberii manifestă un conformism puternic cu valorile şi normele grupului de aceeaşi vârstă, considerat adevăratul lor mediu de viaţă. Din cauza atitudinii de împotrivire la norme apar primele forme de devianţă ce se vor accentua în adolescenţă.

8.2.2. Adolescenţa

Este perioada de vârstă cuprinsă între 14-18 ani. Ea este un moment critic din dezvoltarea individului deoarece individul de-a lungul acestei faze caută să se raporteze permanent, la ceilalţi, ca o persoană autonomă, cu conştiinţa propriei identităţii, dar nu i se recunoaşte această poziţie de către familie, şcoală şi mediul său de viaţă. Adolescenţa începe cu pubertatea şi se sfârşeşte cu intrarea în lumea tinerilor.

Fizic, insul cunoaşte la această vârstă o dezvoltare accelerată, fetele evoluând mai repede decât băieţii. De altfel, fetele îşi încheie creşterea fizică la vârsta de 17 ani. Cea mai mare parte dintre ele (75%) ating faza pubertăţii înainte de 14 ani, pe când băieţii ajung la acest moment, în majoritatea lor (85%), la 15 ani. Adolescenţii consumă mult alimentar şi de aceea nutriţia şi programul de masă sunt de o deosebită importanţă.

Psihologic, adolescentul se caracterizează printr-o bogată imaginaţie, el „visează cu ochii deschişi“, dar şi prin creşterea puterii de judecată. În schimb, memoria este deficitară.

În acest interval de timp individul dezvoltă interese și abilități speciale, fără însă a avea tenacitatea și capacitatea de a finaliza o acțiune. Semnificativ, între băieți și fete nu există diferențe marcante în ce privește inteligența.

Emoțional, adolescenții sunt foarte sensibili și de aceea se pot simți foarte ușor lezați când se manifestă atitudini ostile față de ei. De asemenea, ei dovedesc interes pentru competitivitate și sunt dispuși să participe la orice acțiune care le-ar permite să-și etaleze cunoștințele și abilitățile.

Social, adolescenții se caracterizează prin autodefinirea sinelui în relație cu societatea în totalitatea ei, iar identitatea apare ca o poziție a lor față de lumea în care trăiesc. Din acest status apar probleme specifice adolescenței: tensiunea dintre individ și societate, câștigarea independenței față de părinți, alegerea carierei și a stilului de viață, viața sexuală. Întrucât adolescentul își construiește identitatea în raportul său cu familia și societatea, el exersează experiențe proprii pentru că numai astfel trăiește cu convingerea despre oportunitatea lor. Definim astfel adolescența ca vârsta marilor experiențe și experimente cruciale, inițiate și trăite pentru prima oară de către individ. Trecerea prin aceste experiențe este o condiție indispensabilă în pregătirea adolescentului în asumarea de roluri și statusuri ca viitor adult (Schifirneț, 1987, p. 193). În acest sens trebuie delimitat între percepția adolescenților despre mediul lor, o descriere a ceea ce fac, cu cine se întâlnesc și în ce locuri, și percepția despre ceea ce simt subiectiv despre experiențele lor.

Un loc esențial în adolescență îl ocupă relațiile sociale. La această vârstă indivizii dezvoltă dorința de libertate și de explorare a spațiilor necunoscute, dincolo de ceea ce este spațiul familial și cel școlar sau al vecinătății imediate. Se dezvoltă abilitatea de a interacționa cu alții sau cu comunități de tineri, într-un proces contradictoriu ce decurge din discriminarea de vârstă, trăită intens de adolescent.

Relațiile părinților cu adolescenții au particularități ce le deosebesc de raporturile din copilărie. Dacă în copilărie insul este integrat în actul satelitizării de familie, cu efecte benefice pentru creșterea și dezvoltarea sa, în adolescență el caută să fie autonom față de familie. Părinții nu mai sunt modele, dimpotrivă, ei devin obiectul unor critici severe, ceea ce este natural, pentru că la această vârstă spiritul critic este definitoriu, iar exersarea lui cu privire la conduita și mentalitatea părinților ajută la formarea abilităților de interacțiune concomitent cu aspirația adolescentului către individualism. Între părinți și adolescenți relațiile pot fi tensionate, ajungând până la ruperea lor, situație generată de neînțelegerea din partea părinților a problemelor reale ale adolescentului și de spiritul excesiv de autonomie al adolescentului. Părinții, și în general adulții, caută să-l socializeze pe adolescent orientându-l spre viitor, spre viața de adult, acordând o importanță redusă problemelor specifice vârstei lui. Or, adolescentul se confruntă cu aspecte, pentru el grave, ale vieții lui de adolescent, și, de aceea, el este preocupat întâi de rezolvarea acestora, fiind mai puțin interesat de pregătirea pentru roluri ce le va exersa în viitor. Adolescentul trăiește în prezent concomitent cu orientarea sa spre viitor. Asigurarea unui echilibru necesar între cele două stări trăite de adolescent este oportună pentru toate mediile sociale.

Identitatea adolescentului se formează și se afirmă în grupuri de aceeași vârstă. Funcțiile acestor structuri organizatorice se referă la: testarea maturității individului, prevederea unor norme și comportamente de organizare a activității comune, asigurarea cadrului de emancipare a insului de familie. În cadrul grupului de aceeași vârstă, adolescentul

are șansa câștigării, prin eforturi proprii și prin demonstrarea abilităților și talentelor sale, a unui status personal, care diferă de statusul atribuit, de pildă, cel de membru al unei familii. În acest fel, grupurile de aceeași vârstă îi sprijină pe adolescenți să-și formeze o imagine despre sine prin conferirea unor statusuri.

Prin mișcările din interiorul grupului și prin contribuția la formarea acestuia, adolescenții își stabilesc propriile norme și standarde de comportament adolescentin, ceea ce le permite să devieze de la normele parentale. Normele de grup le oferă direcțiile de conduită și o cale de evaluare a propriilor acțiuni în comun cu ceilalți membri ai grupului. În acest fel, adolescentul își verifică atitudinea reală față de influența grupului asupra concepției și comportamentului său. De asemenea, el conștientizează ce poate prelua din grup pentru a folosi în experiențele sale sociale.

Grupul de aceeași vârstă acționează ca o instanță de socializare puternică prin raportarea adolescentului la familie. Relațiile de familie evoluează natural în direcția independenței adolescentului. De fapt, înșiși părinții, cel puțin instinctiv, își dau seama de dezvoltarea autonomă a copiilor lor de la o anumită vârstă. Dificultățile apar în momentul critic al trecerii de la starea de copil la starea de persoană capabilă să acționeze singură. Grupul de aceeași vârstă servește ca instanță de socializare ce asigură distanțarea de părinți. Adolescenții din mediul rural au o independență mai mare decât cei din mediul urban, datorită posibilității părinților de cunoaștere a mișcării adolescentului în spațiul rural. În grupul de aceeași vârstă, adolescentul poate să judece părinții ca oameni, prin comparare și exersare de roluri și statusuri ca om independent de familie, dar dependent de membrii grupului de aceeași vârstă și de ceea ce se întâmplă aici.

Grupul de aceeași vârstă reprezintă cadrul în care adolescenții se testează pe ei înșiși, asumându-și sau impunându-li-se de către ceilalți o varietate de roluri. În acest mod ei pot experimenta sentimente, abilități, valori și stiluri de viață. Observând și discutând despre modul cum reacționează membrii grupului referitor la felul cum el gândește sau se comportă, adolescentul capătă conștiința modificărilor în comportamentul său. În grup, el are șansa să trăiască și să se verifice în marile experiențe cruciale, care-l vor orienta acțional, moral și axiologic.

Se înțelege, nu trebuie exagerată influența grupului de aceeași vârstă. Adolescentul nu rupe orice legătură cu celelalte instanțe de socializare, cu familia, școala și alte instituții. Dimpotrivă, el compară permanent acțiunea grupului cu acțiunea altor factori de socializare.

Structura socială a grupului de aceeași vârstă este alcătuită din două niveluri: clica și colectivitatea de adolescenți. Clica este o rețea cu un număr mic de persoane prietene (2-4) care le conferă securitate și înțelegere. Colectivitatea este o unitate socială mai largă. Spre deosebire de clici, care se întâlnesc zilnic, colectivele se reunesc la sfârșitul săptămânii cu prilejul diverselor evenimente (petreceri, seri de dans, excursii, activități sportive, spectacole etc.). Activitățile în colective au un caracter formal mai pregnant față de clici unde relațiile sunt numai de ordin informal.

Dezvoltarea grupurilor în adolescență cunoaște câteva faze distincte. Fiecare dintre ele organizează și reglează relațiile sociale ale adolescentului. În prima fază, în perioada pubertății, se constituie grupuri izolate alcătuite numai din băieți sau numai din fete. Între aceste grupuri are loc o interacțiune. Întâlnirile lor sunt, de regulă, spontane, axate pe discuții sau

jocuri sportive. Următoarea fază reprezintă începutul consolidării întâlnirilor la care participă grupuri de același sex și se înfiripă primele interacțiuni între băieți și fete. Este momentul participării băieților și fetelor la petreceri, dar se acordă prioritate discuțiilor în grupuri de același sex. Ambele sexe se simt nesigure și incomodate cu privire la exprimarea opțiunilor lor. Fiind împreună, în diverse ocazii, băieții și fetele se cunosc reciproc.

Al treilea stadiu marchează începutul organizării clicilor heterosexuale, dar aceiași adolescenți pot rămâne în continuare membri ai grupului de același sex. În această fază, adolescentul balansează între cele două tipuri de structuri organizaționale. Un rol important îl are influența exercitată de alt adolescent în a-l atrage spre grupuri heterosexuale, sau este stimulat să facă această opțiune numai datorită prezenței unui congener în asemenea grupuri.

Următorul stadiu se distinge prin afirmarea legăturilor dintre clici și colectivitatea constituită din clici. În această fază relațiile din grupuri sunt complexe și contradictorii. Adolescentul este determinat să adopte o anumită conduită pentru care nu este pregătit sau nu este dispus s-o accepte. Stabilirea raporturilor cu persoane de sex opus are la bază motivații diverse, din care se desprinde concordanța dintre imaginea oferită de familia proprie atât prin părinți și alți membri, cât și prin modelele transmise în familie cu privire la relațiile dintre sexe, și imaginea raporturilor cu alți oameni. Implicarea în grupul de aceeași vârstă este, în mare măsură, dependentă de valorile și normele din familie. Dincolo de tendința unor părinți de a decide grupul în care să se integreze adolescentul, trebuie spus că însuși adolescentul filtrează grupurile conform aspirațiilor și intereselor sale. Se pot manifesta atitudini de respingere a grupului de aceeași vârstă și din cauza incapacității adolescentului de a se acomoda cu interacțiunea heterosexuală, fiind dependent de relația în grupul de același sex. Din această perspectivă, fetele dovedesc o integrare mai rapidă decât băieții în grupurile heterosexuale.

O dată cu sfârșitul perioadei de activitate comună, de regulă școlară, se produce dezintegrarea clicii, iar locul ei este luat de relațiile între cupluri heterosexuale.

Evoluția relațiilor între băieți și fete în cele cinci faze este mai mult decât o socializare pentru interacțiunea heterosexuală. Practic, se experimentează toate marile probleme umane și sociale. Petrecerea unei bune perioade de timp, împreună cu persoane de sex opus constituie o cale importantă de însușire a rolurilor sociale și de exersare a unor statusuri sociale.

Tendința adolescentului spre autonomie, asociată cu participarea sa la grupurile de aceeași vârstă determină afirmarea unui spațiu cultural propriu acestei perioade de vârstă. În procesul interacțiunii dintre adolescenți acționează, după cum s-a observat, norme, valori și principii diferite de cele din familie și din societate. Cultura adolescenților dă expresie modului particular de realizare a relațiilor dintre ei și sistemul de valori promovat. În cadrul grupului de adolescenți cultura societății este modificată conform preceptelor morale și sociale proprii. Întrucât adolescenții selectează norme și valori din societate, ei caută să le dea acestora un sens inedit. În acest fel, cultura globală capătă dimensiuni noi în cadrul grupului de aceeași vârstă, se îmbogățește cu conținuturi ce aparțin membrilor acestui grup.

Afirmarea culturii proprii adolescenților este calea spre exprimarea independenței, atât de necesară în această perioadă de vârstă. Această cultură se constituie ca mod fundamental al identității adolescenților. De fapt, conștiința propriei identități se clădește de

către cultura adolescenților, prin raportare continuă la familie şi la societate, pentru că numai astfel se distinge cu claritate specificul gândirii şi acțiunii adolescentului. Socializarea adolescenților se realizează şi în cadrul propriei culturi, iar pentru unele categorii, aceasta rămâne esențială, şi ne referim aici la adolescenții fără familie, la cei care au rupt orice comunicare cu familia sau trăiesc separat de părinți.

Adolescenții, prin cultura lor, oferă alternative culturale şi alternative de stil de viață la cultura transmisă de instanțele de socializare, fără ca aceasta să ducă la manifestarea unor conflicte cu generațiile adulte, sau cu societatea în întregul ei. Comportamentul cultural al adolescenților este generat, într-o bună măsură, de posibilitatea exersării mai multor roluri fără a se decide definitiv asupra unuia dintre ele. Setul de valori proprii acționează ca factor de selecție a rolurilor însă datorită statusului investit de societate – de persoană ce se pregăteşte să-şi asume responsabilități viitoare, adolescentul rămâne în poziția de „ucenic“, care asimilează ceea ce-i transmit societatea şi familia. De aceea, influența culturii adolescentine este, de multe ori, mediată de mediul în care trăieşte individul.

Cultura adolescentină este benefică în socializarea adolescentului, iar neglijarea sau repudierea ei prejudiciază eficacitatea influenței celorlalte instanțe de socializare, a familiei şi a şcolii, în special. Integrarea elementelor culturii adolescenților în actele educative conferă acestora o credibilitate mai mare pentru adolescenți.

În adolescență individul se confruntă cu un set de probleme sociale ce decurg, înainte de orice, din relațiile cu familia versus relațiile cu grupul de aceeaşi vârstă, sau cu mediul în care trăieşte. Tendința manifestă către autonomie poate conduce la nerespectarea nici unei norme sau la încălcarea oricărui principiu cunoscut în cadrul familiei sau al şcolii. O înțelegere îngustă a libertății îi determină pe unii adolescenți să comită fapte antisociale. Predispuşi inevitabil spre deviantă, adolescenții ajung să nu țină seama de cerințele controlului social. Din cauza interdicțiilor puse de părinți sau de şcoală, adolescentul acționează pe principiul fructului oprit, căutând să cunoască şi să trăiască exact ce i se interzice. Se neglijează de către societate că la această vârstă individul ține să arate celorlalți curajul şi îndemânarea de a face față la situații foarte dificile. Bravada, lăudăroşenia, dorința de a epata şi de a imita pe ceilalți pentru a fi în pas cu ei pot conduce la comportamente deviante, care în anumite contexte devin conduite de delincvență.

Adolescența se caracterizează şi printr-un anumit mod de comunicare. Mai întâi, să remarcăm lărgirea ariei de comunicare, de la dialogul predominant cu părinții la vârsta copilăriei mici, apoi, în şcoala primară, comunicarea permanentă cu cadrele didactice, la comunicarea cu toate mediile sociale, aceasta fiind una din modalitățile esențiale de manifestare a autonomiei şi identității individului. Un aspect deosebit de important îl constituie tendința spre exprimarea într-un limbaj propriu vârstei. Jargonul şi argoul sunt forme tipice de comunicare ale adolescenților. Limbajele grupurilor de adolescenți se disting de limba standard a societății. Sunt adoptate gesturi, moduri şi maniere de vorbire. În anumite contexte, adolescenții creează un antilimbaj, ca mod de comunicare opus celui oficial. Sunt create cuvinte noi, sau se deformează sensurile termenilor obişnuiți, sau se preiau direct din sociodialecte periferice sau din alte limbi. Diferențele de limbaj privesc mai ales morfologia şi lexicul şi în mai mică măsură sintaxa şi fonetica.

La această vârstă, din cauza trăsăturilor amintite, există interes pentru consumul de droguri şi stupefiante, fenomen ce s-a înrădăcinat în societatea românească după anul

1989. Nu mai puțin semnificativ este consumul de alcool caracteristic, la actualele generații de adolescenți, pentru ambele sexe. O latură peremptorie a oricărei petreceri organizate de adolescenți rămâne consumul de alcool. Asociat acestor fenomene este și fumatul, care a luat proporții îngrijorătoare la adolescenți indiferent de apartenența la sex. Lipsiți de o educație adecvată în familie sau în școli, adolescenții au un comportament precar de consum, fără acel spirit de discernământ atât de necesar în condițiile diversificării produselor alcoolice, de tutun și alimentare, inclusiv sub aspectul calității.

Delincvența juvenilă constituie una dintre problemele specifice perioadei adolescentine. Încălcarea normelor și a legilor este generată de nevoia afirmării individualității personale, dar și de necunoașterea consecințelor actelor săvârșite. De aceea, esențială în abordarea delincvenței juvenile este cunoașterea motivațiilor ce au stat la baza actelor antisociale și a contextelor în care s-au produs. În acest fel se poate stabili caracterul acțiunilor adolescentului deoarece nu toate actele sale sunt în mod evident îndreptate împotriva ordinii și stabilității sociale. În același timp, trebuie remarcată creșterea ponderii delincvenței juvenile în ansamblul actelor antisociale după anul 1989. Un fenomen accentuat în această perioadă este cel al sinuciderilor în rândul adolescenților.

8.2.3. Tinerețea

Este perioada cuprinsă în intervalul 19-25 de ani, când preocuparea individului este depășirea momentului critic al adolescenței. Trecerea de la adolescență la tinerețe este un proces contradictoriu. Prelungirea școlarității, creșterea ponderii serviciilor și interesului puternic pentru învățământul superior, impactul cu mass media, în special televiziunea, fac pe unii inși să-și prelungească starea de adolescent, astfel că în societatea actuală există și o perioadă postadolescență. Aceasta ființează la toate grupurile, în primul rând la cele din învățământul superior unde se reunesc, în continuare, adolescenții. Dar postadolescența este identificabilă în multe privințe cu tinerețea.

Fizic, indivizii la această vârstă sunt maturizați. Ei sunt ființe cu un corp dezvoltat, iar înfățișarea fizică este armonios constituită. Creșterea și stările emoționale s-au stabilizat. Tinerii dovedesc putere și multă energie, fiind capabili de eforturi susținute în îndeplinirea unor acțiuni.

În tinerețe capacitatea mintală este la nivelul maxim de înțelegere și productivitate intelectuală. Nu întâmplător studiile universitare, care cer pregătirea performantă într-un domeniu specializat, au loc în perioada tinereții. În comparație cu adolescenții, tinerii acordă atenție planificării viitorului lor într-un mod mai concret și mai lucid. Acum individul decide asupra carierei sale și în legătură cu orientările sale sociale.

Privind relațiile sociale, în tinerețe se constată interesul pentru relații în cuplul heterosexual, aceasta fiind și modalitatea de cunoaștere a partenerului de viață. Raporturile cu alte grupuri sunt reduse, de regulă, acestea sunt asociate cu relațiile din cuplu. Există, neîndoielnic, o deschidere spre comunicarea cu cât mai multe grupuri, cu cât mai multe instituții, însă în ceea ce privește relațiile interumane ele sunt accentuate în cuplu și în raporturile acestuia cu alte cupluri și alte grupuri.

Tinerii manifestă multă independență și țin să li se recunoască această autonomie. Dorința de libertate este strâns asociată cu aspirația spre siguranța personală. Stabilizarea proceselor de creștere și maturizare impune nevoia de siguranță.

În tinerețe, relațiile cu familia cunosc modificări determinate de specificul comportamentului la această vârstă. Datorită acceptării de către părinți a autonomiei tânărului, relațiile dintre ei și tânăr au alte norme. Cooperarea, comunicarea, sprijinul reciproc, afecțiunea, toate acestea iau locul contradicțiilor existente în perioada adolescenței.

Problemele sociale ale tinereții sunt rezultatul fie al continuării unor comportamente deviante din adolescență, fie al dificultăților întâmpinate în realizarea idealurilor și aspirațiilor. La această vârstă se manifestă puternic șomajul, lipsa de locuință, venituri insuficiente, locuri de muncă inadecvate nivelului de pregătire, bariere birocratice în ascensiunea socială și profesională, întemeierea familiei. Stresul este prezent la un număr tot mai mare de tineri din cauza solicitării intense în activitățile depuse în mai multe locuri de muncă sau ca urmare a nerezolvării unora dintre problemele elementare ale existenței cotidiene.

8.2.4. Vârsta adultă

Perioada adultă din viața omului se înscrie în intervalul de timp 26-65 de ani. Conținutul psihologic și social al acestei vârste nu este atât de concret și vizibil cum este cel al copilăriei și al adolescenței. Deoarece nu cunoaște procesele de creștere, vârsta adultă se distinge prin stabilitate emoțională, fizică și intelectuală. Adultul se remarcă prin maturitate, prin capacitatea de a decide singur asupra sa și asupra lumii în care trăiește. El dispune de întreaga libertate și i se asigură de către societate și grupul său toate drepturile umane. Așadar, adultul este o persoană liberă de a lua decizii și de a-și asuma responsabilități. Din această cauză adultul poartă răspunderea pentru creșterea și îngrijirea generațiilor noi, și pentru asigurarea condițiilor de viață generațiilor vârstnice.

Cea mai mare parte a vieții unui adult este consacrată muncii. Există o motivație a muncii derivată din nivelul de calificare profesională, sau din condițiile muncii, dar, totodată, adultul este condiționat de exercitarea unei ocupații pentru că el are responsabilitatea asigurării veniturilor pentru familie. Munca este un mijloc de subzistență. Adultul este obligat să dea soluții, permanent, la toate aspectele vieții personale și sociale, să elaboreze strategii de acțiune, și, mai ales, să acționeze (Schifirneț, 1997, p. 8). Autocunoașterea, spiritul critic, autocontrolul sunt trăsături ale personalității adultului.

În ceea ce privește relațiile sociale, adultul are o multitudine de raporturi formale și informale. El trăiește zilnic în rețeaua de relații interumane și sociale, fie într-o poziție de lider, fie în situația subalternă. Dintre toate vârstele, adulții sunt cei care contribuie decisiv prin deciziile și comportamentele lor la activitatea de structurare a relațiilor sociale. Ca structură formală, societatea este „creația“ adulților, iar toate deciziile, din toate sectoarele vieții sociale, aparțin adulților. Conflictele sociale sunt generate, în principal, de către adulți. Înseși direcțiile evoluției societății sunt trasate de către adulți, și de aceea celelalte grupuri de vârstă își îndreaptă nemulțumirile către adulți ca reprezentanți ai puterii sociale.

Caracteristic vieții adulte este preocuparea constantă față de familia sa proprie. Debutul familiei are loc în cuplul conjugal, fără copii. Bărbatul și femeia se unesc pe baza afinităților de cultură, a similarității de interese, atitudini, credințe și valori. Cum una dintre funcțiile familiei este cea de procreare, nașterea copiilor constituie evenimente ce

modifică radical viaţa de familie. Relaţiile dintre soţi se distribuie în relaţiile cu copiii. Creşterea copiilor impune apariţia a noi poziţii în care se situează adulţii părinţi. O dată cu intrarea primului copil în instituţii preşcolare, familia este şi ea axată pe îngrijirea copilului în noul său rol. Traversarea de către copil a perioadei de pubertate şi trecerea spre adolescenţă face din familie un mediu preocupat de tot ce rezultă din statusul copilului ca adolescent. Prezenţa tânărului marchează relaţiile cu adulţii-părinţi, iar familia cunoaşte problemele specifice tinereţii. Din momentul în care primul copil pleacă şi până la părăsirea familiei de către ultimul copil, familia este centrul de lansare a copiilor în viaţa socială. După petrecerea acestor evenimente avem de a face cu familia postparentală, adică toţi copiii au părăsit familia (J.P. Dworetzky şi Nancy J. Davis, 1988, p. 451). După cum se poate observa, familia începe ca un cuplu şi apoi se măreşte cu noi membri, creând noi roluri şi multiplicând numărul de relaţii interpersonale. Familia se stabilizează pentru o perioadă, ca după aceea să se restrângă până când ultimul copil părăseşte casa părintească. Familia vârstnică ajunge din nou la viaţa în cuplu. Această evoluţie a familiei la vârsta adultă vizează, indiscutabil, familia nucleară. În familiile extinse, relaţiile interfamiliale cunosc alt traseu astfel încât convieţuiesc toate generaţiile din aceeaşi familie.

Perioada adultă nu este omogenă de-a lungul celor 45 de ani cât durează. Cel puţin trei faze se disting în evoluţia adultului. Prima, de la 26 de ani la 40 de ani, se impune prin interese puternice pentru perfecţionarea calificării, pentru stabilizare profesională şi a locului de muncă. În acest răstimp, individul este supus examinărilor periodice şi participă la toate acţiunile de obţinere a gradelor profesionale, împlinindu-se astfel profesional. De altfel, în acest interval de timp adultul are o mare putere de muncă şi o rezistenţă puternică la efort şi la condiţiile grele de muncă.

În acest timp apar copiii, adulţii trebuind să facă faţă problemelor legate de creşterea nou-născuţilor. În acest context, familia trece prin mari încercări datorită crizei de timp, a distribuirii sarcinilor casnice între cei doi soţi, a presiunilor exercitate de locul de muncă, dar nu mai puţin importantă rămâne lipsa de calificare în gestionarea situaţiilor neprevăzute generate de creşterea şi îngrijirea copiilor.

Perioada de 40-50 de ani se distinge, pentru adult, ca interval al valorificării depline a nivelului de pregătire şi a abilităţilor profesionale. La locurile de muncă adulţii ocupă poziţii de conducere, ca urmare a capacităţilor şi experienţei lor. În acest interval de timp, practic întreaga generaţie a adultului este la „putere“, adică deţine pârghiile decizionale în mod firesc datorită schimbului de generaţii.

În ce priveşte sănătatea, acest interval de vârstă este marcată de unele boli, la bărbaţi fiind mai frecvent infarctul şi alte boli cardiovasculare, iar la femei apar manifestări ale bolilor organelor genitale. Persoanele de sex feminin cunosc modificări în fizionomie şi în greutate, unele dintre ele, din diverse cauze, devin supraponderale.

Relaţiile sociale sunt eminamente formale, birocratice datorită solicitărilor determinate de responsabilităţile sociale sau cetăţeneşti. Familia continuă să fie centrul de interes al adultului. În această perioadă, copiii frecventează şcoli postelementare, părinţii confruntându-se cu problemele dificile ale adolescenţei copiilor lor. În unele familii se produc modificări în relaţiile dintre soţi, care pot ajunge până la destrămare. Oricum valorile esenţiale ale acestui interval de vârstă sunt iubirea şi munca (cariera).

Perioada de 50-65 de ani, ultima fază a vieții adulte, se remarcă prin prezența accentuată a adulților în viața publică și în activitatea profesională. O mare importanță o au experiența, capacitatea de a lua decizii și asumarea răspunderii. Spre sfârșitul intervalului de timp, adulții ies la pensie, precizând că deocamdată în România femeile se pensionează la 57 de ani, iar bărbații la 62 de ani. A fost adoptat un act normativ care reglementează vârsta de pensionare, pentru femei la 62 de ani, pentru bărbați la 65 de ani, România aliniindu-se în acest fel la standardele europene.

Relațiile sociale continuă să fie ca și în fazele precedente, dar pe măsura apropierii de momentul ieșirii din activitate scade intensitatea lor. În familie intervin modificări determinate de noile statusuri sociale și profesionale ale copiilor deveniți, la rându-le, adulți și părinți. Apariția nepoților conferă adulților din acest interval de vârstă un nou rol, cel al bunicilor. Divorțurile scad pentru această perioadă, iar relațiile dintre soți se bazează mai mult pe stimă, sprijin reciproc și înțelepciune.

Starea sănătății la unii adulți este staționară, iar la alții se manifestă precar. Decesele sunt mai numeroase decât în perioadele precedente. Dispariția unuia dintre soți produce stări de anxietate, de insatisfacție și pesimism.

Descrierea succintă a perioadei adulte a evidențiat poziția de sandwich a adultului în raporturile cu celelalte grupe de vârste. Adultul are libertatea individuală de gândire, decizie și acțiune. Își asumă responsabilități nu numai pentru sine, ci și pentru ceilalți. Dezvoltarea socială, evoluția științei și tehnicii au ca efect perimarea cunoștințelor pe parcursul frecventării școlii. Pentru depășirea unui asemenea impediment s-a impus cu necesitate organizarea educării adulților în concordanță cu trebuințele lor de emancipare. Educația adulților a devenit o forță principală a dezvoltării sociale în lumea actuală.

8.2.5. Bătrânețea

Perioada din viața individului după 65 de ani este bătrânețea. Limitele de încadrare a bătrâneții variază de la o societate la alta, dar se acceptă că în jurul vârstei de 65 de ani omul cunoaște procese accelerate de îmbătrânire. Esențială în discutarea bătrâneții din epoca modernă este imaginea sa fundamental negativă. În societățile tradiționale, bătrânii se bucurau de prestigiu, ei fiind persoanele cu cel mai înalt status, semnificativ fiind vestitul sfat al bătrânilor, inclusiv în societatea românească, semn al încrederii în forța lor de a gândi soluții la problemele comunității, pe baza experienței și calificării câștigate de-a lungul vieții. Departe gândul de a fetișiza modul tradițional de apreciere a bătrânilor, dar comparându-l cu epoca actuală, ar rezulta o diferență puternică de mentalitate și comportament față de ei. Actualmente, bătrânii s-au constituit într-o problemă socială. Ieșirea lor din viața activă, la o anumită vârstă, determină, pe de o parte, din partea societății, considerarea lor ca niște „întreținuți“, pe de altă parte, din partea bătrânilor, sentimentul inutilității și al marginalizării.

Este neîndoielnic că procesul de îmbătrânire este punctul dezagregării fizice și al unor factori sociali din care se detașează, indiscutabil, viața profesională. Regimul alimentar, reacțiile emoționale legate de evenimente familiale, factorii de igienă, calitatea mediului acționează asupra ritmului de îmbătrânire. Revenind la participarea activă în viața profesională, trebuie spus că aceasta diferă de la ocupație la ocupație. Sunt domenii

profesionale (aviație, balet, armată etc.) de unde ieșirea la pensie se face cu mult înainte de vârsta considerată de pensionare în alte sectoare. Îmbătrânirea cunoaște aici situații specifice, dependente în bună măsură de personalitate, de motivații și contexte sociale și culturale.

Schimbările și evenimentele importante care contribuie la ființarea bătrâneții sunt: ieșirea la pensie, separarea de copii, decesul partenerului de viață, dependența de ceilalți.

Problema fundamentală după pensionare este cea a poziției sociale a bătrânului, în lipsa unui status social și profesional. Instituțional, în România, există puține structuri care să ofere pensionarului posibilitatea continuării activității dincolo de instituția unde a fost angajat până la pensionare. În cadrul familiei i se rezervă de către copii, sau o face din proprie inițiativă, creșterea și îngrijirea nepoților. Într-adevăr, bătrânii pot fi un sprijin real pentru familiile lor. Cu venituri modeste, majoritatea pensionarilor este preocupată să-și asigure condițiile de viață prestând munci în diverse locuri. Astăzi economia subterană se folosește de munca pensionarilor.

Din cauza prefacerilor derivate din necesitatea unei noi organizări politice și economice, societatea românească se confruntă cu o problemă socială necunoscută până acum: existența unui număr mai mare de pensionari decât numărul persoanelor active. Și în țările dezvoltate numărul persoanelor în vârstă este cu mult ridicat față de numărul persoanelor tinere, ceea ce i-a făcut pe specialiști să vorbească despre o generație oxidată. În România, tendințele pentru următorii ani arată o creștere a procesului de îmbătrânire demografică (S. Rădulescu, 1994b, p. 147).

Tendințele proiectate pentru următorii ani

Anul	*Ponderea populației vârstnice în totalul populației (%)*	*Raport de dependență (la o mie)*
1993	16,7	274
2000	17,6	300
2010	17,1	290
2020	18,4	310
2025	17,8	320
2030	19,0	325
2035	19,6	333

În anul 2035 populația vârstnică va crește, probabil, la 36% din totalul populației actuale.

Instituțiile sociale pentru bătrâni sunt cu totul insuficiente, iar imaginea despre acestea este, de regulă, una negativă. Bătrânii și familiile lor refuză să fie îngrijiți în azile tocmai datorită stigmatului ce există în mentalul colectiv despre aceste structuri organizaționale.

După anul 1989 au apărut asociații și fundații pentru bătrâni și s-a înființat și un Partid al Pensionarilor.

8.3. Raporturile între generații

8.3.1. Generația

Orice societate cunoaște o diversitate de structuri și de raporturi, unele mai clare și evidente, altele mai vagi, dar nu mai puțin importante pentru viața socială și individuală. Generația se înscrie în acest ultim tip de relații, ea fiind una dintre cele mai vechi realități prin care s-a explicat comportamentul uman. Raporturile dintre părinți și copii se instituie în factori de studiere și cunoaștere a unor procese sociale. Comunitatea de vârstă a constituit de mult timp un cadru de manifestare a aspirațiilor și trebuințelor unui grup uman.

Cuvântul generație originează din grecescul *genos* și este reflectat în verbul *genesthai*, care înseamnă „intrarea în existență“. Așa cum s-a remarcat în literatura consacrată domeniului generaționist, conceptul de generație continuă să fie unul din constructele sociale nebuloase, care nu este încă bine clarificat teoretic și empiric. Noțiunea de generație face parte din fondul de cuvinte al limbajului cotidian, fiind utilizată la toate nivelurile vieții sociale, economice și spirituale. Ea este acceptată, cu deosebire, cu sensul de „organizator“ ale vieții cotidiene.

Există multă reținere în a utiliza conceptul de generație. Uneori, prin el se denumește eronat o anumită realitate. În orice caz, generația desemnează pe cei apropiați de vârsta unui ins, camarazii sau semenii implicați într-o activitate comună, care împărtășesc aceeași sferă de activitate, cunosc aceeași influență socială și culturală. Oamenii se simt legați între ei prin comunitatea de credințe și aspirații, sunt martorii acelorași evenimente și au primit aceeași educație formală. În cazul generației, avem un mod interesant de constituire a unei viziuni și a unei maniere de a gândi istoria, de către un grup social difuz și neorganizat alcătuit.

Este cert că orice analiză generațională vizează problematica vârstei, însă vârsta trebuie studiată în contextul structurilor sociale. Chestiunea esențială este cum se realizează relația dintre timp și vârstă. Sunt cel puțin patru direcții de examinare a conceptului de generație:

1. descendența din anumiți părinți. Orice ins se naște într-o familie, iar o primă și fundamentală raportare a copilului este cea față de părinți și, în consecință, apare sentimentul de diferențiere datorat modului specific de percepere a scurgerii timpului: părinții îmbătrânesc, iar copiii capătă forță și putere, energie și capacitate de acțiune autonomă;
2. generația văzută ca mod particular de plasare în ciclul de viață (vechea generație și generația tânără);
3. generația văzută prin prisma cohortei de naștere (generația ’60, generația ’90 etc.);
4. generația concepută ca un grup cu rol decisiv în istorie (de pildă, generația pașoptiștilor).

Primele două perspective pun accentul pe vârstă și pe rădăcinile biologice ale generației, celelalte tind să sublinieze importanța timpului socioistoric și impactul acestuia cu grupul de vârstă în societate.

Vom stărui asupra celor trei dimensiuni din a căror combinare poate fi studiată o generație: ciclul de viață, cohorta și perioada istorică, precizând că generația o concepem ca element esențial al vieții cotidiene, dar ca instrument secund dar nu secundar în analiza istorică.

Raporturile între generaţii sunt fundamentul pe care se desfăşoară întreaga viaţă socială, economică, culturală. Istoria însăşi are loc pe fundalul creat de succesiunea generaţiilor.

8.3.2. Evoluţia individului în raport de vârstă

Individul uman cunoaşte o evoluţie caracterizată prin procese de creştere, maturizare şi declin. Fiecare fază a dezvoltării individuale acţionează asupra comportamentului unui grup de vârstă. Trecerea de la o fază la alta se soldează cu transformări în modul de a gândi şi acţiona al unui grup de vârstă. Este interesant că, deşi copilăria este cea mai diferenţiată şi distinctă fază din evoluţia ciclului de viaţă, totuşi nu se discută despre o generaţie a copiilor, sau mai exact spus, nu se accentuează pe impactul acesteia cu societatea. Diferenţierile există şi sunt puternice, dar lipseşte acea conştiinţă a timpului, a epocii, esenţială în conştientizarea deosebirilor. În copilărie, individul cunoaşte fenomenul satelitizării, benefic pentru el dacă părinţii îi dau posibilitatea reală de a se socializa concordant cu aspiraţiile şi nevoile sale.

Faza, din ciclul de viaţă, cu impact asupra raporturilor intergeneraţionale este tinereţea. În această etapă gândirea devine treptat mai complexă, se manifestă capacitatea de înţelegere şi evaluare a realităţii, precum şi o puternică tendinţă spre criticism, expresie a nevoii de a căuta explicaţii la fenomene şi procese conştientizate. O năzuinţă acută în tinereţe este tendinţa către autonomie, autoidentificare şi autorealizare. Străduinţele pentru identitate şi independenţă sunt părţi ale proceselor de creştere şi exprimă nevoia de desatelitizare. Consecinţele evoluţiei către tinereţe şi în tinereţe se concretizează în diferenţe faţă de generaţiile ascendente. Întrebarea este: viziunile şi comportamentele specifice tinerilor în comparaţie cu cele ale adulţilor sunt *ipso facto* efectele ciclului de viaţă? Este limpede că nu putem institui o legătură directă, de altfel simplificatoare, între ciclul de viaţă şi modul de a fi al tinerilor. Problematica generaţiilor există întotdeauna, dar ea apare în raport de epocă, de relaţiile sociale.

Studierea generaţiilor în contextul ciclului de viaţă contribuie la decelarea unor aspecte ce ţin de evoluţia biologică a unui grup, evoluţie centrată pe acumulări şi creşteri în plan individual. În plan psihologic, ciclul de viaţă dezvăluie mutaţii de la o etapă la alta, care au un rol specific în delimitarea diferitelor grupuri de vârstă, cu accente particulare pentru fiecare interval de vârstă.

8.3.3. Cohorta

Este definită ca număr de indivizi care au caracteristici comune. Analiza cohortei înseamnă studiul grupului de indivizi care au anumite caracteristici de-a lungul unei perioade de timp. Noţiunea de cohortă are un sens demografic, ea fiind utilizată în investigarea diferitelor grupări de populaţie (de exemplu, toţi copiii născuţi în acelaşi an, sau toate femeile căsătorite în acelaşi an). În demografie, cohortele sunt utile în indicarea tendinţelor de schimbare, pe termen lung, în populaţie.

Pentru problematica generaţiilor sunt oportune analizele referitoare la efectele de cohortă. Din punctul de vedere al studiului generaţionist, o cohortă este un grup de

persoane născute în acelaşi interval de timp care sunt în aceeaşi fază de viaţă şi cunosc experienţe sociale similare pe măsură ce se maturizează împreună de-a lungul aceleiaşi perioade de timp. O cohortă reprezintă o categorie socială „în ea însăşi“ în timp ce actele unei generaţii sunt produse „pentru ea însăşi“. Generaţia este legată decisiv de influenţa schimbării. O generaţie dezvoltă conştiinţa de grup şi manifestă atitudini şi comportamente deosebite de acelea ale altor grupuri din societate.

Interpretările bazate pe cohortă şi pe ciclul de viaţă pun în lumină importanţa unui moment din evoluţia individului şi a grupurilor în conturarea unui comportament sau mod de a gândi. Aşa, de pildă, tinereţea este considerată perioada când se manifestă conştiinţa de sine, autonomia, gândirea proprie. Care este diferenţa dintre analiza de cohortă şi analiza bazată pe ciclul de viaţă? Perspectiva ciclului de viaţă se centrează pe procese de dezvoltare inerente şi schimbările existente în individ, iar interpretarea de cohortă accentuează experienţele sociale cunoscute de indivizii născuţi într-un timp dat. Dimensiunea temporală din analiza ciclului de viaţă este biopsihosocială, pe când în viziunea analitică a cohortei scala temporală este timpul social. Trebuie reţinut însă că ambele modele teoretice au în vedere un grup de vârstă născut într-o perioadă dată a istoriei.

Socializarea cohortei fiinţează încă de la naştere. Fiecare cohortă are o compoziţie distinctă. Pe lângă compoziţia demografică, orice cohortă dezvoltă un număr de norme specifice, experienţe proprii care influenţează gândirea, natura şi direcţia de manifestare a atitudinilor şi comportamentelor. Este în afara oricărei îndoieli că evenimentele istorice au efecte diferite asupra oricărei cohorte, în funcţie de faza în care se află ea în ciclul de viaţă şi de experienţa de socializare. Grupurile de cohortă există deci în contextul acţiunii unor factori din afara lor. Într-o măsură sau alta orice eveniment sau schimbare în structurile sociale determină orientarea într-o anume direcţie a evoluţiei unei cohorte de vârstă.

Când societatea se schimbă rapid şi grupurile de vârstă se dezvoltă în diverse împrejurări, iar evenimente excepţionale marchează profund grupurile sociale, atunci perceperea şi interpretările asupra fenomenelor şi proceselor sociale pot diferi de la o cohortă la alta, ceea ce determină ca o diferenţă de numai câţiva ani de naştere să aibă un efect puternic asupra unui grup de vârstă. Sunt bine cunoscute deosebirile dintre cohortele de vârstă în timpul războaielor, al revoluţiilor sociale şi spirituale. Aceasta este o dovadă în plus că vârsta acţionează ca factor modelator numai în măsura în care este implicată în evenimente şi fapte sociale. Modul de acţiune al unui grup de vârstă este definit de structurile sociale şi de evoluţia acestora. De aceea, acest grup prin el însuşi, din punct de vedere epistemologic şi social nu exprimă nimic mai mult decât o fază din ciclul vieţii. Studierea lui înseamnă investigarea contextelor sociale şi istorice.

Analiza cohortei acreditează ideea conform căreia baza gândirii, acţiunii şi comportamentului se formează în tinereţe, idee ce trebuie nuanţată în raport de evoluţia fiecărei cohorte, de condiţiile istorice, sociale, culturale şi politice ale acesteia şi, mai ales, de particularităţile oricărui individ. Studiile de psihologia învăţării arată că omul asimilează permanent de-a lungul întregii vieţi şi, prin urmare, cel puţin la nivel informaţional, el poate cunoaşte modificări. În afirmarea rolului întemeietor al tinereţii în ciclul de viaţă, importante sunt condiţiile socio-culturale de formare a individului la această vârstă, care poate să orienteze în mod hotărâtor profilul unui individ sau grup.

8.3.4. Conştiinţa generaţionistă şi mentalitatea

Studiile generaţioniste acordă un rol insignifiant sau pur şi simplu neglijează unul din elementele fundamentale ale generaţiei: *conştiinţa generaţionistă*. Conştiinţa generaţionistă determină afirmarea unei generaţii în procesele conflictuale cu alte grupuri de vârstă sau în conflictele din interiorul unui grup de vârstă.

Chestiunea definirii conştiinţei generaţioniste este una dintre cele mai dificile probleme ale cercetării generaţiilor. De altfel, dificultatea descrierii exacte şi adecvate a generaţiei stă în conturarea conştiinţei generaţioniste. Transformarea unei cohorte în generaţie este efectul existenţei acestei conştiinţe de generaţie. Dar nu există încă o paradigmă acceptată în ceea ce priveşte structura conştiinţei generaţioniste care să ordoneze atitudini şi concepte în gândirea specifică oricărei generaţii.

Nu încercăm să clarificăm întreaga problematică a conştiinţei generaţioniste. Vrem doar să subliniem că un real folos în analiza ei l-ar putea reprezenta ideile şi tezele despre mentalitatea colectivă, aşa cum apar ele la istoricii orientaţi către un asemenea mod de a trata faptele istorice. Fiind în discuţie un grup (mulţime vagă), greu măsurabil, credem că mentalităţile colective caracteristice unui grup de vârstă constituie un element hotărâtor în conştiinţa generaţionistă. Precizăm că nu reducem conştiinţa generaţionistă la mentalitatea colectivă.

Este ştiut că alături de conştiinţa de clasă şi conştiinţa naţională există şi o conştiinţă istorică, o conştiinţă a propriului prezent ca expresie a spiritului timpului pe care-l trăim şi simţim. Această conştiinţă istorică include conştiinţa de generaţie. Dacă luăm în considerare deosebirile între ciclul de viaţă, cohortă şi generaţie putem consemna existenţa unei *conştiinţe de vârstă* (adecvată ciclului de viaţă şi cohortei), a *conştiinţei de generaţie* (adecvată acelor grupuri de vârstă care conştientizează existenţa proprie într-un context social şi istoric) şi a *conştiinţei societale* (adecvată întregii societăţi). Există interferenţe între aceste tipuri de conştiinţă, părţi ale conştiinţei istorice. Conştiinţa de generaţie apare în legătură cu modul de existenţă şi acţiune al unui grup de vârstă direcţionat de un anumit sistem de valori, şi idei, reflectate în comportamentele şi reacţiile sale.

Această structurare a conştiinţei istorice implică valorificarea ideilor despre mentalităţile colective dezvoltate de Şcoala Analelor din Franţa, cu deosebire de către F. Braudel, Emmanuel Le Roy Ladurie, G. Duby, R. Mandrou etc. Conform acestei orientări ideatice nu există o cultură de masă văzută simplu ca versiune simplificată a gândirii sofisticate a elitei intelectuale. Mentalitatea colectivă face parte, aşa cum a încercat să demonstreze F. Braudel (1985), din şirul mişcărilor lente, altfel spus, al duratei lungi. Realitatea istorică trebuie cercetată sub unghiul condiţiilor vieţii şi al atmosferei mentale, deci al modurilor de a simţi şi a gândi al mentalităţii şi memoriei colective.

Mentalitatea colectivă nu se reduce la statutul de reacţii inconştiente, ea este ansamblul în care se conturează o formă a culturii populare. Mentalitatea colectivă nu este un înlocuitor al ideologiei deoarece ideologia, aşa cum a arătat R. Mandrou, „acoperă câmpul reprezentărilor intelectuale mai mult sau mai puţin conceptualizate“. Prin mentalitate se poate cunoaşte ce gândesc şi ce simt oamenii. Acelaşi R. Mandrou scria că istoria mentalităţilor colective este mai mult interesată de istoria pasiunilor populare, a prejudecăţilor şi sensibilităţilor, de credinţele colective şi mai puţin de înţelegerea ideilor „marii gândiri“. Mentalitatea colectivă nu este o compilaţie a jocului intelectual

jucat de elitele intelectuale în trecut și nici o colecție de reziduuri ale culturii acestor elite. Așadar, cultura populară nu este concepută ca o simplificare a gândirii complicate a elitei intelectuale. Mentalitatea este asociată cu cultura populară, cu ideile despre om în viziunea populară și cu bagajul mental al generațiilor trecute. Sintetic, mentalitatea este un set de gânduri, de puncte de vedere, de modele de interpretare a realității, așa cum apar în raporturile cotidiene. Ea exprimă o anumită viziune despre viață a oamenilor în contexte istorice concrete. Cercetarea mentalităților reliefează modul în care se reflectă în mental realitatea și cum reprezentarea modifică această realitate.

Cele mai profunde credințe și valori pot fi, paradoxal, dezvăluite prin unele dintre aspectele cele mai puțin răsunătoare ale culturii. Cunoașterea mentalității colective este încercarea de a merge către surprinderea structurilor fundamentale ale comportamentului uman într-o anumită perioadă istorică, așa cum apare el și nu cum este decelat de structuri intelectuale elaborate.

O bună parte a științelor sociale se autoanalizează și autopercepe prin activități intelectuale specifice (studiul și cercetarea), concentrându-și eforturile pentru a examina ideile și teoriile elaborate individual, iar perspectiva asupra societății se realizează în măsura în care aceste idei sunt puse în relație cu viața socială sau sunt văzute din unghiul impactului lor asupra structurilor sociale. Istoria mentalităților mută accentul pe studiul oamenilor care nu au „idei elaborate“ sau sisteme de gândire așezate în scheme și concepte. Ea se referă la activitățile obișnuite, adică la acele activități de la temelia vieții umane în scurgerea ei de-a lungul timpului, lipsite de mutații sau rupturi fundamentale, dar caracterizate prin acumulări permanente, imperceptibile, dar cu efect pe termen lung.

Conceptul de mentalitate colectivă este util și pentru investigarea faptelor sociale contemporane, deci el poate să surprindă tendințe de evoluție ale unor grupuri ce trăiesc în realitatea actuală. Există o cultură a cotidianului, a vieții umane și sociale desfășurată continuu în virtutea mecanismelor de producere și reproducere a noului și a vechiului, a schimbării. În orice situație sau moment istoric viața umană și socială curge dincolo de orice alte constrângeri. Se constituie, prin urmare, o mentalitate, deci un mod de a da expresie acestei vieți sociale și umane.

Această incursiune în conceptul de mentalitate are darul de a pune în lumină utilitatea lui în analiza conștiinței generaționiste. Studiile generaționiste s-au concentrat pe examinarea unor grupuri mari de cohorte de naștere sau asupra unor secțiuni ale lor cu semnificație socială și istorică. Analizele asupra generației prin prisma mentalității colective cercetează structurile mentale profunde, valorile fundamentale, seturile de gândire, modurile de a vedea lumea pentru a pune în evidență ceea ce este caracteristic în chip fundamental pentru un grup de vârstă. Ele pot să argumenteze că atitudinile și ideile unei generații descendente sunt derivate din cele ale generației ascendente, dar în formă „deformată“, în consens cu trebuințele și modelele ei de viață. Ca element comun care dă unitate generației, mentalitatea dezvăluie raporturile complexe din interiorul unei generații, dar și relațiile acesteia cu alte grupuri de vârstă.

Conceptul de mentalitate ajută la înțelegerea adecvată a ideii lui Manheim despre „plasarea generației“ în societate. O generație este alcătuită din indivizi crescuți în aceeași cultură și care cunosc aceeași experiență de formare. Conștiința generaționistă reală

există numai în „unitatea generaționistă“, aceasta din urmă fiind alcătuită din acei membri ai generației reale care trăiesc împreună experiența lor comună, ideologic și atitudinal, într-un mod distinct. Această unitate generaționistă se caracterizează printr-o mentalitate specifică, prin felul propriu de a gândi, simți și acționa la realitatea socială și culturală. Mentalitatea oferă posibilitatea studiului concret al generației subliniind caracterul complex și contradictoriu al structurilor generaționiste, cât și al conștiinței generaționiste.

8.3.5. Perioada istorică

Efectele epocii istorice se regăsesc în modul de a reacționa al unui grup de vârstă față de evenimente și tendințe socio-culturale existente într-o societate într-un timp dat. În cazul influenței perioadei istorice asupra evoluției unui grup de vârstă, acționează timpul, văzut sub dimensiunea sincroniei, fiind în discuție contextul social și global la care indivizii și grupurile reacționează. Toate aceste procese seculare și de mare întindere temporală au propria lor dezvoltare (apariție, creștere, maturizare și declin). Marile faze ale evoluției istorice, conflictele sociale, naționale sau etnice, marile revoluții spirituale, toate sunt exemple ale felului în care epoca istorică ființează și acționează asupra grupurilor umane și istorice. Ele au impact asupra cohortei și generației. Deosebirea importantă, așa cum se remarcă în studiile generaționiste, este că efectele determinate de acțiunea asupra cohortei se datorează influențelor evenimentelor istorice ale trecutului în timp ce efectele de epocă sunt bazate pe „evenimentele curente“ la care un grup de vârstă răspunde și reacționează. Există un context al efectelor de perioadă istorică, regăsite în definirea unei situații și se referă la modul cum oamenii își organizează viața lor.

Așadar, pentru experiența unei generații esențial este contextul socio-cultural dintr-o perioadă istorică. Acțiunea epocii asupra unui grup de vârstă nu se realizează mecanic. Nu există un simplu transfer de la epocă la generație. Efectele epocii pot facilita sau inhiba formarea unei generații, dar în anumite contexte. Nu abordăm aici influențele exercitate de epocă asupra omului și grupurilor sociale și umane, reținând numai importanța jucată de anumite condiții care întăresc sau slăbesc impactul unei generații cu o perioadă istorică.

8.3.6. Mecanisme și procese sociale de constituire a generațiilor

Din prezentarea câtorva dintre direcțiile de cunoaștere a generațiilor s-au desprins dominante ale problematicii vârstelor.

Modul de analiză întemeiat pe ciclul de viață urmărește cunoașterea factorilor ce țin de evoluția individului: nevoi, convingeri, comportamente, stadiile de dezvoltare și schimbare, toate acestea determină implicarea spontană într-o generație.

Perspectiva analitică asupra cohortei indică sursele de apariție a generațiilor, care nu sunt legate de procesele creșterii și evoluției biologice. Socializarea experienței cruciale cunoscute de un grup născut în același timp contribuie la existența unor comportamente diferite de cele ale altor grupuri de vârstă. Cohorta este temelia pe care se constituie o generație, adică ea reprezintă acel cadru necesar de reuniune a unor indivizi plasați în același interval de vârstă. Cohorte sunt: absolvenții de liceu dintr-un an, grupurile care

satisfac serviciul militar (contingente), clasele școlare etc. Studierea lor oferă posibilitatea cunoașterii mecanismelor ce acționează în raporturile dintre membrii ce le alcătuiesc, a poziției fiecăruia față de viață și societate, a schimbărilor ce intervin în evoluția socială prin implicarea acestor grupuri în viața socială.

În cadrul cohortei se manifestă conștiința apartenenței la un grup, care are mai mult caracterul unei constrângeri, al unei situații acceptate ca atare. Mai mult, considerăm această conștiință ca fiind „nebuloasă“, „nestatornică“, lipsită de stabilitate. De pildă, un elev face parte dintr-o clasă școlară, nu prin voința sa, ci prin modul de organizare a învățământului. În această formă instituțională, reflex al necesității de a reuni într-un grup mai mulți indivizi de aceeași vârstă pentru a fi socializați prin procesele de învățământ, elevul intră în raporturi multiple cu colegii săi și își formează treptat ideea despre existența sa și a celorlalți, voit sau obligat, în acest cadru determinat de cohortă.

Efectele perioadei istorice sunt concepute ca factori ce acționează din afara individului și a cohortei, dintre care reținem evenimentele istorice și tendințele evoluției sociale și istorice. Epoca istorică este decisivă în conturarea profilului unei generații, dar în corelație cu o multitudine de factori.

Studierea problematicii generațiilor se instituie ca un examen ce reunește toate aceste perspective dătătoare de seamă pentru apariția și modul concret de ființare a unei generații. Dacă ne referim la tinerețe vom observa că ea este faza din ciclul de viață când indivizii își formează orientările lor valorice de bază – fundamentul pentru perceperea și interpretarea evenimentelor istorice pe parcursul întregii vieți. Caracteristicile dezvoltării ciclului de viață al tinereții (energie, capacitate de asimilare a cunoștințelor, căutarea propriei identități, autonomie) le stimulează nevoia de schimbare a indivizilor aflați la această vârstă. Asemenea trebuințe determinate de plasarea tinereții într-un anumit moment al ciclului de viață, în combinație cu experiențele specifice grupului de vârstă în contextul cohortei, interacționează cu direcții ale evoluției istorice.

În acest fel se produce activitatea unui grup de vârstă situat la intersecția evenimentelor istorice cu cerințele dezvoltării individuale și a grupului.

Conștiința generaționistă apare ca reflectare de către un grup de vârstă a diferențelor în comportamente, atitudini și gândire față de realitatea istorică. Orice nouă generație crește și se dezvoltă pe umerii vechii generații, dar, pe măsura cristalizării conștiinței de sine, noua generație consideră umerii pe care s-a ridicat prea fragili și aspiră la crearea unui spațiu propriu de gândire și acțiune. La rându-i și ea devine temelie pentru noi generații, procesul fiind continuu, cu efecte însă pe durată lungă, sesizate numai de unele generații, plasate în contexte istorice și sociale cu ritmuri precipitate de schimbare.

Studiul generațiilor contribuie astfel la cunoașterea tineretului din interiorul său (prin investigarea raporturilor intergeneraționale) și în contextele în care ființează (în principal raporturile între generații). Altfel, tineretul este o noțiune abstractă care desemnează la modul foarte general grupuri de vârste situate în faza tinereții. Dar tinerețea nu exprimă nimic altceva decât o dimensiune biologică dacă nu este examinată în contexte sociale și culturale. De altfel, orice vârstă își exprimă particularitățile numai în relațiile cu celelalte vârste tocmai pentru că omul cunoaște evoluția multifazică prin care se desfășoară procesele de creștere, stabilitate și declin, cu deosebire biologic, dar cu efecte esențiale asupra întregii configurații a personalității.

În tinerețe, evoluția este rapidă, conștientizată de individ, spre deosebire de copilărie când se produc cele mai puternice mutații, însă ele nu sunt percepute cu acuitatea specifică tinerilor. Considerăm cristalizarea conștiinței de sine, a spiritului de autonomie ca elemente decisive în generarea sentimentului de apartenență la o generație. Aceasta ar fi una dintre explicațiile pentru care problematica generațiilor este abordată, în principal, cu referire la tineret. Grupa de vârstă tânără este cea care pune în relief, prin comportamente, atitudini și moduri de a acționa, diferențele față de restul vârstelor, cu deosebire cea adultă. Societatea delimitează tinerețea ca una dintre fazele cele mai importante ale evoluției individuale, iar tineretul ca un grup cu o mare forță de schimbare. Orice societate, din perspectiva ideologiei și a tradițiilor sale, își concentrează eforturile asupra tineretului încercând să-l orienteze în cât mai mare măsură către idealurile și scopurile ei. Așadar, tineretul apare ca o generație din însăși atitudinea societății față de acesta. Rezultă de aici, pe de o parte, exprimarea de către societate a unor cerințe față de propriul tineret, iar pe de altă parte, conștientizarea de către tineret a problemelor sale specifice în contextul social și istoric în care ființează. Tineretul se manifestă înainte de toate prin ceea ce îi este specific în faza pe care o parcurge – tinerețea. El se confruntă cu un prezent concret pe care-l trăiește ca atare și își delimitează un spațiu prin raportare la acest prezent. Devenirea tineretului este expresia raportului dintre starea sa prezentă și orientarea către viitor. Tinerețea este o fază distinctă și nu doar una de tranziție către starea de adult. Tineretul este astfel conceput ca grup de existență și se manifestă în mod adecvat etapei din ciclul de viață al unei vârste. Tinerii sunt mai mult preocupați de problemele lor ce decurg din statutul dat de vârstă decât de viitor. Sau, altfel spus, ei concep viitorul pornind de la ceea ce sunt ei ca tineri.

Trăirea tinereții este o caracteristică a grupului de tineri. Pe măsura depășirii unora dintre dificultățile determinate de condiția de tânăr (pregătire profesională, integrare în muncă etc.), tinerii caută să prelungească această stare, conștienți de forța și capacitatea date de tinerețe, neasumându-și integral îndatoririle caracteristice adultului, în unele cazuri observându-se o aparentă dependență de adulți, dar, de fapt, un mod subtil de a-i antrena pe adulți la soluționarea propriilor probleme.

Socializarea tineretului în cadrul oferit de raporturile între generații implică în mod necesar chestiunea selectării, din vasta experiență umană și socială, a ceea ce se cuvine a fi transmis și receptat de către tânăra generație. Proces deosebit de complex și dificil, învățarea de către tineri a experienței generațiilor precedente este dependentă în mare măsură de adulți, de modul cum aceștia știu să ofere cunoștințe, modele de gândire și acțiune adecvate trebuințelor și aspirațiilor specifice tinerilor. Este foarte important cât de receptivi sau pregătiți sunt adulții și societatea în ansamblul ei de a valorifica efectele ce decurg din noutatea adusă de generația tânără, din schimbările produse prin implicarea acesteia la viața socială.

Rezultă din această descriere o problematică a generației, ca realitate psihosocială concretă, vie, complexă, dar mult mai greu descifrabilă și măsurabilă. Această problematică include examinarea importanței straturilor de vârstă ca elemente ale organizării sociale. Cunoașterea generațiilor se referă la:

1. abordarea limitelor grupurilor de vârstă între care ființează o generație;
2. delimitarea criteriilor de definire a unei generații;

3. marcarea variațiilor importante de la o generație la alta;

4. clarificarea ideii dacă generația este un element al structurii sociale sau este un gen de diferențiere socială determinată de grupele de vârstă;

5. nivelul de examinare a generațiilor – macrosocial (cohorte de vârstă) sau microsocial (genealogia familială).

Cadrul generațional integrează diverse și contradictorii poziții, atitudini, comportamente, unde se intersectează dimensiuni ale socialului, psihicului, raționalului și afectivului. Orice individ aparține, conștient sau nu, unui cadru mai larg decât cel familial, profesional, de clasă, un cadru nu suficient de clar definit și de riguros trasat, dar simțit și trăit ca atare.

Cum definim generația? Ea este acel grup de oameni plasați într-un interval de timp ce se raportează *acțional*, *teoretic și comportamental* în același mod, la realitatea socială prin experiențe, simboluri și valori specifice, exprimate mediat de cultura dominantă, ele fiind trăite și având semnificație numai pentru un grup de vârstă sau grupuri de vârste situate într-un context social, care urmăresc aceeași finalitate (Schifirneț, 1985, p. 57). Generațiile nu sunt alcătuite din granițe temporale rigid impuse de existența lor biologică. Ele sunt grupări spirituale vii, ce-și au rădăcinile în profunzimea mișcării istorice, și se diferențiază prin stilul propriu de viață și o anumită viziune asupra realității.

Generația este un instrument necesar în ordonarea pe durate istorice și sociale mai mici ce alcătuiesc o etapă istorică a spiritualității unei comunități umane. Noțiunea de generație poate fi folosită pentru a desemna sensurile de opoziție, mutație, noutate, originalitate, pentru a pune în evidență relativitatea continuității sociale și istorice. Prin generație se înțeleg mai bine și mai nuanțat conflictul și schimbarea socială.

O istorie alcătuită numai din succesiunea generațiilor ar fi prea simplă și nerelevantă pentru vastitatea și complexitatea actului istoric. Dar și o istorie lipsită de mișcarea generațiilor ar fi văduvită de concretețe și de semnificația faptelor istorice petrecute în alt spațiu decât cel macrosocial.

O temă importantă a studiilor despre generație o reprezintă conflictul între generații. Mai întâi, să precizăm că noțiunea de conflict nu este adecvată. Între generații există, așa cum am văzut, diferențe, însă acestea, numai în anumite condiții, se pot manifesta ca tensiuni. Conflictul are mai mult un conținut clasial (conflict de clasă) sau social. Or, relațiile între generații nu sunt relații între două grupuri clasiale. În fapt, între generații se manifestă contradicții cu privire la concepția, comportamentul și acțiunea față de evoluția fiecărui grup de vârstă, față de procesele sociale. Contradicția între generații este un element indispensabil al procesului social. O identitate mecanică între trebuințele și modurile de acțiune ale generației tinere cu cele ale generației adulte ar duce la stagnare socială. Comunicarea între generații are loc ca un act desfășurat între două grupări distincte ce conviețuiesc în același spațiu și în aceeași durată de timp însă în contextul unor tensiuni dintre stabilitate și înnoire.

Bibliografie

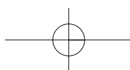
Erikson, Erik, *Childhood and Society*, Norton, New York, 1953.
Erikson, Erik, *Identity: Youth and Crisis*, Norton, New York, 1968.
Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, Bucureşti, 2001.
Rădulescu, Sorin, *Sociologia vârstelor*, Editura Hyperion, Bucureşti, 1994.
Schifirneţ, Constantin, *Generaţie şi cultură*, Editura Albatros, Bucureşti, 1985.
Schifirneţ, Constantin, *Tineretul, între permanenţă şi înnoire*, Editura Politică, Bucureşti, 1987.
Schifirneţ, Constantin, *Educaţia adulţilor în schimbare*, Editura Fiat-Lux, Bucureşti, 1997.

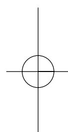
Termeni

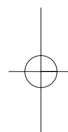
adolescenţa
bătrâneţea
ceasul social
cicluri de viaţă
cohortă
comunicare
conştiinţa de vârstă
conştiinţa generaţionistă
conştiinţa societală
copilăria
cultura adolescentină
generaţia
grupul de aceeaşi vârstă
mentalitate
normele de vârstă
perioadă istorică
raporturile între generaţii
socializare
stadiile de dezvoltare umană
tinereţea
vârsta
vârsta adultă
vârsta socială

Întrebări recapitulative

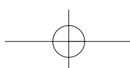
1. Care este diferenţa dintre vârsta socială şi vârsta biologică?
2. Ce reprezintă normele de vârstă?
3. Ce este ceasul social?
4. Care sunt teoriile despre stadiile de dezvoltare umană?
5. Cu câte reflexe se naşte copilul?
6. Ce marchează perioada pubertăţii?
7. Care este specificul culturii adolescentine?
8. Care sunt problemele sociale ale tineretului?
9. Care sunt fazele vârstei adulte?
10. Prin ce se distinge bătrâneţea?
11. Care sunt direcţiile de analiză a generaţiilor?
12. Care este diferenţa dintre analiza de cohortă şi analiza bazată pe ciclul de viaţă?
13. Care este temeiul comunicării între generaţii?

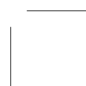

CAPITOLUL IX
Genul social (relațiile dintre sexe)

9.1. Conceptul de gen social

Studiul relațiilor de gen s-a afirmat puternic în deceniile ’80 și ’90 ale secolului al XX-lea Urmare a analizelor din domeniu s-a ajuns la concluzia diferențierii dintre sex și gen. Modificările privind relațiile sociale și interumane din societatea contemporană, cu deosebire în spațiul occidental, au marcat schimbarea radicală a viziunii teoretice, din științele sociale, cu referire la raporturile dintre bărbat și femeie. Pe această temă s-a scris un impresionant volum de lucrări sociologice, antropologice și politologice. Până la acest moment, se discuta despre sex și relațiile dintre sexe. Noțiunea de sex are mai mult sens biologic și fiziologic. Termenul de gen semnifică ansamblul trăsăturilor specifice, așteptate de către societate de la indivizii ce aparțin unui sex. Genul exprimă conduite de masculinitate și feminitate construite social.

Dintotdeauna, una dintre cele mai clare diferențieri între oameni este determinată de apartenența la sex, concretizată în împărțirea oamenilor în două mari categorii: bărbați și femei. Această diferență este întâlnită și în lumea animală, pentru că masculii și femelele au organe genitale diferite, și rolul lor în reproducerea speciei este specific fiecărui sex. Spre deosebire de celelalte ființe vii în care femelele nu pot fi, în mod real, diferențiate de masculi, chiar dacă diferă în ce privește organele de reproducere, lumea umană se caracterizează printr-o sexualitate diformă, și exprimă deosebirea între femei și bărbați cu privire la mărime și înfățișare. Bărbații sunt mai înalți și au un schelet mai greu decât femeile. Femeile au un bazin mai larg, iar bărbații au o suprafață mai mare a corpului alcătuită din mușchi (Ember și Ember, p. 336). Rezultă că divizarea biologică a umanității în bărbați și femei este temeiul pentru cea mai elementară clasificare socială. Studiile antropologice au arătat că în orice societate divizarea rolurilor între sexe derivă din faptul că femeia naște și alăptează copii și este dependentă de mediul familial. În general, în societățile unde predomină economia de subzistență, toate alimentele și celelalte produse necesare vieții fiind procurate prin activitatea familială, s-a constatat implicarea puternică a femeilor în muncile aferente, din cauză că bărbații erau plecați la vânătoare sau la război. Nu este mai puțin adevărat că, în unele locuri, bărbații s-au ocupat de cultivarea terenului agricol sau de creșterea vitelor, dar laptele, de pildă, era prelucrat de femeie. Din cauză că muncile legate de bucătărie cădeau în sarcina femeii, aceasta se îndeletnicea cu activitățile de asigurare a apei și a materialelor pentru foc. Pe de altă parte, bărbații sunt investiți cu conducerea gospodăriilor, a comunităților politice, a grupurilor

de rudenie, iar femeile așteaptă să fie protejate de un bărbat, soț sau o rudă, dacă nu este căsătorită. În societățile tradiționale, femeile erau excluse de la unele ritualuri, precum și bărbaților li se interzicea accesul la unele ritualuri. Relațiile între sexe în societățile vechi nu sunt acceptate decât în cadrul familiei și nu este de conceput ca femeia sau bărbatul necăsătoriți să aibă raporturi sexuale.

Observăm că fiecărui sex i s-a acordat un status cu rolurile adecvate încă din primele tipuri de societate. Rolurile de gen social sunt un set de așteptări care definesc modul în care membrii fiecărui sex trebuie să-și manifeste comportamentul. După cum s-a putut reține, rolurile între sexe sunt cea mai veche divizare a muncii printre oameni. Societatea dintotdeauna a stabilit conduitele pentru bărbat și pentru femeie. Din tabloul de mai jos (realizat de G.P. Murdock) rezultă cu claritate diferențele dintre sexe.

Activitatea	*Numărul societăților și sexul persoanelor care au realizat activitatea*				
	numai bărbați	*de regulă bărbați*	*indiferent de sex*	*de regulă femei*	*numai femei*
vânătoare	166	13	0	0	0
prinderea micilor animale	128	13	4	1	2
păstorit	38	8	4	0	5
pescuit	98	34	19	3	4
îngrijirea terenului agricol	73	22	17	5	13
prelucrarea laptelui	17	4	3	1	13
pregătirea și însămânțarea solului	31	23	33	20	37
ridicarea și demontarea adăpostului	14	2	5	6	22
strângerea recoltei	10	15	35	39	44
transportul greutăților	12	6	35	20	57
bucătărie	5	1	9	28	158
prelucrarea metalului	78	0	0	0	0
construcția de bărci	91	4	4	0	1
prelucrarea pietrei	68	3	2	0	2
construirea de coșuri	25	3	10	6	82
țesătorie	19	2	2	6	67
fabricarea și repararea hainelor	12	3	8	9	95

Din această analiză a antropologului american George P. Murdock reiese poziția diferită a fiecărui sex, în raport de tipul de activitate, în cele 244 de societăți cercetate. Muncile cu un mare volum de energie fizică sau care presupun o rezistență fizică mai mare aparțin bărbaților, iar celelalte sunt făcute de femei, un argument al capacității fiecărui sex de a rezolva probleme de producție în funcție de potențialul propriu. Sunt tipuri de activități în care lipsesc femeile (vânătoare, pescuit, prelucrarea metalului), dar bărbații sunt prezenți în toate activitățile.

9.2. Teorii despre genul social

Literatura de specialitate este bogată în teorii asupra procesului psihologic de formare a identității de gen: teoria psihanalitică, teoria învățării sociale, teoria dezvoltării cognitive, teoria schemei de gen.

Teoria psihanalitică. Freud a fost primul care și-a pus în mod expres problema cum bărbații și femeile își transmit feminitatea și masculinitatea. Opinia lui Freud este că importantă în acest proces rămâne identificarea copilului cu părintele de același sex o dată cu descoperirea diferențelor între organele sexuale, ale bărbatului și ale femeii.

Teoria învățării sociale pune accentul nu pe factorul biologic, ci pe cel social, pe alternativa răsplatei și pedepsei pe care copiii le primesc atunci când se poartă adecvat/ inadecvat cu cerințele comportamentului de gen, așa cum îl percep ei prin observarea modelelor oferite de cei din jur (mai ales în familie).

Teoria dezvoltării cognitive. Această teorie pleacă de la premisa potrivit căreia copilul nu este un factor pasiv în formarea identității de gen, ci dimpotrivă, unul activ. Astfel, din nevoia de a conferi lumii în care trăiește o oarecare constantă, copilul se categorizează pe sine ca femeie sau ca bărbat. Aceasta ar fi premisa pe care copilul își va construi experiența viitoare și de care depinde comportamentul său.

Teoria schemei de gen combină aspecte ale învățării sociale cu cele ale teoriei dezvoltării cognitive. Se consideră că J. Piaget are dreptate atunci când susține că la copiii se organizează gândirea în categorii (sau scheme), printre care și cea a masculinității și feminității. Odată formulată această schemă copilul va filtra prin ea informația realizând conținutul schemei prin procese ca: imitarea, modelul, pedeapsa, răsplata.

În orice societate s-au format imagini specifice despre trăsăturile fiecărui sex. Bărbatul este o persoană independentă, dominantă, competitivă, agresivă, rațională, iar femeia se caracterizează prin supunere, dependență, emotivitate, conformare, afecțiune. Bărbatul are un prestigiu mai mare, se bucură de o salarizare mai mare și ocupă poziții de mare răspundere. Femeia este învestită cu responsabilitate pentru creșterea copiilor și problemele casnice.

Societatea modernă a produs mutații esențiale în relațiile dintre sexe. Implicarea femeilor în muncă determină modificarea statusului lor, deoarece în acest fel își asigură autonomia materială și financiară și contribuie în mod egal cu bărbatul la întreținerea familiei. În multe țări, femeile ocupă poziții publice importante. Cu toate acestea, există o stratificare de gen social, asemănătoare celei de clasă, rasială și de vârstă, care exprimă, de fapt, o inegalitate între sexe.

Cum se explică inegalitatea între sexe? Ne oprim la două perspective sociologice: funcționalismul și teoria conflictuală. Funcționaliștii consideră că în societățile preindustriale au fost „repartizate" femeilor și bărbaților sarcini, obligații și îndatoriri diferite întrucât astfel de reglementări erau oportune și practice. Bărbații sunt mai puternici decât femeile, dar lipsiți de responsabilitatea de a naște și de a îngriji copiii. Pe de altă parte, se pornește de la premisa că femeile nasc copii și că își petrec mare parte din viață cu îngrijirea lor. În societățile premoderne, femeile erau o sursă valoroasă de reproducere, iar pierderea unei femei însemna reducerea potențialului reproductiv al unei comunități. În schimb, pierderea unui bărbat putea fi ușor refăcută și astfel nu exista nici o lipsă în

potențialul reproductiv al societății. De aceea, bărbaților li s-au încredințat sarcini ce țin de forța fizică: vânătoarea, tăierea lemnelor, protejarea grupului de agresori, iar femeile, pentru că nășteau și se îngrijeau de copii, au practicat ocupații legate de prepararea hranei, de țesătorie, fabricarea hainelor. Este important de recunoscut faptul că femeile în societățile preindustriale, prin eforturile lor de procurare și pregătire a alimentelor, aveau în grup, un rol economic mai important decât al bărbaților. Rolurile bărbaților au tins să fie mai prestigioase și valoroase datorită dependenței femeilor de protecția asigurată de ei.

De îndată ce aceste distincții între rolurile fiecărui sex au devenit ferme, bărbații au fost sprijiniți de norme de grup, care au perpetuat diferențele între sexe, astfel că ele acționau independent de motivele ce au stat la originea lor, ceea ce a condus la perceperea lor mai curând ca modalități de comportament ale bărbaților și ale femeilor, decât ca mijloace practice de realizare a scopurilor pentru care au fost inițial produse.

Perspectiva conflictuală pornește de la altă premisă în analiza stratificării între sexe, anume pune în discuție faptul că elementul de împărțire a rolurilor sexelor este determinat de potențialul de reproducere al femeilor. R. Collins subliniază ideea unui conflict inerent de interese între femei și bărbați, iar rolurile sexuale pot constitui mecanismul prin care un grup domină un alt grup. În parte, dominarea rezultă din puterea mai mare a bărbaților decât a femeilor, ceea ce-i ajută să-și folosească puterea în avantajul lor pentru a menține dominația. Prin procesul de socializare este exercitată o formă subtilă de putere și este realizat controlul. În majoritatea societăților, femeile au învățat și sunt învățate să accepte dominarea bărbaților și propriile lor poziții subordonate ca fiind potrivite și dezirabile.

După desfășurarea proceselor de industrializare și urbanizare, forța fizică a devenit mai puțin semnificativă în realizarea sarcinilor profesionale, iar sexul a devenit mult mai puțin un criteriu util în realizarea scopurilor. De aceea, în noile condiții, mai eficientă este distribuirea sarcinilor pe baza aptitudinilor personale decât a apartenenței la sex. De exemplu, în perioada celui de al doilea război mondial, multe femei au exercitat ocupații pentru a suplini pe bărbații plecați pe front, prilej cu care au dovedit aceleași competențe și performanțe ca și bărbații. Din perspectiva conflictualistă, rolurile sexuale au devenit câmp de luptă pentru câștigarea resurselor: locuri de muncă și prestigiu. Competiția economică pentru locurile de muncă a fost transferată în ideologia antifeministă care argumentează că femeile nu sunt la fel de capabile ca bărbații să presteze o activitate profesională.

9.3. Probleme sociale ale relațiilor dintre sexe

Înainte de a prezenta situația inegalității sexelor în România, prezentăm unele date despre aceeași temă din S.U.A., țară în care se duce o luptă susținută pentru asigurarea egalității reale între sexe. Aici, educația a fost multă vreme factorul esențial al mobilității sociale, mai ales pentru membrii grupurilor minoritare și pentru cei dezavantajați. Totuși, în S.U.A., până în anul 1850, femeile au fost excluse din colegii, pentru că nu li se recunoștea nevoia de educație deoarece carierele lor erau de „mamă“ și „casnică“. În

anul 1873, Curtea Supremă a S.U.A. a respins dreptul femeilor de a avea o licență în drept. Este interesant că inegalitatea sexuală este un fenomen întâlnit în toate mediile, inclusiv în casele regale (Thomas J. Sullivan, Kenrick S. Thompson, 1990), cel mai clar exemplu este tradiția din Anglia în care fetele pot fi moștenitoare ale tronului doar dacă nu există nici un descendent de sex masculin. În aceeași manieră se ridică problema inegalităților dintre sexe și într-o instituție, cum sunt închisorile. În închisorile din statul Kentucky deținuții de sex feminin, în comparație cu cei de sex masculin, nu aveau aceleași privilegii: nu puteau atârna pe pereți pozele celor dragi, nu puteau să se machieze, nu puteau da telefoane, primeau o calificare profesională elementară, iar în munca desfășurată în afara închisorii erau prost plătite.

Din anul 1950, numărul americanilor cu pregătire superioară s-a triplat; totuși, numărul bărbaților cu pregătire universitară este ridicat față de cel al femeilor. Ocupațional, femeile sunt situate în partea de jos a ierarhiei statusurilor. În anul 1986, venitul mediu pe an al unui bărbat american (muncitor cu normă întreagă) era de 25.894 dolari, iar pentru o femeie era doar de 16.843 dolari, venitul femeii fiind de 60% din cel al bărbatului.

Trebuie spus că inegalitatea între sexe este pretutindeni recunoscută a fi o problemă importantă. Tot mai multe femei caută să realizeze o carieră profesională și văd discriminarea sexuală ca pe un important obstacol în calea emancipării lor profesionale și sociale. Creșterea numărului familiilor monoparentale conduse de femei determină apariția dificultăților în asigurarea veniturilor necesare întreținerii familiei lor.

În S.U.A. au apărut numeroase legi care contribuie la mecanismele prin care să se realizeze egalitatea între sexe. Ideea plății egale pentru valori comparabile întâlnește greutăți în aplicarea ei pentru că sunt imposibil de comparat diferite profesii între ele, și numai piața liberă este cea care ar trebui să fixeze cuantumul de retribuție pentru munca depusă. Dacă femeile nu sunt mulțumite de muncile slab retribuite, ele ar trebui să participe la concursuri de posturi mai bine plătite. Proporția femeilor în S.U.A. în totalul forței de muncă crește, dar ele sunt încă privite ca „mână de lucru secundară“. Ele sunt plătite mai prost decât bărbații pentru prestarea acelorași munci și sunt izolate în domenii de activitate ce implică un status social scăzut și locuri de muncă prost plătite. Studiile în domeniu au arătat că pe măsură ce mai multe femei se angajează într-un loc de muncă la început rezistența față de ele scade, pentru ca în momentul în care proporția femeilor depășește 15%, să reapară rezistența împotriva femeilor deoarece bărbații simt că posibilitățile lor se reduc în comparație cu cele ale femeilor. Un alt fapt interesant relevă că dacă se angajează mai multe femei de aceeași categorie managerială într-o companie, aceasta este etichetată ca muncă pentru femei și această categorie devine mai puțin influentă, iar bugetul alocat acelei ocupații este puternic diminuat, fiind mult mai dificil în viitor a se recruta personal pentru acel post.

În România, inegalitatea între sexe cunoaște direcțiile generale din orice societate însă dispune și de particularități. Femeile alcătuiesc 51% din populația țării, iar prezența lor în toate statusurile economice și sociale este disproporționat de mică în raport de ponderea lor. Tradițional, copiii erau educați în spiritul valorilor derivate din diferența dintre sexe. Băiatul era educat să fie dominant, să aibă un rol esențial în luarea deciziilor, iar fata se forma în ideea obedienței față de bărbat. Cu toate modificările intervenite, chiar în regimul comunist, în relațiile dintre sexe, se observă perpetuarea unei inegalități.

Deși numărul absolvenților de liceu este aproape egal la cele două sexe, totuși numărul absolvenților de universitate este mai mare decât al absolventelor, iar grupul de bărbați cu titlul de doctor este de câteva ori mai mare decât numărul femeilor cu acest titlu (Ioan Mihăilescu, „Sex“, în *Dicționar*, 1993, p. 542). Majoritatea tinerelor frecventează facultăți umaniste sau facultăți ce pregătesc cadre didactice și apoi se îndreaptă masiv către cariere în învățământul preuniversitar.

În țara noastră, femeile participă aproape în aceeași proporție cu bărbații la activitatea productivă și servicii. Datorită politicii de dinainte de anul 1989, femeile au fost angajate în toate sectoarele activității sociale și economice, uneori făcându-se abuzuri, netinându-se seama de posibilitățile reale ale femeii de a ocupa anumite locuri de muncă. Această masivă implicare a femeilor în câmpul muncii nu a fost însoțită de măsuri sociale adecvate de absolvire a femeilor de muncile suplimentare din propria gospodărie și de îngrijirea copiilor.

În afirmarea inegalităților între sexe acționează intens stereotipurile sexuale, care accentuează rolul privilegiat al bărbatului. Peremptorie este mentalitatea că bărbatul trebuie să aibă un venit mai mare pentru a întreține familia. Apoi, edificatoare rămâne tendința femeilor de a ocupa funcții subalterne. Majoritatea profesorilor universitari, a inginerilor, politicienilor, polițiștilor, cadrelor ofițerești sunt bărbați, iar alte ocupații sunt puternic feminizate, cum sunt cele din învățământul preuniversitar, activitatea de secretariat ș.a. Inegalitatea apare și în raporturile ce se stabilesc în cadrul activității profesionale, secretarele au șefi, de regulă bărbați, asistentele medicale sunt conduse de doctori, profesoarele au directori bărbați.

Cu toate drepturile pe care le au femeile în societatea românească, ele sunt obligate să presteze 2/3 din timpul total de muncă socială, dar veniturile lor sunt cu 10,9% mai mici decât media lucrătorilor (V. Pasti, Mihaela Miroiu, C. Codiță, 1997, p. 182). Din cauza dezvoltării reduse a serviciilor și datorită mentalității despre rolul femeii în gospodăria casnică, femeile prestează o muncă în virtutea unui stereotip despre rostul ei în familie. Se aduce ca explicație dominația culturii patriarhale ce dă privilegii bărbaților îngrijiți de femei, lipsa educației parteneriale în familie.

Statusul femeii derivă și din contextele economice dificile în care funcționează societatea românească. Una dintre consecințele esențiale o reprezintă sărăcia astfel încât s-a ajuns la transformarea femeilor în „exclusele excluselor și în marginalele marginalelor“. (*ibidem*, p. 183). Câștigurile salariale în ramurile în care femeile sunt majoritare sunt sub media pe economie, o premisă importantă în manifestarea inegalității dintre sexe. Am arătat că are loc creșterea familiilor monoparentale, dar este semnificativ că cea mai mare parte dintre acestea sunt sărace. Pe de altă parte, procentul de șomeri este mai ridicat în rândul femeilor, și trebuie spus că riscul de a pierde locul de muncă este mai mare la femei. Deși există prevederi legale clare nu se asigură, cu deosebire în sectorul privat, protecția socială a femeii pentru perioada de naștere și pentru îngrijirea copiilor. Cât privește abandonul familial, acesta se datorează în cele mai multe cazuri bărbaților, iar femeilor le revine întreaga responsabilitate în îngrijirea copiilor.

Un aspect îngrijorător al relațiilor dintre sexe îl constituie violența domestică, femeile fiind victime ale agresiunii bărbaților. Vătămarea și lovirea soției de către soț este una dintre cele mai des întâlnite tipuri de agresiune, infracțiune pedepsită până foarte recent

numai la solicitarea soției care, evident, de teamă sau din jenă, nu reclamă instituțiilor în drept fapta comisă de soț. Urmare a unei viziuni tradiționale despre relațiile dintre soți, care acceptă *ab initio* lovirea de către soț a soției în virtutea drepturilor și responsabilităților pe care acesta le are în organizarea vieții familiei sale, continuă să persiste concepția despre justificarea agresiunii ca normală. Trebuie reținut că această viziune nu este exclusiv masculină, ci ea este puternic înrădăcinată la femei. Legile adoptate în ultimul timp vor conduce la diminuarea comportamentelor agresive ale bărbaților față de femei, însă aplicarea lor deplină este dependentă mult de schimbarea mentalității femeii, care să aibă demnitatea și curajul de a nu accepta să fie agresată, și să apeleze întotdeauna la lege. Neîndoielnic, un rol fundamental îl are în acest sens societatea civilă, care trebuie să dea atenție cu precădere problemelor oamenilor, metodelor de schimbare a mentalității lor.

Accesul femeilor la funcțiile publice este o chestiune destul de complexă. Nu există, în plan legislativ sau al deciziilor politice și guvernamentale nici o restricție sau vreo discriminare în ce privește prezența femeii în instanțele puterii. Cu toate acestea, ponderea femeilor în funcții publice este cu totul nesemnificativă. Să amintim că înainte de anul 1989 proporția femeilor în toate structurile de conducere politică și în toate organele executive era destul de mare, ajungându-se în unele locuri să depășească 50%. Numai că această promovare se făcea printr-un act de decizie centrală, iar unele femei erau propulsate în funcții de conducere împotriva voinței lor sau a lipsei unei pregătiri și cunoașteri adecvate a domeniului. În același timp, nu se poate nega experiența managerială, în contextele de atunci, pe care au câștigat-o multe femei în perioada de dinainte de anul 1989.

Neimplicarea femeilor în funcții publice are mai multe cauze, care nu țin neapărat de discriminările operate de către bărbați, discriminări reale și de necontestat. Schimbarea condițiilor sociale de ascensiune în instanțele supreme ale puterii a făcut ca foarte multe femei să nu facă față normelor și principiilor ce guvernează lupta politică, o luptă nu rareori bazată pe limbaje și mijloace dure, chiar inumane, și de mare uzură fizică și nervoasă. Apoi, instabilitatea pozițiilor ocupate în structurile politice constituie un factor pentru implicarea femeilor în viața politică. Revenirea unui bărbat la vechea ocupație se produce mai ușor decât ar putea-o face o femeie, la aceasta contribuind, evident, mentalitatea și atmosfera ce s-ar crea în jurul ei.

Într-adevăr, în programele politice chestiunile legate de problematica inegalităților dintre sexe sunt tratate superficial. Întrebarea este dacă prin prevederi speciale pentru femei nu se perpetuează, inevitabil, o atitudine de discriminare? În fond, un program politic în întregul său cuprinde direcții de acțiune pentru întregul electorat al unui partid, soluțiile vizând în aceeași măsură pe bărbați și pe femei. Dincolo de orientarea programelor politice trebuie recunoscut că rămâne o problemă a societății românești actuale prezența cu totul nesemnificativă a femeii în parlament, în ministere, prefecturi ș.a.m.d.

Bibliografie

Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.
Miroiu, Mihaela, *Societatea retro*, Editura Trei, București, 1999.
Lyndon, Mary Shanley, Narayan, Uma, *Reconstrucția teoriei politice. Eseuri feministe*, Polirom, Iași, 2001.

Termeni

discriminare
feminitate
gen social
masculinitate
relații între sexe
sexualitatea
socializarea de gen

Întrebări recapitulative

1. Ce anume determină cea mai clară diferențiere între oameni?
2. Din ce derivă diferențele de gen social?
3. Ce sunt rolurile de gen social?
4. Ce schimbări a adus societatea contemporană în statusul social al femeii?
5. Cum explică perspectiva conflictualistă relațiile de gen social?
6. Ce se întâmplă în S.U.A. din momentul în care proporția femeilor depășește 15% din locurile de muncă de la o instituție?
7. Ce proporție dețin femeile în ansamblul populației din România?
8. În ce domenii lucrează prioritar femeile din România?
9. În ce constă discriminarea de gen?
10. Prin ce se distinge socializarea de gen?
11. Cât din timpul total de muncă socială este prestat de femeile din România?
12. Care este aspectul cel mai îngrijorător al relațiilor dintre sexe?
13. De ce femeile din România refuză să intre viața politică?
14. Cum reflectă mass media relațiile de gen?
15. De ce în mass media lucrează un număr mai mare de femei decât în alte sectoare?

CAPITOLUL X
Relaţiile interetnice, rasiale şi naţionale

În fiecare societate convieţuiesc persoane aparţinând unor grupuri etnice majoritare şi unor grupuri etnice minoritare, iar între ele se stabilesc relaţii din necesitatea comunicării şi integrării sociale, asigurării stabilităţii şi echilibrului sistemului social.

10.1. Grupul etnic

Grupul etnic este un grup social ai cărui membri au un semnificativ sentiment al identităţii. Componenţii unui grup etnic diferă de alţii prin trăsături caracteristice: obiceiuri, îmbrăcăminte, comportamente, limbă, religie, concepţie despre viaţă. Prin grup etnic definim o populaţie distinctă în cadrul unei societăţi mai largi, a cărei cultură este diferită de a sa. Membrii unui asemenea grup sunt, se simt, sau par să fie uniţi între ei prin legături de natură rasială, naţională sau culturală. Un grup etnic se constituie în funcţie de mai multe criterii. El este alcătuit din oameni cu o identitate distinctă, înrădăcinată într-un tip particular de istorie. Caracteristic rămâne ce este un membru al acestui grup, decât ceea ce face. Un grup etnic este o structură care include persoane din toate grupele de vârstă şi de ambele sexe, iar etnicitatea este împărtăşită de toţi.

Grupurile etnice sunt ascriptive şi exclusive. Calitatea de membru se dobândeşte numai dacă persoana respectivă dispune de trăsături atribuite sau ea însăşi şi le atribuie. Grupurile etnice se regăsesc în toate societăţile unde deosebirile culturale capătă importanţă şi impun un mod specific de organizare a acestor diferenţe.

Termenul de grup etnic a fost utilizat pentru prima oară în S.U.A. pentru a desemna pe imigranţii stabiliţi în valuri succesive în această ţară, care se distingeau de ceilalţi americani prin limbă, cultură şi religie. La a doua şi la a treia generaţie s-a constatat o diminuare a unora dintre deosebirile dintre imigranţi şi populaţia americană. Aceasta a fost premisa de la care au plecat cercetătorii şi politicienii în afirmarea tezei despre constituirea unei naţiuni americane omogene cultural. În ciuda meltingpot-ului care ar fi condus la asimilare, grupurile etnice persistă (Glazer, Moynihan, 1975), ceea ce înseamnă că ele rămân o problemă esenţială şi pentru un stat cum sunt S.U.A.

Prin conceptul de grup etnic se surprinde o realitate socială concretă derivată din interrelaţiile şi contactele umane. Membrii unui grup etnic sunt conştienţi de apartenenţa lor prin raportare şi în contact cu membrii altor grupuri etnice. Aceste grupuri se

afirmă în procesul comunicării și al contactului continuu cu alte comunități etnice. De aceea, identitățile de grup etnic sunt definite în relație cu cei care nu sunt membri ai grupului. De fapt, discutând despre grupurile etnice, trebuie să facem referire la diferența dintre grup intern (de apartenență) și grup extern, unde operează diferența între conștiința de NOI și conștiința de EI. Din această delimitare rezultă necesitatea definirii unui proces esențial: etnicitatea, care se naște și stăruie dacă există un contact minim între două grupuri etnice. Etnicitatea este o dimensiune a relațiilor între agenții care se consideră ei înșiși ca distinctiv cultural de membrii altor grupuri cu care au un minimum de interacțiune, și exprimă o identitate socială bazată pe contrastul față de alții, caracterizată prin rudenie fictivă sau metaforică (T. Eriksen, 1993). Etnicitatea este universală.

Grupurile etnice sunt de două tipuri: primare și secundare. Primele sunt structuri ai căror membri sunt în mică măsură afectați de relația cu majoritatea, păstrându-și specificul lor cultural. Datorită acestei particularități, grupurile etnice primare se constituie ca o rețea de relații de tip familial. Mai mult, ele păstrează trăsăturile de fragment al societății de origine. Grupurile etnice secundare sunt alcătuite din indivizi izolați, care depind în întregime, pentru satisfacerea tuturor trebuințelor lor, de societatea majoritară.

10.2. Minorități

O temă de mare actualitate este cea a minorităților. Din necesitatea clarificării unor fenomene și procese legate de rasă, naționalitate, națiune, religie și limbă a apărut chestiunea abordării acestor grupuri stabilite în spații naționale majoritare. Minoritățile sunt definite ca grupuri cu atitudini și comportamente specifice față de majoritate. O analiză a minorităților include, alături de numărul persoanelor, raporturile de putere și influență. Numai astfel înțelegem de ce în Africa de Sud, pe o perioadă îndelungată, populația neagră a fost dominată de grupul alb. În acest caz, sociologii au discutat despre negrii din această țară ca despre un grup minoritar pentru că ei au ocupat o poziție subordonată în cadrul societății. Sunt state care nu au, în limbaj statistic, un grup majoritar. Elocvent este exemplul Imperiului Austro-Ungar unde doar o națiune sau două, fără să fie majoritare, a dominat pe toate celelalte, care erau majoritare pe teritoriul locuit de acestea. În Transilvania, conform recensămintelor organizate de guvernele maghiare, majoritari au fost întotdeauna românii, care au avut statut de minoritate decretat de puterea stăpânitoare.

În Europa, minoritățile naționale sunt grupuri naționale identificate în teritorii unde, în virtutea unei viețuiri pe aceste locuri, au pierdut suveranitatea lor asupra ținuturilor respective în favoarea unei populații mai numeroasă de naționalitate diferită. Se întâmplă ca minoritarii, din diverse cauze, să se stabilească în toate zonele teritoriului statului în care ei ființează.

Rezultă că un grup minoritar este o populație cu o conștiință proprie etnică sau/și culturală, cu relații stabilite numai între membrii consangvini, căsătoriți numai cu persoane ce aparțin de grupul lor. Sociologul american J.W. Vander Zanden (p. 257) a analizat grupul minoritar prin cinci trăsături:

1. Un grup minoritar este un grup ai căror membri cunosc discriminarea, segregarea, opresiunea sau persecuția din partea oricărui grup considerat grup dominant. Din

cauza diferențelor de putere dintre cele două grupuri, membrii minoritari sunt dezavantajați, iar din această poziție grupul dominant are avantaje;

2. O minoritate are o conștiință proprie de grup caracterizată printr-o conștiință a singularității. Membrii săi posedă o afinitate socială și psihologică cu cei ce sunt ca și ei. Această conștiință a singularității este adesea accentuată prin suferințe și greutăți comune grupului;

3. O minoritate este caracterizată prin trăsături fizice și culturale care o disting de grupul dominant. În virtutea acestor trăsături, membrii săi se reunesc, iar aceasta determină plasarea lor în poziții mai puțin dezirabile în structurile societății;

4. O persoană aparținând unei minorități are o poziție ascriptivă (atribuită), iar ea nu poate decide asupra statusului ei. De pildă, un ins nu are cum să aleagă între a fi alb sau negru;

5. Membrii unei minorități sunt obligați să facă o căsătorie endogamă. Grupul dominant caută să descurajeze căsătoriile în interiorul grupului minoritar, iar minoritatea încearcă să stimuleze căsătoriile endogame.

Astăzi se discută mult despre minorități, problemele acestora fiind reactivate în multe zone din lume. Într-adevăr, peste tot există, în cadrul statelor naționale sau multinaționale, grupuri minoritare. De pildă, albi în Africa și indieni în India – care se consideră minoritari în țările unde locuiesc. Indienii nativi din America de Nord sunt apreciați ca minoritari.

În Europa, minoritățile naționale sunt adesea grupuri care trăiesc la granița dintre statul în care locuiesc și statul de origine. Iată, de pildă, danezii din landul Schleswig-Holstein, germanii din regiunea Sudeți, suedezii din insulele landului Asland. Prin plebiscit, unele grupuri minoritare au ales un anumit stat, situație caracteristică pentru zona Malmedy, care a ales Belgia în loc de Germania, Klagenfurt a intrat în componența Austriei în loc de a fi parte a Iugoslaviei, regiunea Sopron a trecut la Ungaria în loc de Austria, regiunea Saar a acceptat să fie încorporată în Germania în loc de Franța.

Minorități naționale ființează și în interiorul unor state, urmare a unor evoluții istorice. Amintim minoritatea maghiarilor din România, cea a slovenilor în Austria, a germanilor în Gdansk, a albanezilor în Iugoslavia, a românilor în Ungaria etc.

Din cauza unor circumstanțe sociale și naționale, unele minorități naționale s-au constituit ca o consecință a emigrării dintr-un stat în alte state. Să-i amintim pe kurzi și turci în Germania și în alte țări europene, pe maghrebieni în Franța, pe chinezi, japonezi, portoricani și jamaicani în S.U.A. De fapt, în orice stat dezvoltat emigrează anual populații din alte zone ale lumii, și care se constituie în minorități naționale.

Un grup aparte de minorități îl constituie europenii proveniți din vechile metropole și stabiliți în țări ce au fost colonii, cu deosebire în țări din America de Sud, Asia și Africa.

Minoritățile naționale fac parte din grupul mai larg al minorităților sociale, alături de minoritățile rasiale, lingvistice, politice, religioase. Limba, de pildă, este un factor ce determină afirmarea unor minorități, cum sunt suedezii în Finlanda, germanii în Europa de Est. Cel mai clar exemplu îl constituie India, unde numai 14 limbi sunt recunoscute ca dominante. Persoanele, care vorbesc alte limbi decât cea dominantă în statul respectiv, devin minoritare. De fapt, grupurile lingvistice minoritare în India includ indivizi care vorbesc una din cele 100 de limbi pentru care nu există o formă statală. Minoritari

sunt şi cei care, deşi vorbesc o limbă ce aparţine unei minorităţi, nu locuiesc în statul unde limba lor este dominantă.

Diferenţele religioase generează fiinţarea grupurilor minoritare, în state în care populaţia majoritară aparţine unei alte religii. Conflictele apar între grupurile religioase minoritare şi grupul religios majoritar, considerat, de regulă, exponentul religiei oficiale. Cel mai distructiv conflict a fost cel dintre musulmani şi ortodocşi în Bosnia. Minorităţile protestante din Spania şi din unele părţi ale Americii de Sud au fost de multe ori discriminate. În general, catolicii sunt în minoritate acolo unde protestanţii formează majoritatea, deşi prejudecata şi discriminarea împotriva lor nu sunt atât de puternice. Evreii au fost persecutaţi, ca minoritate religioasă, până în timpurile moderne.

Un aspect important al problematicii minorităţilor naţionale îl reprezintă drepturile şi obligaţiile acestora în cadrul naţional în care ele trăiesc, chestiune mult discutată astăzi nu numai în lumea ştiinţei dar, mai ales, în plan politic şi în cel al relaţiilor internaţionale. Este clar că minorităţile naţionale au drepturi ce decurg din statutul lor în relaţie cu majoritatea. Înainte de toate, persoanele ce aparţin minorităţilor naţionale sunt egale în drepturi cu toţi ceilalţi cetăţeni ai unui stat şi nu trebuie supuşi acţiunilor de discriminare. În afara drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului valabile pentru orice individ, pentru cei din minorităţile naţionale există dreptul la identitate etnică, dreptul la identitate lingvistică, culturală şi religioasă, folosirea limbii materne, practicarea propriei religii, într-un cuvânt cultură proprie. Numeroase documente europene şi internaţionale stabilesc măsuri de aplicare a acelor decizii prin care se asigură respectarea drepturilor minorităţilor.

O dimensiune esenţială pentru procesul de afirmare a drepturilor minorităţilor naţionale o constituie îndatoririle minorităţilor ca cetăţeni ai unui stat. Propovăduirea şi înfăptuirea drepturilor minorităţilor nu pot justifica în nici un fel generarea unor consecinţe negative pentru majoritate. Se discută mult şi se acţionează ca atare pentru înfăptuirea drepturilor minorităţilor chiar şi împotriva intereselor fundamentale ale majorităţii, dar nu există nici un fel de preocupare faţă de acele mecanisme prin care majoritatea poate fi în mod subtil împiedicată să se dezvolte tocmai datorită acţiunii unor grupe minoritare de a solicita drepturi pe care statul nu le poate satisface din cauza resurselor limitate (Ion Diaconu, 1996, p. 136). Documente internaţionale au reglementat relaţiile minoritarilor cu statul, prevăzând obligaţia din partea acestora de a manifesta loialitate, adică eI nu trebuie să întreprindă nimic împotriva statului, peremptorie fiind, de pildă, Convenţia cadru a Consiliului Europei adoptată în anul 1994.

Mai mult, o obligaţie recunoscută a persoanelor minoritare este fidelitatea faţă de ţara în care trăiesc, ceea ce înseamnă că ele nu au dreptul de a submina suveranitatea, integritatea şi independenţa politică a statelor. S-a acceptat de către statele semnatare ale documentelor internaţionale ideea după care exercitarea drepturilor şi libertăţilor privind conservarea identităţii etnice, lingvistice, culturale şi religioase nu poate fi ruptă de îndatoririle ce decurg din statusul de cetăţean al unui stat. În acelaşi sens apare şi chestiunea respectării de către alte state a mecanismelor de funcţionare a raporturilor dintre minoritari şi statul pe al cărui teritoriu funcţionează. Statul trebuie să asigure toate condiţiile pentru ca cetăţenii săi aparţinând unor minorităţi naţionale să poată comunica şi să aibă legături cu naţiunea originară din care s-au desprins, datorită unor contexte

istorice. Aceasta însă nu permite din partea statului națiunii originare să exercite presiuni, ajungându-se până la control asupra grupului minoritar din alt stat, transformându-se astfel în factor de tensiune între state și de destabilizare internă și internațională (I. Diaconu, p. 141).

Menționarea doar a unor aspecte ale problematicii actuale a minorităților naționale, care în bună măsură cade sub incidența reglementărilor de drept internațional, a căutat să sublinieze semnificația sociologică a relației dintre majoritate și minoritate. Desfășurarea acesteia face parte din mecanismele de organizare și conducere a vieții sociale a unui stat național, a cărui menire fundamentală o reprezintă asigurarea funcționalității societății pe care o guvernează. În lipsa oricărei asumări de responsabilități și îndatoriri, unele grupuri minoritare orientate numai spre revendicarea permanentă de drepturi prezintă un element de tensiune, iar acțiunea instituțiilor statului este ineficientă. Statul trebuie, înainte de orice alt obiectiv, să realizeze condițiile sociale, economice și culturale pentru ca fiecare cetățean al său să dispună liber de drepturile sale fundamentale, astfel încât toți membrii societății, indiferent de apartenența etnică, să fie motivați pentru participarea concretă la desfășurarea vieții sociale.

Rolul minorităților în schimbarea socială a unei societăți este un fapt incontestabil, dar, după cum o să constatăm mai jos, acest rol trebuie realizat în contexte sociale și statale clare, ce permit într-adevăr o implicare a minoritarilor în procesele de schimbare benefice pentru întreaga societate.

Rolul minorităților în schimbarea socială reprezintă un subiect esențial al studiului relațiilor interetnice, deoarece prezența grupurilor minoritare în cadrul unei societăți este un factor al proceselor de schimbare ce se produc aici. Grupurile minoritare sunt un stimul constant de schimbare socială din cauza poziției lor de factor al diferențierii culturale față de majoritate. Cum minoritarii caută să-și exprime permanent identitatea, rezultă o competiție între modul lor de a fi și cel al majoritarilor. Configurarea specificității lor prin cultură, tradiție, mod de viață provoacă deosebiri față de valorile și normele societății globale, ceea ce poate conduce, în anumite condiții, la conștiința majorității despre minoritari ca un element de conflict sau de perturbare a ordinii sociale.

Minoritățile, considerându-se în poziție subalternă sau superioară față de majoritate, caută să direcționeze raporturile cu majoritatea spre scopuri și trebuințe, care nu întotdeauna concordă cu conduita generală stabilită de instituțiile statului. Minoritățile tind să răstoarne *statu quo*-ul și chiar solicită populației majoritare să se readapteze la trebuințele proprii și modului lor de a le satisface. Ele sunt factori continui de presiune prin varii căi asupra majorității și, de aceea, pot impune schimbarea. Mai mult, unele minorități pot să realizeze coaliții cu alte minorități din societatea în care trăiesc sau din alte state pentru a produce modificări. Minoritarii se pot uni în grupuri reformatoare sau revoluționare pentru optimizarea condiției lor sociale și culturale (*cf.* „Minorities“, în *International Encyclopedia of Social Sciences*, p. 369). După studiile în domeniu, reiese că unele minorități includ un număr disproporționat de indivizi creativi și inventivi deoarece statusul lor marginal îi obligă să caute soluții de depășire a acestei condiții. Este interesant, așa cum a afirmat E. Stonequist, că din punct de vedere sociologic „omul marginal“ a fost identificat cu omul creativ. Din necesitatea de a se integra în societate, membrii minoritari adoptă strategii creative față de membrii grupului dominant. Preocuparea

pentru găsirea modalităților de modificare a statusului lor social îi determină pe minoritari să fie creativi. Potențialul de schimbare exprimat de existența minorității într-o societate este valorificat acolo unde factorii de putere ai majorității conservă identitatea acesteia. Într-adevăr, minoritatea este un element al schimbării, dar trebuie subliniat că nu orice schimbare produsă de ea este benefică pentru societate și chiar pentru membrii ei.

10.3. Atitudini față de grupul etnic

10.3.1. Prejudecata

În relațiile interetnice se exprimă atitudini și comportamente față de grupul etnic de apartenență sau față de alte grupuri etnice. Unul dintre cele mai cunoscute fenomene este prejudecata.

Cum este definită prejudecata? Una dintre definițiile valabile este cea a psihologului american G. Allport (1954): „Prejudecata etnică este o anticipație bazată pe eroare și generalizare inflexibilă. Ea poate fi direct legată de un grup ca întreg sau de un individ ca membru al acelui grup". O altă definiție este cea a lui Simpson și Yinger, anume prejudecata este „o atitudine rigidă, emoțională privind un grup".

Termenul de prejudecată vine din latină: prae = înainte, judicum = judecată, ceea ce înseamnă judecată înainte de a cunoaște faptele. Sociologic, prejudecata este un set de credințe, stereotipuri și emoții puternice tipic negative despre un grup de indivizi, care predispune pe un ins să acționeze într-un anumit mod față de acel grup. Prejudecata este cunoaștere, emoție și predispoziție la acțiune în chip prestabilit.

Credințele specifice prejudecății se caracterizează prin simplicitate și rigiditate. Credințele despre grupurile etnice iau adesea forma stereotipurilor – imagini mentale proprii, imagini simple și nesofisticate despre lucruri aproximativ cunoscute. Stereotipurile etnice sunt generalizări despre varietatea complexă a problemelor și specificității existente în orice grup etnic. Componenta emoțională și afectivă se referă la faptul că prejudecata implică sentimente și trăiri, de regulă negative și intense, cu privire la un grup etnic. Prejudecata este considerată eminamente negativă. În anumite contexte există prejudecata ca atitudine pozitivă față de un grup etnic.

Prejudecata este definită și ca absența raționalității. Omul modern, în calitatea lui de ființă rațională, este preocupat de acuratețea, corectitudinea și bogăția informației despre el și despre alții. Or, prejudecata apare ca o atitudine retrogradă.

Oricum, existența prejudecății este determinată de:

1. comportamentul etnocentric;
2. preluarea judecății altora despre ceea ce se știe puțin;
3. generalizarea unei experiențe personale avute cu persoane din alte grupuri;
4. selecția acelor stereotipuri care dau suport credințelor despre relațiile cu grupurile străine;
5. tendința de a dezvolta prejudecata împotriva celor care apar drept concurenți.

10.3.2. Discriminarea

Întâlnim în viața socială discriminarea grupurilor etnice. Față de prejudecată care este, după cum am discutat, o atitudine sau o stare mintală, discriminarea înseamnă negarea arbitrară a privilegiilor, puterii și prestigiului membrilor unui grup etnic, cu nimic inferior membrilor din grupurile dominante. Cu privire la relația discriminare-prejudecată, R.K. Merton a identificat patru tipuri de raporturi (*cf.* Vander Zanden, 1988, p. 259):

1. individ în totalitate liberal – persoana fără prejudecăți care nu discriminează;
2. individ liberal șovăielnic – o persoană fără prejudecăți care discriminează ca răspuns la presiunile sociale;
3. bigotul timid – persoana cu prejudecăți care nu discriminează ca răspuns la presiunile sociale;
4. bigotul total – persoana cu prejudecăți care discriminează.

Discriminarea contribuie la segregare, care este acțiunea de a interzice accesul unor grupuri etnice la instituții publice sau de a comunica cu grupul dominant. Așadar, alături de discriminarea practicată de individ stă discriminarea instituțională. Sociologi americani au analizat acest tip de discriminare, făcând referire la practici discriminatorii în școli, spitale, piața muncii. Cu toate eforturile de creare a cadrului legislativ necesar în afirmarea egalității de șanse pentru toți membrii societății americane, s-a afirmat că de fapt nu există o egalitate a șanselor. Dimpotrivă, egalitatea de șanse asigură inegalitatea. Negrii și alte minorități sunt preocupați nu atât de înlăturarea barierelor pentru a li se asigura șanse egale, cât de egalitatea în rezultate, paritate în veniturile familiei, în locuință și alte necesități pentru a conferi familiei sănătate și forță (*ibidem*, pp. 259-260).

Originile comportamentului discriminatoriu se regăsesc în stereotipuri prin care se fac generalizări ale unor experiențe concrete prin prisma unor reprezentări colective ale grupului, relativ constante și neinfluențabile de către alte experiențe. Individul va fi sensibilizat numai de acele manifestări comportamentale aflate în concordanță cu stereotipurile. Discriminarea este de mai multe tipuri: evitarea pasivă, verbalizarea negativă, discriminarea activă și violentă față de persoanele sau grupurile discriminate. Atitudinile discriminatorii nu sunt exprimate obligatoriu de către grupurile dominante. Preferința exclusivă pentru propriul grup generează manifestarea discriminării. Opiniile oamenilor sunt adesea fragmentare, iraționale, contradictorii și ambivalente, iar din aceste trăsături se naște, în lipsa altor valori, receptarea subiectivă și deformată a realității.

10.4. Strategii ale grupurilor dominante față de grupurile minoritare

Grupurile dominante acționează în relațiile lor cu grupurile minoritare pe baza unei strategii și chiar a unei politici, în scopul impunerii unui mod de acțiune vizavi de problemele specifice minoritarilor. George E. Simpson și J. Milton Yinger (*apud* Vander Zanden, p. 261) au identificat șase tipuri de politici față de grupurile minoritare: asimilarea, pluralismul, protecția legală a minorităților, transfer de populație, subjugarea și exterminarea.

1. *Asimilarea* se referă la fuziunea culturală în care două grupuri se amestecă astfel încât devin o singură entitate. În acest caz, granițele grupului devin mai permeabile. Sociologul american Milton G. Gordon (1964) distinge șapte dimensiuni ale asimilării: culturală, structurală, maritală, de identificare, atitudine receptivă (absența prejudecății), comportament receptiv (absența discriminării) și atitudine civică (absența conflictului de valori și de putere).

Asimilarea este naturală atunci când are loc în relațiile directe dintre grupurile etnice eterogene. Ea apare din nevoia de consolidare a vieții sociale, economice și culturale comune. Căsătoriile mixte sunt calea principală de realizare a asimilării naturale. Există și asimilarea forțată, un sistem de măsuri guvernamentale sau politice privind învățământul, cultura și alte sectoare ale vieții sociale ce au ca scop accelerarea artificială a proceselor de asimilare prin reprimarea sau limitarea în utilizarea limbii și în exprimarea valorilor culturii minorităților.

2. *Pluralismul etnic* este politica față de minorități care menține în dimensiunile lor istorice și culturale grupurile minoritare sau etnice fără să atenteze la specificitatea lor. Politicile românești pot fi apreciate ca înscriindu-se în tendința susținerii pluralismului etnic.

3. *Transferul de populație* este strategia adoptată în temeiul soluționării unui conflict interetnic puternic. Au loc mutări masive de populație în alte teritorii. De pildă, în anul 1972, toată populația de origine asiatică a fost nevoită să părăsească Uganda. O asemenea strategie se aplică și în cazul manifestării tendinței de secesiune din partea unor minorități.

4. *Protecția legală* a minorităților înseamnă o strategie prin care se asigură mijloacele juridice, politice și materiale de ocrotire a lor.

5. *Subjugarea minorităților* este o strategie care urmărește integrarea lor în societate sau/și conducerea lor de către majoritate. Există situații când un grup etnic majoritar este dominat de un grup etnic minoritar. Exemplul cel mai clar a fost politica de apartheid din Africa de Sud, care exprima subjugarea, de către grupurile albe, a populației negre majoritare.

6. *Exterminarea* este aplicată în situațiile când conflictul interetnic este atât de grav astfel încât se apelează la metoda distrugerii fizice a unui grup etnic. Exterminarea înseamnă genocid etnic. Nord-americanii au exterminat mai mult de două treimi din populația indiană. În Turcia au fost uciși peste un milion și jumătate de armeni ce locuiau în această țară. În timpul celui de-al doilea război mondial au fost exterminați peste șase milioane de evrei, țigani și slavi. În anul 1972, tribul Tutsi a ucis 100.000 membri ai tribului Hutu din Burundi.

10.5. Rasa

Temă predominant antropologică, rasa este abordată sociologic prin implicațiile sociale rezultate din raporturile dintre oameni aparținând diferitelor grupuri rasiale. Rasa este un grup natural de oameni care prezintă un ansamblu de caractere fizice ereditare

comune indiferent de limbajele, obiceiurile și naționalitățile lor (*Ethnologie generale*, p. 676). Biologii definesc rasa ca fiind „un grup de indivizi înrudiți prin intercăsătorie, adică o populație care se deosebește de alte populații prin frecvența anumitor trăsături ereditare“ (L.C. Dunn, în *Rasismul în fața științei*, p. 207). Oamenii diferă între ei în foarte multe moduri, unul dintre criterii fiind și cel al rasei. Așa cum a rezultat din cele două definiții, rasa are mai mult o bază genetică. De aceea, categorisirea indivizilor numai în temeiul unei trăsături umane, cum este culoarea pielii, nu a dus la rezultate științifice scontate, deoarece este dificil de a delimita cu rigoare o populație de alta. Referindu-se la S.U.A., Stuckert (*apud* Vander Zanden, p. 255) a remarcat că 80% dintre negrii americani au strămoși în Europa, 50% dintre mexicanii americani au strămoși indieni și europeni; 20% dintre americanii albi estimează că au strămoși africani sau indieni.

Rasa nu depinde de caracterele civilizației. Nu există o rasă chineză sau o rasă japoneză, o rasă americană sau o rasă latină. Rasa nu este identică cu naționalitatea sau cu etnia. Cercetările de genetică au demonstrat, fără putință de tăgadă, că toate rasele sunt egale din punct de vedere biologic și nu au relevat nici o diferențiere sensibilă în ceea ce privește dezvoltarea creierului.

Fiecare rasă poate fi descrisă prin caracteristicile sale fizice: culoarea părului și a irisului, tipul și gradul de pilozitate facială (barbă, mustăți) și corporală, forma pleoapelor superioare, a nasului și a buzelor, talia, forma capului și a feței. Diversitatea foarte mare care apare în cadrul fiecărei rase se explică probabil prin amestecul puternic al populațiilor umane. Aceasta demonstrează că grupurile de populație nu au stagnat sau nu s-au conservat întocmai, dimpotrivă, ele au cunoscut o evoluție în dezvoltare și un contact cu alte grupuri de populație, ceea ce a condus la amestecul între ele. Numai așa se explică de ce până acum știința nu a putut dovedi existența unei rase pure. De aceea, trebuie făcută diferența între noțiunea de rasă biologică și noțiunea de rasă etnologică sau de rasă antropologică. În primul caz, într-adevăr, există diferențe între oameni aparținând unor rase diferite, dar în al doilea caz nu se poate vorbi de decalaje culturale dintre popoare ca efecte ale deosebirilor înrădăcinate în originea lor rasială. În același mod, nu putem discuta despre un tip rasial reprezentativ. Omul datorează rasei doar o moștenire biologică, exprimată în diferențe ce țin de aspectele exterioare ale ființei umane.

O chestiune discutată în studiile despre rasă este legătura dintre rasă și limbă, identificându-se, după cum am menționat, rasa cu grupuri lingvistice. Este clar că înrudirile de limbă nu mai prezintă astăzi o condiție pentru argumentarea înrudirilor de rasă. O anumită rasă intră în compoziția mai multor popoare, care vorbesc limbi diferite, iar o limbă poate fi vorbită de mai multe popoare de rase diferite.

Care sunt factorii de diferențiere a raselor? Teoria genetică modernă a demonstrat că populațiile umane actuale, indiferent de rasă, sunt descendente dintr-un strămoș comun, iar diferențele dintre indivizii aparținând unor rase diferite sunt datorate mediilor sociale, culturale, naturale, precum și deosebirilor dintre gene. C. Lévi-Strauss a subliniat că există mai multe culturi decât numărul raselor umane: „două culturi elaborate de oameni aparținând aceleiași rase se pot deosebi între ele în aceeași măsură sau chiar mai mult decât două culturi ținând de grupuri îndepărtate între ele din punct de vedere rasial (C. Lévi-Strauss, în *Rasismul în fața științei*, 1982, p. 5). Pe de altă parte, trebuie spus că procesele de evoluție, prin care omul s-a adaptat diverselor medii, nu au determinat, în nici

un spațiu, formarea unei rase pure. Genetica a demonstrat diversitatea extraordinară a populațiilor și a speciilor. S-a ajuns la concluzia că numărul combinațiilor genetice ce au apărut sau pot apărea în cadrul speciei umane este considerabil mai mare chiar decât numărul atomilor din univers. În cei 46 de cromozomi ai speciei umane există circa 1.000 de gene și sunt posibile 102.000 combinații genetice, iar numărul atomilor în univers este apreciat la 1080. Variabilitatea în cadrul unei populații este mai mare decât deosebirile dintre diverse populații ce aparțin unor rase.

Astăzi se cunosc trei rase primare:

– europoidă (albă);

– mongoloidă (galbenă);

– negroidă (neagră) și 27 de rase secundare.

Rasele primare sunt grupuri mari care se disting unele de altele printr-un mare număr de caracteristici ușor de recunoscut, iar localizarea lor geografică este foarte clară. Rasele secundare sunt unități geografice ale căror trăsături sunt mai puțin tranșante.

Datorită conviețuirii mai multor grupuri rasiale într-o proporție semnificativă în anumite state, acestea sunt cunoscute ca state multirasiale. Cele mai elocvente exemple sunt S.U.A. și Africa de Sud. Conform datelor oficiale, în anul 1980 structura pe grupuri rasiale în S.U.A. era următoarea: albi – 79,9%, negri – 11,7%, hispanici – 6,4%, asiatici și alte grupuri – 2,0%. În baza acestor date s-a constatat că dacă tendințele semnalate în anul 1980 continuă, o altă structură a populației se conturează peste 100 de ani, adică în anul 2080: albi – 49,9%, hispanici – 23,4%, negri 14,7%, asiatici și alții – 12,0% (*apud* Vander Zanden, p. 255). În Africa de Sud, structura populației era, în anii '80, alcătuită din negri – 73,8%, albi – 14,8%, mulatri – 8,7%, asiatici – 2,7%.

10.6. Rasismul

Studiul sociologic al raselor este oportun și prin cunoașterea comportamentelor sociale față de rasă. De-a lungul evoluției societății umane s-au manifestat anumite atitudini în legătură cu apartenența la o rasă, accentuate puternic după ce europenii au descoperit noi civilizații și culturi. Contactul cu indivizii din aceste zone geografice a condus la formularea unor aprecieri și judecăți despre popoarele din spațiile amintite, în funcție de normele și valorile culturii europene, care însă nu se regăseau în comportamentele, gândirea și credințele băștinașilor. În temeiul unor cunoștințe superficiale s-a emis teza superiorității europenilor față de popoarele din regiunile descoperite, idee ce a condus la constituirea, în secolul al XIX-lea, a unei doctrine, numită rasism. Așadar, rasa a fost exploatată ideologic, excesiv și deformat, în scopuri străine științei. Rasismul este ansamblul credințelor referitoare la rasă, și al acțiunilor sociale bazate pe asemenea credințe, fiind o ideologie care caută să justifice relațiile de putere între grupurile rasiale și ipostaziază teza despre existența unui raport între aceste grupuri, ce trebuie respectat și acceptat. Ideea de bază a rasismului este proclamarea inegalității genetice, deci înnăscute și imuabile, între rase. Rasismul argumentează necesitatea unui sistem de stratificare datorat diferențelor rasiale. Întrucât relațiile dintre rase, ca și raporturile dintre

culturi sau dintre civilizații, sunt diriguite de o ordine ierarhică, unele rase sunt considerate superioare și altele inferioare, ultimele depinzând și fiind dominate de primele. În plan practic, rasismul susține acțiunea de menținere a purității fiecărei rase, pentru ca rasele inferioare să nu afecteze calitatea raselor superioare, iar consecința unei asemenea decizii este interzicerea relațiilor sexuale și căsătoriilor mixte interrasiale.

Gândirea rasistă a speculat foarte mult confuzia contelui Gobineau care susținea în lucrarea sa *Essai sur l'inegalité des races humaines* (1853-1857) că populațiile nordice sunt superioare tuturor celorlalte populații, pentru că acestea ar proveni dintr-o rasă pură, rasa ariană. Cercetările au dovedit că nu există cu adevărat o rasă ariană. În mileniul II î.H. a existat în stepele din actualul Turkmenistan și din actuala parte a Rusiei de sud un grup de popoare ce aveau o limbă și cultură comune, indo-europeană, din care au derivat limbile sanscrită, greacă veche și latină, precum și majoritatea limbilor vorbite astăzi în Europa, iar expansiunea acestor popoare a cuprins vaste teritorii, în primul rând Europa. Numai că ele au cunoscut profunde transformări ce au condus la apariția unor diferențieri între ele, și de aceea, nu se mai poate accepta ideea unor popoare ariene.

În legătură cu problematica raselor trebuie analizată și atitudinea unor grupuri de elite din țările ce-și construiesc structurile statale naționale, care consideră că între indivizi aparținând unor grupuri etnice diferite există diferențe înnăscute ce trebuie conservate. Dorința lor legitimă de apărare a propriilor culturi poate împiedica efortul de instaurare a egalității civice și culturale între membrii unei societăți (Max Gluckman, în *Rasismul în fața științei*, 1982, p. 353).

O formă specială de rasism este apartheidul, acțiune de negare a dreptului pentru anumite categorii etnice sau rasiale de a se deplasa liber dintr-un spațiu în altul, dintr-o așezare umană în alta.

În secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea s-a manifestat, mai ales în țările europene, antisemitismul, care devine mișcare politică, în regimul nazist din Germania, ce urmărea izolarea evreilor, iar în timpul celui de-al doilea război mondial s-a ajuns la exterminarea lor pe baza unor argumente fără nici o justificare în planul concret al relațiilor dintre oameni, al raporturilor dintre grupurile etnice.

Și alte popoare au cunoscut sau cunosc manifestări ostile din partea altor grupuri naționale sau grupuri rasiale. Fără a ne opri asupra tuturor, remarcăm numai ființarea unor elemente de adversitate exprimate față de români după anul 1989, pe baza unor stereotipuri și a unor acțiuni sistematice de răspândire a unor informații false despre profilul și comportamentul românilor, iar dacă se continuă asemenea atitudini nu este exagerat să ne gândim la posibilitatea apariției antiromânismului, pe care-l putem deja detecta la grupurile restrânse fie în interior, fie, mai ales, în exterior.

10.7. Națiunea

În cadrul problematicii relațiilor interetnice un loc important îl ocupă subiectul despre națiune. Termenul de națiune vine de la latinescul *natio* care înseamnă naștere, seminție, neam, popor. În zorii istoriei umane, indivizii se reuneau în cete consangvine, adică membrii, care le compuneau, se înmulțeau între ei și se înrudeau între ei. Evoluția

relațiilor de rudenie a ajuns la forme de cuprindere a unui număr tot mai mare de inși, astfel încât relațiile de rudenie au încetat treptat să rămână elementul esențial al configurării raporturilor dintre oameni. Prohibirea incestului între părinți și copii, între frați și surori, ca și interzicerea căsătoriilor în cadrul aceluiași grup de rudenie au determinat exersarea altor moduri de stabilire a relațiilor dintre oameni. În acest fel, apare o nouă formă de structurare a relațiilor dintre oameni, și anume ginta sau clanul de sorginte exogamică. C. Lévi-Strauss a afirmat că interzicerea incestului a reprezentat saltul de la organic la social.

Ginta a constituit prima modalitate de organizare a relațiilor interumane întemeiată pe căsătoria contractată cu persoane din afara clanului, ceea ce a determinat dependență reciprocă a mai multor grupuri care-și schimbau femeile, iar legăturile dintre ele au căpătat cu timpul caracterul unei înrudiri. Datorită căsătoriilor exogamice, treptat, în cadrul ginților, s-a impus o anumită limită, rolul determinant în stabilirea ei având-l femeile. Totodată, s-au impus anumite obiceiuri comune, unele credințe religioase au fost adoptate de cvasimajoritatea componenților ginților, iar anumite evenimente de grup, au determinat manifestarea unei solidarități între toți membrii acestei comunități.

Trăirea în comun a unor procese, fapte și evenimente, conviețuirea pe același teritoriu, angajarea de acțiuni pe un anumit teritoriu, ființarea unor legături comerciale și culturale mijlocite prin limba comună, exprimarea particularităților în obiceiuri și tradiții, adică într-un fond spiritual ce s-a transmis de la o generație la alta, au contribuit decisiv la constituirea unei realități specifice a grupurilor ce erau implicate într-o structură culturală.

Încet, consangvinitatea lasă loc relațiilor întemeiate pe simboluri și norme comune, ce se manifestau pe același teritoriu. Mai mult, relațiile de rudenie reale au fost cu timpul înlocuite cu relații între oameni derivate din conștiința apartenenței la un anumit grup, cu sensul de rudenie, dar, de această dată, cu o valoare simbolică.

Termenul de *natio*, care în sensul său latin și medieval exprimă o realitate despre populații de aceeași origine și același sânge, a fost reluat în epoca modernă și a fost investit cu virtuți îndepărtate de înțelesul originar. *Natio* are, în perioada modernă, un conținut cultural politico-juridic detașat de orice temei biologic.

Națiunile s-au format într-un proces istoric îndelungat prin evoluția unor grupuri de oameni cu o viață comună, exprimată în participarea la aceleași evenimente, iar comunicarea între ele se făcea prin aceeași limbă. Prin urmare, națiunea nu este o invenție a societății moderne, după cum susține orientarea modernistă (E. Gellner, B. Anderson), ci o formă de comunitate umană rezultată din evoluția în timp a unei grupări ce s-a distins prin anumite particularități. Definirea națiunii ca produs al epocii moderne, expresie a capitalismului, birocrației și pragmatismului, de către E. Gellner (1997), vrea să argumenteze lipsa de originalitate a acesteia. Structurile naționale ar fi creații ale unor grupuri interesate în reunirea unor provincii într-un stat național, și astfel ele au câștigat puterea politică și economică necesară pentru dominarea lor. După Gellner, perioada modernă a impus statul națiune, adică un stat dominat de un grup etnic ale cărui însemne de identitate, cum sunt limba și religia, sunt frecvent reflectate în simbolurile sale oficiale și în legislație.

Construcție europeană de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, națiunea nu poate fi, după Gellner, consecința firească a evoluției unor popoare pentru că ea nu a apărut

dintr-o trebuință intrinsec umană. În viziunea modernistă, națiunea nu include indivizi ce se revendică dintr-un strămoș comun și de aceea apare chestiunea: ce-i determină pe oameni, în epoca modernă, să accepte să se unească într-un stat național dacă nu a existat nici o continuitate între națiune și grupurile sau popoarele cărora le aparține majoritatea membrilor națiunii?

În aceeași direcție modernistă se înscrie ideea lui B. Anderson, care definește națiunea ca „o comunitate politică imaginată, dar imaginată ca inerent limitată și suverană". Se cuvine a sublinia că „imaginat" nu înseamnă în mod necesar inventat, ci mai degrabă desemnează faptul că indivizii care se definesc ei înșiși ca membri ai unei națiuni nu vor ști niciodată mai mult despre concetățenii lor, chiar dacă îi întâlnesc sau îi aud, deși în mintea fiecăruia stăruie imaginea despre comuniunea lor.

Pentru că națiunea este o colectivitate mare, membrii acesteia necunoscându-se și neavând relații directe, nu am putea discuta despre existența unei structuri reale ci despre construcții ideologice, idee întâlnită și în concepția marxistă, care nega perenitatea istorică a națiunii.

Spre deosebire de moderniști, o altă orientare teoretică – primordialismul – accentuează teza continuității între etnic și națiune. Anthony D. Smith a susținut ideea despre națiunea ca o colectivitate umană derivată din legăturile de limbă, teritoriu, etnicitate și religie, legături ce s-au stabilit între oameni încă din neolitic. De aceea, legăturile amintite sunt primordiale, iar comunitățile etnice sunt entități naturale. Națiunea este un fapt organic înrădăcinat în procese sociale, umane și istorice din cele mai vechi timpuri. Pentru antropologul englez, formarea națiunilor a cunoscut modalități diferite în Europa, și el distinge între modelul occidental și cel răsăritean de constituire a entităților naționale. În Occident, națiunea este forma de organizare a unei comunități: teritoriu istoric, comunitatea legalo-politică, egalitatea membrilor, ideologie și cultură civică comună, elemente vitale pentru existența unei națiuni, care ființează și în modelul nonoccidental, la care se adaugă alte elemente. Acest din urmă model este gândit ca un model „etnic", deoarece în definirea națiunii esențiale sunt comunitatea de origine și cultura autohtonă. În timp ce în Vest se susține că un individ a aparținut unei națiuni, dar el poate să aleagă cărei națiuni să-i aparțină, conceptul nonoccidental nu ar accepta o asemenea opțiune. În spațiul est-european națiunea este văzută ca o superfamilie fictivă, iar membrii săi acordă interes puternic originii și genealogiilor. Națiunea își are originea într-un strămoș comun, astfel încât toți componenții săi sunt incluși în relații de familie, ceea ce-i diferențiază de străini. Accentul pus pe seama legăturilor de familie explică puternicul element popular în concepția etnică despre națiune. Poporul figurează și în modelul occidental al națiunii, însă el este conceput ca subiect al comunității politice, al legilor și instituțiilor. În modelul etnic, poporul, când nu este mobilizat pentru o acțiune națională, este considerat obiect al aspirațiilor naționaliste. Conducătorii acestor națiuni își justifică acțiunile lor și caută să unească clase și grupuri separate numai prin apelul continuu la „voința națională". Similar locului legii din modelul occidental, în concepția etnică îi corespunde cultura vernaculară, în special limba și obiceiurile. În acest fel se explică rolul proeminent jucat de lexicografi, filologi și folcloriști în afirmarea ideilor naționale. Ei au reușit să cristalizeze și să întărească ideea de națiune la majoritatea membrilor unei societăți. Așadar, legături comune străvechi, participare populară, limbi vernaculare,

obiceiuri și tradiții sunt elemente ale concepției etnice despre națiune, conchide Smith. Identitatea națională se manifestă în anumite condiții: teritoriu istoric comun, mituri și memorie istorică, o cultură populară, drepturi și obligații legale pentru toți indivizii, o economie comună cu mobilitate teritorială pentru locuitori. Rezultă că o națiune poate fi definită ca o anumită populație umană care locuiește un teritoriu și împărtășește aceleași mituri, memorie istorică, cultură populară, drepturi și îndatoriri legale pentru toți și desfășoară în comun o activitate economică.

Recent, națiunea a fost descrisă ca „o morfologie originală, inventată în Europa pentru folosință proprie începând cu secolele al XIV-lea și al XV-lea și care, în secolul al XX-lea a devenit un produs de export în întreaga lume“ (J. Baechler, în *Tratat*, 1997, p. 101). Întrebarea este cine a inventat națiunea? Într-adevăr nu toți locuitorii unui teritoriu dat au participat sau au conștientizat apartenența lor la un grup național. Un rol decisiv l-au avut elitele (intelectuale, politice, religioase etc.), care, după cum vom vedea mai jos, au acționat pentru crearea condițiilor unificării unor grupuri într-un stat național. Numai că elitele singure nu ar fi putut să influențeze „masele“, dacă acestea nu aveau măcar o cât de vagă conștiință a apartenenței prin limbă, obiceiuri, tradiții, religie la un grup mai mare de oameni cu care puteau împărtăși aceleași credințe naționale. Apărarea teritoriului de agresori străini a contribuit, indiscutabil, la afirmarea conștiinței delimitării de alții. În Occident, luptele purtate, pe perioade mari de timp, între popoarele din zonă au determinat ca fiecare popor să își întemeieze suveranitatea pe un teren locuit, de regulă, de o populație omogenă, omogenitate creată prin acțiunea bisericii catolice în a limita cât mai mult accesul indivizilor de altă confesiune.

Observăm că o națiune se constituie în cadrul unor procese sociale, culturale și spirituale concrete care permit transformarea unei etnii (popor) în grup național, cum este de pildă, națiunea română, rezultată din modificările intervenite în structurile etniei române. În alte cazuri, națiunea este produsul consolidării mai multor etnii, cum este de exemplu, națiunea franceză, născută din fuziunea etniilor provensale cu cele din nordul Franței. Națiunile pot să se nască fie în temeiul evoluției unei comunități etnice pe o perioadă lungă de timp, fie ca urmare a acțiunii unei părți dintr-o etnie datorită emigrării ei în zone îndepărtate de locul originar. Oricum, o națiune apare în contextul existenței unei limbi comune, unei școli obligatorii pentru toți locuitorii unui teritoriu, al creării unei piețe naționale în care circulă produsele proprii, iar comercializarea mărfurilor străine este controlată,. Toate aceste procese susțin statul național, organism politico-juridic investit să administreze și să guverneze, pe baza unor legi unice, întregul teritoriu locuit de membrii ce alcătuiesc o națiune.

Este adevărat, națiunea ca formă de comunitate umană politico-juridică s-a impus în perioada capitalismului. În spațiul european s-au construit structuri naționale care unificau grupuri de populații în temeiul unor scopuri comune și pe baze istorice și culturale comune. Burghezia europeană a luptat pentru teritoriu propriu, cu un stat propriu care să administreze și să guverneze pe toți cei ce se revendicau sau li se forma credința că aparțineau aceleiași națiuni.

În afirmarea ideii naționale s-a acționat prin reevaluarea unor tradiții și obiceiuri, cât și prin utilizarea unor simboluri care au căpătat dimensiuni și virtuți naționale. Este clară preocuparea agenților sociali ai unificării naționale de a integra cât mai multe

dintre valorile culturii populare în ansamblul culturii naționale. Deoarece impulsul către construirea spațiului național a venit, de regulă, dinspre mediul urban, s-a căutat a se valorifica moştenirea claselor ţărăneşti. Este interesant că agenții sociali din mediul urban au decis, în unele țări, ce aspecte ale culturii ţărăneşti sunt elemente ale culturii naționale. Costumele populare, modele florale pictate, muzica tradițională, mâncărurile ţărăneşti au devenit simboluri naționale inclusiv la popoare care n-au dezvoltat asemenea simboluri (T. Eriksen, p. 102). De ce agenții sociali ai proceselor naționale au apelat la cultura „poporului“ și nu au valorificat propria lor cultură? Pentru că națiunea trebuia să se întemeieze pe o identitate a unor grupuri distincte și stabile pe un anumit teritoriu pe care trăiau din timpuri străvechi. Elitele erau, de obicei, cosmopolite, ele comunicau cu elitele altor state și aveau un mod de viață asemănător cu acestea mai mult decât cu cel al claselor ţărăneşti. În acțiunea de diferențiere și de demarcație a originalității și specificității, valorile culturii populare ţărăneşti erau oportune datorită credinței în unicitatea lor față de alte culturi, unicitate ce exprima tocmai particularitățile naționale. În acest caz funcționează un proces de disimulare a elitei, care își afirmă identitatea națională prin valorile altor grupuri sociale, preluându-le și adaptându-le conform intereselor sale, ca apoi să se instituie ca factor unificator al tuturor grupurilor dintr-un anumit terioriu. Această normă generală de constituire a națiunilor europene cunoaște, în funcție de contextul social şi naţional concret, unele particularităţi. Ne oprim la un singur exemplu, anume la spațiul transilvan. Din cauza lipsei elitei românești în mediul urban, aici procesul de integrare a valorilor culturii ţărăneşti în cultura națională a aparținut agenților sociali din mediul rural: preot, învățător. Conștiința națională românească s-a cristalizat, într-adevăr, în satele transilvane, ceea ce explică autoconștientizarea originilor și apartenenței la națiunea română, dar și o mai apăsată dimensiune morală a comportamentului național și social din această provincie românească. Din acest exemplu rezultă particularitatea proceselor de formare a conștiinței naționale în raport de contexte istorice şi culturale.

Aminteam de simbolurile naționale utilizate de orice stat național și menționăm harta, drapelul, instituții naționale (teatre, muzee, școli, biserică etc.). În cristalizarea conştiinţei naţionale, un rol important îl au căile moderne de transport – facilitează integrarea indivizilor în spațiul statului național, tiparul – standardizează cunoştinţele şi opiniile prin răspândirea acelorași idei la întregul public potențial dintr-o națiune. Astăzi, ziarul, televiziunea și radioul au un rol fundamental în reproducerea și întărirea sentimentelor naționale, dar unele grupuri pot să le folosească pentru difuzarea unor idei și atitudini antinaționale.

În afirmarea națiunii se constată reunirea mai multor condiții: identificarea națională, conștiința acestei identități, conformarea cu normele și principiile vieții naționale, o diviziune a muncii tipică contextelor naționale, legitimitatea instituțiilor naționale pe întregul teritoriu, participarea celor care se revendică de la o națiune la toate evenimentele și acțiunile desfășurate de către instituții sau de către reprezentanții națiunii, accesul tuturor membrilor unei națiuni la avuția națională.

Asociat chestiunii națiunii este naționalitatea. O primă accepțiune a noțiunii de naționalitate este aceea de colectivitate cu o cultură proprie, dar care nu s-a constituit într-o colectivitate politică, adică nu are un stat propriu. Alte accepțiuni vizează conștiința

comună a unui grup de indivizi exprimată în dezvoltarea identității și solidarității de interese. Există și sensul de „minoritate națională“ sau „naționalitate conlocuitoare“, considerată o colectivitate omogenă care trăiește în granițele unui stat în care predominant este alt grup etnic. După cum am discutat la tema despre minoritățile naționale, acestea se disting prin trăsături proprii derivate din legăturile lor cu națiunea mamă. Naționalitatea reprezintă unul dintre elementele esențiale de identificare a indivizilor, adică ea desemnează calitatea de apartenență a unui individ la un grup național. Naționalitatea se dobândește prin naștere (transmiterea ei de către părinți) sau prin naturalizare, o procedură juridică specială stabilită de fiecare stat.

10.8. Statul național

O naționalitate devine o colectivitate politică proprie numai dacă dispune de un stat propriu. Statul național este o formă de organizare politică a unei națiuni și a grupurilor minoritare ce conviețuiesc cu grupul național majoritar pe un teritoriu dat. El exprimă interese ale cetățenilor săi și acționează cu mijloace stabilite prin acte legislative în vederea protejării membrilor săi. Statul național acționează în granițele sale etnice, iar acțiunea sa urmărește, în principal, conservarea și perpetuarea identității naționale în acest cadru geografic. Orice stat național caută să-și identifice frontierele care-i conferă caracterul de entitate autonomă în raport cu alte entități statale. Trebuie spus că statul național este un fenomen relativ nou în evoluția istorică a omenirii. El a apărut în secolele XVI-XIX în Europa, după destrămarea Sfântului Imperiu Roman. Datorită apariției statului național într-o perioadă târzie, există tendința de a identifica momentul nașterii statului național cu timpul genezei națiunii. După dispariția sistemului colonial, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, statul național a devenit, în ciuda unor încercări de contestare și de subminare, un organism universal de administrare și guvernare. Astăzi, comunitatea mondială este alcătuită din state naționale. Stat național înseamnă o entitate independentă ce se autoguvernează prin guvern propriu. Unele state sunt multinaționale din cauză că nici un grup național nu este majoritar sau datorită faptului că în evoluția istorică a procesului de constituire a acestora nu s-a putut impune pe un teritoriu dat o formă statală proprie unei singure națiuni. State bi sau multinaționale sunt: Belgia (valoni și flamanzi), Canada (francezi și englezi), Federația Rusă, fosta Cehoslovacie, fosta Iugoslavie.

România a fost dintotdeauna un stat național unitar. Deși, de-a lungul timpului s-au stabilit pe teritoriul românesc grupuri etnice venite dintre alte spații geografice și spirituale, grupul etnic român și-a conservat identitatea și a rămas constant grup majoritar, ceea ce a conferit caracterul național și unitar statului român. Afirmarea acestei realități nu înseamnă nicidecum atitudini de discriminare față de alte grupuri etnice din România, ci doar evaluarea, după principii ale științei dreptului internațional, a formei de stat ce guvernează pe teritoriul românesc. Principiul naționalităților a reprezentat baza proceselor de constituire a statului național al unui grup etnic majoritar. Astăzi acest principiu nu acționează cu aceeași putere ca în secolul al XIX-lea, dar în organizarea administrației

și a vieții sociale în statele naționale nu se poate nega în nici un fel semnificația raportului dintre majoritate și minoritate Lumea contemporană cunoaște evenimente și procese de modificare a conținutului și formelor de organizare statală a națiunii. Prin dezmembrarea fostei Iugoslavii s-a ajuns la crearea de entități statale care nu au nici o experiență istorică. Statul bosniac rămâne deocamdată un stat fără o identitate națională. Alte exemple se referă la statele apărute după dispariția sistemului colonial. Multe dintre state, mai ales în Africa, n-au avut o formă de stat precolonială pe baza căreia să se clădească în perioada actuală, și de aceea ele sunt polietnice. Revenirea la un model de construcție statală bazat pe un proiect etnic înseamnă război civil, secesionism, fenomene des întâlnite în Africa, unde se pune accent numai pe diferențe și se neglijează similaritățile (T. Eriksen).

10.9. Naționalismul

Un aspect important al problematicii națiunii îl constituie, astăzi, naționalismul. Am menționat pe E. Gellner și pe B. Anderson, autori ce stabilesc o asociere puternică între ideea despre națiune ca o invenție a epocii moderne și afirmarea naționalismului. Dar ce este naționalismul? El este ansamblul de idei, atitudini și sentimente despre modul cum un individ sau un grup concepe afirmarea unei națiuni sau a unui grup național. El exprimă atitudinea de solidaritate și identificare cu națiunea, atașamentul față de aceasta, disponibilitatea individului de a se sacrifica pentru binele națiunii. Naționalismul se manifestă ca mod de percepere a semnificației unei națiuni pentru un grup care-și exprimă dragostea și judecata pozitivă. Trebuie făcută diferența între naționalism ca atitudine și sentimentele de adeziune firească la o națiune și naționalismul care exacerbează importanța unei națiuni în defavoarea altei națiuni. De asemenea, anumite grupuri dintr-un stat național pot să utilizeze valorile reale ale patriotismului în scopuri proprii și cu efecte negative pentru națiunea în numele căreia își arogă drepturi.

Este adevărat că naționalismul, așa cum au subliniat unii autori, Gellner de pildă, a apărut din reacția la procesele de industrializare din țările occidentale și la actele de dezrădăcinare a indivizilor din comunitățile lor locale. Observăm la capitolul despre tipurile de societate că industrializarea a determinat o foarte mare mobilitate geografică, emigrarea unui mare număr de oameni din locurile lor de baștină spre spațiile industriale unde se angajau. În acest fel, vechile mecanisme sociale ale rudeniei și ale apartenenței religioase nu mai puteau asigura forme sociale de organizare capabile de exprimare a identității individuale și de grup. Industrializarea a implicat în mod necesar omogenizarea culturală prin instruirea în cadrul școlii a unui număr tot mai mare de indivizi. În acest fel, oamenii, în noul context social și economic, cel al spațiilor industriale, au căpătat conștiința implicării lor într-o comunitate bazată pe o cultură comună împărtășită de către toți într-un cadru statal comun.

Locul relațiilor de rudenie și al comunității sătești este luat de loialitatea indivizilor și atașamentul față de statul național și sistemul juridic care reglementează raporturile dintre indivizi în noua lor calitate de cetățeni. Naționalismul apare ca suport indestructibil

al statului modern pentru că el oferă securitate şi stabilitate indivizilor dezrădăcinaţi din mediul lor originar şi transcende alienarea sau ruptura între individ şi societate, pe care le-a produs modernizarea. Continuitatea cu trecutul este una dintre ideile esenţiale ale naţionalismului.

În ceea ce priveşte spaţiul răsăritean, problematica naţionalismului are, fără îndoială, un specific al său, datorat modului de constituire a naţiunii. În virtutea principiului naţionalităţilor, naţionalismul în acest spaţiu european s-a impus ca o gândire asupra căilor de întemeiere a statelor naţionale în cadrul unor structuri imperiale. Dacă în Occident, naţionalismul a apărut ca un răspuns la nevoia de identitate a individului dislocat de procesul industrializării din spaţiul său originar, în Răsărit naţionalismul s-a născut din nevoia stringentă de apărare a unei comunităţi de agresiunea şi dominaţia exterioară sieşi. În acest sens, aici se discută despre o trezire a conştiinţei propriei identităţi, adică o renaştere a vieţii caracteristice unei comunităţi naţionale. Nu este exagerată ideea că în răsăritul Europei a existat într-adevăr o conştiinţă a naţiunii în imperiul bizantin, ceea ce a permis mai târziu să fie reluată în condiţiile afirmării ideii naţionale.

Principiile Marii Revoluţii Franceze privind constituirea statelor naţionale au găsit în spaţiul răsăritean un teren propriu datorită existenţei unui fond de sentimente, atitudini de solidaritate între membrii ce locuiau acelaşi teritoriu. Trebuie spus că apariţia statelor naţionale răsăritene a fost determinată de ideologia naţionalistă potrivnică organizării de tip imperial care înlătura diferenţele naţionale şi împiedica afirmarea ideii naţionale. Agenţii ideologiei naţionaliste au fost cei ce afirmau valorile culturii naţionale (istorici, folclorişti, lingvişti) şi în mică măsură burghezia ca exponent al noilor procese economice, aşa cum se întâmpla în Occident.

Neînţelegerea particularităţilor de formare a spiritului naţional în spaţiul răsăritean conduce la o evaluare simplistă a acestuia printr-un model, de regulă cel occidental. Se confundă naţionalismul cu şovinismul şi xenofobia, inclusiv în cazul în care ideologia derivată din acesta a însoţit formarea statelor naţionale şi destrămarea structurilor imperiale (G. Geană, „Naţionalism“, în *Dicţionar*, 1993, p. 382). Nu este însă de neglijat recrudescenţa unor mişcări naţionaliste după căderea regimurilor comuniste care cuprind şi reacţia, uneori violentă, a minorităţilor etnice faţă de statul naţional, contestându-i viabilitatea şi încercând să obţină o autonomie care le „enclavizează“ în spaţiul naţiunii majoritare.

Rezultă că naţionalismul poate fi utilizat în scopuri politice, astfel încât prin el sunt posibile acţiuni secesioniste sau iredentiste, de expansiune teritorială, de purificare etnică, de afirmare a misionarismului sau de civilizare a altor popoare.

A rezultat, din analiza concepţiilor asupra naţiunii, ideea, mult răspândită astăzi, despre lipsa de fundament a manifestărilor de naţionalism sau de patriotism. Fiinţa umană nu ar dispune de un fond natural din care să derive sentimentele şi atitudinile naţionale. Omul este în primul rând o individualitate, iar comportamentele sale vizează, înainte de orice, acţiunea sa în conformitate cu drepturile lui fundamentale, fără ca acestea să aibă vreo legătură profundă cu comunitatea naţională sau etnică.

Moderniştii şi marxiştii caută să argumenteze teza despre caracterul exterior şi temporar al naţiunii. Este oare fiinţa umană neînzestrată cu trebuinţa interacţiunii cu ceilalţi în forma comunităţii etnice sau naţionale? La această întrebare au dat răspuns cercetările genetice.

Antropologul american Gary Johnson a pornit de la premisa științifică validată că altruismul este genetic predeterminat și evolutiv selectat, pentru ca să explice mecanismele de extindere ale acestui tip de comportament la grupări mari de indivizi între care nu există relații de rudenie. Astfel, el subliniază că „selecția de rudenie“ ce acționa asupra hominizilor nu putea fi eliminată evolutiv în scurtul răstimp de când oamenii trăiesc în societăți de mari dimensiuni, ci continuă să opereze la un anumit nivel chiar în interiorul societăților contemporane urbanizate. Dar pentru ca selecția să poată fi oportună este nevoie de existența unor mecanisme de recunoaștere, iar Johnson enumeră patru posibile mecanisme:

1. recunoașterea genelor între ele prin intermediul purtătorilor lor, iar recunoașterea rudelor ar avea loc total independent de experiența anterioară a organismului;

2. mecanismul distribuției spațiale de recunoaștere depinde de asocierea între rudenie și distribuția în spațiu. Indivizii dintr-un spațiu sunt probabil rude. Toți cei dintr-o localizare particulară devin beneficiarii comportamentului altruist din cauză că există o mare probabilitate ca ei să fie rude;

3. asocierea este cel mai obișnuit mecanism de recunoaștere între indivizi. Începând să cunoască aspectul, mirosul sau vocea unui anumit asociat, individul deosebește, în cadrul interacțiunilor ulterioare, rudele de cei care nu sunt rude. Ca și în cazul distribuției familiale, acest mecanism poate produce erori: unii indivizi introduși în familie pot fi acceptați ca rude și ulterior tratați astfel;

4. potrivirea fenotipică exprimă posibilitatea ca un individ să recunoască rudele prin învățarea propriului fenotip, adică a însușirilor vizibile ale unui individ determinate ereditar.

Aceste patru mecanisme de selecție a rudeniei dovedesc că probabilitatea unui individ de a se angaja într-un comportament altruist față de un altul din aceeași specie este în funcție de coeficientul de înrudire dintre părinți și de rata cost/beneficiu. Gradul de înrudire este operaționalizat prin mecanismele de recunoaștere. Cei identificați ca nonrude sunt tratați drept competitori, iar ceilalți ca potențiali colaboratori.

Mecanismele de recunoaștere sunt baza tuturor comportamentelor sociale, iar cel mai important dintre ele este mecanismul întemeiat pe asociere și potrivire fenotipică. Fenotipul include comportamentul și caracteristicile fizice (mersul, expresiile faciale). Astfel se poate prevedea că atunci când oamenii trăiesc în condiții egale, ei vor face deosebiri de apartenență la o rasă. În interiorul rasei, diferențele vor fi între subtipuri rasiale, iar înăuntrul acestora pe baza aspectului fizic. Rezultă că oamenii sunt programați genetic pentru a fi intoleranți față de fenotipuri comportamentale diferite. Fenotipul comportamental include comportamentul verbal și nonverbal al individului, în temeiul căruia se produc discriminările.

În consecință, dacă discriminările comportamentale dintre oameni apar prin asociere și potrivirea fenotipică, cei doi factori se vor întări unul pe altul, iar în baza unei experiențe similare, apropiații vor tinde să aibă similarități comportamentale, iar acestea la rândul lor întăresc asocierea. Indiscutabil, nu orice discriminare se produce automat și inevitabil, ci experiența indivizilor și a colectivității influențează nivelul, tipul și obiceiul discriminării pentru că influențează percepția similarităților și diferențelor. În orice caz, discriminările comportamentale de un anumit tip sunt inevitabile chiar dacă

am înlătura discriminările rasiale, etnice, clasiale, deoarece însăşi structura unei societăţi distinge între oneşti/neoneşti, competenţi/necompetenţi etc.

Din teoria originilor evoluţioniste ale discriminărilor rezultă ideea despre patriotism construit prin procesele de socializare în grupurile mari, ca urmare a ataşării dispoziţiilor altruiste de evenimente, oameni sau obiecte care nu sunt în mod natural legate între ele. Într-adevăr, dispoziţiile întărite prin selecţia naturală sunt suportul comportamentului patriotic.

Patriotismul este atitudinea rezultată din interferarea proceselor de socializare şi dispoziţiile selectate natural, cu deosebire prin selecţia de rudenie şi altruismul reciproc. Însă dispoziţiile naturale sunt insuficiente pentru manifestarea patriotismului, ele trebuie să fie reactivate în procesele de socializare prin diverse acţiuni şi simboluri.

Gary Johnson consideră că patriotismul poate fi privit ca un străvechi fenomen organic, esenţial pentru evoluţia spre o viaţă complexă. Apariţia formelor de viaţă complexă din organismele unicelulare a necesitat ca unităţi organice de nivel inferior să fie stimulate spre loialitate faţă de unităţile superioare, principiu ce operează astăzi în toate sistemele organice complexe, inclusiv în corpurile umane în care celulele albe se sacrifică în lupta cu celulele inamice. Evoluţia de la simplu la complex a vieţii sociale a necesitat stimularea comportamentelor loiale ale indivizilor faţă de sistemele mai adaptate. De aceea, patriotismul este esenţial pentru existenţa entităţilor colective actuale.

Antropologul american aduce o contribuţie importantă la explicarea unui fenomen controversat astăzi din varii direcţii teoretice şi ideologice. Prin ideea despre comportamentul altruist ca fond genetic al oricărei fiinţe, Gary Johnson a dat patriotismului un fundament natural. Comportamentul altruist, extins la nivelul unei societăţi, este mecanismul prin care se modelează dispoziţiile altruiste. Patriotismul este, deci, un comportament cu o bază sociologică întărită în procesul de învăţare socială, proces început din copilărie când primele cuvinte învăţate sunt cele de „mamă“ şi „tată“, persoanele cele mai apropiate ce oferă dragoste şi securitate. Utilizarea lor ulterioară în diferite contexte favorizează transferul sentimentelor altruiste faţă de persoane sau grupuri în care nu există nici o legătură de rudenie. Patriotismul se naşte din această nevoie de altruism programată genetic în orice fiinţă umană, modelată în procesul de socializare.

10.10 Structura pe naţionalităţi a populaţiei României

Pentru înţelegerea evoluţiilor cunoscute de grupurile etnice din România prezentăm câteva date comparative între recensământul din anul 1930 şi cel din anul 2002.

Mai întâi, să vedem care este structura etnică a populaţiei României în evoluţia ei din anul 1930.

Structura etnică a populației României

Naționalitatea	Anul					
	1936	*1956*	*1966*	*1977*	*1992*	*2002*
români	77,85	85,74	87,66	88,12	89,42	89,47
maghiari	9,99	9,18	8,48	7,95	7,11	6,60
germani	4,44	2,20	2,00	1,67	0,52	0,02
țigani	1,70	0,60	0,34	1,05	1,80	2,46
ucraineni	0,32	0,35	0,29	0,26	0,30	0, 02
ruși lipoveni	0,35	0,22	0,21	0,15	0,20	0,01
turci	0,18	0,08	0,09	0,11	0,10	0,01
sârbi, croați	0,35	0,25	0,23	0,20	0,01	0,01
tătari	0,20	0,12	0,12	0,11	0,10	0,01
evrei	3,16	0,84	0,22	0,11	0,04	–
slovaci	0,35	0,13	0,12	0,10	0,10	0,01
bulgari	0,46	0,07	0,06	0,05	0,05	–
altele	–	0,24	0,13	0,01	0,14	1,38

Evoluția populației României din anul 1930, anul când s-a realizat primul recensământ al României reîntregite, reliefează creșterea constantă a populației românești concomitent cu scăderea la fel de constantă a populațiilor maghiare, germane, evreiești și a altor grupuri naționale, cu excepția țiganilor. Trebuie spus că această creștere a populației românești s-a realizat fără a se adopta în acest sens măsuri speciale.

Diminuarea ponderii grupurilor etnice de evrei și de germani s-a datorat emigrării și ratei scăzute a natalității la aceste categorii.

Emigrarea puternică a germanilor și a evreilor în anii '60-'80 a fost determinată mai mult de motive ideologice specifice sistemului comunist și nu din cauza discriminării acestora. În regimul de dinainte de anul 1989, minoritățile naționale dispuneau de drepturi, care în cele mai multe cazuri au fost respectate. În limitele impuse de acel sistem social s-au înființat școli în limbile minorităților, s-au publicat cărți semnate de autori ce aparțineau minorităților naționale în cadrul unei edituri (Kriterion) consacrată exclusiv acestui tip de literatură, și de către alte edituri (Dacia din Cluj-Napoca, Facla din Timișoara etc.), s-au transmis emisiuni în limba maghiară și în limba germană la Televiziunea Română, difuzate săptămânal, și la postul național de radio, precum și la posturile zonale. În temeiul principiilor politice ale regimului comunist, reprezentanți ai unor minorități au fost aleși în instanțele supreme de partid și au fost numiți în funcții guvernamentale, pe baza unui algoritm respectat.

După anul 1990, în noile contexte ale statului de drept și ale economiei de piață, minoritățile naționale din România s-au organizat în structuri politice sau guvernamentale proprii, cu o largă autonomie de acțiune. Maghiarii dispun de Uniunea Democratică a Maghiarilor din România, cu un număr important de reprezentanți în parlamentul țării. Fiecare grup național are un reprezentant în Camera Deputaților. Prin Constituție și prin

legi organice se asigură învăţământul în limbile minorităţilor, finanţat de către statul român. Asociaţii, fundaţii, societăţi culturale ale diferitelor minorităţi conservă şi perpetuează valori ale culturii lor.

Structura naţională în mediul urban şi în mediul rural

Mediul	*Naţionalităţi*											
	Români		*Maghiari*		*Germani*		*Evrei*		*Ţigani*		*Altele*	
	1930	2002	1930	2002	1930	2002	1930	2002	1930	2002	1930	2002
urban	58,6	90,0	11,1	6,6	3,4	0,3	13,6	–	1,1	1,8	10,2	1,3
rural	75,3	88,8	7,1	6,5	3,8	0,1	1,5	–	1,5	3,1	6,7	1,5

Din tabelul de mai sus se poate vedea creşterea constantă a populaţiei româneşti în ambele medii rezidenţiale, cea mai puternică fiind în aşezările urbane, precum şi o creştere a ţiganilor, cu deosebire în mediul rural. Populaţia maghiară a scăzut faţă de anul 1930 în mediul rural şi în mediul urban. O scădere spectaculoasă se constată la „alte grupuri" din mediul urban.

Din analiza structurii populaţiei României pe naţionalităţi distribuită pe zonele istorice se desprinde cu claritate ponderea foarte ridicată a românilor în toate zonele istorice, iar proporţiile lor, ceva mai scăzute în Crişana-Maramureş şi în Transilvania depăşesc cu mult două treimi din totalul populaţiei. Ponderea mai scăzută a românilor în Muntenia se explică prin includerea capitalei – Bucureştiul – în această zonă istorică. Asemenea oricărui mare oraş din lume, Bucureştiul integrează, într-o proporţie mai mare, toate grupurile naţionale ce trăiesc pe teritoriul României. Este de reţinut numărul mai mare de ţigani în zonele de vest ale ţării (Transilvania, Banat, Crişana-Maramureş).

Informaţiile despre naţionalităţile din România distribuite pe zone istorice relevă, pe de o parte, evoluţia istorică specifică, în anumite perioade istorice, din care cauză prezenţa unor naţionalităţi este mai mare, iar pe de altă parte, predominanţa continuă a românilor în toate zonele şi convieţuirea lor cu alte grupuri naţionale. Creşterea populaţiei româneşti în toate regiunile se explică prin rata natalităţii mai ridicate la aceştia, dar şi prin procesele de mobilitate spaţială şi socială determinate, în principal, de industrializare şi urbanizare, procese care au stimulat deplasarea unor mari grupuri de populaţii dintr-o zonă în alta, cu deosebire în acelea unde se creau locuri de muncă în număr mai mare şi mai bine plătite.

Românii deţin proporţii de peste 90% în patru din cele şapte regiuni istorice, peste 98% în 25 de judeţe şi 95% în majoritatea oraşelor şi comunelor. În două judeţe românii deţin o pondere mică: Harghita (14%) şi Covasna (23%). Cât priveşte celelalte naţionalităţi, reţinem ca un fapt sociologic cel de retromigraţie al germanilor, care revin începând cu anul 1991 la aşezările lor din România.

Bibliografie

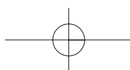
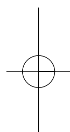
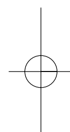
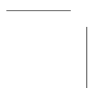
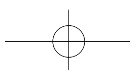
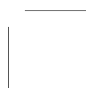
Abraham, Dorel, *Structura etnică a populației României*, în Sociologie românească, nr. 2-3, 1994.
Allport, Gordon W., *The Nature of Prejudice*, Cambridge, MA: Adison-Wesley, 1954.
Banton, Michael, *Discriminarea*, Editura DU Style, București, 1998.
Eriksen, Thomas H., *Ethnicity and Nationalism*, Pluto Press, Londra, 1993.
Geană, Gheorghiță, „Ethnicity and globalisation. Outline of complementarist conceptualisation", în *Social Anthropology*, 5, 2, 1997.
Gellner, Ernest, *Națiuni și naționalisme*, Editura Antet, București, 1997.
Georgiu, Grigore, *Națiune. Cultură. Identitate*, Editura Diogene, București, 1997.
Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.
Johnson, Gary, *Kin Selection. Socialization and Patriotism: An Integration Theory*, în Politics and Life Sciences, vol. 4, 2, 1986, pp. 127-140.
Pop, Ioan Aurel, *Geneza medievală a națiunilor moderne*, Editura Fundației Culturale Române, 1998.
Schifirneț, Constantin, *Civilizație modernă și națiune*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1996.
Schifirneț, Constantin, *Geneza modernă a ideii naționale*, Editura Albatros, București, 2001.
Smith, Anthony S., *National Identity*, Penguin Books, Londra, 1991.

Termeni

antagonism etnic
asimilare
discriminare
grup etnic
minoritate etnică
naționalism
naționalitate
națiune
pluralism etnic
prejudecată
rasă
rasism
segregare

Întrebări recapitulative

1. Ce este grupul etnic?
2. Prin ce se distinge minoritatea etnică?
3. Ce caracter are etnicitatea?
4. Care sunt tipurile de grupuri etnice?
5. Care sunt trăsăturile grupului minoritar?
6. De ce unele minorități includ un număr disproporționat de indivizi creativi și inventivi?
7. Ce determină existența prejudecății etnice?
8. Care sunt cele patru tipuri de raporturi privind relația discriminare-prejudecată?
9. În ce constă pluralismul etnic?
10. Câte tipuri de asimilare etnică sunt?
11. Cum definesc moderniștii națiunea?
12. Cum concep primordialiștii națiunea?
13. Care este diferența dintre constituirea națiunii în Occident și edificarea națiunii în Europa de Est?
14. Care sunt simbolurile naționale utilizate de orice stat național?
15. Ce este naționalitatea?
16. Ce este statul multinațional?
17. Cum reflectă mass media din România relațiile interetnice?

CAPITOLUL XI
Familia și căsătoria

11.1. Definiție și clasificare

Familia este un tip de comunitate umană alcătuită din persoane legate între ele prin relații de consangvinitate și rudenie, care trăiesc împreună, cooperează și au grijă de copii.

Grupul familial poate fi restrâns sau lărgit în raport de funcțiile economice sau funcțiile de altă natură exercitate de membrii săi, dar și de contexte istorice și culturale. Indiferent de mărimea ei, familia este o instituție regăsită în orice societate din orice timp, ceea ce nu este valabil pentru alte tipuri de instituții: religioase, economice, politice, educaționale, medicale. Nu există societate fără relații familiale.

De-a lungul istoriei s-au cunoscut mai multe tipuri de familie:

1. *familia pe grupe mari*, care cuprinde grupuri de perechi căsătorite, trăind laolaltă în cadrul aceleiași gospodării. De pildă, la slavii din sud o asemenea formă de familie o reprezintă *zadruga* sau la chinezi este de notorietate conviețuirea mai multor cupluri în același spațiu de locuit;

2. *familia extinsă*, formată dintr-un cuplu împreună cu rudele apropiate. Într-o asemenea familie coabitează una sau două generații ascendente sau descendente. De asemenea, relațiile dintre soți sunt mediate de relațiile fiecăruia dintre ei cu rudele existente în cadrul familiei (părinți, nepoți etc.);

3. *familia nucleară* este alcătuită dintr-un cuplu conjugal (soț-soție) împreună cu copiii, care trăiesc separat de celelalte rude apropiate, într-o locuință proprie.

Această ultimă formă de familie predomină în societatea contemporană. Este semnificativ că fiecare membru al cuplului conjugal provine la rândul lui dintr-o familie nucleară. În afirmarea familiei nucleare un rol decisiv l-au avut schimbările generate de industrializare și urbanizare. Angajarea într-o ocupație și aspirația către o cât mai bună pregătire profesională și spre obținerea de performanțe cât mai înalte au contribuit la structurarea relațiilor de căsătorie în forma familiei nucleare.

Relația dintre bărbat și femeie poate fi structurată în patru moduri:

1. *monogamia* (cuplul conjugal);
2. *poligamia* (un bărbat, soț cu mai multe soții);
3. *poliandria* (o femeie, soție cu mai mulți soți);
4. *grupul de cupluri* (doi sau mai mulți soți cu mai multe soții).

Monogamia este forma de familie preferată în societățile civilizate.

Poligamia este prezentă în anumite culturi. Dintr-un studiu al antropologului american George Murdock, pe 565 de societăţi, a reieşit că 80% dintre acestea au cunoscut această formă de căsătorie (*apud* Richard T. Schaefer, 1983, p. 298).

O problemă importantă în sociologia familiei o reprezintă modul cum este gândită, de către individ şi societate, descendenţa, cu corolarul ei rudenia. În orice cultură, copiii sunt introduşi în raporturile de rudenie. Rudenia este relaţia cu alţi inşi proveniţi dintr-un strămoş comun. Rudenia biologică este consangvină (bazată pe legături de sânge) sau afină (rezultată din căsătorie). Există şi o rudenie spirituală (năşia, frăţia de cruce) bazată pe raporturi determinate de participarea la un eveniment deosebit din viaţa individului (naştere, căsătorie etc.).

Rudenia este învăţată şi ea nu este în întregime determinată prin legături biologice sau maritale. Revenind la descendenţă, să amintim că ea este totalitatea inşilor în linie directă care se trag dintr-un cuplu conjugal sau dintr-o persoană. Principiul descendenţei atribuie indivizii la grupuri de rudenie conform relaţiei lor cu mama sau cu tatăl. Cele mai multe societăţi, 64% după Murdock, preferă numai o linie de descendenţă (R. Schaefer, p. 299). Descendenţa patrilineală indică faptul că numai tatăl este cel ce este considerat important în afirmarea individualităţii unei persoane şi în stabilirea moştenirii, şi proprietăţii. În descendenţa matrilineală numai rudele mamei sunt importante şi mama este responsabilă pentru evoluţia descendenţilor. Există şi descendenţa bilineală, adică atât mama, cât şi tatăl au aceeaşi importanţă în stabilirea descendenţei.

Rezidenţa familială este un aspect esenţial al relaţiilor intrafamiliale şi interfamiliale, pentru că societăţile umane se deosebesc între ele şi prin modul de locuire a tinerilor căsătoriţi. În orice societate există norme sociale privitoare la rezidenţa noii familii. Astfel, rezidenţa patrilocală este caracteristică noii familii care locuieşte împreună cu familia soţului, iar rezidenţa matrilocală defineşte familia tânără care locuieşte la locuinţa familiei soţiei. Trebuie spus că în societatea românească a dominat familia cu reşedinţa patrilocală. În prezent, chiar şi în condiţiile dificile de asigurare a unei locuinţe, predomină neolocalismul, adică tânăra familie locuieşte independent de părinţi.

În familie, autoritatea este exercitată în chip diferit în funcţie de societate. În structurile sociale tradiţionale, autoritatea aparţinea persoanei celei mai în vârstă. În perioada matriarhatului, mama dispunea de mai multă autoritate. În societatea modernă autoritatea este egal distribuită între soţi.

11.2. Funcţiile familiei

Familia fiinţează ca urmare a rolului pe care-l are atât pentru cei doi soţi, cât şi pentru ceilalţi membri ai săi. Un bărbat şi o femeie se reunesc într-o familie în scopul realizării unor scopuri clare derivate din trebuinţele fiecăruia şi din oportunităţi sociale.

a. *Reproducerea*. Familia este locul de procreere şi de naştere a copiilor. Prin funcţia de reproducere, familia contribuie hotărâtor la menţinerea şi supravieţuirea umanităţii şi a societăţii.

b. *Funcţia economică* rezultă din necesitatea asigurării condiţiilor materiale necesare vieţii de familie şi creşterii copiilor. În familiile tradiţionale, soţul aducea principalele

venituri în familie şi aceasta era cauza pentru care el dispunea de autoritate, iar soţia era ocupată cu gospodăria și depindea economic de soț. În societățile preindustriale, funcția economică a familiei a fost şi mai pregnantă datorită producerii de bunuri în familie de către toţi membrii săi, iar veniturile proveneau din aceste bunuri. În societatea actuală ambii soţi sunt angajaţi în câmpul muncii, fiecare contribuind deci la veniturile familiei. Apoi, trebuie remarcată prezenţa serviciilor în gospodărie, ceea ce a redus mult din munca femeii în casă. Evident, această ultimă remarcă se cuvine a fi văzută în condiţiile reale de existenţă a fiecărei familii. După anul 1989, în România, din cauza proceselor de schimbare profundă în statusul economic și social al oamenilor, se observă o revenire, în unele familii cu posibilităţi materiale şi financiare reduse, la asigurarea unor bunuri prin producerea lor în gospodăria proprie.

În statusul economic și social al femeii au intervenit modificări: creșterea posibilităților de egalizare a pozițiilor de putere și autoritate între soț și soție în cadrul familiei, creşterea posibilităţilor femeilor de a avea o carieră socială și profesională proprie. Apar însă şi aspecte negative: diminuarea rolului social al familiei, sărăcia conţinutului vieţii de familie, diminuarea îngrijirii copiilor în ceea ce privește afecțiunea și supravegherea.

c. *Socializarea*. Familia constituie mediul primar de îngrijire a copiilor încă din primele momente ale vieții. Procesul de dezvoltare a copilului este de lungă durată, și după cum am subliniat la tema despre socializare, autonomia reală a acestuia îi este acordată de către societate la vârsta maturizării intelectuale și sociale, anume la 18 ani. Pe tot acest traseu, de la copilărie până la perioada independenței sale, individul are nevoie de socializarea exercitată de către familie. Părinții și cei din familie transmit copilului limba, norme, valori, principii de conduită.

d. *Funcția sexuală*. Familia reglementează comportamentul sexual. Societatea însăși influențează normele de viață sexuală în familie. După cum vom vedea, această funcție cunoaşte unele particularităţi în societatea contemporană.

e. *Funcția educativă* se manifestă în efortul familiei de a educa pe membrii săi conform unor norme proprii și cu scopul pregătirii lor de a se integra în societate. Nu sunt puţine cazurile în care familiile educă pe membrii lor în spiritul tradiţionalismului şi al conservatorismului.

f. *Asigurarea cadrului de manifestare a afectivității*. Un bărbat și o femeie își reunesc destinele pentru a trăi într-un mediu al intimității și al căldurii sufletești, ca și pentru sprijinul reciproc și asigurarea securității personale.

11.3. Problemele sociale ale familiei

Dacă familia se constituie pentru a răspunde unor nevoi ale soţilor şi apoi ale copiilor, nu este mai puţin semnificativă chestiunea dificultăţilor derivate din viaţa de familie. Am menţionat problemele ridicate de statusul economic și social al femeii care îi diminuează mult prezența ei afectivă în familie, cu deosebire în relațiile cotidiene cu copiii. La acestea se adaugă modificările din relațiile între soți. Întrucât soția lucrează același volum de timp ca și soțul este clar că implicarea ei în muncile gospodărești nu se poate face decât în perioada de după îndeplinirea obligaţiilor profesionale, ceea ce-i

mărește efortul fizic și intelectual. În asemenea circumstanțe, poziția soțului în familie se schimbă. Dar această schimbare se produce lent, iar femeii îi revin cele mai multe dintre treburile familiei. Intervine, indiscutabil, mentalitatea bărbatului orientată pe o anumită înțelegere tradițională a masculinității concomitent cu perpetuarea de către femeile însele a mentalității despre poziția lor în familie.

Societatea contemporană, prin modalitățile de stimulare a mobilității profesionale și spațiale, a determinat ca oamenii să poată lucra în alte localități decât cea în care locuiește familia lor. Are loc o separare, temporară, a unuia dintre soți de familie.

Un subiect al sociologiei familiei îl reprezintă divorțul, fenomen determinat de o multitudine de cauze și motivații personale și sociale. Posibilitatea femeii de a-și asigura singură un venit din exercitarea unei ocupații este un factor ce acționează în hotărârea pentru despărțire. Intervin și multele dificultăți materiale și sociale, cu deosebire în această perioadă, cu efecte directe asupra raporturilor dintre soți. Trebuie adăugat și rolul jucat de schimbările profunde din societatea românească de după anul 1989 în decizia de a divorța. Rigiditatea impusă de regimul de dinainte de anul 1989 în relațiile familiale concretizată în punerea multor obstacole în despărțirea oficială a soților a influențat, fără îndoială, motivația desfacerii căsătoriilor, imediat după revoluție, din partea unui număr de familii. Oricum, se constată, în perioada actuală, o creștere, fără precedent în istoria noastră, a ratei divorțurilor.

O problemă socială de extremă gravitate o reprezintă violența în familie și, corolarul ei, abuzul față de copii. Violența vizează agresivitatea soțului față de soție, dar și față de ceilalți membri ai familiei, generată de trăsăturile de personalitate, de nivelul de educație, de modelele parentale cunoscute în copilărie, de comportamentul soției și forța ei în a interzice o asemenea conduită din partea soțului, de tipul de comunicare între membrii familiei, de respectul ce și-l acordă fiecare. Față de copii, violența se poate manifesta și din partea mamei. Stresul social generat atât de mediul social, cât și de evenimente din viața personală (divorț, pierderea slujbei, exercitarea unei ocupații inadecvate nivelului de aspirații și de pregătire profesională) accentuează comportamentul violent și abuziv față de copii. Mulți dintre copiii așa-zis ai străzii provin din familiile unde au suferit violențe și abuzuri.

Am subliniat că astăzi predomină în societățile dezvoltate familia nucleară, cu consecința importantă a despărțirii acesteia de părinți. De aici rezultă o gravă problemă socială: cea a bătrânilor. În societatea românească putem observa, în majoritatea familiilor, o comunicare permanentă între familiile tinere și părinți ca și acordarea de sprijin bătrânilor de către copiii lor. În S.U.A., 80% dintre persoanele în vârstă nu au primit nici o îngrijire de la membrii familiei (James W. Vander Zanden, p. 360). Contextele sociale postdecembriste au erodat și la noi relațiile dintre copii și părinți, fără însă a putea susține manifestarea acestei situații ca o tendință generală în societatea românească. Nu este mai puțin adevărat că bătrânii nu dispun de un sistem de îngrijire asociat cu un buget personal adecvat, și de aceea sprijinul oferit de copii rămâne fundamental. Indiscutabil, acțiunea de îngrijire a bătrânilor de către copiii lor ajunși adulți cu responsabilități sociale și răspunderi familiale față de proprii copii se produce cu multe dificultăți. Această generație sandwich, încadrată între generația propriilor copii și generația propriilor părinți, este nevoită să gestioneze situații și probleme sociale și umane cu mijloace, pentru cei mai mulți, precare.

11.4. Stiluri alternative de viață familială

Față de viața de familie există din partea unor persoane tendința de a construi alt tip de relații între bărbat și femeie, care să răspundă trebuințelor lor sociale, biologice și emoționale.

Celibatul reprezintă opțiunea individului de a trăi singur, aceasta fără să însemne numaidecât că s-ar produce ca urmare a unor constrângeri exterioare. Celibatul include persoane care nu întrețin relații sexuale permanente, și persoane care au relații sexuale cu alte persoane celibatare. Acest stil de viață este unul dintre factorii care duc la scăderea natalității, ceea ce a determinat în majoritatea țărilor adoptarea de acțiuni de descurajare a acestuia: taxe pe celibat, impozite mai mari pentru celibatari, restricții în obținerea de credite pentru locuințe din fondurile publice sau chiar restricții în accesul lor la unele cariere profesionale.

Coabitarea consensuală este o formă de cuplu alcătuit din persoane de sex opus între care nu există relații de căsătorie. Din punct de vedere funcțional, cuplul consensual nu diferă prea mult de familia nucleară, el îndeplinind toate funcțiile familiei. Acest stil de viață este adoptat de tineri mai ales, fiind pentru ei un mod de exersare a vieții în cuplu și de pregătire pentru viața de familie.

Căsătoria fără copii este o altă alternativă. Dacă tradițional, acest mod de conviețuire familială era nesemnificativ, el a crescut foarte mult astăzi. Cauza principală pentru familiile tinere de a nu avea copii rezidă în mijloacele insuficiente de asigurare a condițiilor de creștere a acestora. Familia fără copii este și familia cuplului nefertil.

Familiile monoparentale sunt, în cea mai mare parte, rezultatul divorțului și, într-o mică măsură, al decesului unuia dintre părinți sau al nașterilor în afara căsătoriei. În unele țări ponderea acestor familii este destul de ridicată. În S.U.A., în anul 1985, 26,3% din familii erau familii cu un singur părinte (J.W. Vander Zanden, 1988, p. 363). Aceste familii se confruntă, inevitabil, cu dificultăți mult mai numeroase decât familiile nucleare complete.

Cuplurile de homosexuali se constituie ca o alternativă la căsătorie. În unele țări s-a acceptat căsătoria între persoane de același sex. Manifestarea acestui mod de raporturi între bărbați sau între femei trezește în opinia publică românească atitudini de respingere, dată fiind educația populației în cvasimajoritatea ei în spiritul valorilor derivate din raporturile firești dintre bărbat și femeie. Într-o societate democratică se lasă libertatea fiecăruia de a-și decide modul de a trăi și a acționa, iar acceptarea acestor cupluri de homosexuali este oportună numai dacă ele acționează în cadrul legal al societății.

Am prezentat stiluri alternative de viață în familie pentru a observa complexitatea raporturilor ce se stabilesc între bărbat și femeie și pentru a înțelege mecanismele utilizate de societate în soluționarea problemelor rezultate din aceste raporturi. Se desprinde concluzia că orice societate funcționează numai în măsura în care evoluează concordant cu cerințele vieții de familie.

Bibliografie

Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.
Mihăilescu, Ioan, *Sociologie generală*, Editura Universității București, 2000.
Vander Zanden, James W., *The Social Experience. An Introduction to Sociology*, Random House, New York, 1988.

Termeni

coabitarea consensuală
familia
familia extinsă
familia monoparentală
familia nucleară
familia pe grupe mari
socializarea
stiluri de viață alternative

Întrebări recapitulative

1. Ce este familia?
2. Ce tipuri de familie se cunosc?
3. Care sunt cele patru moduri de structurare a relației dintre bărbat și femeie?
4. Care sunt stilurile de viață alternative?
5. Ce este familia monoparentală?
6. Ce determină divorțul?
7. Care este specificul familiei extinse?
8. Care sunt funcțiile familiei?
9. Care sunt problemele sociale ale familiei în România?
10. Cum sunt reflectate în mass media din România familia și căsătoria?

CAPITOLUL XII
Educația

12.1. Conceptul de educație

Sociologic, educația este un fenomen social rezultat din acțiunea unor indivizi asupra altor indivizi în scopul transmiterii culturii prin învățare individuală și colectivă. Așadar, educația este un raport între oameni: unii pregătesc pe alții, în procese de transmitere, influențare, modelare. Ea se produce în cadrul unei interacțiuni, act esențial pentru existența educației. În această interacțiune o persoană sau un grup de persoane urmărește pregătirea altor persoane, iar acestea acceptă sau sunt obligate să primească această pregătire.

Educația nu este numai acțiunea de transmitere a valorilor și experienței de viață la noile generații. Ea este prezentă la toate categoriile de vârstă. În consecință, educația cunoaște mai multe forme în raport de contexte sociale și niveluri de organizare. Educația acționează exclusiv asupra ființei umane și este un proces eminamente uman. Prin educație se exprimă educabilitatea, adică perseverarea omului în efortul său de emancipare și de a dobândi experiență ca ființă umană conștientă de existența sa. În sfera educației intră toate influențele și acțiunile conștiente de formare și dezvoltare a ființei umane. Orice act educativ are o finalitate evidentă.

Educația se distinge prin trăsăturile ei intrinseci: caracterul ei specific uman, universalitatea, istoricitatea, caracterul permanent, diferențierea ei în funcție de contextele reale în care acționează, caracterul național. Din aceste particularități decurge poziția educației de factor formativ, ea nefiind dresaj sau domesticire. Educația pune la dispoziția individului mijloacele necesare socializării lui.

Una dintre căile de educație o reprezintă însușirea unei limbi naturale, pentru că educația însăși are loc într-o anumită limbă. De aici rezultă semnificația limbii în educație. Raportul dintre limbă și societate a fost studiat de către sociologi. De pildă, Basil Bernstein a analizat codul restrâns și codul elaborat al limbii folosite de grupuri de elevi. Sociologul englez a examinat în ce mod sistemele simbolice sunt efecte și factori de reglementare ai structurilor sociale. În viziunea sa, diferite forme sau coduri de vorbire simbolizează forma relațiilor sociale „creează pentru vorbitori diferite ordine de relevanță și relație“ (*Sociologia educației*, p. 89). Bernstein crede, la fel ca și K. Marx, că sistemul de clasă socială a marcat puternic distribuția cunoașterii în societate. Numai o mică parte a populației a fost socializată la nivelul metalimbajelor, controlului și inovației, în acest fel asigurându-i-se acces la principiile schimbării intelectuale. Restul populației a fost socializată, în domeniul cunoașterii, pentru însușirea operațiilor legate de context, fiindu-i interzis accesul la achizițiile intelectuale noi. Există, spune Bernstein, un *cod restrâns* – ansamblul

semnificațiilor implicite deduse din numărul mic de informații pe care copiii din grupuri defavorizate îl rețin din predare ca urmare a particularităților culturale ale comunității lor, și un *cod elaborat* – capacitatea de a individualiza toate informațiile concordant cu o anumită situație. S-a ajuns la concluzia că elevii din familii muncitorești ar avea un handicap din cauza limbajului lor. Școala transmite cunoștințe în alt limbaj decât cel din familiile de origine. Copiii din familii defavorizate întrebuințează numai codul restrâns, ei comunică mai mult despre experiența practică și sunt interesați în mai mică măsură de ideile abstracte. Cei din familiile clasei de mijloc se folosesc de ambele coduri. Codurile elaborate îi orientează pe copii către semnificații universaliste, iar codurile restrânse îi îndreaptă spre semnificații particulariste. Codurile elaborate sunt mai puțin legate de o structură locală, și, de aceea, ele conțin potențialitatea de schimbare. Codurile restrânse sunt mai apropiate de o structură socială locală și au un potențial redus de schimbare. „Unul din efectele sistemului de clasă este acela că limitează accesul la codurile elaborate“ (*ibidem*, p. 91). Teoria lui Bernstein despre cele două coduri lingvistice a reliefat sistematic diferențele dintre limbajul formal și limbajul public, după cum rezultă din tabelul de mai jos.

Tipurile de limbaj după teoria lui Basil Bernstein

LIMBAJ FORMAL (limbajul claselor superioare)	LIMBAJ PUBLIC (limbajul claselor populare)
1. Precizie în organizarea gramaticală și a sintaxei;	1. Fraze scurte, simple ca gramatică, adesea neterminate, cu o sintaxă săracă;
2. Nuanțe logice vehiculate printr-o frază cu o construcție gramaticală complexă, în care se utilizează o serie de conjuncții și propoziții subordonate;	2. Folosirea simplă și repetitivă a conjuncțiilor sau a locuțiunilor conjuncționale (*deci*, *atunci*, *fiindcă* etc.);
3. Întrebuințarea frecventă a propozițiilor care indică relații logice, de exemplu propoziții indicând proximitatea spațială și temporală;	3. Întrebuințarea rară a propozițiilor subordonate servind la împărțirea categoriilor folosite inițial în sprijinul subiectului;
4. Folosirea frecventă a diatezei impersonale;	4. Incapacitatea de a rămâne la un subiect clar pe parcursul unui enunț, ceea ce duce la dezorganizarea conținutului și a informației;
5. Alegerea riguroasă a adjectivelor și a adverbelor;	5. Folosirea rigidă și limitată a adjectivelor și a adverbelor;
6. Impresii personale verbalizate prin intermediul structurii relațiilor dintre fraze și în interiorul frazei, deci într-o manieră explicită;	6. Folosirea rară a construcției impersonale în frazele sau în propozițiile condiționale;
7. Simbolism expresiv diferențiind în detaliu semnificațiile la nivelul frazelor, în loc să întărească termenii dominanți sau să însoțească enunțurile într-o manieră nediferențiată;	7. Folosirea frecventă a enunțurilor în care justificările și concluziile se întrepătrund astfel încât să producă o afirmație categorică;
8. Folosirea limbajului care atrage atenția asupra unui sistem complex de concepte, ierarhizate în vederea organizării experienței;	8. Numeroase afirmații și expresii indicând faptul că interlocutorului i se cere să acorde o valoare particulară enunțului precedent: „Nu-i așa?“, „Îți dai seama?“, „Vezi?“. Acest procedeu ar putea fi numit „retorică a consimțământului sau a chemării la consens“;
	9. Alegeri individuale operate frecvent în formulările proverbiale;
	10. Impresii individuale în stare implicită în organizarea frazei; este un limbaj cu o semnificație implicită.

Apud Baylon și Mignot, p. 256.

Copiii deprinși să comunice în coduri de vorbire elaborate răspund mai bine stimulilor educației școlare formale decât ceilalți, adică ei se adaptează mediului școlar pentru că știu să comunice în stilul cerut de școală. Cercetări ce au studiat limbajul copiilor din clasa de mijloc și din clasa muncitoare au confirmat diferențele sugerate de Bernstein (Giddens, 2001, p. 449). Dar așa după cum s-a spus (Baylon și Mignot, p. 257), teoria lui Bernstein are la bază ideologia clasei de mijloc. Însușirea codului elaborat ar fi o cale de ascensiune socială. Bernstein a neglijat că majoritatea oamenilor nu părăsește mediul de origine și nici chiar clasa socială de care aparține. Criticile formulate cu privire la teoria lui Bernstein vizează termenii lingvistici folosiți de el. El a acordat o atenție prea mare consecințelor sociale ale diferențelor lingvistice, și a susținut ideea că prin diferențele de coduri dintre locutori sunt perpetuate clasele sociale. Teoria lui Bernstein nu ia în discuție realitatea, anume că diferențierea lingvistică este generată de conflictele dintre clase.

În Franța, P. Bourdieu și J.C. Passeron, în lucrarea *La Reproduction*, au analizat fenomenul capitalului cultural prin studiul gradului de stăpânire de către studenți a limbajelor cursurilor universitare. Definiția termenilor, amploarea câmpului semantic al unui termen, rigoarea conceptuală a cuvintelor folosite de profesori, diversitatea limbajelor de idei specializate produc decalaje de comunicare între profesori și studenți. Succesul școlar reflectă aptitudinea de a folosi limbajul însușit prin învățare, și aparține celor care au făcut studii clasice.

Capitalul cultural este examinat în cadrul teoriei violenței simbolice. Premisa acestui demers sociologic este ideea că „acțiunea pedagogică este în mod obiectiv o violență simbolică, în sensul că raporturile de forță între grupurile sau clasele constitutive ale unei formațiuni sociale sunt fundamentul puterii arbitrare care este condiția instaurării unui raport de comunicare pedagogică, respectiv de impunere și inculcare a unui arbitrar cultural după un mod arbitrar de impunere și inculcare“ (Bourdieu, Passeron, în *Sociologia educației…*, p. 187). Efectul simbolic al acțiunii pedagogice se exercită numai în cadrul unui raport de comunicare. Acțiunea pedagogică are funcția de menținere a ordinii, de reproducție a structurii raporturilor de forțe între grupuri sau clase. Ea tinde, prin inculcare sau prin excludere să impună grupurilor dominate recunoașterea culturii dominante ca legitimă. Orice sistem de învățământ instituționalizat produce și reproduce un arbitrar cultural al cărui producător nu este el însuși, dar contribuie la reproducția socială a raporturilor dintre grupuri sau clase. Ierarhiile sociale sunt determinate de prestigiul capitalului cultural. Societatea se autoreproduce cultural în structuri culturale de legitimare, permanentizare și evaluare. La fel ca orice alt capital, capitalul cultural cere bani, muncă și timp, adică investiții, iar societatea, fiind interesată de asigurarea funcționalității ei, a ordinii și stabilității, creează permanent mijloacele necesare conservării capitalului cultural moștenit, dar și creării unor noi valori culturale. Capitalul cultural ființează în trei forme: încorporat, obiectivat, instituționalizat. Capitalul cultural *încorporat* este suma de scheme stabile de percepție, de gândire, de acțiune stabile integrate în societate sau în individ. Capitalul cultural *obiectivat* este ansamblul de obiecte culturale – scrieri, monumente, picturi – în care se obiectivează capitalul cultural încorporat. Capitalul cultural *instituționalizat* este ansamblul instituțiilor care legitimează capitalul cultural obiectivat.

Cele trei tipuri de capital cultural se regăsesc în educație, inclusiv cea școlară. Concluzia lui P. Bourdieu este că educația este un instrument de transmitere a puterii între

generațiile clasei dominante. Viziunea despre capitalul cultural și teoria violenței simbolice exprimă realități sociale concrete. Dar ancheta lui Bourdieu s-a oprit numai la examinarea unei generații. Includerea în lot a generației bunicilor și indivizilor din clasa burgheză care nu obțin diplome universitare ar fi oferit o altă concluzie cercetării amintite. S-ar fi relevat mobilitatea ascensională a categoriilor celor mai sărace spre poziții sociale mijlocii sau superioare conferite de deținerea diplomelor, dar și a mișcării descendente a copiilor din familii înstărite spre statusuri sociale de mijloc sau inferioare celor ale părinților. O altă obiecție ce se poate aduce acestei teorii vizează accentul pus pe limba standard. Or, oamenii folosesc limba ca mijloc de comunicare în funcție de trebuințele lor. Limbajul însușit în școală nu acoperă toată bogăția de semnificații a comunicării dintr-o societate. Apoi, întrebarea este dacă nu este necesară modificarea relației dintre limbajul pedagogic și celelalte limbaje, cu adaptarea comunicării din școală la cerințele comunicării din societate.

Am amintit despre existența mai multor forme de educație, asupra cărora stăruim în continuare. Una dintre ele este educația instituțională, care determină ființarea educației formale, educației informale și a educației nonformale. *Educația formală* se desfășoară în cadrul instituțiilor școlare sau în alte instituții de educație publică, unde esențial este procesul de educație în temeiul unor programe prestabilite sub îndrumarea unui personal specializat. Relația educator-educat se desfășoară pe baza unor norme și regulamente stabilite de factorii de putere ai societății. *Educația nonformală* sau educația extrașcolară se referă la orice formă de instruire pe care educatorul și educatul o susțin deliberat, iar ambele părți acceptă să comunice între ele în afara sistemului educativ școlar. *Educația informală* sau educația indirectă are loc fără o afirmare voită a educării din partea educatorului și din partea educatului, ea acționând spontan în cadrul relațiilor și interacțiunilor sociale.

În raport de ciclul de viață există educația preșcolară, educația școlară și educația adulților. Din același unghi de abordare se recunoaște manifestarea educației de-a lungul întregii vieți a individului – educația continuă sau permanentă. Aceasta răspunde unor nevoi reale ale individului și ale societății, expresie a schimbărilor ce se produc în viața socială, în tehnologie și în economie.

Dacă luăm în discuție criteriul psihologic, educația se diferențiază în educație intelectuală, educație fizică, educația afectivității etc.

Din punctul de vedere al domeniului în care acționează, există educație generală, educație profesională, educație culturală, educație pentru civilizație.

Discutând despre varietatea tipurilor de educație abordăm de fapt, diversitatea actelor educative pentru că educația este, înainte de orice, o acțiune a unui individ sau grup asupra altui individ sau grup. Rezultă că prioritară în educație este acțiunea și, în subsidiar, influența ei asupra individului.

12.2. Funcțiile educației

Educația îndeplinește anumite funcții în viața socială, ceea ce-i conferă un statut în orice societate.

O primă funcție constă în îngrijirea copiilor. Fără o îngrijire organizată sistematic și permanent din partea familiei și a instituțiilor sociale, nu s-ar putea asigura creșterea și dezvoltarea fizică și intelectuală a copiilor. Trebuie arătat că ființa umană cunoaște cel mai îndelungat proces de îngrijire și de creștere.

Funcția de transmitere a experienței de viață și de muncă exprimă imperativul educării noilor generații în spiritul moștenirii lăsate de generațiile anterioare. Continuitatea între generații și continuitatea istorică nu sunt posibile fără această asimilare de către tineri a experienței acumulate în timp. Prin asumarea acestei funcții de către actul educativ se realizează stabilitatea și echilibrul social, fără ca aceasta să însemne o preluare mecanică a moștenirii, dimpotrivă ea are loc în cadrul raporturilor contradictorii între generații (Schifirneț, 1985).

Funcția de pregătire a copilului ca membru al societății cade în sarcina actului educativ. Viața socială nu ar fi posibilă dacă omul nu ar cunoaște cum este organizată societatea, dacă nu ar fi conștient de locul lui în viața socială, de drepturile și răspunderile ce-i revin.

Orice societate are un ideal de om către care tinde și pe care-l construiește. De aceea, copilului i se formează o personalitate adecvată cerințelor societății, iar acesta dobândește fizionomia morală a timpului în care trăiește. În acest fel, copilul devine o ființă conștientă de rolul și locul său în societate, dar și de limitele procesului de integrare socială, pe care caută să le înlăture sau măcar să diminueze din efectele sale asupra evoluției personalității lui.

Prin educație se transmit valorile culturale, iar această funcție îl ajută pe individ să-și însușească limba maternă și, prin intermediul ei, valorile societății sale, concomitent cu asimilarea valorilor culturale de pretutindeni.

Educația are ca scop dezvoltarea capacității de asimilare, înțelegere și interpretare a valorilor culturale. Este semnificativ că valorile transmise de la o generație la alta au un impact mai puternic cu individul decât cunoștințele transmise pe căile de comunicare în masă. Prin cultură, tânărul este introdus în societate și inițiat în idealurile de viață, aspirațiile, mentalitățile comunității naționale.

12.3. Sistemul de învățământ

Am amintit că educația se desfășoară în instituțiile școlare. În acest cadru, educația este realizată de către persoane specializate, cadrele didactice. În instituțiile școlare copilul cunoaște un nou tip de socializare, diferită în conținut și ca modalitate de cea din familie. Intrarea copilului în școală exprimă procesul de trecere de la cadrul interacțiunii directe între copil și părinți la integrarea sa în raporturile umane și sociale abstracte cu învățătorii și profesorii.

Pentru sociologia educației, sistemul școlar este obiect de analiză din perspectiva relațiilor acestuia cu societatea, cu componentele ei, cu procesele de mobilitate profesională și socială. Sunt studiate implicațiile școlii în schimbarea socială, reproducerea inegalităților culturale și conservarea capitalului cultural de către instituțiile școlare, intervenția factorilor sociali și de putere în conținutul activității școlare, rolul școlii în asigurarea unui status profesional și social.

Sistemul școlar din România cunoaște, asemenea celorlalte instituții, ample procese de schimbare, declanșate din necesitatea ca învățământul să devină o forță reală a dezvoltării țării.

Nu putem să nu menționăm o caracteristică a sistemului de învățământ românesc reflectată în evoluția postbelică, anume trecerea lui prin reforme radicale, obturarea comunicării cu tradițiile deosebit de valoroase ale școlii românești interbelice. Într-o jumătate de veac, învățământul românesc a fost supus la modificări radicale, suficientă fiind, ca exemplu, reforma din anul 1948, introdusă ca urmare a impunerii, prin constrângere, a unui model străin de școala românească fără să se lase loc, măcar în unele domenii, continuării experiențelor productive din sistemul românesc Sociologic, în acest caz, avem de a face cu un fenomen de aculturație forțată, cu procese de înstrăinare spirituală, cu forme de învățământ rupte de conținutul real și de contextele concrete românești. Programele de dezvoltare a școlii din perioada de după anul 1963 când s-a renunțat la instituțiile străine, au țintit o creștere a calității pregătirii școlare și vocaționale și o adaptare a școlii la cerințele societății românești.

Din cauza preeminenței ideologicului și a constrângerilor impuse de autorități, sistemul de învățământ din anii '60-'80 a fost limitat în acțiunea sa de influențare a dezvoltării sociale și economice. Studiile intreprinse asupra sistemului de învățământ din acel timp au relevat disfuncționalități, cu deosebire în ceea ce privește valorificarea de către societate a competențelor pregătite școlar.

Dacă până în anul 1989 conducerea și organizarea învățământului erau centralizate, în perioada postdecembristă, se caută adoptarea celor mai eficiente modalități de asigurare a autonomiei instituțiilor de învățământ, de modificare a programelor școlare în consens cu transformările sociale, de aliniere a școlii românești la standardele internaționale. Proces dificil și de durată, reformarea școlii românești decurge inevitabil din experiența autohtonă și din nevoile reale ale societății românești. În acest sens, merită a fi remarcată chestiunea decalajului dintre condițiile materiale și ritmul accelerat al reformei educaționale, între calitatea resurselor umane din școala românească și exigențele schimbării.

În aceeași perioadă s-au produs fenomene necunoscute sau cu o intensitate redusă înainte de anul 1989: abandonul școlar în creștere de la an la an, analfabetismul activ și cel pasiv, fuga de la școală, scăderea dramatică a numărului de copii din medii țărănești și muncitorești în învățământul liceal și universitar, cu deosebire la unele specialități.

De mare interes pentru analiza sociologică rămâne evoluția școlară a generațiilor înainte de anul 1989 și după acest an. În perioada comunistă s-a urmărit ca toate persoanele dintr-o generație să fie școlarizate, ajungându-se până la cuprinderea tuturor copiilor în învățământul obligatoriu de 10 ani, ceea ce a condus la manifestarea unor puternice diferențe de pregătire școlară între generații. Astfel, când la începutul perioadei comuniste se generaliza școala de patru ani, mase de adulți se alfabetizau; când s-a trecut la generalizarea învățământului de 7-8 clase, adulții tineri erau în majoritatea lor

absolvenți ai școlii primare de 4 ani; când s-a generalizat școala de 10 clase, majoritatea adulților promovaseră fie patru clase, fie șapte clase. În anii '80 majoritatea tinerilor absolviseră liceul, iar cei mai mulți dintre adulți frecventaseră școlile generale de 7 clase. Ce se întâmplă în perioada postdecembristă? Nu este greu de observat scăderea interesului pentru instrucție și o neîncredere în utilitatea diplomei școlare.

Datorită disfuncționalităților din sistemul de învățământ și din societate se prefigurează o nouă situație a generațiilor: majoritatea tinerilor să fie absolvenți ai școlii generale, iar majoritatea adulților să fie posesorii diplomei de absolvent al liceului (Schifirneț, 1997, p. 28). Explicația acestei posibile realități sociale stă în motivația slabă pentru pregătirea școlară, dar și în precaritatea mijloacelor materiale și financiare a familiei din medii defavorizate. Diferențele de bogăție acționează deja puternic între copiii din școli. Apoi, nu putem neglija discrepanțele dintre calitatea pregătirii în mediul rural și în mediul urban, reapărând din nou cu intensitate chestiunea socială a școlii din sat.

O temă sociologică rămâne atractivitatea modalităților de pregătire prin școală, având în vedere impactul intens al mijloacelor de comunicare în masă, mai ales al televiziunii prin care copilul și tânărul își fac o imagine proprie despre lume și despre ei înșiși.

Bibliografie

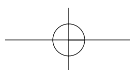
Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.
Miroiu, Adrian (coord.), *Învățământul românesc azi. Studii de diagnoză*, Polirom, Iași, 1998.
Schifirneț, Constantin, *Generație și cultură*, Editura Albatros, București, 1985.
Schifirneț, Constantin, *Educația adulților în schimbare*, Editura Fiat-Lux, București, 1997.
***, *Sociologia educației și învățământului*, Editura Didactică și pedagogică, București, 1977.

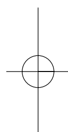
Termeni

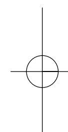
capital cultural
cod elaborat
cod restrâns
educație formală
educație informală
educație nonformală
sistem de învățământ

Întrebări recapitulative

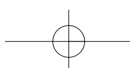
1. Cum se definește sociologic educația?
2. Care sunt trăsăturile educației?
3. Care clasă socială dispune, după Basil Bernstein, de codul elaborat?
4. Ce este capitalul cultural?
5. Care sunt formele capitalului cultural?
6. Care sunt tipurile de educație?
7. Care sunt funcțiile educației?
8. Cum caracterizați educația în societatea socialistă?
9. Prin ce se distinge sistemul de învățământ românesc după anul 1989?
10. Cum reflectă mass media din România sistemul național de educație?

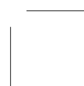

CAPITOLUL XIII
Religia

13.1. Conceptul de religie

Religia se referă la moduri de gândire, sentimente şi acţiuni care au legătură cu supranaturalul. După cum spune E. Durkheim, credinţele şi practicile religioase sunt strâns legate de lucrurile sacre şi opuse profanului. Sacrul este extraordinarul, misteriosul şi chiar pericolul potenţial, ceva care iese din normal, din viaţa cotidiană. Rudolf Otto (1992, p. 13), scrie: „Sacrul este înainte de toate o categorie de interpretare şi evaluare a ce nu există ca atare, decât în domeniul religios… Ea este o categorie complexă şi, prin urmare, poartă în sine un element de un gen cu totul aparte, unul care se sustrage raţionalului… şi care rămânând complet inaccesibil înţelegerii conceptuale… este… ceva inefabil". De obicei, sacrul, în sens figurat, este sinonim cu moralul, cu ceva desăvârşit de bun. Kant vorbeşte de voinţa sacră, voinţă care dintr-un impuls al datoriei se supune fără şovăire legii morale; la fel se vorbeşte de caracterul sacru al datoriei, al legii, avându-se de fapt în vedere necesitatea practică şi caracterul ei de obligaţie general valabilă. Dar, spune Otto, o asemenea utilizare a cuvântului „sacru" nu este una religioasă. Sacrul le include pe toate, „dar el conţine şi un *surplus*, al cărui sentiment îl avem. Sacrul este presimţit, este viu în toate religiile, şi constituie partea lor cea mai intimă". El este trăit cu o vigoare extraordinară în religiile semitice, şi în primul rând în cele biblice. Aici are numele propriu de *qadosh*, căruia îi corespund *hagios* şi *sanctus* sau *sacer*. În cele trei limbi (ebraică, greacă şi latină) aceste cuvinte implică ideea de bine şi a binelui absolut, adică ajuns pe cea mai înaltă treaptă a dezvoltării şi maturizării sale. Dar acest „sacru" este rezultatul unei treptate schematizări şi saturări etnice a unui reflux sentimental, originar şi specific, care, în sine, poate fi neutru şi chiar indiferent. La începuturile dezvoltării acestui element toate cele trei expresii însemnau cu totul altceva decât ceea ce este bun. Traducerea lui qadosh prin „bun" este o răstălmăcire raţionalistă. De aceea este necesar un alt nume, iar Otto propune *numinos* de la *numen*: o categorie specială a interpretării şi evaluării şi o stare sufletească numinoasă ca una ce-şi face apariţia atunci când această categorie este întrebuinţată, adică atunci când un obiect este resimţit ca *numinos*. Această categorie este cu desăvârşire *sui generis*, ea, ca oricare dat originar şi fundamental, nu poate fi definită în sensul riguros al cuvântului, ci poate fi doar analizată. Nu-i poţi ajuta pe oameni s-o înţeleagă decât încercând să-i călăuzeşti pe calea analizei.

Mircea Eliade aduce o perspectivă inedită în lucrarea sa *Sacrul şi profanul*. Sacrul este o categorie a religiozităţii opusă profanului, o categorie specifică unei existenţe

religioase de tip arhaic sau tradițional, care relevă o anumită modalitate ontologică într-un spațiu și într-un timp, socotite esențialmente pure și sfinte, așa cum le relevă credința generalizată pentru începuturile lumii. Spre deosebire de Otto, care pune accent pe irațional, omul trăind „experiența terifiantă și irațională“, ce se bazează pe „sentimentul temerii religioase“ față de forțele supranaturale, Eliade discută sacrul având în vedere *Homo religiosus*. Acesta crede întotdeauna că există o realitate absolută, sacrul, care transcende lumea aceasta, dar care se manifestă în ea și, prin urmare, o sanctifică și o face reală. El crede că lumea are o origine sacră și că experiența umană își actualizează toate potențialitățile în măsura în care este religioasă, adică, participă la realitate.

Profanul este opusul sacrului. Omul modern s-ar caracteriza, după Eliade, drept ființă ce se face pe sine însăși și nu reușește să se facă pe sine în întregime decât în măsura în care se desacralizează și desacralizează lumea. Sacrul este obstacolul prin excelență în fața libertății sale. Omul nu va deveni el însuși decât în măsura în care se va fi demistificat radical. Omul modern este areligios, dar mai dispune încă de o întreagă mitologie camuflată și de numeroase ritualuri degradate.

Experiența religioasă are loc în spațiu și timp. Spațiul *sacral* se referă la primele forme ale sacralității lumii. Hierofaniile relevă centre și puncte fixe ale spațiului sacralizat: locuri privilegiate, locuri sfinte, semne ale spațiului. Consacrarea unui loc se datorează credinței în „repetarea cosmogoniei“. *Timpul sacru* este un timp mitic *repetabil* și *recuperabil*, dar și etern. El este recuperabil în rituri și sărbători atunci când se repetă ca în primele lui apariții. Se regenerează prin repetarea lui în formele originare, prin timpul *festiv* și structura festivităților, prin mituri ca modele exemplare ce relevă istoria sacră a misterelor cosmice, ca și prin activitatea eroilor civilizatori. Sacrul și profanul, „constituie două modalități de a fi în lume, două situații existențiale asumate de către om de-a lungul istoriei“, scrie Eliade.

Așadar, religia diferă de alte aspecte ale vieții sociale pentru că ea se referă la un sistem de convingeri și credințe în ceva care nu este disponibil pentru observare. O problemă importantă este cum disting oamenii religia de secular și de magie. Inițial s-a crezut că religia se referă la un univers care are legătură cu obiectele experienței directe. O concepție sociologică elaborată asupra religiei aparține lui Durkheim, în lucrarea *Formele elementare ale vieții religioase*. El explică religia în termenii socialului. Durkheim respinge interpretarea religiilor ca răspuns la speculația despre misterul universului și se axează pe studiul relației dintre activitățile religioase, cum este ritualul, și alte instituții sociale. Pentru el, religia era o metaforă pentru societate sau pentru condițiile indispensabile ale vieții în societate.

În societățile simple ritualul are o funcție morală, așa cum și modernii acordă religiei o dimensiune morală și una explanatorie. Ritualul este, după Durkheim, expresia interdependenței oamenilor care trăiesc într-o societate. Și dacă ritualul este direcționat către o ființă personificată, aceasta nu poate fi decât societatea însăși.

Durkheim consideră că simbolurile religioase sunt atașate adesea grupurilor sociale, astfel încât atunci când cineva studiază structura societății trebuie să se întrebe ce grupuri formează unitățile de ritual, și trebuie să se întrebe, când studiază ritualul, în ce moduri statusul persoanelor particulare sau al grupurilor este reflectat în roluri de ritual. Religia este definită de Durkheim ca sistem unificat de credințe și practici cu privire la

lucrurile sacre, credinţele şi practicile tuturor acelora care aderă la ele, şi se reunesc într-o singură comunitate-biserica.

Conceptul de religie îşi are originea etimologică în cuvântul latin, *religio* prin care se defineşte teamă, scrupul, pietate, lealitate, dar şi superstiţie şi frică faţă de zei. De asemenea, aşa cum scrie V. Kernbach (1995), religia înseamnă credinţă religioasă, cult, ceremonie, sacralitate, jurământ, loc sacru. Religia are şi sens de refugiu mistic în supranatural, printr-un sistem de credinţe în doctrina transcendentală, dar şi încercarea omului de a cunoaşte în afara raţiunii forţele cosmice de care se simte dominat şi de a li se supune în mod conştient. Religia a apărut din animatism, animism, totemism, fetişism, demonologie şi mitologie, curente prin care omul ar fi încercat să domine forţele ambientale şi să răspundă întrebărilor fundamentale despre viaţă şi moarte, destinul individual, fenomenele din cer. Religia este considerată şi ca instrument de modelare spirituală a conştiinţei. Orice religie este un sistem coerent de postulate care admit, în planul cunoaşterii mistice, prin credinţă necondiţionată, existenţa şi forţa autonomă şi totală a unei lumi supranaturale divine, creatoare şi diriguitoare a lumii vizibile şi invizibile reale al cărei destin îl conduce prin legi stabilite sau prin voinţă. Se afirmă în literatura de specialitate, de pildă Kernbach, că încercările de a defini religia ca atare au fost împiedicate de o neclaritate semantică. Se confundă religia chiar cu mitologia, cu filosofia, cu superstiţia şi cu magia, toate acestea fiind, în diferite perioade, cadre sau instrumente de constituire a religiei fără ca religia să se confunde cu ele. J.G. Frazer a formulat o schemă de succesiune în evoluţia gândirii umane: magie-religie-ştiinţă, religia fiind condiţionată de o dezvoltare superioară a inteligenţei, teză respinsă de alţi cercetători, care consideră că în societăţile primitive coexistă atât praticile magice şi actele religioase, cât şi unele elemente de ştiinţă empirică şi chiar în societăţile moderne se menţin practici elementare de magie.

Să stăruim asupra câtorva concepte folosite des în studiile despre religie: magie, supranatural, credinţă, superstiţie, mana.

Magia este un sistem de ceremonii şi acţiuni determinate de credinţa în puterea magului de a acţiona asupra realităţii obiective cu ajutorul forţelor supranaturale, prin mijloace oculte şi paranormale. Magia se bazează pe credinţa în existenţa unor forţe în natură numite, de unele popoare, mana. Ce este *mana*? În credinţele melanisiene, mana este o forţă supranaturală, impersonală şi nediferenţiată constituind punctul de plecare al primelor stadii religioase ale omenirii primitive: animatismul şi animismul. Termenul a fost pus în circulaţie de către R.H. Codrington: „religia melanisienilor, în înţeles de credinţe, constă în convingerea că pretutindeni acţionează o forţă supranaturală ţinând de domeniul invizibilului; practic ea se traduce prin utilizarea unor mijloace de atragere a acestor forţe de partea solicitantului. Este credinţa într-o forţă cu totul deosebită de puterea fizică, ce acţionează în cele mai diferite chipuri, şi binefăcător şi nefast, avantajul maxim constând în a o poseda şi controla". (*cf.* Kernbach, p. 341).

Revenind la magie, subliniem că este o practică prin care forţele supranaturale pot fi invocate ca să acţioneze în favoarea sau împotriva omului. Magia primitivă are un raport direct cu anumite activităţi practice: tămăduirea bolilor, relaţiile de dragoste, atragerea vânatului şi peştelui, acţiuni militare, practici agresive (omorârea duşmanului prin străpungerea imaginii lui plastice sau prin arderea unui obiect ce îi aparţine); practicarea purificării în al cărei ritual se include obligatoriu noţiunea de *tabu*, adică interzicerea

atingerii unor obiecte, locuri sau ființe considerate fie sacre, fie necurate. Orice descântec sau vrajă face parte din magie. Există două tipuri de magie:

– *magie albă*, adică obișnuită, ale cărei procedee principale rezidă în forța sonoră a rostirii (nume, incantații, cuvinte magice fără sens, de pildă „abracadabra“, blesteme) și în forța creatoare a imaginii, realitatea fiind manevrată prin simbolurile reprezentărilor ei plastice;

– *magia neagră* este procesul invocării demonilor în sprijinul săvârșirii actelor magice (unul din procedeele curente ale magiei negre: numele unui om era înscris pe frunzele uscate de laur, care apoi se ardeau, ca să abată o nenorocire asupra purtătorului acelui nume).

J.G. Frazer delimitează magia în magie teoretică (pretins științifică) și practică (pretins artă). C. Lévi-Strauss (1970, p. 151) consideră că deosebirea esențială dintre magie și știință constă în faptul că una postulează un determinism global și integral, pe când cealaltă operează prin diferențierea nivelurilor dintre care numai unele admit forme de determinism, dar și în faptul că „gândirea magică și practicile rituale“ pot fi „expresia unei perceperi inconștiente a adevărului determinismului privit ca mod de existență a fenomenelor științifice așa astfel încât determinismul să fie în totalitatea lui bănuit și închipuit, înainte de a fi cunoscut și respectat“.

Superstiția este falsa credință despre necunoscut, reprezentând sindromul complexului de inferioritate în faza misterului. Ea răstălmăcește realitatea. Ea nu intră în magie, dar folosește practici magice elementare. Superstițiile constituie o infrareligie de uz individual. O regăsim în multe religii încă din antichitate.

Varietatea credințelor religioase. Cercetătorii admit existența unei enorme varietăți de credințe și practici religioase. Societățile diferă în modurile, tipurile de ființe supranaturale sau forțe în care cred și caracterul acestor ființe, prin structura sau ierarhia acestor ființe, în ceea ce fac real ele și ce se întâmplă după moarte, precum și în căile prin care supranaturalul este conceput în interacțiune cu oamenii.

13.2. Funcțiile religiei

Asemenea oricărui fenomen social religia îndeplinește anumite funcții într-un context social determinat.

Funcția *cognitivă* este conferită de rolul ei în cunoașterea lumii. Am discutat deja despre forma mitologică a religiei în cunoaștere. În principal, cunoașterea realizată de religie este antropomorfică, datorită explicațiilor, prin trăsăturile ființei umane, despre existență.

Funcția *acțională* a religiei este virtutea ei de a oferi insului modalități de influențare a forțelor supranaturale.

Funcția de *diminuare a anxietății* este capacitatea religiei de a reduce spaima trăită de om în fața unor evenimente sau situații necontrolate de el.

Religia are și funcții sociale importante. Mai întâi amintim implicarea religiei în problemele cotidiene din viața individului și a societății cum este, de pildă, promovarea comportamentelor de sănătate și descurajarea unor practici negative (de exemplu,

consumul de alcool și de tutun). În temeiul unor practici și norme proprii ea intervine în reglementarea relațiilor între generații. Așadar, concomitent cu afirmarea credinței într-o forță divină, religia se angajează prin instituțiile ei, în rezolvarea unor chestiuni esențiale ale vieții personale și ale vieții sociale.

Datorită caracterului ei puternic comunitar, religia contribuie la configurarea comportamentului uman în cel puțin patru procese distincte (Ellison, Sherkat, 1995, p. 1257). Primul vizează implicarea religiei în internalizarea normelor cu privire la stilurile de viață personală și de conduită. Încălcarea acestor norme poate să ducă la vinovăție. Apoi, colectivitățile religioase pot constitui grupuri de referință pentru membrii lor. În al treilea rând, nerespectarea standardelor unei comunități religioase este sancționată. În fine, implicarea puternică în activitățile religioase și în grupuri religioase reduce oportunitatea de a participa la alte activități. Toate aceste patru procese sunt, de fapt, mecanisme religioase de control social.

Alături de această funcție a grupurilor religioase de configurare a comportamentului este rolul lor în integrarea socială a individului. Sprijinirea activității credincioșilor, cultivarea prieteniei, asistarea de către biserică a persoanelor cu nevoi speciale, participarea permanentă la congregațiile religioase, toate contribuie la formarea, prin religie, a unui comportament prosocial.

O funcție importantă a religiei constă în constituirea și conservarea identității etnice sau naționale. Biserica a fost printre primele instituții ce au promovat idealul național. Mișcările naționale au găsit un sprijin real în biserică și în credința religioasă. În același context trebuie subliniat rolul bisericii în prezentarea unor tradiții, în susținerea și afirmarea unor valori culturale și spirituale. Contribuția bisericii la dezvoltarea culturii este fundamentală. Însăși civilizația modernă, în tendința ei spre secularizare, a fost dezvoltată din valori religioase și cu sprijinul bisericii. Catolicismul și cu deosebire protestantismul au realizat, în zorii epocii moderne, omogenitatea religioasă și implicit omogenitatea națională și au impulsionat constituirea națiunilor și organizarea lor în state naționale prin normele impuse credincioșilor astfel încât au fost eliminați cei de altă confesiune în spațiul occidental.

Religia este liant al vieții sociale prin capacitatea ei de reunire a unor mari colectivități sub semnul acelorași valori, aspirații și idealuri exprimate în credința comună în divinitate. Din cauza atragerii de către factorii politici a instituțiilor religioase în alte acțiuni decât cele care țin de cult, s-a ajuns ca în numele credinței religioase să fie declanșate conflicte sociale și naționale, unele de o gravitate excepțională. Amintim conflictul dintre catolici și protestanți în Irlanda de Nord, ce durează de sute de ani, războiul din spațiul ex-iugoslav declanșat de grupuri aparținând cultelor creștin-ortodox, catolic și musulman. În acest caz avem de a face cu neglijarea funcției religioase, anume aceea de a crea pace și armonie între oameni, dincolo de diferențele lor naționale, sociale, culturale, istorice etc. Tocmai această funcție fundamentală a oferit posibilitatea religiei și bisericii de a menține, în regimurile totalitare, valorile religioase, de a-și exercita atributele de instituție de cult, de a păstra identitatea națională și spirituală, în pofida dificultăților puternice impuse de ideologia ateistă și materialistă. Datorită eforturilor de persuasiune și perseverenței reprezentanților bisericii s-a reușit în România comunistă clădirea unor lăcașuri de cult, repararea lor, precum și tipărirea unui număr impresionant de publicații și cărți religioase.

13.3. Organizații religioase

Credințele, normele și ritualurile au loc în structuri organizaționale unde oamenii se întâlnesc pentru a participa la activitatea unui cult și pentru a stabili relații cu persoane ce aparțin de același cult.

Biserica este o organizație religioasă care tinde să includă cei mai mulți membri ai societății. Ea are o structură birocratică la fel ca orice altă instituție. Apartenența la o biserică derivă mai mult dintr-o legătură prin naștere la un cult religios, decât ca urmare a unei decizii conștiente. Bisericile sunt, de regulă, conservatoare în ceea ce privește modul de organizare și ierarhie. Raporturile lor cu factorii politici și cu guvernele poartă amprenta secularizării, dar ele se derulează în armonie și comunicare. Chiar și în zonele unde se propovăduiește libertatea tuturor cultelor trebuie spus că este acceptată existența unei biserici naționale sau a unei religii oficiale, datorită nevoii de exprimare a identității naționale și statale prin religie.

Bisericile ortodoxe își au baza în comunitatea credincioșilor ce ființează prin participarea la liturghie. Ele sunt autocefale și de aici derivă autonomia lor. Biserica ortodoxă este una sfântă, sobornicească și apostolească alcătuită din totalitatea credincioșilor botezați, care se împărtășesc din aceleași sfinte taine. Ea funcționează pe principiul succesiunii apostolice. În fruntea ierarhiei ecleziastice se află patriarhul. Toți episcopii au aceeași putere. O importanță deosebită în organizarea bisericii ortodoxe are structura sinodală de reunire a tuturor episcopilor. Biserica ortodoxă este structurată în patriarhii, mitropolii, arhiepiscopii, episcopii, protoerii și parohii. Viața călugărească este organizată în mănăstiri și schituri. În bisericile ortodoxe nu există ordine și congregații religioase.

Biserica catolică este comunitatea credincioșilor asociată cu comunitatea credinței, a sacramentelor și fidelitatea față de evanghelie. Ca și biserica ortodoxă, ea funcționează pe principiul succesiunii apostolice. Episcopii săi sunt considerați succesorii primului episcop al Romei, apostolul Petru. Șeful suprem al bisericii catolice este Papa, ales pe viață, și dispune de puteri monarhice, iar acțiunile lui au un caracter infailibil. Totodată, el este și șef de stat, al Cetății Vaticanului. Conducerea administrativă a bisericii catolice cade în seama curiei alcătuită din 11 congregații cardinalice, 3 tribunale pontificale, oficiile curiei și comisiile pontificale. Legătura dintre papă și dioceză este făcută de episcopi reuniți în jurul papei în consiliul ecumenic (I. Mihăilescu, „Biserică“, în *Dicționar*, 1993, p. 75). Comunitatea de bază a bisericii catolice este parohia, o subdiviziune teritorială a diocezei. Catolicismul cunoaște ordinele și congregațiile cu ierarhie și legi proprii și care depind direct de papă.

Bisericile și confesiunile protestante au structuri ecleziastice care decurg din societatea în care funcționează. Astfel, sunt sisteme de organizare de tip episcopal, caracteristice bisericilor anglicane, bisericii lutheriene și metodiste, desprinse de anglicanism.

Sistemul prezbiterian sinodal este alcătuit dintr-o ierarhie de adunări și de consilii în care unitatea fundamentală este parohia, administrată de un consiliu prezbiterian care alege pastorul, iar la nivel regional și național se aleg consistoriile constituite din pastori și laici.

Un alt tip de organizare este cel congregaționist, în care există doar nivelul local de structurare. Alianța reformată și biserica baptistă sunt astfel organizate.

Cea mai mare extindere o cunosc *anglicanismul*, *luteranismul*, *calvinismul*, *metodismul* și *baptismul*. *Biserica anglicană* este condusă de o singură ierarhie. Deciziile conducerii bisericii trebuie să fie confirmate în parlament și ratificate de rege, care este șeful suprem al bisericii. Trebuie reținut că laicii se reunesc în adunări anuale la nivel național și în conferințe diocezane, dar fără să decidă în probleme de dogmă. Anglicanismul funcționează în Anglia și în țările foste colonii engleze. *Bisericile episcopale luterane și metodiste* dispun de o ierarhie episcopală și de o structură sinodală în care sunt incluși și laicii. Luteranismul ființează în Germania, în țările scandinave, în țările baltice, Elveția și în alte zone din lume. Metodismul activează în S.U.A. și Canada, iar într-o mică răspândire este cunoscut în Marea Britanie și în țări ale Europei Centrale. *Biserica baptistă* se organizează pe principiul alegerii de către credincioși ai bisericii și separat de structurile statului.

Există, așadar, o varietate de structuri în organizarea vieții religioase creștine, aceasta ca urmare a evoluției concepțiilor creștine de-a lungul timpului. Biserica romano-catolică are cea mai puternică ierarhie și se manifestă și sub forme de organizare statală. Papa, conducător al statului Cetatea Vaticanului, apare ca reprezentant al lui Dumnezeu. Biserica ortodoxă are o organizare mai flexibilă, deciziile importante aparțin Sfântului Sinod al fiecărei biserici naționale. Nu există un șef suprem al ortodoxiei. Celelalte tipuri de biserici de care pomenim reflectă modul de organizare stabilit de doctrina religioasă, o organizare orientată spre comunitatea religioasă de bază, anume parohia.

13.3.1. Denominarea

Este o grupare religioasă care cuprinde un mare număr de credincioși, dar niciodată nu ajunge să includă în structurile ei majoritatea populației unei țări. Acest grup acceptă existența celorlalte religii și recunoaște normele și valorile societății în care ele ființează. O religie poate avea o biserică într-o țară și statut de denominare în altă țară. De pildă, catolicismul are statut ecleziastic în Italia și Spania și statut de denominare în România. Denominarea acordă atenție tuturor dimensiunilor vieții credincioșilor, cu deosebire educației religioase a tinerilor.

13.3.2. Cultele religioase

Reprezintă o grupare religioasă organizată pe principiul relațiilor directe cu membrii lor în modalități care nu țin cont întotdeauna de normele și valorile societății în care ființează. Sunt culte religioase care se manifestă prin acte de deviantă, iar membrii lor dovedesc o devoțiune fanatică. Preocupate în mică măsură de doctrină, cultele sunt structurate în zonele în care tradițiile au un rol nesemnificativ. De asemenea, ele apar în perioade de schimbare socială. Deși fiecare cult are reguli proprii și sisteme de educație, multe dintre ele se bazează pe metoda introspecției și autodescoperirii. Cultele apar ca o alternativă la formele de viață spirituală derivate din civilizația materială și industrială, ele căutând să răspundă unor nevoi psihologice ale unor grupuri umane.

13.3.3. Sectele

Sunt comunități religioase desprinse dintr-o religie, restrânse ca număr și ca influență, opuse normelor și valorilor societății. Ele resping celelalte religii ca fiind false, iar societatea este judecată ca aparținând forțelor răului. Aceste forme de organizare a vieții religioase caută să dea răspuns unor trebuințe reale ale individului sau grupului, speculând dificultățile personale sau sociale. De regulă, ele apar acolo unde nu funcționează structurile sociale și unde biserica nu are o influență puternică.

Sectele ființează ca alternative la biserici, adică la formele de organizare și instituționalizare religioasă. Figura centrală o reprezintă preotul sau profetul. Sectele apar ca modalități de perfecționare a omului. Din această poziție ele promit salvarea în lumea de apoi a celor ce s-au impus prin puritate și perfecțiune astfel încât vor fi aleși să stea alături de Dumnezeu. Există peste 350 de secte care au putut fi inventariate (I. Mihăilescu, „Sectă“, în *Dicționar*, 1993, p. 535). Amintim câteva dintre sectele mai cunoscute:

– anabaptiste (Biserica Fraților, Biserica Fraților Uniți după Evanghelie);

– mișcările de deșteptare (Adunarea Fraților, Armata Salvării, Mișcarea Penticostală);

– milenariste (adventiști de ziua a șaptea, Martorii lui Iehova);

– mormonii, vindecătorii etc.

13.4. Religia și schimbarea socială

Dată fiind funcționarea bisericii în temeiul unor dogme, al Sfintei Tradiții și al învățării Sfinților Părinți, se pune întrebarea cum religia poate produce schimbarea? Există mai multe moduri în care religia exprimă schimbarea. Ea poate fi concepută ca opusă modernizării sociale și culturale. Ca pildă amintim regimul islamic din Iran, dar și, în general, sectele religioase ce militează pentru împotrivirea față de valorile și normele societății și orientarea întregii vieți religioase, sociale și politice numai către tradiții, către forme vechi de organizare și conducere. Se afirmă direct preeminența religiosului, asemenea perioadei medievale, aceasta fiind și un răspuns la secularizare. Trebuie subliniat că statul islamic iranian cunoaște o anumită evoluție de la momentul edificării sale în anul 1979, anume se încearcă o adaptare a modelelor și normelor islamice la cerințele societății contemporane. Probabil, în viitor, generațiile noi vor aduce alte viziuni asupra organizării și funcționării acestui stat islamic. Nu putem evita realitatea ființării lui; el răspunde unor trebuințe și tendințe din spiritualitatea poporului iranian și din particularitățile evoluției societății iraniene ce au determinat refugiul în religie și adoptarea de decizii derivate din religie.

O altă direcție de manifestare a religiei ca factor al schimbării este dată de implicarea ei socială. Este prea bine cunoscută teza sociologului german Max Weber despre rolul spiritului eticii protestante în dezvoltarea capitalistă. El a pornit de la constatarea că revoluția industrială a avut loc inițial în țările protestante: Anglia, Țările de Jos, Germania, și a concluzionat că etica protestantă a fost impulsul vital care a produs această schimbare fundamentală. Analiza capitalismului a evidențiat caracteristici derivate din

raționalitatea activității economice și sociale. Circulația bunurilor, acumulare de capital, profit, investirea din profit în producție, toate acestea sunt de regăsit la capitaliști. După Max Weber, ar exista o relație nemijlocită între puritanismul propovăduit de etica protestantă și profilul capitalistului. În timp ce catolicismul gândește sărăcia ca o cale spre mântuire, realizată într-o lume viitoare, protestantismul declară că bogăția personală este un simbol al alegerii celor ce vor fi predestinați pentru mântuire. Prin muncă intensă și creșterea bogăției, calviniștii credeau că ei sunt cei aleși să fie mântuiți. Acest spirit se distinge prin chibzuință, cumpătare, respingerea oricăror forme de plăcere. Din acest mod de trai a rezultat spiritul de investire a capitalului în producție. Important este că protestantismul a acceptat individualismul și tipul democratic de organizare a relațiilor interumane și a societății.

Teza lui Max Weber despre rolul determinant al religiei protestante în dezvoltarea capitalismului a fost criticată de unii sociologi, remarcându-se neglijarea de către gânditorul german a existenței formelor capitaliste în alte perioade istorice și în alte zone geografice decât cea în care s-a manifestat spiritul eticii protestante. Alte obiecții vizau insuficienta analiză a factorilor economici și politici în procesul de industrializare (Jean Baechler, „Religia“, în *Tratat*, 1997, pp. 506-507). Dincolo de observațiile critice, justificate de altfel, reținem că Max Weber accentuează raționalitatea și acțiunea individuală în explicarea societății moderne, în principal a capitalismului.

O altă direcție de explicare a religiei, ca element al schimbării, este oferită de renașterea unor tradiții religioase în spațiul american după anul 1980 (Vander Zanden, p. 387). Sunt discutate aspecte referitoare la reînvierea campusurilor religioase unde studenți din toate religiile au manifestat un interes puternic pentru problemele spirituale, concretizat în participarea la cursuri de teologie, implicarea în activități voluntare în sprijinul credincioșilor, prezența la serviciile religioase din campusuri. În același sens este menționat locul deosebit ocupat de religie în transmisiile și emisiunile de televiziune astfel încât se discută de biserica electronică, o nouă modalitate de participare a americanilor la serviciile religioase. Majoritatea programelor religioase de la televiziune sunt fundamentaliste pe linia mișcării protestante conservatoare și evanghelice.

13.5. Religia în România

Cea mai mare parte din populația țării s-a declarat de religie creștin ortodoxă, conform Recensământului din anul 2002. Considerată în vechiul regat (înainte de anul 1918) ca Biserică națională, Biserica Ortodoxă Română și-a păstrat același statut și în perioada interbelică, cel puțin în opinia publică, deși Legea cultelor din anul 1928 nu a sancționat această poziție. Evoluția societății românești a condus la creșterea numărului de ortodocși, 86,8% din populație fiind de religie ortodoxă. Un eveniment decisiv în afirmarea acestei ponderi a fost desființarea cultului greco-catolic în anul 1948 și trecerea adepților acestuia la ortodoxie.

Cultul greco-catolic a apărut ca urmare a unirii unei părți a clerului ortodox din Transilvania cu Biserica Romei, în contextul presiunilor puternice exercitate de Curtea

de la Viena. Din 1700, anul constituirii cultului greco-catolic, acesta a cunoscut o istorie deosebit de complexă din care se desprinde contribuția sa esențială la afirmarea idealului național românesc, la redeșteptarea conștiinței naționale a românilor, la crearea unor valori ale culturii române. Recunoscută legal imediat după revoluția din decembrie 1989, biserica greco-catolică caută să-și redobândească poziția ei în societatea românească în cadrul unui context social diferit de cel al constituirii sale.

Compararea situației fiecărei religii în anul 1930 și în anul 2002 relevă modificări importante cunoscute de toate cultele. Cu excepția bisericii ortodoxe nici o altă religie nu a cunoscut creșteri a numărului de adepți. Societatea românească actuală manifestă interes pentru religie și biserică, sondajele de opinie evidențiază constant încrederea românilor în biserică, apreciată ca instituție fundamentală în statul român.

Structura pe culte religioase a populației României
(conform recensământului din anul 2002)

Religie (cult)	*Anul*		
	1930	*1992*	*2002*
ortodoxă	69,9	87,6	86,8
greco-catolică	9,9	1,0	1,0
romano-catolică	8,2	5,0	4,7
reformată	5,0	3,5	3,2
mozaică	3,4	–	–
evanghelică-lutherană	2,2	0,2	0,1
unitariană	0,5	0,3	0,3
baptistă	0,3	0,5	0,6
mahomedană	0,3	0,2	0,3
evanghelică, creștină după evanghelie, evanghelică de confesiune augustină	–	–	0,3
adventiști	0,1	0,3	0,4
penticostali	–	1,0	1,5
creștini de rit vechi	–	0,1	0,1
ortodocși de rit vechi	–	0,1	

Bibliografie

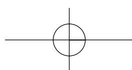
***, *Biserica noastră și cultele minoritare*, Editura Albatros, București, 2000.
Durkheim, Émile, *Formele elementare ale vieții religioase*, Editura Polirom, Iași, 1995.
Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, Editura Humanitas, București, 1992.
Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.
Schifirneț, Constantin, *Religie și tradiție*, în Revista Română de Sociologie, nr.1-2, București, 1999.
Weber, Max, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Humanitas, București, 1995.

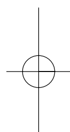
Termeni

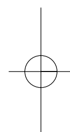
biserică
catolicism
confesiune
credință
culte religioase
denominare
etică protestantă
magie
mana
monoteism
ortodoxie
politeism
profan
sacru
schimbare socială
secte
superstiție
supranatural
tradiție

Întrebări recapitulative

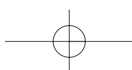
1. Ce este religia?
2. Care este diferența dintre sacru și profan?
3. În ce lucrare Émile Durkheim analizează religia?
4. Care sunt funcțiile religiei?
5. Ce este magia?
6. Ce este superstiția?
7. De ce există o varietate a credințelor religioase?
8. Prin ce se distinge religia creștin ortodoxă de religia catolică?
9. Ce este denominarea?
10. Care sunt relațiile dintre ortodocși și greco-catolici în România?
11. Care sunt sectele din România?
12. Ce înseamnă politeism?
13. În ce constă rolul religiei în schimbarea socială?

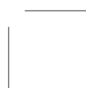

CAPITOLUL XIV

Cultura

14.1. Conceptul de cultură

Datorită multor accepțiuni ce i se acordă definirea termenului de cultură este o operație dificilă. În lucrarea lui Alfred L. Kroeber, *The Nature of Culture* (1952), sunt identificate 163 de definiții ce pot fi delimitate în șase categorii de sensuri – descriptive, istorice, normative, psihologice, genetice, structurale – deci o varietate de accepțiuni, ceea ce a determinat pe un sociolog francez să vorbească despre o „junglă conceptuală“ (Bernard Valade, „Cultura“, în *Tratat*, 1997, p. 521).

Etimologic, conceptul de cultură provine de la latinescul *cultura*, care însemna la romani cultivarea pământului. În schimb, Cicero a caracterizat filosofia drept o cultură a spiritului, sens preluat și dezvoltat în ideea că o cultură reprezintă cultivarea valorilor umane, dezvoltarea și emanciparea spiritului uman. În secolul al XVIII-lea, Voltaire a formulat ideea „*cultivons notre jardin*“, care conferă un înțeles nou culturii: cultivarea minții, a rațiunii și a însușirilor umane, viziune dominantă în secolul al XIX-lea. Cultura constituie procesul de asimilare a unor valori eterne, derivate, cu precădere, din domeniul artelor și literaturii. Tot ce nu este în acest cadru nu merită interes. În această optică, problemele vieții cotidiene nu ar avea tangență cu sfera culturii. Abordarea sociologică și antropologică a lărgit mult conținutul culturii.

Cultura este orice produs al gândirii și activității umane. Din această descriere rezultă că ea cuprinde toate produsele materiale și nemateriale ale omului. O unealtă, fie ea cât de simplă, la fel ca și o idee cât de rudimentară fac parte din cultură deoarece asemenea produse au un sens dat de om. Orice realizare a omului este cultură datorită acțiunii sale conforme unui plan, fie el chiar extrem de simplu. De aceea cultura se deosebește de natură. Ea este modul fundamental de satisfacere a trebuințelor umane. Pentru ca un produs să fie inclus în cultură, el trebuie mai întâi să se obiectiveze. Nu orice gând sau imagine plăsmuită de om este cultură. Acestea capătă caracter cultural numai dacă sunt concretizate într-un obiect pus în circulație. O viziune asupra lumii elaborată de o persoană sau de un grup devine componentă a unei culturi atâta timp cât o acceptă sau o resping alte persoane, adică o supun unei judecăți de valoare din diverse unghiuri. În această accepțiune, cultura este ansamblul elementelor unei societăți, fie în forma moștenirii trecutului, fie în forma creațiilor prezentului. Să precizăm că discutând cultura ca sumă a produselor umane care circulă în societate, nu este negată potențialitatea culturală, dar și aceasta este obiectivată numai în procesul de comunicare și de circulație.

Abordarea sociologică și antropologică a culturii vine să întregească imaginea asupra unei realități vaste și complexe și să conteste unele concepții unilaterale despre relațiile dintre comunități naționale. Consecință a unui mod de concepere a umanității, etnocentrismul s-a întemeiat pe principii restrictive. După cum sublinia C. Lévi-Strauss, antichitatea desemna prin termenul de barbar tot ce nu era integrat în cultura greacă sau în cultura greco-romană. În aceeași direcție, Occidentul a adoptat denumirea de sălbatic privind popoarele din afara spațiului său. Cuvântul sălbatic, originat în sintagma „din pădure" evocă un tip de viață animală, opusă culturii umane, după cum cuvântul barbar are în vedere confuzia și lipsa de articularitate a cântecului păsărilor, contrapuse sensurilor semnificative ale limbajului uman. Refuzând umanitatea celor desemnați a fi „barbari" sau „sălbatici", se adoptă, de fapt, una dintre atitudinile lor tipice. Cultura cuprinde produsele întregii umanități care se particularizează în timp și spațiu. Cultura este o realitate pentru orice ființă umană și pentru fiecare grup uman sau social și, de aceea, R. Linton a definit-o ca a doua natură.

Una dintre definițiile recunoscute de către sociologi, antropologi și culturologi este cea a lui E. Tylor: „Cuvântul *cultură* sau *civilizație*, în sensul său etnografic cel mai răspândit, desemnează acel tot complex ce cuprinde științele, credințele, artele, morala, legile, obiceiurile și celelalte aptitudini și deprinderi dobândite de om, ca membru al societății". Antropologul american accentuează în definiția sa originea și caracterul culturii (B. Valade, *op. cit.*, p. 532). Definim cultura ca ansamblu de comportamente, credințe, valori, atitudini și idealuri învățate și împărtășite de toți membrii unui grup sau ai unei societăți, care îi ghidează în viața socială și personală.

Cultura se referă, deci, la moștenirea socială alcătuită din modele de gândire, simțire și acțiune caracteristice unei populații sau unei societăți, inclusiv expresia acestor modele în lucruri concrete. Cultura este compusă din *cultura nonmaterială*: creații abstracte cum sunt valorile, credințele, simbolurile, normele, obiceiurile și instituțiile, și din *cultura materială*: produsele fizice sau obiecte cum sunt vasele de argilă, computere, monezi. Cultura reflectă ideile și orice acțiune a omului, ceea ce reliefează existența unei lumi proprii ființei umane.

Relația dintre cultură și societate este una de interdependență. Cultura există numai prin oameni, iar societatea solicită culturii furnizarea pentru membrii săi a setului de idei diriguitoare în comportamentul și gândirea acestora. Se identifică societatea cu cultura? Fiecare dintre ele este o realitate umană distinctă aflate într-o rețea de comunicare continuă, existența uneia este strâns asociată de existența celeilalte.

Cultura procură societății schema de interpretare a experiențelor și ghidarea acțiunii, iar societatea reprezintă țesătura reală a relațiilor dezvoltate de grupurile umane și sociale. Ca fond moștenit, cultura oferă grupurilor sociale și indivizilor modele de acțiune și de gândire. Este inutilă descoperirea din nou a teoremei lui Pitagora, ea face parte din cultura umanității. Individul și societatea trebuie doar să cunoască această teoremă și, pe această bază, să-și organizeze viața sau să gândească în spiritul ei. Rezultă că societatea evoluează fără a fi nevoie de reluarea, descoperirea sau invenția tuturor ideilor, valorilor și tehnicilor, deoarece acestea sunt transmise de către cultură.

Fiecare generație trebuie să învețe și să selecteze din această moștenire ceea ce este oportun pentru cursul vieții sociale și individuale. Sub acest unghi funcția culturii este

asemănătoare cu funcţia reprezentată de hartă, folosită de om în raportarea la ceilalţi, altfel spus, ea îl ajută pe om să dea răspuns la contextele de viaţă personală şi socială, şi cum să caute calea benefică în integrarea socială.

Dacă în lumea animală adaptarea la mediu are loc numai pe baza instinctelor, în societate acest proces se desfăşoară raţional, omul conştientizează scopul acţiunii sale şi, pe acest temei, el are o conduită adecvată situaţiilor reale şi ştie cum să acţioneze, de pildă, pe stradă, într-o biserică, la o petrecere, într-un spital, la o înmormântare. Prin urmare, omul ia din cultură modele de comportament şi concepţiile ce stau la baza conduitei sale. Într-adevăr, atitudinea adoptată la o înmormântare este reflexul normelor şi valorilor însuşite. Într-un anumit fel se comportă o persoană din cultura asiatică şi în alt fel o persoană din cultura românească faţă de acest eveniment, dar ambele persoane au unele note comune constând în sobrietate, exprimarea durerii şi tristeţii, îmbrăcăminte adecvată etc.

Revenind la relaţia dintre societate şi cultură, se cuvine să subliniem că societatea este o colectivitate de oameni relativ independentă care ocupă acelaşi teritoriu şi participă la o cultură comună (Vander Zanden, p. 59). Cultura include obiceiurile unui popor iar aceste obiceiuri sunt produse de ansamblul indivizilor din societate. Aşadar, discutăm despre o societate ca reţeaua reală de relaţii sociale aşa cum apare ea în grupuri umane, iar cultura oferă cheia înţelegerii modului de structurare a societăţii de către membrii care o compun.

Studiul culturii se realizează cu concepte fundamentale întâlnite în antropologia culturii şi în sociologia culturii. Model cultural, valoare culturală, ethos, configuraţie culturală, tradiţii, valoare sunt prezente în orice abordare a fenomenului cultural.

Conceptul de *model cultural* a fost elaborat de Ruth Benedict în cartea sa *Patterns of Culture*. Antropologul american argumentează necesitatea cunoaşterii temperamentului popoarelor, acel substrat afectiv şi ideologic în temeiul căruia o colectivitate naţională capătă o fizionomie proprie, deosebit de importantă în înţelegerea instituţiilor şi comportamentelor. Acest fenomen a fost numit de R. Benedict „pattern“, definit ca principiul existent în orice cultură, care determină armonizarea elementelor ei componente. Cunoaşterea unei culturi este studiul modului de organizare a acestor elemente în forme culturale şi în valori. O dată cu descoperirea modelului cultural înţelegem mai bine de ce o cultură este ceea ce este şi de ce nu are o altă fizionomie, de ce membrii unei societăţi au un anumit stil de viaţă şi de ce ei resping ideologiile şi tradiţiile străine de ei.

Modelul cultural dispune de o individualitate. Trebuie spus că unii antropologi folosesc termenul de model cultural diferit de cel de „pattern“. Melville Herskovits desemnează prin termenul de *focus* tendinţa fiecărei culturi de a dezvolta unele din componentele ei. Apoi, se cuvine a arăta că există modele culturale sistemice, modele de cultură în totalitatea ei, modele de stil.

Termenul de *ethos* indică spiritul unui popor, cum este, de pildă, umorul la români, spiritul metodic al neamţului etc. Cultura este cunoscută prin studiul *temelor culturale*, care reprezintă principiile explicite sau implicite, declarate sau încurajate de societate, care influenţează orientarea activităţilor membrilor acesteia şi modelează comportamentul. Exemple de teme culturale semnificative: „superioritatea fizică, mentală şi morală a bărbatului asupra femeii“, „ingeniozitatea, generozitatea, curajul sunt virtuţile morale fundamentale“.

Valoarea culturală este modul optim de comportare și acțiune într-o comunitate, care îi îndreaptă pe oameni către acțiuni culturale, pentru că numai astfel li se conferă calitatea de membri ai comunității.

Schemele culturale desemnează modul particular al indivizilor aparținând aceleiași societăți de a simți, a gândi și a acționa. Schema culturală este mai eficientă decât cea de model cultural datorită aplicabilității mai clare la realitățile sociale, culturale și naționale la care face referire.

La aceste concepte adăugăm pe cel de *personalitate de bază* elaborat de R. Linton (1968). Ea reprezintă acea configurație psihologică, proprie membrilor unei societăți, întruchipată într-un stil de viață în raport cu care ei își construiesc imaginile despre lume, își organizează strategiile de acțiune. Linton a afirmat teza despre limita de care individul trebuie să țină seama în cadrul propriei culturi. Întrucât viața personală și socială a individului se desfășoară după un număr de norme, reguli și valori, nu este necesar ca el să cunoască și să folosească întregul patrimoniu al culturii.

În orice societate cultura are un substrat fundamental, un patrimoniu comun de idei, principii, obiceiuri și acestea sunt *constantele universale* – locuința, hrana, comunicarea, arta și jocul, limba, gândirea, activitatea economică, religia, familia, educația. Tot în cultură intră fondul propriu unei categorii distincte de indivizi, elementele ei particulare, o ideologie și modele de comportament unice (elementele alternative), cât și metodele proprii fiecărui individ de a răspunde la provocările mediului (elementele individuale). Elementele universale și cele speciale ale culturii constituie o condiție sine qua non de existență a acesteia, pe când cele alternative sunt secundare.

14.2. Componentele culturii

Înțelegerea sociologică a culturii este facilitată de cunoașterea componentelor acesteia. Ea se exprimă prin dimensiunile ei, așa cum sunt exprimate de relațiile interumane și sociale, de acțiunile oamenilor. Este neîndoielnic că animalele dispun de simțuri: miros, auz, vedere, mult superioare celor aparținând oamenilor. Omul este din multe puncte de vedere mai puțin dotat ca animalele. Și totuși, omul reușește să domine mediul său natural și social, lumea fizică sau organică. De ce? Pentru că el are instrumentele și mijloacele ce-i permit să acționeze nu doar instinctual, dar, mai ales, conștient, rațional. Ființa umană se distinge prin creativitate, capacitatea de a adăuga la realitatea naturală elemente noi, care nu se regăsesc în natură; ele sunt creații exclusiv umane. Componentele culturii sunt integral umane, iar individul și societatea se identifică în ele. Omul este om în măsura în care în relațiile cu ceilalți apelează la componentele culturii și își organizează conduita pe baza lor. Saltul de la natură la om s-a făcut prin instrumentele eminamente umane. Însăși societatea integrează în conținutul și formele ei componentele culturii.

14.2.1. Simbolul

Este o componentă a culturii datorită capacității omului de a-l crea și de a-l utiliza. Orice act social și individual are și o dimensiune simbolică. Reamintim că o perspectivă teoretică de notorietate, interacționismul, a conceput comunicarea sinelui cu el însuși și cu alții prin simboluri semnificative universale. Ființa umană este una impregnată puternic de simbol. Ce este simbolul? Este orice obiect care exprimă un alt obiect sau este pus în locul acestuia. Simbolurile sunt containerele culturii și de aceea cultura este percepută ca un sistem de simboluri înțelese. Ele ajută la reprezentarea obiectelor, evenimentelor și oamenilor. Să luăm exemplul porții. Ea este locul de trecere dintre două spații pe care-l închide și deschide. Sensurile ei sunt însă și dincolo de această accepțiune. Poarta reprezintă locul de trecere dintre două lumi, dintre cunoscut și necunoscut, dintre bine și rău, adevăr și frumos. Alt exemplu, simbolul mamei, în afară de „femeie care are copii“, ea desemnează o mare varietate de sensuri. Însăși țara este reprezentată prin noțiunea de mamă.

Simbolurile sunt coduri puternice de reprezentare. Ele au o varietate de forme: gesturi, picturi, steaguri, icoane, insigne, uniforme. Steagul conferă identitatea unei națiuni, crucea este simbolul salvării prin Hristos, clădirile monumentale au semnificația puterii sau a bunăstării. Culorile sunt folosite ca simboluri sociale. Prin folosirea simbolurilor în comunicare, individul se adresează fondului colectiv de semnificații împărtășit cu cei cu care dialoghează. De altfel, publicitatea utilizează constant simbolurile, iar obiectele publicitare, ele însele, servesc ca simboluri sociale. De asemenea, mimica are o importantă funcție de simbol social deoarece ea exprimă stări umane: bucuria, tristețea, mânia, indiferența, surpriza, îndoiala, deprimarea, satisfacția. Gesturile sunt mișcări ale corpului care exprimă idei, sentimente, situații concrete sau imaginare. Ele conferă expresivitate comunicării verbale. S-a dovedit, în cercetări de psihologie, că simbolurile nonverbale ocupă 80% din comunicarea umană. De fapt, cunoașterea omului și a grupului se realizează prin contactul cu simbolurile nonverbale. Oamenii apar în fața celorlalți cu gesturile și mișcările lor din care rezultă un contur al comportamentelor lor. Omul are capacitatea de a crea, manipula și folosi simbolurile în modelarea conduitei lor proprii și în influențarea altora. Filosoful E. Cassirer observa că omul trăiește într-un univers simbolic: „Omul nu mai poate înfrunta realitatea în mod nemijlocit, el nu o mai poate privi față în față. Atât de mult s-a învelit pe sine cu forme lingvistice, cu simboluri mitologice sau rituri religioase, astfel încât nu poate vedea sau cunoaște nimic decât prin mijlocirea acestui mediu artificial“.

14.2.2. Limba

Este un sistem alcătuit din modele de sunete-cuvinte și propoziții, cu înțelesuri specifice. Limba este probabil cel mai clar și complex produs al omului. Ea este vorbită și este simbolică, și din aceste particularități decurg funcțiile ei pentru om și pentru societate. Limba este folosită pentru a exprima orice cu referire la tot ce privește gândirea, trăirea, acțiunea și viața umană. Limba are, deci, o funcție fundamentală de comunicare. Limbajul dă expresie posibilităților deosebite de comunicare ale omului. Există o diferență între limbă ca sistem de sunete și limbă ca mijloc de comunicare

Limba creează cultură, mărturie stau creațiile literare din toate epocile istorice, iar limbajul însuși este determinant al oricării producții culturale. Prin limbă omul edifică un mediu al său, diferit total de cel natural. Societatea ființează ca o structură de limbaje, pentru că fiecare component al ei se distinge printr-un limbaj și comunică cu celelalte într-un limbaj specific. Nucleul procesului de socializare a ființei umane sunt limba și limbajul. O integrare în grup și în societate este oportună numai în măsura însușirii limbii. De aceea, învățarea limbii materne este o condiție indispensabilă pentru desfășurarea benefică a socializării. Nivelul de maturitate istorică și intelectuală este exprimat și de capacitatea de comunicare și de utilizare a limbajelor proprii sau a celor ale societății, în activitatea socială.

Limbajul este calea folosită în înfăptuirea oportunităților umane. De fapt, el este tichetul de admitere în viața socială și în umanitatea deplină. Lipsa tichetului lingvistic înseamnă lipsa de acces la societate și umanitate. Limba are un rol esențial în determinarea conținutului unei activități, în exprimarea comportamentului etnic al unui popor și a modului de viață al unei națiuni. Cu ajutorul limbii se determină stadiul de evoluție istorică a unei comunități naționale, precum și nivelul ei de autonomie. Limba este definitorie pentru orice popor și reprezintă unul dintre elementele fundamentale de diferențiere a grupurilor. Pentru același lucru sau fenomen se folosește o sumedenie de cuvinte. De pildă, arabii au 6.000 de expresii pentru cămilă (Vander Zanden, p. 63). Un popor dintr-o insulă filipineză are o denumire pentru fiecare din cele 92 de varietăți de orez. În românește, pentru „necaz“, conform *Dicționarului de sinonime*, sunt menționate aproape 100 de nuanțe. Rezultă că diferențele în vocabular ale unor comunități diferite înseamnă moduri proprii de exprimare a acelorași realități. Pe de altă parte, din nevoia comunicării între oameni, dincolo de diferențele naționale, s-a impus, în fiecare epocă istorică, o limbă comună (internațională). Latina până în perioada modernă, franceza în secolele XVIII și XIX, engleza în secolul al XX-lea, sunt exemple de limbi de circulație internațională.

Limbajul acționează asupra gândirii și viziunii despre lume. Limitele limbajului exprimă limitele umanului. Prin limbaj se realizează, indiscutabil, o selecție din realitate, a ceea ce fiecare om crede sau este obligat să accepte. Limba este o creație naturală, iar fondul ei de cuvinte se încheagă în procesul evoluției societății și a culturii. Ea nu este produsul unui grup, adică nu este posibilă impunerea unei limbi artificiale și este ineficientă căutarea unor modele lingvistice ce ar urma să fie adoptate de întreaga colectivitate. Peremptorie rămâne, pentru cazul discutat, încercarea curentului latinist de impunere a unei limbi române „pur latine“, curățată de orice altă influență, idee generoasă însă potrivnică dezvoltării organice a limbii române, tezaur al unui întreg popor și nu al unui grup. În aceeași măsură merită amintită perioada bolșevică din România când, pe de o parte, se cerea scoaterea unor cuvinte din vocabularul limbii române, care nu ar mai fi reflectat realități concrete, deoarece acestea ar fi fost înlăturate o dată cu instaurarea comunismului, de pildă „coadă“, „sărac“ ș.a., iar pe de altă parte, se argumenta, împotriva adevărului istoric și lingvistic, presupusa origine slavă a limbii române. De aici rezultă utilizarea limbajului și a limbii ca mijloace de manipulare a opiniei publice. Rămânând în același cadru, se cuvine să amintim degradarea limbajului, banalizarea și rutinizarea lui în comunicarea politică. S-a crezut că numai în comunism se utiliza o

limbă de lemn. Or, s-a constatat că indiferent de regim, evident, cu specificul de rigoare, limba discursului politic este o deformare a limbii naționale. Uzul până la abuz al unor cuvinte precum democrație, libertate, stat de drept, economie de piață, justiție, egalitate duce la stereotipuri în comunicare și în gândirea cotidiană. Poate fi evitat limbajul „uniformizat“ din politică? Răspunsul nu este simplu, însă cu certitudine trebuie respectat modul gramatical corect de exprimare, indiferent de publicul spre care se îndreaptă mesajul unei teme abordate.

Întrucât limba nu este rezultatul unei convenții, după cum s-a arătat, ea dispune de sensurile conferite natural în interacțiunea dintre oameni, în comunicarea dintre grupuri, în procesul creației spirituale și al construcției materiale. Există un limbaj al grupului sau al unei colectivități, cum sunt limbajul profesional, limbajul juvenil, limbajul mahalalei, limbajul studențesc sau limbajul academic, limbajul științific, limbajul artistic, limbajul literar, limbajul arhitectural, limbajul medical, limbajul politic etc. În același perimetru se înscrie și limbajul specific fiecărui mijloc de comunicare: televiziune, presă, radio. Această varietate de limbaje reflectă diversitatea modurilor de comunicare și ea ființează în contextul unui limbaj comun tuturor membrilor unei societăți.

14.2.3. Norme

Cultura se distinge, în dimensiunea ei de existență eminamente umană și socială, prin modele acceptate sau impuse indivizilor în scopul raționalizării comportamentelor individuale și sociale. Conviețuirea oamenilor într-o societate este proiectată de cultura lor în modelele ce au caracter de normă. Primele structuri sociale s-au constituit din momentul când grupurile de hominizi au dispus de cultură, adică de principii ce au diriguit trăirea în comun, acceptate ca atare de către toți membrii grupului. În interacțiunea interumană și intergrupală, indivizii au învățat acele norme, pentru că numai astfel devenea posibilă funcționarea raporturilor dintre ei. Dincolo de particularitățile biopsihice, de trebuințele specifice, de interesele proprii, oamenii au căzut de acord sau li s-a impus să acționeze în temeiul unor norme. Toate culturile au moduri de a susține și întări ceea ce au comun, concomitent cu descurajarea și pedepsirea a ceea ce ele consideră că este inadecvat unui comportament colectiv, acceptat, pentru funcționarea societății.

Ce sunt normele? Ele reprezintă reguli și modele care determină ce comportament este corespunzător sau nu este corespunzător într-o situație dată, conform standardelor de comportament cerute de o cultură. O normă, pentru a funcționa, trebuie să fie acceptată și înțeleasă de individ sau de grup. Normele au un sens după care oamenii se orientează în rețelele sociale și culturale, astfel încât ei să ajungă la acceptarea reciprocă a conviețuirii într-un spațiu social. Obligațiile de rol într-un grup social sunt definite de normele sociale ale grupului (Theodorson & Theodorson, 1969, p. 277).

Normele sunt și scopuri. Li se atribuie calități și funcții, ele capătă caracterul unor realități construite și, de aceea, ele reprezintă standarde prin care sunt judecate acțiunile umane și sunt sancționate comportamentele.

Etimologic termenul de *normă* are originea în cuvântul grec *nomos*, care înseamnă ordine. Conceptul de normă pare să aibă și o altă rădăcină, tot greacă, în zeița Nemesis, care îndeplinea misiunea de a reglementa respectarea împărțirii lumii între zei. Nemos

se referă la ordinea umanului spre deosebire de physis, care desemnează ordinea naturii. Diferența aceasta dovedește că încă din antichitate societatea era concepută ca structură diriguită de norme pentru menținerea ordinii și sancționarea abaterii de la reguli și împotriva ordinii. Norma socială are consecințe, urmare a rolului ei în raționalizarea vieții sociale (S. Rădulescu, 1994a, p. 59): crearea de drepturi, obligații și interdicții, menținerea sociabilității umane prin dirijarea convergentă a acțiunilor și conduitelor individuale, evitarea conflictelor și tensiunilor prin limitarea acțiunii individuale și întărirea coeziunii, susținerea sentimentelor de solidaritate socială și fortificarea securității individuale și sociale, stabilirea regulilor de conduită pentru individ și grup privind comportamentul dezirabil. Toate aceste efecte se regăsesc în orice cultură, iar concretizarea lor are loc diferit în fiecare cultură.

Funcțiile normelor sunt un reflex al culturii în care ele ființează. Există un număr de funcții prezente în orice societate: exprimarea și promovarea cerințelor funcționale ale unui sistem, expresie acțională a cunoștințelor acumulate, mod simplificat de decizie, modalitate simplă de exercitare a controlului, crearea consensului și reducerea incertitudinii (Cătălin Zamfir, „Norma“, în *Dicționar*, 1993, p. 396).

În societate acționează o varietate foarte mare de norme, urmare a complexității rețelelor sociale. Conform unor clasificări există următoarele categorii de norme (S. Rădulescu, 1994a, p. 61): după *domeniul de activitate* – profesionale, tehnice, politice, economice, științifice; în funcție de *gradul de generalitate* – generale și particulare; în funcție de *conținut* – prescriptive, care indică ce trebuie făcut, și proscriptive, care stipulează ce nu trebuie făcut; din punct de vedere al *valabilității și funcționalității* – ideale, care prescriu conduite identificate cu cele mai de seamă valori și idealuri, și reale, care funcționează ca determinante ale comportamentului; după *modul de manifestare* – explicite sau implicite, intime sau colective, formale sau informale, legitime sau ilicite; după *sancțiunile* cu care se asociază – sociale sau juridice, difuze sau globale, spontane sau organizate, represive sau restrictive; după *gradul de independență și libertatea de alegere* acordată subiectului acțiunii – cu caracter conservator sau liberal. Dintre toate numai normele juridice acționează obligatoriu pentru toți membrii societății, iar restul are valabilitate parțială în raport de activitate, grupuri sociale, tipuri de sancțiuni. Diversitatea de norme derivă din pluralitatea situațiilor oportune a fi reglementate în scopul asigurării ordinii în fiecare sferă a vieții sociale și a societății în totalitatea ei. Prin urmare nu sunt suficiente normele generale ale societății, ci este nevoie de standarde de comportament în orice sector.

Normele juridice vizează pe orice membru al societății în calitatea sa de cetățean, pe când restul normelor dă expresie unor trebuințe de ordine și raționalizare particulare. Natural, între normele juridice și celelalte norme trebuie să fie o concordanță, altfel se ajunge la crearea dezordinii rezultate din contradicția dintre ele. Sunt însă contexte în care acest conflict se poate manifesta. Atâta timp cât o sferă a vieții sociale este diriguită de anumite norme benefice, schimbarea normelor juridice este necesară deoarece reglementările de drept rezultă din nevoia de funcționalitate eficientă a întregii societăți, deci și a sectorului cu ale cărui norme este în dezacord.

O formă aparte de normativitate reprezintă *obiceiurile*. Ele sunt un comportament construit în funcție de normele unei comunități pentru că altfel s-ar produce o încălcare

a principiilor după care se desfăşoară viaţa de obşte. Vecinătatea la români, obişnuinţa ca în fiecare duminică toţi membrii comunităţii să meargă la biserică, participarea la evenimente sociale sau familiale sunt obiceiuri. Persoanele care nu se conformează obiceiurilor sunt privite ca fiind diferite de comunitate.

Unele obiceiuri cărora li se ataşează o semnificaţie morală sunt socotite vitale pentru fiinţarea şi supravieţuirea societăţii. Violarea lor este aspru pedepsită. În societatea tradiţională, cei care încalcă aceste obiceiuri sunt etichetaţi ca răi sau păcătoşi, iar din această cauză trebuie să moară sau să fie privaţi de libertate, sau să fie torturaţi. Societatea instituie interdicţii clare, tabuuri, cu privire la acte ce sunt prohibite. Incestul, violul, atentatul la viaţa personală, tentativa de atac la securitatea grupului sau comunităţii sunt interzise şi încălcarea lor se sancţionează cu pedepse aspre mergând până la pedeapsa cu moartea.

Normativitatea socială se impune, cu deosebire în societatea modernă, prin *legi*. Sursa actelor legislative este, cu precădere, în sistemul de valori morale ale societăţii. Legile sunt reguli impuse de un grup specializat al statului, alcătuit din oameni care au dreptul şi obligaţia de a folosi toate mijloacele, inclusiv forţa, în menţinerea ordinii şi stabilităţii sociale. Spre deosebire de obiceiuri şi tradiţii, legea este o reglementare a raporturilor sociale în mod deliberat. Spre deosebire de „dreptul viu“, aşa cum l-a denumit Gusti, legea este o construcţie raţională. Dreptul viu sau dreptul obişnuielnic este ansamblul obiceiurilor juridice transmise din generaţie în generaţie prin care s-a reglementat viaţa socială a comunităţilor, în lipsa unor texte juridice scrise. Dreptul obişnuielnic se aplică în acordarea unor drepturi de moştenire, în cazurile de înstrăinare, de hotărnicie, sancţionarea delictelor, relaţiile individuale cu obştea. De altfel, în obştea sătească acţiona obiceiul pământului, dreptul de folosire în comun (în devălmăşie) a pământului, apelor şi pădurilor, adică, „stăpânirea de-a valma“ derivată din patrimoniul comun al locuitorilor satului, urmare a unei moşteniri de neam. Sociologul român D. Gusti (1968, p. 403) concepea astfel dreptul viu: „dreptul existent efectiv în cadrul unui grup social şi care cuprinde, în măsuri diferite, legea scrisă, legea pământului şi chiar creaţia populară“. Pentru funcţionarea structurilor societăţii se impune aplicarea legilor scrise şi a dreptului obişnuielnic, din cauză că normele juridice, deşi universale, nu pot răspunde la toate aspectele specifice ale mecanismelor de fiinţare a relaţiilor sociale.

14.2.4. Valori

Dacă normele sunt reguli pentru un comportament adecvat stabilităţii şi funcţionalităţii grupului sau societăţii, valorile sunt realităţi abstracte cu privire la ceea ce este dezirabil, corect şi bun, aşa cum sunt apreciate o faptă bună, un obiect, o acţiune, o idee etc. de către majoritatea membrilor societăţii. Valorile furnizează modelele de judecată după care sunt evaluaţi oamenii, obiectele şi evenimentele. Adevărul, binele, frumosul sunt repere absolute în orice colectivitate. Petre Andrei (1973, p. 246) a afirmat ideea că obiectul judecăţilor de valoare îl constituie chiar valorile, iar cultura este cea care orientează valorile.

Sociologic, valoarea este o relaţie socială, adică ea rezultă din procesul interacţiunii oamenilor. Un sistem valoric este expresia unei comunităţi, şi se constituie ca totalitate

a valorilor unui grup sau a unei societăţi. Indiscutabil, există o diferenţă între valorile individuale şi valorile grupului sau ale societăţii. Valorile sociale sunt valori dominante şi ele ghidează comportamentul individual. Fundamentul valorilor îl constituie viaţa socială. Petre Andrei a discutat despre două tipuri de valori sociale: valorile derivate din funcţiile constitutive şi cele reglatoare ale societăţii – valorile juridice, economice, politice şi etice, şi valorile originare în cadrul realităţii sociale – valori istorice, valori estetice şi valori religioase. Din tipologia sociologului român rezultă varietatea axiologică a societăţii şi din societate. Ce caracterizează valorile sociale? Finalitatea socială a aprecierii cuprinse în valorile sociale este liantul tuturor acestora. Trebuie remarcat rolul pe care Petre Andrei îl acordă voinţei sociale în afirmarea valorilor.

Florence Kluckhohn a elaborat un model alcătuit din cinci orientări valorice:

1. predispoziţii înnăscute (rău, nici rău – nici bun, bun);
2. relaţia omului cu natura (omul în armonie cu natura, omul supus naturii, omul integrat naturii);
3. dimensiunea timpului (orientare spre trecut, spre prezent, spre viitor);
4. tipul de personalitate (în devenire, există, acţionează);
5. tipul de relaţii cu semenii (lineală, colectivă şi individuală).

Toate aceste cinci orientări valorice acţionează asupra individului şi a societăţii în orice cultură, dar accentul pus pe unul dintre cele trei moduri, în cadrul fiecărui tip, este dependent de o anumită cultură. De pildă, luând numai un exemplu, românul este, de regulă, într-o armonie cu natura. Pe de altă parte, valorile capătă şi expresia normativităţii, ele devin criterii şi norme pentru societate.

14.2.5. Tradiţii

S-a desprins din analiza culturii dimensiunea ei cumulativă, concretizată în moştenirea culturală. Mecanismul cel mai important prin care societatea transmite acest patrimoniu cultural îl reprezintă tradiţiile. De pildă, obiceiurile sunt o moştenire a unui grup sau a unei societăţi preluată de cel puţin trei generaţii. Prin urmare, pentru ca un obiect să fie integrat într-o tradiţie este necesar transferul lui de la o generaţie la alta, adică verificarea oportunităţii lui în durată lungă de timp. Prin tradiţie se poate transmite orice valoare, idee, conduită umană, evident, cu particularităţile fiecăreia. Obiecte ale tradiţiei sunt tipuri de acţiune, construcţii, limba, obiceiuri, simboluri.

Din perspectiva fiecărei sfere a culturii, suntem îndrituiţi să susţinem specificitatea tradiţiei, exprimată în trăinicia ei în timp. În creaţiile spirituale, tradiţia dăinuie în eternitate. Operele literare şi artistice perene sunt un izvor de elemente ale tradiţiei. Moştenirea lor este transmisă de-a lungul întregii istorii a artelor şi literaturii. Publicul din fiecare epocă receptează aceste opere din unghiul trebuinţelor sale şi găseşte în aceste creaţii răspuns la aspiraţiile şi idealurile sale.

Pentru religie tradiţia este însăşi dogma, iar Sfânta Tradiţie (Predanie) reprezintă învăţătura dată de Dumnezeu, prin viu grai, Bisericii. O parte din această învăţătură a fost tezaurizată în scrieri în care este prezentată dogma. Există şi Tradiţia apostolică, învăţătura primită de apostoli direct de la Iisus Hristos. Tradiţia bisericească reprezintă învăţătura dată de apostoli primilor episcopi, pentru ca apoi aceştia s-o transmită mai

departe până astăzi. Această învățătură cuprinsă în Tradiția bisericească a căpătat forma definițiilor sinoadelor ecumenice, în scrierile Sfinților părinți și în cărțile de slujbă ale bisericii. Asemenea creștinismului, a cărei tradiție am remarcat-o mai sus, orice religie se înrădăcinează într-o tradiție. O asemenea tradiție, cum este cea ortodoxă, comunică cu spiritul timpului și dă răspuns la problemele fiecărei epoci. Părintele D. Stăniloae a argumentat necesitatea înțelegerii învățăturii Bisericii și în relație cu fiecare perioadă istorică: „Ne-am silit să înțelegem învățătura Bisericii în spiritul Părinților, dar, în același timp, să o înțelegem așa cum credem că ar fi înțeles-o ei astăzi. Căci ei n-ar fi făcut abstracție de timpul nostru, așa cum n-au făcut de al lor“ (D. Stăniloae, p. 5).

În sfera culturii materiale și a celei științifice, moștenirea se perimează mai repede și, de aceea, tradițiile durează mai puțin. Există și în aceste domenii valori perene (de pildă piramidele, geometria lui Euclid, teorema lui Pitagora etc.).

În orice tip de societate, viața oamenilor și evoluția grupurilor sociale sunt orientate de mecanismul prin care se asigură stabilitatea și prin care se produce schimbarea. Este de mult cunoscut că este posibilă o autentică prefacere socială și culturală numai dacă ea este generată de structuri statornice. Nevoia de înnoire rezultă dintr-un cadru concret al unei comunități umane interesată în sincronizarea cu epoca sau cu timpul prezent. Omul este o ființă eminamente culturală, distingându-se prin tezaurizarea creațiilor sale într-o moștenire transmisă din generație în generație. Acest patrimoniu, caracteristic pentru orice popor sau națiune, capătă expresia tradiției, obiceiurilor, miturilor etc. Dintre ele, tradiția conferă specificitatea cea mai clară unui grup uman sau social. Orice popor și-a construit spațiul spiritual și a edificat un câmp cultural prin dezvoltarea unor tradiții proprii.

Ce este tradiția? Este un ansamblu de valori, norme, principii, concepții, instituții și acțiuni durabile în timp, de regulă de-a lungul a cel puțin trei generații. Etimologic, prin termenul de tradiție este desemnată orice transmitere a moștenirii de la o generație la alta.

Chestiunea esențială o reprezintă ce și cât se transmite din această moștenire? Răspunsul la această întrebare determină și modul cum este conceput rolul tradiției în dezvoltarea unei comunități. Dincolo de această atitudine, rămâne ca un fapt indiscutabil prezența tradiției ca element fundamental al vieții sociale, ea manifestându-se în toate componentele și nivelurile de organizare a socialului. Datorită acțiunii agenților sociali, concretizată în acumularea socială și culturală, tradiția se impune ca factor al evoluției unei societăți. Moștenirea trecutului, istoria, memoria contribuie la direcționarea desfășurării evenimentelor, comportamentelor, concepțiilor individuale, sociale și de grup. În tradiție se oglindesc generațiile anterioare prin instituții, obiceiuri, moduri de a simți și a gândi, tipuri de acțiune ce ființează ca normă de conduită și de concepere a mersului societății de către generațiile prezente. Ea reprezintă reperul, stabilul în raportarea prezentului la un viitor. Tradiția este totodată sintagma obișnuită în viața cotidiană a grupurilor și comunităților.

Este indiscutabilă pentru orice individ și grup necesitatea organizării propriei acțiuni în funcție de exigențele tradițiilor, de impactul lor cu realitatea umană, socială și națională. Fiind o continuare a trecutului în prezent, ființând ca moștenire, tradițiile influențează direct viața socială și individuală. Ele apar în concepția oamenilor ca fapte constrângătoare, acceptate ca atare, cărora nu ai cum să te opui. Există diferențe de reacție față

de forța puternică a tradițiilor, determinate de tipul de comunitate de care aparțin indivizii. Într-o comunitate restrânsă, în care toți membrii participă la viața cetății împreună, raporturile dintre ei sunt directe, de cunoaștere reciprocă permanentă. Deoarece comportamentul fiecăruia este vizibil și măsurabil de către toți ceilalți sau de către marea majoritate, poziția în comunitate este în mare măsură dependentă de modul cum respecți obiceiurile, normele și principiile comunității. De aceea, satul se remarcă prin respectarea strictă a tradițiilor. Sancțiunea, uneori destul de severă, a devianței de la tradiții, contribuie la exercitarea funcțiilor lor față de toți locuitorii satului. Interesant, deși satul contemporan cunoaște influența inevitabilă a mediului urban, atât prin contactele directe ale locuitorilor, cât și prin mass media, el continuă să rămână și să fie considerat depozitarul principal al tradițiilor în societatea modernă. Nu facem aici aprecierea de valoare a acestor tradiții, subliniem numai rolul remarcabil al tradiției în arealul sătesc, rol care-l plasează într-o situație conflictuală cu spiritul urban, axat, în principal, pe schimbare, modernizare, toleranță. Întrebarea ce se pune: orașul este mai puțin disponibil pentru asimilarea tradițiilor? Evident că nu, cel puțin pentru țara noastră. Problemă deosebit de complexă, impactul vieții urbane cu tradiția dezvăluie condiția de factor hotărâtor al tradiției și pentru comunitatea urbană în asigurarea continuității ei. Legitimitatea ca și identitatea unei comunități, deci și ale celei urbane, sunt conferite, în mod necesar de către tradițiile lor. Oricât ar fi o comunitate disponibilă la nou, la schimbare, ea nu se poate afirma în lipsa unor tradiții proprii apte să exprime specificitatea ei. De altfel, însăși succesiunea generațiilor, așa cum am menționat, conduce la afirmarea tradiției în viața socială, datorită nevoii reale a fiecărui grup generațional de a transmite grupurilor ascendente experiența și moștenirea lor în scopul conservării și protejării ființei umane. Noile generații sunt socializate de către cele vechi cu valorile, normele și principiile ce le exprimă pe ele însele, deoarece numai astfel este posibilă continuitatea generațională.

Una dintre dimensiunile esențiale ale problematicii tradițiilor este dată de capacitatea acesteia de a integra inovația. Nu rare sunt cazurile de ipostaziere a tradițiilor ca factori ai conservatorismului, opuse progresului, neglijându-se că nici un progres nu este posibil fără ca el să fie produs pe o bază socială și culturală trainică. Tradițiile cuprind aspecte reproductive, repetitive, dar acestea nu acoperă întregul lor conținut. Există tradiții care sunt, prin modul lor de constituire și ființare, un potențial de schimbare și, în consecință, un element al schimbării. De fapt, tradiția în sine nu este nici conservatoare, nici progresistă.

Stagnarea sau mișcarea ce ar putea rezulta din ele este consecința modului de a gândi și a acționa al indivizilor și grupurilor. O serie de condiții și contexte determină tipul de manifestare a tradițiilor: teama de schimbare, mentalitatea, lipsa conștiinței necesității de schimbare, irelevanța noului în raport față de stabilitate, influența unor instituții sau grupuri umane și sociale, incapacitatea de sesizare a noului, trăirea unor evenimente și experiențe individuale și sociale nefaste pentru destinul personal și național, rutina, iată doar câteva dintre elementele ce explică atitudinea față de implicarea tradiției în afirmarea progresului.

Nu toate tradițiile sunt semnificative într-o perioadă istorică. Există tradiții vii și tradiții moarte, deci tradiții oportune pentru viața și gândirea membrilor unei societăți, cărora le impun un mod de a fi și a acționa, însă totul se decide de către un grup sau o

comunitate. De aceea, este neproductivă încercarea de a judeca din afara unei comunităţi în ce măsură o tradiţie sau alta este benefică pentru aceasta, după cum exprimarea unei aprecieri despre implicarea mai mare sau mai mică a tradiţiei într-o societate, fără a ţine seama de contextul concret de valorizare a ei, nu se susţine decât ca o tentativă de justificare a unei viziuni etnocentriste din partea unei comunităţi faţă de altă comunitate.

Întărind încă o dată ideea că nu orice tradiţie este productivă, trebuie remarcată opţiunea, ce aparţine doar comunităţii sau grupului, spre ce fel de tradiţie se poate orienta. O tradiţie este vie în măsura în care ea contribuie efectiv la susţinerea valorilor prezentului, la prefaceri reale spre binele individului şi al societăţii. Trăinicia unei tradiţii într-un anumit loc înseamnă existenţa unor mecanisme psihologice şi sociologice prin care tradiţia se impune în calitatea ei de regulator al vieţii oamenilor, iar noul este decantat de cerinţele normelor, principiilor şi valorilor moştenite. Este dificil, cel puţin în cazul unei comunităţi naţionale înscrisă pe traiectul modernizării, de a considera hotărâtor dictatul tradiţiei, fără nici o manifestare a noului. Schimbarea se produce, dar ea este filtrată de tradiţii, acolo unde sunt puternice, iar forţa noului fiind moderată se impune mai lent. De aici frustrările şi stările conflictuale ce se pot naşte, mai ales, la nivel individual, însă şi la nivel de grup, faţă de ritmul încet al prefacerilor, aşteptate de o parte dintre membrii comunităţii să se producă rapid, pentru a răspunde unor cerinţe culturale, sociale sau ale modului de viaţă.

Tradiţia poate să împiedice spiritul de inovaţie al unui popor? Aşa cum subliniam mai sus, tradiţia în sine nu are cum să se opună la introducerea noului. Totul depinde de concepţia care stă la baza atitudinii faţă de rolul tradiţiei. Cu certitudine însă o comunitate în evoluţie, fie ea şi naţională, simte necesitatea schimbării, iar pentru aceasta actorii sociali sunt responsabili faţă de modul cum este valorificată capacitatea tradiţiilor vii de a propulsa spiritul timpului, adică progresul, consonant cu trebuinţele ei reale.

14.3. Cultura populară

Conceptul de cultură populară se remarcă prin polisemia de sensuri. Ea se interferează cu noţiunile de cultură orală, cultură vie, cultura cotidiană, identitate culturală. Nu rareori ea este opusă culturii cultivate definită prin universalitate şi permanenţă, pe când cultura populară ar fi neformală, efemeră şi neformulabilă.

Cultura populară se structurează la fel ca orice tip de cultură. Ea este un sistem de obiecte (opere), modele de referinţă (sisteme culturale) şi norme (criterii de valoare). Orice cultură se înscrie în raporturile de comunicare şi de schimb unde se produc relaţiile de opoziţie, contaminare (influenţare) şi asimilare. Cultura populară nu face excepţii şi nu poate să evolueze altfel.

Cultura populară prin comportamentele, normele simbolice, practicile cotidiene fiinţează paralel faţă de cultura globală a societăţii. Ea exprimă valori existente în alte perioade de timp care persistă în condiţiile prezentului. Cultura populară este ansamblul de modele culturale şi norme simbolice, constituind sisteme deschise în relaţiile cu dinamica socială şi politică şi care exprimă, în forme diverse şi multiple, relaţiile

interindividuale, raportul cu timpul și spațiul, coduri lingvistice, producții reale și imaginare (G. Poujol, R. Laboune, 1979, p. 10). Această definiție omite elementul esențial al culturii populare: identitatea culturală. Cultura populară apare înainte de toate ca expresie elocventă a identității unui grup sau a unei societăți. Fiind centrată pe etnie, ea se instituie ca formă de reprezentare a acesteia. Fără a cădea în exagerările ce decurg dintr-o interpretare forțată a etnicului, vrem să remarcăm rolul jucat de cultura populară în punerea în lumină a trăsăturilor etnice ale unui popor prin dăinuirea și continuitatea lor în sistemul diverselor forme de manifestare spirituală populară. Cultura populară concentrează datul etnic și-l redă în obiceiuri, tradiții și în mentalități. Identitatea culturală a unei națiuni se revendică, așadar, și din creația sa anonimă, din ceea ce poporul produce în anumite condiții istorice.

Cultura populară cunoaște evident o evoluție, ea fiind în actualitate prin valori ce consonează cu cerințe și aspirații actuale, fără a renunța la specificitatea ei, de păstrătoare a identității naționale.

Asistăm astăzi la mutații esențiale în cultura populară ca în orice alt domeniu al culturii. Arta populară este creată și în afara cadrului rural, ceea ce reprezintă expresia interesului față de ea din partea unui larg public. A crescut interesul social și turistic pentru produsele folclorice, iar abundența de produse folclorice, precum și creșterea numărului de producători (creatori) este peremptorie pentru interesul față de cultura populară.

Evident, o serie de factori au contribuit la această situație. Se menționează, de regulă, industrializarea și urbanizarea, care ar fi determinat distrugerea vieții specifice raporturilor sociale tradiționale. Au apărut norme care au creat alte structuri de colectivitate și de consum. Însă nu au dispărut tehnicile și motivele artei populare. Noile condiții determinate de urbanizare, industrializare, nivel de instrucție au creat noi nevoi de fabricare și consum al produselor de artă populară. În acest fel, arta folclorică este un fenomen viu, cu consecințe directe asupra spiritualității contemporane. Arta populară cuprinde creația și difuzarea obiectelor de artă populară, tehnici tradiționale de artă folclorică, utilizarea unor motive și a unor obiecte caracteristice.

În acest context apare problema raportului dintre funcționalitatea și valoarea estetică a unui obiect de artă populară. Inițial, obiectul de artă populară are o funcționalitate anume. Însă aceste obiecte nu sunt căutate astăzi pentru funcționalitatea lor, ci pentru valoarea lor artistică. O lingură de lemn, de pildă, pentru mulți nu reprezintă în zilele noastre nici un interes funcțional. Ea este achiziționată cu deosebire pentru dimensiunea ei estetică. Publicul are deci nevoie de obiecte cu puternice valențe estetice. Din această cauză, creatorul este stimulat și tentat în același timp să-și deplaseze interesul său profesional către estetic. În consecință, el adaugă noi elemente estetice din dorința de a răspunde unei anumite cerințe a publicului. Avem aici de-a face cu paradoxul esteticului în creația populară. Pe măsură ce se intensifică interesul pentru arta populară la un mare număr de oameni, obiectul de artă populară devine prea estetic, sau altfel spus, cu exces de estetic. Dacă la obiectele create tradițional esteticul consona firesc cu funcționalul, ele neputând fi despărțite, astăzi esteticul este omniprezent și omniscient. La obiectele tradiționale esteticul se degajă de la sine din ele însele, contribuind la funcționalitatea lor reală, pentru că exprimă o trebuință a unui anumit grup care se folosea într-un anumit

scop de acel obiect. Am putea numi acest estetic ca fiind funcțional, dătător de seamă pentru finalitatea obiectului respectiv.

În arta populară clasică, dominantă este trăsătura ei colectivă, și face parte integrantă din viața cotidiană, fiind practicată de o manieră activ-creativă de către membrii comunității. Creatorul și receptorul sunt orientați de același gust derivat din modele comune de învățare. De asemenea, produsele artei populare au aceeași semnificație în viața fiecărui membru al comunității. Dar comunitățile tradiționale au dispărut. Modul de viață care a servit ca bază a unor activități de creație a culturii populare s-a diminuat foarte mult, iar în unele locuri el s-a transformat radical.

Pe de altă parte, impactul tehnicii se face resimțit și în acest domeniu. În consecință, a apărut o mare cantitate de produse folclorice în afara colectivității originare. Mai mult, au apărut grupuri sociale care își câștigă existența din producerea și comercializarea acestor produse. A apărut o rețea de magazine destinate special vânzării unor asemenea produse. În unele unități comerciale se valorifică creații de artă populară. În acest fel, s-a creat un mediu specific, un gust anume orientat de aceste structuri prin care se creează și se valorifică arta populară. Este semnificativ cum un interes pentru un anumit gen de cultură a determinat organizarea unui sistem de producție care, de fapt, în esența lui, nu are nimic de-a face cu cultura populară. Nu avem în vedere numai câștigul material ce rezultă din vânzarea acestor produse. Luăm în seamă și deformările care au loc prin lărgirea, până la anulare, a conceptului de artă populară.

Evoluția culturii populare și atitudinea grupurilor sociale exprimă într-o manieră sui-generis teoria formelor fără fond. Se pot formula astfel o serie de raporturi între formă și fond:

– fond vechi de cultură populară – formă nouă de cultură populară;
– formă veche de cultură populară – fond nou de cultură populară;
– formă nouă de cultură populară – fond nou de cultură populară;
– fond de cultură populară – formă din afara artei populare;
– fond din afara artei populare – formă de cultură populară;
– fond vechi de artă populară și formă veche din afara artei populare;
– formă veche de cultură populară și fond vechi din afara artei populare;
– fond nou de cultură populară și formă din afara culturii populare;
– fond nou din afara culturii populare și formă nouă de cultură populară;
– fond vechi de cultură populară și formă nouă din afara culturii populare;
– fond nou din afara culturii populare și formă veche de cultură populară;
– fond vechi din afara culturii populare și formă nouă de cultură populară.

Toate aceste forme sunt regăsite, într-o formă sau alta, în creațiile culturii populare de astăzi.

Cultura populară constituie expresia unui mod particular de civilizație, cea țărănească. Persistența acestui tip de civilizație determină influența culturii populare și, de aceea, ea apare ca o realitate concretă în spiritualitatea contemporană, ca o entitate a peisajului cultural și ca o formă subalternă față de alte tipuri de cultură. Cultura populară ființează prin sine în forme specifice răspândite în toate mediile sociale și rezidențiale.

14.4. Subcultura

În cadrul unei societăţi există culturi specifice fiecărei categorii sociale. Diversitatea culturală rezultă în mod necesar din diversitatea structurilor sociale. Un ins se implică în multe sisteme organizaţionale şi dispune de statusuri şi roluri diferite pentru fiecare din instituţiile sau grupurile în care este integrat. Individul se află într-o situaţie culturală complexă: pe de o parte, el aparţine unui sistem cultural al societăţii şi acceptă valorile acestuia, pe de altă parte, cunoaşte, ca membru al diverselor grupuri, stiluri de viaţă, norme, tradiţii diferite de cele de la nivelul culturii globale a societăţii. Aşadar, concomitent cu o cultură a tuturor membrilor societăţii fiinţează culturi specifice grupurilor – subculturile. Ele derivă din contextele particulare de manifestare a modului de viaţă caracteristic unor structuri sociale, profesionale sau etnice. În consecinţă, sunt subculturi etnice, religioase, de vârstă, ocupaţionale, teritoriale etc.

Subcultura dă expresie procesului de interacţiune dintre societate şi cultură. În acest fel, se explică mecanismele sociale şi psihologice de funcţionalitate a vieţii sociale prin rolul jucat de cultură în concepţia şi comportamentul uman. Fiinţa umană are trebuinţe generale, indiferent de contexte, concretizate în constantele universale ale culturii, însă acestea sunt înfăptuite în anumite medii şi condiţii. Să luăm exemplul nevoilor de locuinţă şi de îmbrăcăminte. Nu este greu de observat că acestea sunt necesităţi universale – orice om trebuie să locuiască într-un anume spaţiu care să-l protejeze de vicisitudinile mediului, şi să se îmbrace. Modul de locuire, tipul de locuinţă, funcţionalitatea acordată fiecărei componente a locuinţei, aşezarea acesteia, genul de construcţie şi materialele de construcţie, toate sunt reflexul unei viziuni specifice despre locuinţă a unui grup sau a unei comunităţi. În acelaşi mod, putem discuta şi despre îmbrăcăminte, de o varietate foarte mare, tocmai ca urmare a ideilor, atitudinilor şi acţiunii faţă de stilul vestimentar. Aşadar, subcultura fiinţează oriunde se manifestă sau se exprimă diferenţele între oameni, între grupuri, între societăţi, între culturi într-un cadru construit şi dominat de o cultură. Nu orice context al deosebirilor conduce spontan la afirmarea subculturilor. În familie există diferenţe între copii şi părinţi, însă nu este posibilă subcultura deoarece şi părinţii şi copiii sunt orientaţi de aceleaşi interese ale vieţii de familie. Subcultura există acolo unde structura relaţiilor dintre membrii unui grup se instituie ca element acceptat sau impus de influenţa activă, directă şi indirectă, asupra indivizilor, grupurilor, colectivităţilor la toate nivelurile. Individul ca şi grupul reacţionează într-un mod specific la aceste influenţe, putând crea o zonă nouă, caracteristică trebuinţelor sale care nu se reduc la acelea ale unei societăţi date. Din interacţiunea activă şi reciprocă dintre individ şi societate rezultă întregul său sistem de atitudini, comportamente, opinii, aspiraţii, moduri de a gândi. Demnă de amintit în acest context, este remarca lui R.K. Merton: „Adesea copiii descoperă şi asimilează norme şi valori implicite care n-au fost prezentate ca reguli care se impun". Din această perspectivă, orice societate oferă posibilităţi membrilor săi să creeze un spaţiu cultural propriu. Însăşi succesiunea generaţiilor, element principal al existenţei şi perpetuării vieţii sociale, constituie un factor hotărâtor în delimitarea unor zone subculturale ale societăţii. Tendinţa obiectivă a unei generaţii de a depăşi vechea generaţie este un element important al afirmării subculturii. Dar despre rolul generaţiei în întemeierea unei realităţi culturale specifice discutăm într-un capitol separat.

Limitele celor mai multe dintre investigațiile consacrate subculturii constau în reducerea ei la cadrul interacțiunilor indivizilor, neglijându-se totalitatea elementelor sistemelor sociale și a structurilor sociale aflate pe o anumită treaptă de dezvoltare istorică, în care sunt integrați indivizii. Nediferențierea aspectelor obiective de cele subiective ale subculturii conduce la o viziune mecanicistă despre viața socială, la acceptarea subculturii ca simplă implicare a unui individ într-un anume sistem de valori, norme și comportamente, fără a se sesiza că individul nu le acceptă *ab initio*, ci le adaptează în funcție de propriile sale scopuri și mijloace, ca și de schimbările sociale. Implicarea individului într-un asemenea sistem nu reprezintă numai identificarea cu modelele propuse de acesta, ci și un mijloc de a ajunge la cultura societății pentru a-și expune propriile sale aspirații și opțiuni în fața societății, pentru a-și afirma acele calități pe care cultura mai largă nu le recunoaște încă. Subcultura constituie deci și acel cadru referențial ce permite individului sau unui grup de indivizi să reevalueze imaginea despre ei înșiși, într-un context social mai larg, să propună noi stiluri, moduri și comportamente de viață care pot să concorde cu cele ale vieții sociale sau să intre în conflict cu acestea.

Se impune să ne oprim mai mult asupra acestei probleme. Fiecare societate în evoluția ei dă naștere la evenimente și fenomene noi, care exprimă răspunsul membrilor ei la problemele cu care ea se confruntă, răspuns ce se obiectivează în norme și valori care influențează acțiunea socială. Orice cultură legitimează anumite roluri și instituții. Deoarece, în orice situație, acțiunea socială necesită selectarea anumitor roluri care depind de modul de definire și de semnificația unei experiențe, atunci sursele semnificației vor apărea deosebit de importante în înțelegerea cauzei pentru care unele roluri sunt legitimate. Margaret Mead sublinia că granițele unui grup sunt constituite în parte din „universul său de discurs“, adică sfera, extinderea și ierarhizarea semnificației atribuită unui simbol sau unui sistem de simboluri. În acest caz, am putea enunța ipoteza că prin subcultură anumite simboluri nesemnificative pentru cadrul social pot să capete semnificații deosebite, constituind, în același timp, baza pentru construcția de noi simboluri și deci, crearea unei noi culturi. În același context este de amintit și trecerea de la cultura globală la subcultură prin intermediul rolului. Drepturile și obligațiile desemnate printr-un rol specific într-o cultură globală pot fi exagerate, extinse sau distorsionate în sistemul normativ subcultural. Wolfgang și Ferracutti dau exemplul rolului bărbatului într-o cultură. Acest rol este legal și funcțional, similar atât în cultura globală, cât și în subcultură, dar aceasta din urmă poate să perpetueze drepturi determinate de rol, acceptate în trecut de cultura globală, dar interzise apoi de ea.

Rezultă că subcultura se poate constitui și ca un cadru ce conservă valori și norme altă dată viabile și funcționale în societatea globală, însă repudiate.

Subcultura trebuie pusă în strânsă legătură cu schimbarea socială.Așa cum am văzut, de cele mai multe ori, subcultura se reduce la ceea ce este particular unui grup (tineret, devianță etc.). Dar, orice schimbare socială, înțelegând prin aceasta, în primul rând, orice modificare în structurile sociale, poate duce la subcultură. Schimbarea produsă poate fi văzută ca o subcultură atunci când ea se referă la un grup interesat de acea schimbare, sau în acceptarea acelei schimbări în al cărei sens el acționează. Nu vrem să spunem că o subcultură apare numai în condițiile unor schimbări sociale evidente. Atât timp cât experiența și concepția grupului, precum și comportamentul față de experiență

sunt coordonate, cultura socială şi procesele subculturale vor subzista. Însă orice nouă experienţă socială poate să intre în conflict cu vechile explicaţii culturale şi semnificaţiile instituţionale de a reacţiona la aceasta, ceea ce duce la manifestarea, mai întâi, a unei subculturi al cărei sistem de valori şi norme poate să fie integrat în ansamblul social larg. Dacă acceptăm că indivizii sau grupurile conservă idei şi instituţii care corespund modului lor de înţelegere, atunci o perspectivă nouă asupra subculturii ar putea-o deschide teoria intercunoaşterii (Cătălin Mamali, 1974), care, prin sublinierea dublului status de observat şi observator al individului, permite întemeierea subculturii ca un cadru de cunoaştere a celuilalt şi cunoaşterea de sine, dând astfel posibilitatea depăşirii viziunii unilaterale care reduce conţinutul acesteia, de obicei, la un sistem de valori, norme şi comportamente deviante.

Subliniam mai sus că nu este suficient de clară, în teoriile despre subcultură, relaţia dintre omogenitate şi eterogenitate. Mai mult, unii teoreticieni, printre care Wolfgang şi Ferracutti, susţin că subcultura s-ar manifesta numai în societăţile eterogene, conceptul de eterogen nefiind delimitat cu rigoare. De obicei, eterogenitatea este considerată ca diversitate de valori, atitudini şi comportamente în contexte sociale diferite în cadrul societăţii globale. Omogenitatea este redusă la uniformitate, înţeleasă ca identitatea elementelor componente ale unei structuri. Această înţelegere a omogenităţii ca unicitate (de pildă, o cultură socială unică) şi a eterogenităţii ca diversitate, întemeiată, în principal, pe stări conflictuale sociale sau de clasă, o întâlnim la gânditori de orientare marxistă, ca şi la gânditori de alte orientări.

Cercetări sociologice şi antropologice realizate cu deosebire în spaţiul anglo-saxon au evidenţiat existenţa subculturilor în anumite medii sociale şi culturale. În aceste spaţii sociale oamenii trăiesc un mod de viaţă diferit de cel standard la nivelul societăţii globale. Limbajul lor este diferit de cel al societăţii, distingându-se ca jargon – cuvinte proprii numai acestor grupuri sociale. Ei au atitudini specifice, valori şi abilităţi derivate din poziţia şi activităţile lor în societate. În literatura consacrată subculturii se exemplifică prin situaţia muncitorilor industriali. Aceştia au avut atitudini şi convingeri potrivnice faţă de conducerea întreprinderilor şi au constituit sindicate ca alternativă la puterea oficială. A rezultat o subcultură muncitorească, axată pe aceleaşi orientări faţă de munca lor, faţă de patroni, sindicate etc. S-a demonstrat că fiecare grup social are un set de abilităţi, convingeri, aspiraţii, interese, limbaj şi valori proprii. Subculturile sunt generate de eterogenitatea socială, şi, de aceea, ele au o anumită influenţă asupra comportamentelor unui grup social. Ele sunt, fără îndoială, o cale de soluţionare a problemelor specifice unei categorii sociale.

În societăţile egalitariste asistăm la realizarea unei omogenităţi sociale pentru toate grupurile şi categoriile sociale. Omogenizarea prin cultură, de exemplu, înseamnă distribuţia echitabilă a competenţelor culturale între grupurile sociale, realizată printr-un raport de egalitate între aceste grupuri faţă de structura culturală instituţionalizată. Dar omogenizarea socială şi culturală presupune diversitatea mergând până la eterogenitate, deoarece indivizii, grupurile şi subgrupurile au particularităţi proprii, unele nerepetabile. Asimilarea, reproducerea şi producerea valorilor şi normelor sunt determinate de un complex bio-psiho-social. Subcultura apare deci la acest nivel particular al socialului, în care se manifestă factorul uman, cu o varietate de conţinuturi şi forme, fiind

vorba de „grupuri de oameni bogate în determinări, policrome, ce coboară până la grupurile mici, şi chiar la relaţiile interpersonale sau sociusuri, adică la indivizi determinaţi, asociaţi cu un rol de status social" (Achim Mihu, 1971). Această bogăţie de determinări şi situaţii în care se află individul conduce la afirmarea subculturalului în condiţii sociale diverse. Subcultura este un element intrinsec şi al societăţilor omogene social, ea înglobând trăsături specifice acestui tip de societate, fiind generată nu atât de structura socială şi de clasă, ci de factori care se manifestă la întretăierea individualului, socialului şi psihologicului.

Prin îngemănarea perspectivei schimbării sociale, a dinamismului social şi a intercunoaşterii, credem că reuşim să infirmăm presupoziţia că subculturile sunt doar devieri de la cultura societăţii, ele fiind, în principal, realităţi sociale cu implicaţii teoretice, metodologice şi practice importante. Deşi nu putem accepta întru totul punctul de vedere al lui David Arnold, care susţine că subculturile ar fi culturi totale în miniatură, aderăm la ideea sa conform căreia studiul subculturilor este mai eficient decât investigarea culturii întregi a societăţii, oferind posibilitatea detectării elementelor concrete care alcătuiesc o cultură şi care o definesc ca o realitate dinamică, eterogenă, complexă, strâns legată de condiţii sociale şi istorice concrete. Se impune să desprindem acele dimensiuni ale subculturii care decurg din nevoia obiectivă a omului sau a unui grup de a inova, de a produce schimbări, de a crea ceva nou în toate sectoarele societăţii.

Cercetarea empirică a subculturii se impune prin necesitatea delimitării cu rigoare a problematicii subculturale. De obicei, constatăm utilizarea conceptului de subcultură pentru a desemna anumite fenomene sociale (urbanism, delincvenţă, religiozitate etc.) fără a se reuşi însă demonstrarea specificităţii subculturale a acelor fenomene, conceptul de subcultură fiind mai mult o etichetă cu un conţinut inadecvat. Prin studierea subculturilor facilităm descifrarea proceselor de schimbare care au loc în componentele unei societăţi. De altfel, o asemenea investigaţie se pretează în mai mare măsură decât altele la abordarea multi şi interdisciplinară a vieţii sociale datorită posibilităţii pe care o oferă conceptul de subcultură de a surprinde dimensiuni multiple ale socialului, individualului şi psihologicului în interacţiunea lor. De asemenea, evaluarea teoretică şi empirică a subculturalului ar înlătura o anumită unilateralitate şi simplificare a vieţii sociale datorate delimitării rigide a societăţilor, cum este de pildă cea între societăţile omogene şi eterogene, dovedindu-se prin studiul subculturii, complexitatea şi dinamismul oricărui tip de societate.

Un domeniu încă puţin investigat este cel al funcţiilor subculturii. Succint, acestea ar fi: integrarea, comunicarea, adaptarea, socializarea, inovarea, conservarea, crearea de noi valori şi norme. Studiul lor concret ar oferi o imagine mai clară a rolului subculturii în viaţa socială. Aceasta nu înseamnă, bineînţeles, că o teorie asupra subculturii poate avea pretenţia să fie unica teorie asupra unei societăţi, însă ea poate contribui la analiza mai nuanţată a vieţii sociale.

14.5. Contracultura

Termenul de contracultură a fost elaborat de J. Milton Yinger. Contracultura este concepută ca realitate socială ce se opune valorilor dominante dintr-un grup. Membrii structurilor organizaţionale ce aparţin contraculturii îşi exprimă direct, uneori cu mijloace violente, opoziţia faţă de un sistem social. Derivată din procesele specifice societăţii industriale, contracultura s-a afirmat prin respingerea valorilor şi normelor modului de viaţă capitalist, şi ca o cale de autoexprimare şi de realizare a libertăţii individuale.

Contracultura s-a manifestat puternic în anii '60 ai secolului al XX-lea în mişcări sau în alte forme de protest ale generaţiei tinere. Menţionăm numai gruparea hippy, cu mare ecou în epocă şi cu efecte puternice în societăţile occidentale, şi într-un mod difuz în societăţile comuniste. De altfel, conceptul de contracultură a fost elaborat şi utilizat în cercetarea socio-umană în epoca puternicelor manifestări ale tineretului occidental. Contracultura a apărut ca reacţie la tendinţele de distrugere a mediului înconjurător printr-o politică industrială haotică şi expansionistă. De aceea, multe grupări contraculturale au luat naştere ca urmare a interesului pentru ecologie.

Contracultura este un set de credinţe şi valori orientate către contestarea intensă a valorilor culturii dominante finalizate în comportamente bazate pe alternative exclusiviste. Indivizii ce aparţin de grupurile contraculturale adoptă atitudini nonconformiste care pot lua, în anumite condiţii, forme violente. Unele contraculturi neagă oportunitatea raţionalităţii şi a eficacităţii, resping ştiinţa şi accentuează iraţionalul şi misticul, apreciate ca benefice în trăirea intensă, autentică a vieţii.

Contracultura este caracteristică şi devianţei ce fiinţează ca alternativă la structurile societăţii globale. Respingerea oricărei ordini, a oricărui tip de organizare şi conducere, a raţionalului şi a raţionalităţii sociale, a autorităţii şi reglementărilor sociale reflectă opoziţia faţă de legitimitatea vieţii sociale pentru acţiunile grupurilor contraculturale.

Contracultura poate, în anumite contexte sociale şi spirituale, să declanşeze schimbări radicale într-o societate, totul depinzând de capacitatea ei în a impune normele şi valorile ei unor grupuri mari de oameni, care să participe efectiv la transformările provocate de contracultură.

14.6. Multiculturalitatea

Cultura, ca mod de a trăi distinct al unui grup, conferă identitate individuală şi socială. Ea realizează echilibrul între valorile existenţei şi valorile pragmatice. Fiecare grup şi fiecare ins are un cod cultural propriu. Subculturile şi contraculturile evidenţiază puternic spaţiul particular de exprimare a identităţii unui grup, iar în anumite contexte, cu deosebire în cazul contraculturii, această identitate este exclusivă, fără nici o comunicare cu ceilalţi. Conştiinţa de NOI şi EI este marcată puternic, astfel încât este respinsă orice altă cultură contrară valorilor şi normelor proprii grupurilor subculturale sau contraculturale.

În afară de aceste tipuri de cultură fiinţează în orice societate mai multe culturi în raporturi bipolare unele cu altele. Din acest unghi de examinare se desprind următoarele culturi specifice: cultură naţională – cultură universală, cultură rurală – cultură urbană,

cultură tradițională – cultură modernă, cultură școlară – cultură extrașcolară, cultură generală – cultură profesională, cultura de grup – cultura societății, cultura generațională – cultura societală, cultura masculină – cultura feminină etc. (Schifirneț, 1985). Toate aceste culturi se diferențiază între ele, dar sunt într-un proces de comunicare, existența uneia fiind organic dependentă de existența celeilalte. O cultură urbană nu poate ființa fără o cultură rurală și invers, o cultură rurală nu este posibilă fără o cultură urbană într-o societate contemporană.

Evoluția societății moderne a afirmat, printre altele, o cultură unică la colectivități cât mai mari. Procese tipice modernizării – industrializarea și urbanizarea – au determinat fenomene adecvate: uniformizarea, masificarea, anularea diferențelor. De aceea, asimilarea și integrarea socială au fost modalitățile decisive în impunerea modelului monocultural axat, în principal, pe educarea în spiritul unei culturi, de regulă, dominante, care reflecta modul de viață și concepțiile unei colectivități mari de oameni eterogeni spiritual și comportamental. Modelul monocultural cuprinde într-o sinteză toate tendințele culturale de pe un anumit areal. Constituirea statelor naționale a avut la bază această conștiință a apartenenței la o cultură comună, în care se regăsesc toți cei dintr-o comunitate națională.

Modelul monocultural s-a dovedit potrivnic evoluției culturale a unor grupuri naționale aflate în cadrul unor state multinaționale sau multirasiale.

Anii ’60 din secolul al XX-lea au relevat carențele educației monoculturale. S-a constatat o subestimare a diversității lingvistice sau culturale. Drept urmare, s-a argumentat oportunitatea educației multiculturale. Esența acesteia este legată de existența în orice societate a unei diversități. Obiectivul fundamental al educației multiculturale: evitarea, prin mijloace specifice, a transformării acestei diversități în surse generatoare de tensiuni și conflicte între minoritate și majoritate. Educația multiculturală încurajează inserția diversității etnice, lingvistice și culturale în procesele de educație. Concepția care stă la baza acestei educații este cunoașterea propriei culturi și a apartenenței etnice și culturale care ar antrena ameliorarea rezultatelor școlare, ar permite egalitatea șanselor și ar diminua prejudecățile rasiale și discriminarea. Educația multiculturală pune accent pe copii și tineri cu dificultăți.

Limita educației multiculturale constă în faptul că pedagogia multiculturală confundă recunoașterea diversității în particularitățile alimentare și în modul de viață cu comprehensiunea interculturală. Cea mai gravă critică este că modelul multicultural nu ar recunoaște existența rasismului ca trăsătură a societății, ci situează în interiorul propriei culturi problemele întâlnite de elevii aparținând minorităților. Problemele sociale sunt reduse la probleme individuale și obiectul educativ este de fapt unul asimilaționist.

Anii ’80 au condus spre ideea interculturalității axată pe educația antirasistă. Are loc o rasializare a discursurilor și a politicilor educative, și se face referire explicit la diferența rasă/etnie, la diminuarea inegalităților și discriminărilor.

Interculturalitatea spre deosebire de multiculturalitate reflectă mai clar relația dintre viziunile individuale, de grup și sociale despre NOI și EI. De la acest raport se pleacă în discuția despre unele procese și fenomene contemporane. De pildă, Robert Miles, 1991 (*Rasism after „Race Relations“*) susține că astăzi asistăm nu la o recrudescență, ci la o intensificare a naționalismelor și culturalismelor, determinate de criza statului națiune în momentul în care mondializarea Europei este evidentă.

Bibliografie

Andrei, Petre, *Filosofia valorii*, Bucureşti, 1945.
Boudon, Raymond (coord.), *Tratat de sociologie*, Humanitas, Bucureşti, 1997.
Connor, Steven, *Cultura postmodernă*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1999.
Georgiu, Grigore, *Naţiune. Cultură. Identitate*, Editura Diogene, Bucureşti, 1997.
Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, Bucureşti, 2001.
Poujol, G., Laboune, R., *Les cultures populaires*, Privat, Paris, 1979.
Schifirneţ, Constantin, *Generaţie şi cultură*, Editura Albatros, Bucureşti, 1985.
Vianu, Tudor, *Studii de filosofia culturii*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1982.

Termeni

constantele universale
contracultură
cultură
cultură materială
cultură nonmaterială
cultură populară
eterogenitate socială
ethos
limbaj
limbă
model cultural
multiculturalitate
normă
omogenitate socială
personalitate de bază
schemele culturale
simbol
subcultură
tradiţie
valoarea culturală

Întrebări recapitulative

1. Ce este cultura?
2. Care este deosebirea dintre cultura nonmaterială şi cultura materială?
3. Ce este modelul cultural?
4. Ce sunt constantele universale ale culturii?
5. Prin ce se distinge personalitatea de bază a unei culturi?
6. Care este diferenţa dintre limbă şi limbaj?
7. Ce este norma?
8. Ce este simbolul?
9. Ce diferenţă există între subcultură şi contracultură?
11. Care este deosebirea dintre multiculturalitate şi eterogenitate socială?
12. Ce raport există între limbă şi societate?
13. Care sunt cele cinci orientări valorice?
14. Ce este tradiţia?
15. Care este specificul culturii populare?
16. Cum reflectă mass media din România valorile culturii naţionale?

CAPITOLUL XV

Comunicare și societate

15.1. Comunicarea socială

Oamenii au evoluat de la comunicarea prin semne și semnale la comunicarea prin limbaj. În timp, ei au dobândit capacitatea de a scrie, de a tipări și de a transmite dincolo de timp și de spațiu. Fiecare din mijloacele de comunicare a determinat modificări fundamentale în gândirea umană individuală și în dezvoltarea culturală a societății. Comunicarea prin limbaj a conferit grupurilor care au folosit-o un avantaj excepțional față de predecesorii lor, după cum comunicarea prin scris, tipar și mass media a oferit societății contemporane anumite avantaje față de predecesori.

Oamenii comunică între ei pentru a rezolva probleme ale comunității sau ale societății. Instituțional se adoptă decizii de reglementare a tuturor sectoarelor dintr-o societate, dar nu este suficient pentru modificarea comportamentului uman individual. Comunicarea socială caută să-l determine pe fiecare om să fie responsabil pentru conduita sa. Ea îl informează dar îl și formează.

Sociologii studiază comunicarea ca proces ce reflectă anumite determinări sociale și anumite mecanisme psihologice, efectele reale ale comunicării pentru societate, modul cum comunicarea este expresia valorilor și idealurilor sociale.

Studiile inițiale despre comunicare au pornit din domeniul psihologiei sociale. Carl Hovland, Paul Lazarsfeld și Harold D. Laswell abordează mijloacele de comunicare prin concepte științifice psihosociale. Studiul *The People's Choice* (*Cum aleg oamenii*) realizat de Paul Lazarsfeld, Bernard Berelson și Hazel Gaudet a avut ca obiectiv identificarea factorilor ce determină opțiunea alegătorilor și a formulat teza că oamenii votează adesea la fel cum votează anturajul lor, și a demonstrat eficiența contactelor personale. Harold D. Laswell a studiat conduita comunicatorului. El și-a pus problema conținutului și a canalelor prin care comunicatorul transmite mesajele sale. În viziunea autorului american, pentru a descrie un act de comunicare, trebuie răspuns la întrebările: cine, ce spune, prin ce canal, cui, cu ce efect?

Există cinci tipuri de comunicare:

1. comunicare intrapersonală – emițătorul și receptorul sunt indistincți. Dialogul cu noi înșine este un act de comunicare;

2. comunicarea interpersonală diadică se produce între doi participanți, fiecare dintre ei influențându-l pe celălalt. Ea are mai multe funcții: persuadarea interlocutorului, autocunoașterea, descoperirea lumii exterioare, stabilirea și menținerea de relații semnificative

cu alte ființe umane derivate din nevoia de incluziune, nevoia de control, nevoia de afecțiune;

3. comunicarea de grup;

4. comunicarea publică – un emițător unic și o multitudine de receptori;

5. comunicarea de masă – un producător instituționalizat de mesaje adresate unor destinatari necunoscuți. Se caracterizează printr-un feed beack incomplet și produs după mult timp față de comunicarea interpersonală sau publică. (Mihai Dinu, pp. 77-91).

Orice comunicare este un raport, pentru că ea are loc între un comunicator și un receptor. Denis McQuail (p. 17) afirmă că toate relațiile de comunicare – transfer de informație, transfer de semnificație, împărtășirea în comun a unor opinii, idei, reprezentări, „tranzacția" între locutori – sunt relații sociale. Relațiile de comunicare dau naștere la alte tipuri de relații sociale. Comunicarea este cauză sau efect al unei multitudini de relații sociale și structuri interacționale. Contactele în cadrul familiei sau între vecini sunt efecte ale comunicării. Formarea unui public din indivizi dispersați și care gândesc divergent este cauzată de comunicare. Societatea este văzută ca un ansamblu de semnificații comune. Mare parte a culturii este o activitate interpretativă. „…societatea există ca un corp de cunoștințe, împărtășite în diferite grade de membrii societății. Această cunoaștere are o anumită distribuție în sens statistic și există variații și discontinuități care reflectă probabil poziția în societate și experiența socială" (*ibidem*, p. 19).

Există o structură socială a comunicării determinată de condițiile în care ea are loc:

1. proximitatea – persoanele aflate în apropiere probabil vor comunica mai mult între ele decât cele situate la distanță mare;

2. similaritatea – cei aflați în aceleași împrejurări sociale sau care împărtășesc aceleași idei sau convingeri este probabil să comunice mai mult decât cei care se deosebesc din toate punctele de vedere;

3. apartenența la grup – există o comunicare mai intensă în interiorul grupului, unde există conștiința de NOI, decât între grupuri.

Un punct de vedere sociologic semnificativ exprimă Emmanuel Pedler. Studiind comunicarea, el nu se concentrează așa cum fac alți autori, pe comunicarea de masă. El subliniază că tehnicile electronice cele mai performante stau la originea unor noi inegalități și a unor noi forme de inegalitate. Utilizarea unor instrumente de comunicare este determinată de experiențele comunicatorilor. În același mod apare și comunicarea în limba naturală. Convorbirea are loc în contexte de o mare diversitate, chiar și atunci când limba naturală este vorbită de o mare colectivitate. Ideile autorului francez vin să confirme cercetări în domeniu, inclusiv în România, anume practicile culturale și achiziția de mijloace culturale dețin o pondere mai ridicată la persoanele cu un statut educațional superior decât la cele cu un nivel elementar de instrucție școlară.

Sociologii, antropologii și lingviștii au studiat raportul dintre structurile lingvistice și structurile sociale. Fiecare grup național are o limbă proprie – limba standard – unul din indicatorii fundamentali de diferență față de alte grupuri naționale, ce exprimă, indubitabil, identitatea proprie și conștiința națională. Limba națională este limba oficială într-un stat. În cadrul unei limbi naționale există dialecte, graiuri, regionalisme, jargoane, argouri, toate sunt moduri specifice de comunicare prin limbă a unor grupuri sociale, profesionale sau de vârstă. Eterogenitatea socială se regăsește în eterogenitatea lingvistică.

Stratificarea socială generează diversitate în modul de comunicare lingvistică. Este limpede că multitudinea limbajelor derivă din natura grupurilor și categoriilor existente într-o societate. Studiul variațiilor sociale și al dialectelor sociale, sau sociolecte relevă inegalități sociale reflectate în folosirea limbii, datorate diferențelor de avere sau de venituri sau de status, precum și din distribuirea inegală a puterii (C. Baylon, X. Mignot, p. 247). Comunicarea într-o limbă se face în raport de statusul, rolul și grupul de referință. Există un comportament verbal. Orice persoană își adaptează stilul de comunicare verbală în funcție de context. Un avocat se adresează într-un anume fel clientului, în alt mod în fața instanței, iar acasă vorbește într-un limbaj specific grupului primar și poziției sale în familie. Ca tată, adoptă un stil de comunicare specific cu proprii săi copii. De câte ori suntem nevoiți să ne integrăm într-un grup nou trebuie să ne schimbăm stilul de comunicare pentru a răspunde cerințelor noului context. O condiție a reușitei sociale este dată de competența lingvistică a persoanei. Cine știe să comunice poate avea șanse mai mari de ascensiune în viața socială.

Este limpede că procesul de comunicare are efecte asupra întregii societăți. Sunt cel puțin trei teorii de explicare a modului cum se produce influența comunicării în societate: teoria agendării (*agenda-setting*), teoria spiralei tăcerii (Schweigespirale) și teoria prăpastiei cognitive.

Teoria agendării. Dacă până în anii ’70 accentul a fost pe cunoașterea efectelor comportamentale, astăzi atenția cade pe efectele cognitive ale media asupra societății. Comunicarea mediatică acordă interes problemelor sociale: „Mass media fixează agenda publică; ele sunt acelea care, ca urmare a sistemului lor de selecție și focalizare a faptelor sociale, desemnează prioritatea subiectelor de discuție de pe ordinea de zi“ (Cuilenburg, ș.a. pp. 261-262). Mass media determină ce subiecte merită să fie cunoscute, iar publicul le dă atenție lor.

Teoria spiralei tăcerii. Elaborată de E. Noelle-Neumann, această teorie pleacă de la premisa că opinia publică îl determină pe individ să nu-și expună opiniile sale. Acesta crede că într-o societate importante sunt opiniile majorității. Cercetătoarea germană discută separat despre influențele televiziunii în raport de celelalte mijloace de comunicare. Televiziunea este un mijloc non-selectiv – telespectatorii privesc imaginile fără a-și pune întrebări despre ele, și din această cauză, ea are un impact mai mare cu publicul decât îl are presa. Persoana cu o opinie minoritară tace, nu reacționează față de informațiile transmise de televiziune. Dimpotrivă, indivizii care cred că opinia lor este și a majorității exprimă public punctul lor de vedere.

Teoria prăpastiei cognitive și a creșterii diferențiate a cunoașterii. În esență, această teorie argumentează decalajul de consum mediatic dintre „cei care știu“ și „cei care nu știu“. În prima categorie intră indivizii interesați permanent de fenomenele sociale și de reflectarea lor în presă, în timp ce pentru a doua categorie de public televiziunea este mijlocul principal de informare. Prin consumul mediatic, persoanele cu venituri ridicate și educație superioară au un nivel de informare mult mai ridicat decât persoanele cu un statut social inferior. Mass media oferă primului grup o posibilitate mai mare de cunoaștere.

Semnificativă pentru ideile de mai sus este modalitatea de comunicare în statul socialist. Comunicarea socială era influențată de ideologia partidului stat care impunea numai un anumit tip de dialog în societate. Orice intervenție publică trebuia să urmeze

toate canoanele discursului oficial. Cu deosebire în anii ’50 comunicarea se făcea în cadrul strict al normelor ideologiei comuniste. Un fenomen cu profunde implicații în planul comunicării sociale l-a reprezentat cenzura. Nimic nu se putea transmite public fără controlul riguros și dogmatic al organelor abilitate. Orice tipăritură, inclusiv meniurile, invitațiile de nuntă, anunțurile mortuare, era avizată pentru imprimare. Întrebarea este dacă în acele timpuri se poate vorbi de o comunicare reală? Pentru marile manifestări publice – congrese, conferințe, simpozioane – intervențiile erau scrise de un grup stabilit de dinainte, deci de cei considerați că știau ce trebuie și ce nu trebuie spus, iar vorbitorii erau obligați să citească numai ceea ce a fost aprobat ca text. Pe de altă parte, să spunem că au fost tolerate anumite spații publice cum au fost, de exemplu, cele religioase unde s-a discutat mai mult sau mai puțin liber. Au existat presă, radio, televiziune, toate transmiteau însă mesaje ale ideologiei oficiale.

15.2. Societatea și comunicarea de masă

Sociologii și-au pus chestiunea comunicării sociale încă din secolul al XIX-lea. G. Tarde în *L’opinion et la foule* a sesizat o nouă temă pentru studiul sociologic – conversația, definită cea mai generală și cea mai constantă dintre acțiunile umane. Rezultatul ei este opinia. Factor de opinie cel mai continuu și mai universal, conversația „este agentul cel mai puternic al imitației, al propagării sentimentelor, ideilor, modului de acțiune“ (*cf. Tratat de sociologie*, p. 601). G. Tarde discută de mai multe tipuri de conversație – obligatorie, facultativă, conversația luptă, conversația schimb. Este relevată, apoi, existența rețelelor de comunicare concordante cu tipuri de organizare, cu structuri sociale și cu principii. Tarde conturează și o clasificare a conversației, facând diferența între „cozeria“ între inferiori și superiori, rude și persoane străine, persoane de același sex sau de sex diferit, specificitățile naționale.

Raportul dintre comunicare și sociabilitate a fost examinat de sociologul german G. Simmel în lucrarea *Grundfragen der Soziologie – Individuum und Gesellschaft* (*Întrebări fundamentale ale sociologiei – individul și societatea*, 1917). Sunt analizate sensurile ce se acordă conversației. Conversația „este (în forma ei cea mai pură și sublimată) împlinirea unei relații care nu dorește, într-un fel, decât să existe ca relație și în care ceea ce nu este, altminteri, decât ca o simplă formă a acțiunii reciproce devine un conținut care își este suficient“ (*cf. Tratat de sociologie*, p. 601).

Studiul despre raporturile de reciprocitate este dezvoltat de G. H. Mead. Schimbul între persoane situate într-o interacțiune este efectul genezei conștiinței de sine și al comportamentului individului. În lucrarea sa *Mind, Self and Society* (*Gândire, sine, societate*, 1934), Mead afirmă că apariția conștiinței își are originea în actul social unde are loc cooperarea. Viața socială este un ansamblu de interacțiuni în cadrul cărora percepția și reprezentarea altuia se produc sub forma așteptărilor și anticipărilor, previziunilor și strategiilor, comparabilă cu un dialog interiorizat în care viața mentală și viața colectivă se identifică. Comunicarea interindividuală se desfășoară prin roluri și gesturi. Rolul este sistemul de drepturi și obligații, dar și efectuarea, desfășurarea și înlănțuirea gesturilor.

Gestul este acea componentă a actului care stimulează reacția celorlalți participanți la o activitate socială. El generează influența pe care un individ o poate exercita asupra altuia.

Impactul mass media cu societatea a determinat o abordare sociologică a mijloacelor de comunicare în masă. Un punct de vedere predominant sociologic aparține lui Jean Cazeneuve: mijloacele de comunicare în masă și-ar asuma funcția care altădată ținea de sacru: „prin intermediul mijloacelor de comunicare, socialul însuși devine spectacol, umanitatea își trăiește viața și se privește totodată trăind ca un obiect“ (*cf. Tratat de sociologie*, p. 617).

Mijloacele de comunicare sunt văzute de funcționalism ca sisteme sociale. Ele funcționează într-un sistem social și, astfel, conținutul lor este dependent de condițiile sociale și culturale ale unei societăți. Analiza structural-funcțională a sistemelor sociale vizează pattern-urile de acțiune ale indivizilor sau subgrupurilor care se raportează unul la altul în cadrul sistemului social. Sistemul social este un complex de acțiuni stabile, repetitive și specifice derivate din cultura și orientările psihologice ale actorilor. Sistemul social, sistemul cultural și sistemele de personalitate sunt tipuri de abstracții, toate regăsite în comportamentele simbolice și manifeste ale ființelor umane.

Publicul este prima componentă a sistemului social al comunicării de masă. El nu este o masă omogenă orientată numai spre un anumit tip de conținut al comunicării de masă. Dimpotrivă, este stratificat, diferențiat și dependent de structurile sociale. Publicul are trebuințe, interese, aspirații și idealuri proprii. O altă componentă o reprezintă distribuitorii conținutului comunicării de masă. Fiecare mijloc are un anumit mod de transmitere a informațiilor. Există o diversitate de distributori: la nivel local, regional, național și internațional. Producătorii și sponsorii lor alcătuiesc o altă componentă a sistemului mass media. Agențiile de publicitate fac legătura dintre sponsor, distribuitor, producător și organizațiile de marketing

Mass media au apărut în societatea modernă ce se definește și ca societatea de masă. Acest tip de societate se referă la relația dintre indivizi și ordinea socială. Societatea de masă include indivizi ce se află într-o stare de izolare psihologică față de ceilalți, impersonalitatea predomină în interacțiunile dintre indivizi. Societatea modernă este alcătuită din colectivități de indivizi izolați, interdependenți doar prin legături formale. Slăbirea legăturilor tradiționale, creșterea raționalității și diviziunea muncii au condus la edificarea unor societăți cu indivizi lipsiți de o identitate culturală clară. În epoca mulțimilor acțiunea colectivă ar fi dominată de emoții în dauna rațiunii. Factorii determinanți ai civilizației ar fi impulsurile individului și nu legăturile stabile ale ordinii sociale.

Trebuie diferențiat între societatea de masă și comunicarea de masă. Este clar că ele nu se suprapun. Comunicarea de masă nu este un efect al societății de masă. Am spune că ambele sunt consecința dezvoltării tehnologice. Întâi a apărut societatea de masă, urmare a evoluției moderne, apoi, o dată cu inovațiile tehnologice, s-a ajuns la comunicarea de masă.

Astăzi publicul nu ia contact direct cu produsul cultural ci este intermediat de un aparat. În acest sens trebuie remarcată creșterea cheltuielilor pentru cumpărarea de aparate electronice de transmitere a creațiilor culturale (Bernard Miège, p. 21).

Influența mijloacelor de comunicare în masă a fost analizată ca element fundamental de transformare a societății industriale. Efect al acestei societăți, ea impune un

anumit mod de a gândi și a trăi al omului modern. Mijloacele de comunicare în masă au determinat apariția unei industrii culturale. Theodore Adorno apreciază că industria culturală creează „barbaria stilizată". Herbert Marcuse consideră această industrie ca instrument de opresiune și face din individ un om unidimensional. În societatea industrială masele sunt manipulate de mijloacele de comunicare. Cultura de masă este ansamblul comportamentelor, miturilor și reprezentărilor, produse și difuzate printr-o tehnică industrială, regăsită îndeosebi în mijloacele de comunicare în masă. Mass media sunt instrumentele prin care se difuzează și se promovează cultura mediocrității și uniformității. Ele transmit produse standardizate, ca urmare a cerințelor derivate din producția în serie destinată masei. Producătorii se orientează după legile pieței și de aceea ei stimulează comunicarea și consumul. Efectele mass media sunt demagogia, facilitatea și mediocritatea. Pentru că ocupă un loc indiscutabil în timpul liber al oamenilor, cultura de masă ar acționa ca un narcotic social, din cauza conținuturilor sale ce promovează evaziunea.

Marshall McLuhan introduce o altă perspectivă, anume efectele diferite ce le poate avea același mesaj asupra societății și a indivizilor în funcție de mijloacele de comunicare: „mijlocul de comunicare este mesajul". După sociologul canadian relevanță are modul cum este transmis mesajul și nu conținutul lui. El face distincția între mijloace de comunicare „calde" și mijloace de comunicare „reci". Bogăția de informații este opusă participării receptorului, aceasta ar fi o lege a tuturor mijloacelor de comunicare: cu cât o tehnică de difuzare colectivă este mai bogată în informații, cu atât mai puțin va solicita participarea receptorului, și avem de a face cu un mijloc „cald". Când tehnica folosită este săracă în informații, participarea receptorului este mai mare, iar mijlocul de comunicare este „rece". Exemple de mijloace de comunicare „calde": textul tipărit, radiodifuziunea, cinematograful și fotografia, iar mijloace „reci" sunt televiziunea, conversația directă, conversația telefonică. Mijloacele de comunicare au, în viziunea lui McLuhan, scopul de a schimba atât omul cât și societatea, adică prin ele se adoptă un alt mod de înțelegere și percepere. Datorită răspândirii mijloacelor electronice de comunicare, a fost posibilă transmiterea instantanee a informației la nivelul globului pământesc. Sociologul canadian a susținut, pornind de la această constatare, că mijloacele electronice fac ca întreaga lume să capete aspectul unui sat global unde toți locuitorii știu despre tot ce se întâmplă în orice punct al planetei.

Jürgen Habermas dezvoltă teoria sferei publice prin care abordează cadrele externe și contextuale ale comunicării. După sociologul german, actul comunicării se produce exclusiv în societate. Sistemul comunicațional este un instrument de control social. În lucrarea sa *Sfera publică și transformarea ei structurală. Studiul unei categorii a societății burgheze*, Habermas argumentează că domeniul social susține orice act de comunicare. Sfera publică este definită ca zonă de dezbatere publică în care pot fi discutate probleme de interes general și se pot forma opinii. Sociologul german susține că sfera publică s-a dezvoltat mai întâi în saloanele și cafenelele din marile orașe occidentale, unde se dezbăteau probleme ale zilei pornindu-se de la știrile din ziare. Burghezia a opus principiul publicității practicii secretului promovat de statul monarhic. Ea a edificat spațiul de mediere între societatea civilă și stat – sfera puterii publice. Dezbaterea era organizată de grupuri mici, iar problemele politice erau rezolvate în discuțiile

publice, pentru că aici se întâlneau indivizi cu drepturi egale. Evoluția industriei culturale centrată pe divertisment a limitat dezvoltarea democratică în societățile moderne unde dominantă devine publicitatea comercială. Administrată și manipulată, publicitatea nu mai acționează pentru formarea opiniei publice. Ea creează un consens fabricat sau determină raționalizarea spațiului public pentru interesele puterii politice, iar discuția publică a opiniilor private este mult diminuată. Sfera publică devine astfel o înșelătorie. Rolul mediilor de informare ar trebui să fie crearea unei sfere publice, spațiu al exprimării opiniei publice și al dezbaterii publice.

Bernard Miège considera că spațiul public contemporan nu mai este cel format în societățile europene începând cu secolul al XVII-lea și de-a lungul secolului al XVIII-lea, așa cum susține J. Habermas. După autorul francez, sunt patru niveluri de analiză a spațiului public:

1. spațiul public este locul de derulare a unor acțiuni comunicaționale care-și au originea în patru modele de comunicare apărute succesiv.

2. spațiul public contemporan este dominat de mass media audiovizuale, dar cunoaște și o diversitate determinată de strategiile de comunicare ale diferitelor instituții sociale, înmulțirea mijloacelor tehnice de comunicare, modificările din mass media.

3. se produc schimbări importante în relațiile dintre spațiul public și spațiul privat. Individualizarea practicilor de comunicare este susținută de transformarea în marfă individualizată a conținutului noilor rețele.

4. Spațiul public se bazează pe un anumit tip de acțiune.

Cele patru modele de comunicare în acțiune sunt: presa de opinie (apărută în secolul al XVIII-lea); presa comercială de masă (apărută în ultima parte a secolului al XIX-lea); mass media audiovizuale, mai ales televiziunea cu influență puternică în a doua jumătate a secolului XX; relațiile publice generalizate a căror dezvoltare a început din anii ’70 (Bernard Miège, p. 184). Apariția unui model de comunicare nu înseamnă că modelele existente vor dispărea sau vor căpăta un statut marginal. După Bernard Miège, astăzi s-au impus relațiile publice generalizate. Statele, întreprinderile și marile organizații politice și sociale folosesc tehnicile de gestionare a socialului și apelează la tehnicile de comunicare și strategii de comunicare din ce în ce mai perfecționate. Ele sunt catalizatori ai schimbărilor sociale și culturale.

Jean Baudrillard argumentează că televiziunea a transformat viața umană și socială pentru că ea reflectă lumea și arată ce este această lume. De pildă, procesul lui O.J. Simpson acuzat de asasinarea soției sale a fost transmis în direct la televiziune în S.U.A. și a fost urmărit în mai multe țări. În acest fel procesul nu a avut loc numai în sala de tribunal, el a fost un eveniment de televiziune. Acest exemplu îi folosește lui Baudrillard să vorbească despre hiperrealitate. „Realitatea“ este succesiunea de imagini de pe ecranele televizoarelor din întreaga lume făcând din procesul lui Simpson un eveniment global. Mass media este omniprezentă și omniscientă și creează o nouă realitate – hiperrealitate – alcătuită din conduita oamenilor și imagini ale mediilor de informare. Lumea hiperrealității este construită din simulacre – imagini care își au originea în alte imagini. Noile media schimbă realitatea socială. Analistul francez a făcut referire în același mod la războiul din Golf. Înainte de declanșarea ostilităților el a publicat articolul *Războiul din Golf nu poate avea loc*. După sfârșitul războiului, el a scris un alt articol *Războiul*

din Golf nu a avut loc. În ambele articole Baudrillard afirma că acest război era un spectacol televizat în care George Bush și Saddam Husssein urmăreau materialele filmate de postul TV CNN pentru a vedea ceea ce se „petrece“ cu adevărat (*cf.* Anthony Giddens, 2001, p. 411-412).

John Thompson distinge între trei tipuri de interacțiune: 1. interacțiunea față în față, 2. interacțiunea mediată bazată pe folosirea tehnologiei mediatice – ziar, impulsuri electronice. Acest tip de interacțiune este întins în timp și spațiu; 3. Cvasi-interacțiunea mediată, este tipul de relații sociale create de mass media. Ea se întinde în timp și spațiu dar nu îi leagă pe indivizi în mod direct. Thompson crede că mass media schimbă raportul dintre public și sectorul privat din viața socială și individuală. Spre deosebire de Habermas, Thompson apreciază că domeniul public este mai întins decât altădată. Dar cvasi-interacțiunea mediată este mai limitată, mai îngustă și direcționată într-un singur sens decât interacțiunea socială obișnuită.

15.3. Societate informațională

Dezvoltarea rapidă a electronicii și a telecomunicației a determinat nașterea unei societăți cu o foarte mare cantitate de informație difuzată pe cele mai diverse canale. Societatea informațională este societatea unde oamenii au competența de a folosi tehnologia informațională. Un raport al Organizației Internaționale pentru Colaborare și Dezvoltare Economică (OECD) din anul 1976 arăta că telecomunicația internațională a crescut cu 18%, adică o dublare la patru ani, iar un alt studiu al aceleiași organizații remarca pentru perioada 1985-1995 o creștere de aproximativ de 6%. Aceeași creștere se manifestă în domeniul cărții, al articolelor științifice (Cuilenburg ș.a., p. 57). Acest tip de societate se caracterizează prin organizarea activității sociale și economice pe baze informatice și comunicaționale. Majoritatea angajaților se ocupă de activități de creare, transmitere și utilizare a informației. Informația este produs dar și mijloc de producție. În Olanda 40% din populația activă se ocupă de informații ca mijloc de producție. Ponderea sectorului informațional în economia olandeză este de 45%. În S.U.A. activitatea informațională ocupă 63% din zilele lucrătoare, 67% din costurile de muncă și 70% din totalul orelor de muncă. În Uniunea Europeană mai mult de 60% din locurile de muncă vor fi legate de informație, două treimi din capital vor proveni din activități preponderent informaționale (Cuilenburg ș.a., p. 62).

În anii ’70 ai secolului al XX-lea sociologii au examinat evoluția societăților puternic industrializate și au constatat că acestea intrau într-o altă fază de dezvoltare. În anul 1973 Daniel Bell în cartea sa *The Coming of Post-Industrial Society* a formulat conceptul de societate postindustrială și a definit-o prin cinci trăsături:

1. trecerea de la o activitate economică axată pe producerea de bunuri materiale la o economie bazată pe servicii;
2. preponderența clasei profesionale și tehnice în structura populației active;
3. importanța decisivă a cunoștințelor teoretice ca sursă de inovație și management;
4. orientarea spre implementarea și deprinderea tehnologiei;
5. apariția unor noi tehnologii intelectuale.

Teza fundamentală a lui Bell este prioritatea cunoaşterii în societatea postindustrială faţă de prioritatea muncii în societatea industrială. Cunoaşterea devine principalul mijloc de producţie în societatea postindustrială.

Societatea postindustrială în perspectivă istorică

Caracteristici	*Societatea agrară*	*Societatea industrială*	*Societatea postindustrială*
Mod de producţie	*cultivare*	*fabricaţie*	*servicii*
Sector economic	*primar* – agricultură, minerit, pescuit, sector forestier, petrol şi gaz	*secundar* – producţie de bunuri materiale, consum îndelungat sau scurt, industrie grea	*terţiar* – transport, servicii civile; *sectorul patru* – comerţ, finanţe, asigurări, bunuri imobiliare; *sectorul cinci* – asistenţă medicală, cercetare, recreaţie, învăţământ, administraţie de stat
Motorul inovator	energiile naturale (energie eoliană, hidroenergie, energie musculară)	descoperirea de noi surse de energie (petrol, gaze, cărbune şi energie nucleară)	informaţie, calculatoare şi sisteme de transmitere a informaţiilor
Mijloace strategice	materie neprelucrată	capital	cunoaştere
Tehnologie	artizanat	tehnologie maşinală	tehnologie intelectuală
Ocupaţia de bază	muncitor agricol sau muncitor manual	muncitor semicalificat, tehnician	om de ştiinţă, profesiuni tehnice de înaltă calificare
Metoda de lucru	bun simţ, a încerca şi a învăţa din erori, experienţă	Empirism, experimente	teorii şi abstracţiuni, modele, simulări, teoria deciziilor, analiza de sisteme
Orizont temporal	orientarea spre trecut	adaptările ad-hoc	orientarea spre viitor, scenarii şi planuri de viitor
Finalitate	lupta cu natura	lupta cu natura modificată	lupta între persoane
Principiul director	tradiţionalism	creştere economică	codificarea cunoştinţelor teoretice

Apud Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society*, 1989, p. 94.

La debutul societăţii informaţionale s-a crezut că va creşte nivelul de informare şi de cunoaştere al tuturor membrilor societăţii. Oricine poate să înveţe şi, astfel să se emancipeze intelectual. Se vorbea chiar de un „secol de aur al comunicării şi informaţiei“, aşadar se manifesta un optimism indiscutabil faţă de virtuţile actului de răspândire a informaţiei. Există contrargumente care dovedesc că explozia informaţională nu este un panaceu pentru soluţionarea problemelor sociale. Mai întâi, trebuie spus că informaţia rămâne relativ constantă. Dacă oferta de informaţie cunoaşte o creştere exponenţială, iar nivelul de cunoaştere se ridică, efectul exercitat de informaţie asupra comportamentului rămâne aproximativ de aceeaşi mărime. Rezultă că nivelul de cunoaştere nu este direct proporţional cu oferta de informaţii, datorită mai multor cauze. Oferta creşte prin dublarea aceleiaşi informaţii. Ilustrativ este numărul mare de ziare care transmit aceeaşi

ştire. O altă cauză este multiplicarea informaţiilor inutile, funcţionând fenomenul redundanţei. Informaţiile joacă un rol fundamental în luarea unei decizii, dar oamenii iau zilnic hotărâri care exprimă, de fapt, deformarea sensurilor reale ale informaţiei. Există un decalaj între cunoaştere şi comportament. De pildă, abundenţa informaţiei despre cancer nu duce la eliminarea fumatului din societate, conduită contrară atitudinii faţă de această boală. Optimizarea deciziilor depinde în mică măsură de valoarea informaţiilor. Al doilea contrargument: informaţia are şanse de a deveni un fel de „bombă neexplodată". Informaţiile nu au efectul aşteptat, iar informatizarea societăţii dezvăluie că tot mai multe informaţii nu răspund nici unei situaţii concrete în care trebuie luată o decizie, dar ele însele pot crea probleme. Informaţia îşi va pierde funcţia informativă. La televiziune, în campaniile publicitare se transmite informaţie fără destinatar şi fără semnificaţie. Consumul de informaţie creşte mult mai încet decât oferta, la care se adaugă incapacitatea de a selecta informaţia socialmente necesară. Posturile de televiziune se înmulţesc mai repede decât ritmul de apariţie a ştirilor. De aceea se vorbeşte de fenomenul suprainformatizării (Cuilenburg ş.a., p. 82), adică prea multă informaţie, prea mare ofertă faţă de cerere. Suprainformatizarea dereglează relaţiile dintre informaţie şi efectele sale. „Mai multă informaţie înseamnă mai puţină informaţie", acesta este paradoxul societăţii informatizate. Informatizarea nu duce în mod cert spre o societate mai bine informată sau mai eficientă. Să luăm exemplul asistenţei medicale. Nu este sigur că, deşi informaţia despre pacienţi creşte, medicul poate să ştie mai mult despre un bolnav. Un alt aspect ridicat de societatea informaţională este următorul: valoarea creşterii volumului de informaţii depinde de optimizarea sistemelor informaţionale prin asigurarea, la nivel social, a pluriformităţii informaţiilor şi a liberului acces la informaţii. Cele două condiţii exprimă necesitatea ca oferta informaţională să aibă în vedere toate curentele de opinii dintr-o societate. Fără un acces liber la informaţii, pluriformitatea nu are valoare. Există o contradicţie: accesul liber la informaţie este un indicator fundamental al democraţiei, dar tehnologia informaţională modernă limitează acest acces. Este limpede că economia de piaţă stimulează consumul şi, în mică măsură, determină participarea socială şi politică a oamenilor. Libertatea ţine de sistemul politic şi nu de calculatoare.

Societatea informaţională nu este mai bine informată decât alte societăţi. Oferta mai mare de informaţii nu înseamnă şi o creştere a gradului de informare a societăţii. Oferta poate creşte prin mărirea numărului de căi de transmitere a aceleiaşi informaţii. Suprainformatizarea duce la saturaţie. Publicul este atât de des solicitat să primească informaţii, astfel încât el, de fapt, nu mai are libertatea de alegere.

Informatizarea nu produce o valoare socială mai mare informaţiei. Noile media pot duce la inegalităţi de informare. Posibilităţile financiare şi abilitatea generează inegalitatea socială. Apoi, să reţinem pericolul ce decurge din computerizare: tot ce este informaţie stă în calculatoare. „Informaţiile manevrate de calculatoare devin sacrosancte" (Cuilenburg ş.a., p. 86).

Deşi mass media ocupă un loc important în viaţa cotidiană, ele nu sunt singurele mijloace de comunicare pentru public. Impactul mass media cu publicul depinde de capacitatea acestuia de prelucrare a informaţiei. Se oferă zilnic o mare cantitate de informaţie, dar oamenii nu pot să o asimileze în întregime, fiind nevoiţi să selecteze ceea ce este oportun pentru ei. Sistemul nervos central prelucrează doar un procent din informaţia

primită. Selectivitatea este *de facto* şi motivată (Cuilenburg ş.a., p. 241). Selectivitatea *de facto* exprimă tendinţa publicului de a selecta informaţia conform predispoziţiilor, iar selectivitatea motivată este selecţia conştientă.

Un proces specific lumii actuale este globalizarea mediilor de informare. Ştirile se transmit instantaneu pe tot globul. Programele de televiziune şi filmele sunt preluate de mari pieţe internaţionale, sute de milioane de oameni urmăresc aceleaşi seriale sau programe. Există un sistem internaţional de producere, distribuţie şi consum al informaţiei. Media americană are o influenţă foarte puternică în domeniul mijloacelor electronice. Telecomunicaţiile pentru sistemele bancare, tranzacţiile monetare mondiale, canale de transmisii TV şi radio sunt în cea mai mare parte deţinute de către americani. International Business Machines (IBM) din S.U.A., este una din cele mai mari corporaţii transnaţionale, cu o influenţă decisivă asupra fluxului informaţional internaţional. Se apreciază că nouă zecimi din toate înregistrările deţinute în baze de date din întreaga lume sunt accesibile guvernului american şi altor organizaţii din S.U.A. Nouă din zece cele mai mari firme de publicitate din lume sunt nord-americane. Jumătate dintre agenţiile mari din Canada, Germania, Franţa, Marea Britanie şi Australia sunt americane. În multe state din Asia, Africa şi America de Sud, cele mai mari agenţii sunt americane. Primele zece agenţii de publicitate din lume sunt transnaţionale. Cea mai mare companie de media din lume, Time-Warner, se ocupă cu activităţi de producerea de filme, televiziune, video, editare de cărţi şi înregistrări muzicale. La aceasta se adaugă imperiile Murdoch, Berlusconi, corporaţia japoneză Sony, care deţine CBS Records şi studiourile Hollywood, grupul german Bertelsmann, proprietar al RCA Records şi a unui vast grup de edituri din Statele Unite şi corporaţia editorială franceză Hachette (*cf.* Anthony Giddens, 2001, p. 417).

Prioritatea ţărilor industrializate, înainte de toate a S.U.A., în producţia şi difuzarea de media a determinat fiinţarea imperialismului mediatic ce a condus la afirmarea imperialismului cultural. Produsele lor culturale sunt răspândite peste tot pe glob. Controlul ştirilor de către agenţiile occidentale a generat ideea despre „concepţia de tip Lumea Întâia“ în informaţiile transmise. Lumii a treia i se acordă spaţiu mediatic numai în situaţiile de criză, dezastru, confruntare militară. Ştirile despre lumea industrializată nu se transmit în Lumea a Treia.

Astăzi, din ce în ce mai multe domenii ale vieţii sociale sunt puternic influenţate de evoluţia media. Prezenţa computerului personal în toate spaţiile sociale şi în cel privat determină fenomenul multimedia. Computerul personal dispune de o gamă de capacităţi multimedia. Digitilizarea duce la media interactivă oferind posibilitatea participării active a indivizilor sau structurarea a ceea ce văd sau aud. O nouă reţea se impune: internet-ul, care ar da seamă pentru noua ordine globală. Utilizatorii Internetului trăiesc în ciberspaţiu. Acesta este spaţiul de interacţiune format de reţeaua globală de computere care alcătuiesc Internet-ul. În ciberspaţiu nu mai suntem oameni ci mesaje pe ecranele celorlalţi.

Bibliografie

Baylon, Christian, Mignot, Xavier, *Comunicarea*, Editura Universității „Al. I. Cuza“, Iași, 2000.
Cuilenburg, J.J. van, Scholten, O., Noomen, G.W., *Știința comunicării*, Humanitas, București, 1998.
Dinu, Mihai, *Comunicarea*, Editura Științifică, 1997.
Drăgan, Ion, *Paradigme ale comunicării de masă*, Editura Șansa, București, 1996.
De Fleur, Melvin L., Ball-Rokeach, Sandra, *Teorii ale comunicării de masă*, Polirom, 1999.
Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.
McQuail, Denis, *Comunicarea*, Institutul european, Iași, 1999.
Miège, Bernard, *Societatea cucerită de comunicare*, Polirom, 2000.
Pedler, Emmanuel, *Sociologia comunicării*, Ed. Cartea Românească, București, 2001.
Schifirneț, Constantin, „Le livre et la lecture dans la Roumanie d'aujourd'hui“, în *La lecture d'est en ouest*, Centre Georges Pompidou, Paris, 1993.

Termeni

ciberspațiu
comunicare de masă
comunicare interpersonală
comunicare intrapersonală
comunicare publică
cvasi-interacțiune mediată
globalizarea mediilor de informare
hiperrealitate
interacțiune față în față
interacțiune mediată
internet
mass media
multimedia
mesaj
sat global
sferă publică
societatea de masă

Întrebări recapitulative

1. Care sunt cele cinci tipuri de comunicare?
2. Ce se înțelege prin comunicare publică?
3. Ce este societatea informațională?
4. Cum definiți societatea de masă?
5. De ce mass media este asociată cu societatea de masă?
6. Ce este satul global?
7. Ce este sfera publică?
8. Ce este globalizarea mediilor de informare?
9. Care sunt condițiile ce determină structura socială a comunicării?
10. Care sunt teoriile de explicare a modului cum se produce influența comunicării în societate?
11. Care sunt, după Daniel Bell, trăsăturile societății postindustriale?
12. Care sunt particularitățile comunicării publice în România?

Capitolul XVI
Comunitatea

16.1. Conceptul de comunitate

Comunitatea este o unitate spațială sau teritorială de organizare socială în care indivizii au un sens al identității și apartenenței exprimate de relații sociale continue. Termenul de comunitate servește la studierea tipului de model de societate în care se pot reliefa dimensiuni ale structurii sociale și ale proceselor sociale, model dificil de sesizat la nivelul întregii societăți. Comunitatea se distinge printr-un anumit mod de constituire a solidarității între oameni, ca și prin tipuri specifice de conviețuire. Nu mai puțin importantă este existența unor nevoi comune pentru toți membrii comunității. De aceea, comunitatea cuprinde o populație bine delimitată de interese și trebuințe proprii. Există cel puțin trei dimensiuni care diferențiază comunitățile: geografică, comportamentală și identitară.

Geografic, putem vorbi de comunități teritoriale, definite ca fiind colectivități care ființează în contextul relațiilor de vecinătate și de interacțiune între oameni, pe un teritoriu socotit al lor. Identitatea comunităților teritoriale este determinată de spațiul în care există. În fapt, este un spațiu social concret, delimitat geografic, iar conviețuirea oamenilor se produce în interiorul unor granițe. În acest spațiu concret (geografic) oamenii se identifică astfel cu locurile în care trăiesc. Spre deosebire de acestea, comunitățile nonteritoriale (etnice, de vârstă) se bazează pe identități comune, nelimitate de o anumită graniță, cum sunt comunitățile etnice, comunitățile de vârstă etc. O comunitate teritorială este alcătuită din persoane aparținând unor clase sau grupuri sociale, vârste, grupurilor etnice și ambelor sexe. Este deosebit de important ca în definirea comunității să se aibă permanent în vedere conștiința apartenenței la comunitate.

Comunitățile teritoriale sunt: cătunul, satul, cartierul urban, orașul. Ele funcționează pe un anumit spațiu în care se desfășoară relațiile dintre oameni conform unor norme și valori specifice. Mediul natural are o semnificație în modul de constituire a comunităților teritoriale. Organizarea socială a acestor comunități este o modalitate de adaptare la condițiile de mediu. De-a lungul întregii sale evoluții, omul și comunitatea s-au adaptat continuu la condițiile de mediu, ceea ce nu înseamnă nicidecum identificarea proceselor din comunitățile teritoriale cu procesele ce au legătură cu teritoriul și cu mediul său natural.

Dezvoltarea comunităților a fost determinată de tipul de tehnologie utilizat de grupurile umane. Așezările umane s-au constituit în raport de unelte, procese și cunoaștere. Este adevărat, teritoriul constituie baza naturală a existenței omului și a societății în dimensiunea materială și în cea spirituală. Din acest spațiu geografic se preiau materialele necesare vieții sociale. Întrucât producerea bunurilor are temeiul în materiile prime

ale solului și subsolului, teritoriul reprezintă pentru orice comunitate unul dintre elementele perene ale afirmării sale. Dar acesta nu este numai un factor natural și geografic. Ființa umană și toate formele sale de organizare sunt puternic influențate de teritoriu deoarece acesta determină anumite trăsături de personalitate, un anumit mod de configurare a relațiilor dintre oameni și a relațiilor sociale. Există, prin urmare, o relație cu teritoriul, derivată din modalitățile caracteristice de stăpânire a mediului și din impactul particularităților teritoriului asupra comportamentului uman.

Trebuie subliniat complexul raport teritoriu – grup uman, a cărui expresie îl reprezintă habitatul uman. Spațiul geografic acționează asupra omului în virtutea condițiilor sale naturale și climatice, dar acesta este modelat de grupurile umane după trebuințele lor materiale și spirituale. Habitatul uman a determinat constituirea așezărilor umane într-o mare diversitate, de la taberele nomazilor, locuințele sezoniere, comunitățile pescarilor pe lângă ape, la sate, orașe și capitale de state.

16.2. Satul

Prima comunitate teritorială alcătuită dintr-un număr de indivizi și un număr de locuințe pe un teritoriu dat este satul. În mod obișnuit, satul este considerat a fi strâns asociat cu agricultura. Într-adevăr, primele comunități rurale au apărut o dată cu societatea bazată pe activitatea agricolă. Așezat pe un teritoriu din anumite rațiuni (economice, strategice, de apărare, religioase etc.), satul a răspuns nevoilor unui grup, de regulă de rudenie, ca apoi să includă și alți indivizi ce acceptau să se conformeze normelor specifice acestei comunități. Mediul rural contemporan cunoaște evident modificări, multe dintre ele stimulate de forțe din afara sa (de pildă, procesul de industrializare, procesul de urbanizare).

Revenind la configurația satului, să reținem diversitatea acestor așezări, reflex al varietății mediului natural și al diferențelor teritoriale. Una dintre marile deosebiri dintre sat și oraș constă în adaptabilitatea organică a membrilor comunității rurale la mediul natural, și însăși dezvoltarea satului se face concordant cu cerințele naturale, în timp ce mediul urban se distinge printr-o intervenție mult mai puternică a omului în natură. Multe dintre orașe s-au născut din așezări rurale.

Așezările rurale sunt prezente în toate zonele lumii. Ca formă de organizare a vieții umane și sociale, satul este întâlnit oriunde și, de aceea, este cea mai răspândită așezare umană. Practic fiecare continent și, în mod particular, fiecare țară are tipuri specifice de sate. În Europa avem cătunul, satul linear (Germania, Polonia, Cehia, Slovacia), burgul sau satul târg, specific Europei Occidentale, satul stup mediteranean. În Asia există sate aglomerate – lineare ciflik, în peninsula Anatolia, satele chinezești cijuan și sian, satul compact indian. În America Latină există mai multe tipuri de sate: satul galerie din bazinul amazonian sau așezările de tip „estancia“ din Argentina. În Canada și nord-estul S.U.A. predomină satul anglo-saxon, în nord-estul S.U.A. ființează satul adunat de tip germano-olandez, în California alături de alte tipuri de sate există satul de tip chinezesc și japonez. Habitatul rural este caracteristic și așezărilor de tip fermă răspândite de-a lungul unor căi rutiere, fluviale sau feroviare.

În România există sate *risipite*, determinate de particularitățile zonelor montane, satele *răsfirate*, răspândite în zone colinare, submontane și de podișuri, cu funcții

agricole în care gospodăriile sunt depărtate unele de altele, *sate adunate sau concentrate*, din regiunile plane de câmpie, cu o vatră bine delimitată.

O formă specifică de sat românesc a fost în societatea medievală satul devălmaş, definit de H.H. Stahl ca „asociaţie de gospodării familiale, pe baza unui teritoriu stăpânit în comun, în care colectivitatea ca atare are drepturi anterioare şi superioare drepturilor gospodăriilor alcătuitoare, drepturi exercitate printr-un organ de conducere numit obşte“ (Stahl, 1958-1965). Au existat două tipuri de sate devălmaşe: arhaic şi umblător pe bătrâni. Satul arhaic este un sat cu o obşte democratic egalitară, cu o populaţie alcătuită numai din băştinaşi care formau o ceată şi care foloseau moşia în devălmăşie. Toţi membrii acestei comunităţi stăpâneau tot teritoriul ocupat şi bogăţiile acestuia (păşune, pădure, ape, câmp etc.), dar fiecare dispunea de tot ce era produsul muncii sale. Satul umblător pe bătrâni cunoaşte diferenţieri de avere din cauza împărţirii colectivităţii în cete sau în alte grupuri. A apărut astfel fenomenul de dominare a celor cu avere asupra celor mai săraci, asociat cu infiltrarea indivizilor din afara comunităţii, care-şi arogau drepturi pe bază de contract şi acţionau în temeiul principiilor economiei de schimb. De la relaţii egalitare s-a trecut la relaţii de inegalitate, care au condus la impunerea proprietăţii private asupra pământului.

Satul românesc contemporan cunoaşte profunde transformări după revoluţia din decembrie 1989. Reîmproprietărirea locuitorilor satului contribuie la modificări esenţiale în raporturile de proprietate, la modul de funcţionare a comunităţii săteşti. Proces extrem de complex, noua evoluţie a satului se produce în condiţiile afirmării unui alt trend al dezvoltării sociale şi economice, caracterizat, la nivelul timpului contemporan, printr-o creştere a nivelului de confort al vieţii în mediul rural, printr-o civilizaţie rurală derivată din noile tehnologii. Axat, în principal, pe activitatea agricolă, satul românesc se confruntă cu chestiunea acută a subdezvoltării. Din cauza veniturilor destul de limitate obţinute de locuitorii satelor din muncile agricole nu se poate dezvolta o civilizaţie rurală adecvată cerinţelor epocii actuale. Încă din perioada comunistă s-a încercat transformarea satului dintr-o localitate unifuncţională – preponderent sau exclusiv agricolă – într-o comunitate multifuncţională în care să se desfăşoare şi activităţi neagricole şi extraeconomice, rezultatele fiind pe ansamblul ţării nesemnificative, dată fiind perioada scurtă de aplicare a acestei politici. Merită amintit că în aceeaşi perioadă s-a decis transformarea unor aşezări rurale în aşezări urbane, fără ca să existe, în toate cazurile, condiţiile minime ale unei vieţi urbane reale.

După anul 1989, satul prezintă o serie de procese şi fenomene care, aşa cum am subliniat, sunt expresia tendinţelor spre subdezvoltare, cu deosebire în zonele îndepărtate de oraşe. Enumerăm câteva dintre ele: lipsa mijloacelor de transport care să asigure deplasarea între localităţi şi, mai ales, între sat şi oraş, personal necalificat în domenii vitale pentru orice comunitate: învăţământ, sănătate, agricultură şi creşterea animalelor, mijloace rudimentare de exploatare a pământului, revenirea unor sate la stadiul de localitate unifuncţională prin închiderea sau lichidarea întreprinderilor industriale, venituri mici sau foarte mici ale majorităţii locuitorilor satelor, prezenţa şomerilor obligaţi să facă agricultură fără a avea deprinderile pentru o asemenea muncă.

În satele unifuncţionale s-a ajuns din nou ca pământul să reprezinte singurul mijloc de asigurare a independenţei şi existenţei materiale pentru întreaga familie şi pentru aceasta este necesară participarea tuturor membrilor familiei la exploatarea pământului.

Social, relațiile dintre oameni se bazează numai pe munca în agricultură, întreprinsă cu tehnici rudimentare. O consecință esențială a determinării statusului unor locuitori ai satelor, numai de către activitatea agricolă, o constituie dificultatea înscrierii în procesele de mobilitate socială.

În analiza satului contemporan se impune a discuta despre specificul său văzut însă în concretețea relațiilor dintre oameni. Cel puțin în România, se poate vorbi de o anumită viziune idilică despre sat, considerat, pe bună dreptate, matca spiritualității noastre, însă astăzi această comunitate se înscrie într-un alt trend de evoluție. Neapărat trebuie subliniată necesitatea conservării și transmiterii de la o generație la alta a fondului cultural și axiologic al satului, dar accentul se pune astăzi pe dezvoltarea satului în forme sociale și în activități economice oportune în afirmarea unui alt mod de viață. Or, ipostazierea, ca principiu strategic – orientarea masivă a lucrătorilor disponibilizați din mediile industriale în sat – nu are cum să se soldeze cu dezvoltarea reală a satului, ci cu o subdezvoltare și cu preocuparea esențială a oamenilor pentru supraviețuire. Satul românesc a fost caracterizat ca „sat dormitor". Mai ales înainte de anul 1989 această poziție a satului era una dintre caracteristicile sale. Nuanța depreciativă este evidentă. Astăzi civilizația industrială și cea postindustrială au determinat mutații în relația loc de muncă – locuință. În țările dezvoltate a devenit conduită de viață locuirea în spații rurale. O dezvoltare modernă a României nu poate evita situația satului ca mediu de rezidență pentru lucrătorii în alte spații sociale sau economice. Diferențele între oraș și sat trebuie să vizeze în primul rând modul de viață specific în cele două comunități. În contextele sociale actuale, când satul este atât de dependent de oraș, locuitorii săi caută să preia din modelul urban de viață cu deosebire aspectele sale materiale și de confort. Într-o cercetare realizată în anul 1984 (Schifirneț, 1987, p. 146) am urmărit cunoașterea opiniilor unui lot de 2.225 subiecți (1.710 din sat și restul din oraș) despre 14 condiții de muncă și de viață în mediul urban și cel rural.

Condiții de viață în sat și oraș

Ordinea ierarhică a condițiilor mai bune la sat	*Ordinea ierarhică a condițiilor mai bune la oraș*	*Ordinea ierarhică a condițiilor asemănătoare la sat și la oraș*
Relații cu vecinii	Posibilități de cumpărare	Relații cu colegii de muncă
Calitatea locuinței	Îngrijire medicală	Organizarea muncii
Posibilități de recreare	Transport	Contacte umane
Relații cu colegii	Perfecționarea profesională	Organizarea concediului
Posibilități de câștig	Organizarea timpului liber	Relații între vecini
Organizarea concediului	Sport	Câștig
Contacte umane	Posibilități de recreare	Sport
Organizarea muncii	Câștig	Calitatea locuinței
Sport	Calitatea locuinței	Organizarea timpului liber
Organizarea timpului liber	Organizarea concediului	Perfecționarea profesională
Transport	Contacte cu oamenii	Îngrijire medicală
Perfecționarea profesională	Organizarea muncii	Posibilități de recreare
Posibilități de cumpărare	Relația cu colegii de muncă	Posibilități de cumpărare
Îngrijire medicală	Relații între vecini	Transport

Se poate ușor remarca deosebirea între ordinea ierarhică a fiecărei condiții de viață sau de muncă în funcție de contextul concret. Cu alte cuvinte, într-un fel se manifestă ierarhia opțiunilor tinerilor pentru modul cum ființează aceste condiții în sat, în alt fel în oraș sau în ambele comunități. Evident, trebuie avut în vedere că subiecții nu au formulat o judecată de valoare în legătură cu aceste condiții, ci doar au afirmat că ele sunt mai bune la sat decât la oraș, și invers, sunt mai bune la oraș decât la sat.

16.3. Orașul

Este o formă de comunitate umană ce se distinge prin: volum demografic mare, organizare socială întemeiată pe diviziunea muncii, densitate mare a locurilor de muncă pe un spațiu de producție sau servicii, importanța mai mică a relațiilor de rudenie, comportamente eterogene, diversitatea culturilor. Spre deosebire de sat, orașul a apărut mai târziu ca tip de comunitate umană, atunci când organizarea socială a devenit mai complexă, urmare a diversificării activităților economice și sociale. Este interesant că primele așezări urbane au apărut în societățile agrare din Orientul Apropiat, datorită dezvoltării agriculturii în luncile Tigrului, Eufratului, Nilului, a meșteșugurilor și a comerțului. Cel mai vechi oraș al lumii ar fi fost Uruk, oraș situat pe Eufrat, din mileniul al treilea î.H., care avea o populație de 150.000 locuitori, fortificat cu ziduri de 9 km și 900 turnuri de apărare. Pe valea Tigrului, existau orașele Eridu, Lagas, Nippur (mileniul IV î.H.). Semnificative sunt orașele din Grecia antică și din Roma antică, care au conferit o notă specifică urbanismului, ce va fi preluat sau valorificat în epoca modernă. Așa de pildă, romanii au construit și dezvoltat orașe-lagăre militare, orașe porturi, orașe comerciale, centre administrative, dintre ele detașându-se firesc orașul Roma cu edificiile, sistemele de alimentare cu apă, trama stradală și forum-ul public.

Ceea ce distinge epoca modernă este procesul intens de urbanizare care a cuprins, mai ales în țările europene, suprafețe vaste și un număr foarte mare de oameni. Urbanizarea a devenit una dintre caracteristicile intrinseci modernizării și dezvoltării. De altfel, ea a cunoscut o evoluție strâns legată de dezvoltarea economică, recte industrială. Orașul societății capitaliste din epoca revoluției industriale s-a clădit ca o comunitate teritorială ce integra în structurile sale pe principalii agenți ai procesului de industrializare (capitaliști, bancheri, proletari, comercianți etc.). O mare parte dintre orașele apărute în perioada industrializării în Europa s-a născut în regiuni cu un potențial economic sau cu resurse ale subsolului și solului, rolul lor fiind, în principal, organizarea vieții și activității celor care lucrau în ramuri industriale. Aceste orașe asociază dimensiunea urbană cu cea industrială. De altfel, factori sociali și inovații tehnologice au contribuit la dezvoltarea urbană datorită spațiului construit în scopul concentrării de persoane calificate și performante, disponibile la schimbare. Procesul de urbanizare este asociat cu profunde transformări în relațiile sociale, în mentalitate, comportament și în mod de viață. Cele mai importante efecte ale urbanizării sunt: reducerea structurii familiei și a mărimii gospodăriei, angajarea femeilor în activități productive și în servicii, creșterea cererii de spații pentru locuire și de divertisment, dominarea marilor organizații, augmentarea

forţei de muncă, proporţia ridicată a producţiei de consum (D. Abraham, 1991, p. 26). Dacă în Occident urbanizarea a cuprins aproape întregul spaţiu teritorial, în ţările lumii a treia spaţiul urbanizat este redus, ceea ce înseamnă existenţa unui deficit de urbanizare în această zonă.

Un aspect esenţial în studiul oraşului îl constituie numărul minim de locuitori pentru existenţa unei localităţi urbane. De pildă, în Uganda sunt considerate oraşe aşezări cu peste 100 de locuitori, în Danemarca, Suedia şi Norvegia – cu 200 locuitori, în Australia, Senegal, Canada – cu 1000 de locuitori, în Argentina, Angola, Cuba, Franţa, Germania, Israel, Olanda etc. – cu 2000 de locuitori, în Mexic, S.U.A., Venezuela – cu 2500 de locuitori, în Austria, Coreea de Sud, Liban, Pakistan, Arabia Saudită – cu 5000 de locuitori, în Grecia, Italia, Portugalia, Spania şi Elveţia – cu 10000 de locuitori, în Nigeria – cu 20000 de locuitori, în Japonia – cu 30000 de locuitori (D. Abraham, 1991, p. 123). Rezultă că definirea şi delimitarea graniţelor oraşelor variază de la stat la stat, fiind un reflex al modului cum gândeşte o naţiune sau un stat structurarea comunităţii urbane.

Există o clasificare a oraşelor după numărul de locuitori:

– megalopolisul – număr minim de locuitori – 100 milioane;
– conurbaţia – număr minim de locuitori – 14 milioane;
– metropola – număr minim de două milioane de locuitori;
– oraşe foarte mari – cu un minim de 500.000 de locuitori;
– oraşe mari – cu un minim de 100.000 de locuitori;
– oraşe mici – cu 20.000 de locuitori.

Din alt punct de vedere, oraşele sunt împărţite în: *oraş bazar* (locuit de o mare diversitate de oameni), *oraş junglă* (loc supraaglomerat unde oamenii se luptă pentru obţinerea unui spaţiu de dezvoltare şi reproducere), *oraşul organism* (mediul urban conceput ca un organism ale cărui componente – organe – funcţionează pentru realizarea unui scop comun), *oraşul maşină* (mediul urban are menirea de a realiza bunuri numai în beneficiul unui grup mic de oameni).

Cum se dezvoltă un oraş? Este indiscutabil că orice oraş se naşte şi evoluează după anumite principii sau modele. Oricum, un oraş se dezvoltă fie organic, fie într-o manieră raţională, după un plan anume. Se cunosc mai multe tipuri de dezvoltare a oraşelor:

1. extinderea în formă de stea, adică pe anumite direcţii favorabile sau de-a lungul principalelor căi de comunicaţie, exemple fiind Londra, Bucureşti, Paris;

2. absorbţia satelor, exemplu Berlin;

3. aglutinarea, care este dezvoltarea oraşului la periferiile sale, din cauza preţului foarte ridicat al terenurilor intravilane, exemple fiind Moscova, Stockholm, Rio de Janeiro;

4. extinderea polinucleară, care se manifestă prin apariţia unui nou centru urban, lângă oraşul propriu-zis, exemple Roma, Istanbul, Dijon;

5. extinderea planificată se referă la procesul de creare a unor oraşe în temeiul unor acte oficiale, civile sau religioase sau ca urmare a unor planificări guvernamentale. Simptomatic în acest sens este exemplul oraşului Oneşti.

Oraşul cunoaşte un mod de viaţă cu totul diferit de cel al mediului rural. Datorită complexităţii mai mari a raporturilor dintre oameni, ca şi a raporturilor interinstituţionale, a caracterului impersonal al legăturilor dintre indivizi, prezenţa oraşului dă naştere

la o anumită conduită bazată, în primul rând, pe înțelegerea funcționării structurilor urbane și pe relații mutuale. Spre deosebire de sat, unde colectivitatea cunoaște pe fiecare component al său, în oraș, în afara vecinătăților rezidențiale, insul este „un anonim“, ceea ce-i permite o exprimare a comportamentului său mai puțin controlată, deoarece sancțiunea din partea celorlalți nu este resimțită direct decât dacă ea este aplicată instituțional și legal. Orașul este o așezare umană aglomerată în care oamenii se cunosc foarte puțin între ei. De aceea, singurătatea și înstrăinarea sunt fenomene mai accentuate în mediul urban decât în mediul rural. Este interesant că demarcația lui F. Toennies între *Gemeinschaft* și *Gesellschaft*, adică între societate și comunitate, de multe ori se utilizează în argumentarea diferențelor între sat și oraș din unghiul de cercetare a solidarității: în cea rurală există o solidaritate mecanică, iar în cea urbană este o solidaritate organică. În acest fel, satul apare ca mediu al relațiilor de prietenie, de rudenie și între vecini, iar orașul este lumea impersonală a străinilor.

Orașul este văzut și ca locul unde conflictul este mai propice și se manifestă într-o intensitate mai mare, iar agresiunea și crima sunt în mai mare măsură posibile aici decât în mediul rural, dar subliniem din nou ideea formulată anterior, anume că satul cunoaște și el fenomene de tensiune, de agresivitate și crimă, ca orice comunitate umană sau socială.

16.4. Orașul românesc

Zonele urbane au ocupat o pondere mică în ansamblul teritoriului românesc. În jurul anului 1831 în Țara Românească și în Moldova numai 6,5% din populația locală locuia în orașe (D. Abraham, 1991, p. 205), iar în anul 1913 doar 16,3% din populație locuia în orașe, cele mai multe dintre ele fiind așezări urbane mici, de fapt târguri. La aceeași dată Bucureștiul deținea 17,6% din populația urbană a țării. De fapt, o dezvoltare urbană specifică în România are loc după primul război mondial. În perioada 1912-1948 ponderea populației urbane din totalul populației a avut următoarea evoluție: și anume de la 16,3% în anul 1912, la 21,4% în anul 1930 și la 23,4% în anul 1948, sporire realizată cu precădere în orașele cu peste 20.000 de locuitori.

În perioada comunistă, procesul de urbanizare a fost accelerat ca o consecință a politicii de industrializare și a economiei centralizate, dar și a măsurilor administrative ce se aplicau din dorința asigurării într-un timp cât mai scurt a unor zone urbane, care să predomine în raport cu mediul rural. Aceasta era unul dintre obiectivele construcției socialiste. Urmare a acestei strategii de dezvoltare, populația urbană a crescut de la 23,4% în 1948, la 38,3% în anul 1966 și la peste 52,0% în anul 1989.

Procesul de urbanizare în România după cel de-al doilea război mondial, asemenea altor procese sociale, se caracterizează prin progrese reale concretizate prin creșterea numărului de orașe, asigurarea unor condiții de viață confortabile din anumite puncte de vedere (canalizare, căldură, tramă stradală etc.) însoțite de probleme, unele grave, ale locuirii în mediul urban (diferența între centrele rezidențiale și cartiere, funcționarea defectuoasă a structurilor urbane, neintegrarea în viața urbană a unor categorii de populație

venită din mediul rural, o accentuare a delincvenței și crimei, cu deosebire în orașele mari etc.).

Este cert că orașul românesc contemporan trebuie să fie structurat conform cu cerințele economiei de piață și în raport de presiunile celor ce vor să se stabilească în mediul urban.

Bibliografie

Abraham, Dorel, *Introducere în sociologia urbană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1991.

Fischer, Claude S., *The Urban Experience*, Harcourt, New York, 1984.

Schifirneț, Constantin, *Tineretul între permanență și înnoire*, Editura politică, București, 1987.

Stahl, Henri H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, 3 vol., Editura Academiei, București, 1959-1965.

Termeni

cartierul urban
cătunul
comunități nonteritoriale
comunități teritoriale
conurbația
megalopolis
metropola
orașul
satul
satul devălmaș
satul dormitor
subdezvoltare
urbanizare

Întrebări recapitulative

1. Ce diferențiază comunitățile de alte tipuri de organizare?
2. Care sunt comunitățile teritoriale?
3. Care sunt comunități nonteritoriale?
4. Ce este un sat devălmaș?
5. Care este diferența esențială dintre sat și oraș?
6. Ce tip de proprietate era predominant în satul românesc din perioada comunistă?
7. Care sunt problemele satului românesc actual?
8. Care sunt condițiile mai bune de viață la sat față de oraș?
9. În ce perioadă a fost ritmul cel mai înalt de urbanizare în România?
10. Ce tipuri de orașe are România?
11. Care sunt tipurile de dezvoltare a orașelor?
12. Cum se reflectă în mass media problemele comunităților din România?

CAPITOLUL XVII

Devianța

Datorită stratificării sociale și naturale a oamenilor, societatea cuprinde indivizi cu o mare diversitate, de la conduite adecvate normelor și valorilor vieții, până la conduite de încălcare a lor. Cum societatea nu este o interacțiune mecanică de indivizi, reacțiile față de procesele, faptele și deciziile individuale sau de grup sunt indubitabil variate. Cei mai mulți oameni se conformează la normele sociale, însă un număr de indivizi, din motive personale sau din cauze sociale, manifestă o atitudine potrivnică regulilor sociale. Aceștia se abat de la conduita generală și generează fenomenul devianței. Devianța apare ca un mod specific de a gândi și a acționa față de mecanismele sociale de reglementare a comportamentelor umane și sociale: permis/interzis, corect/incorect, just/injust, libertate/constrângere, acceptabil/inacceptabil, acord/dezacord, moral/imoral. Judecarea comportamentelor se face, obișnuit, în această dihotomie, în care unii sunt buni și alții sunt răi. În fiecare societate se stabilește cadrul legal de acțiune a individului și a grupurilor, iar dincolo de acest cadru există doar devierea de la principiile și regulile acestuia.

Devianța este definită ca „orice act, conduită sau manifestare care violează normele scrise sau nescrise ale societății ori ale unui grup social particular“ (S. Rădulescu, „Devianța“, în *Dicționar*, 1993, p. 167), sau „ansamblul conduitelor și stărilor pe care membrii unui grup le judecă drept neconforme cu așteptările, normele sau valorile și care, în consecință, riscă să trezească din partea lor reprobare și sancțiuni“ (Maurice Cusson, „Devianța“, în *Tratat*, p. 440). Prima definiție accentuează comportamentul care încalcă normele, cea de a doua subliniază discordanța dintre conduita individuală sau grup și așteptările față de acesta. Oricum, devianța constituie reflexul față de ceea ce este considerat normă de către o colectivitate. Orice abatere de la principii și reguli după care se organizează viața colectivă este considerată devianță. Orice afirmare a devianței este strâns legată de zona de permisivitate a comportamentelor indivizilor. De aceea, devianța cuprinde o mare diversitate de conduite: ilegale, imorale, antisociale, excentrice. Trebuie spus că în conținutul devianței intră acțiuni ce nu respectă anumite norme, dar ele sunt într-o măsură tolerate. Moda, inovațiile, unele comportamente ale vârstei tinere, mai ales sub aspectul limbajului, sunt manifestări ale devianței pentru că ele se produc în afara normei sau paralel cu acțiunea normei. Un comportament deviant este un comportament „atipic“ diferit de poziția standard și transgresează normele și valorile acceptate și recunoscute de către un sistem social.

Devianța a constituit un obiect al interpretării sociologice din varii perspective. Cum societatea, și în special cea occidentală, era preocupată de asigurarea ordinii și a

stabilității împotriva grupurilor și a indivizilor care încercau sau acționau împotriva normelor și valorilor ei, în plan teoretic s-a manifestat un interes special pentru explicarea proceselor, fenomenelor și comportamentelor deviante. Ne oprim la principalele orientări teoretice despre devianță, așa cum sunt ele prezentate în exegeza domeniului (S. Rădulescu, 1994a, M. Cusson, 1997).

O primă paradigmă este interpretarea devianței ca efect al „patologiei sociale“. În această viziune organismul social este analizat la fel ca și organismul biologic, în linia deschisă de sociologul englez H. Spencer. Societatea este concepută ca un organism viu. În evoluția ei poate cunoaște momente de „îmbolnăvire“, caracterizate prin dificultăți de funcționare. Patologia socială este o condiție de producere a devianței care reprezintă o abatere de la norma de comportament universal acceptată. Perturbările determinate de mari procese sociale: modernizarea, urbanizarea, industrializarea au contribuit, din cauza patologiei sociale, la manifestarea devianței de la norme. Identificarea organismului social cu organismul biologic a condus la conceperea devianței ca o boală socială. Or, studiile ulterioare au dovedit că devianța este o încălcare a normelor și valorilor care cunosc o diversitate în funcție de contextul cultural, istoric și social.

Reprezentanții Școlii de la Chicago au dat o altă explicație devianței, pornind de la conceptul elaborat de W. Thomas și Fl. Znaniecki (1920), dezorganizarea socială. În viziunea acestei orientări teoretice în orice societate trebuie să fie ordine realizată printr-un consens al membrilor ei cu privire la respectarea normelor și valorilor comune. Dezordinea socială apare atunci când în societate nu se mai acționează în conformitate cu normele și valorile stabilite de-a lungul timpului. Devianța apare astfel ca produs al dezorganizării sociale provocate de industrializare, urbanizare, migrația socială și spațială. Amestecul de norme și valori asociat cu neputința indivizilor de a se integra în societate determină conduite de devianță la indivizii care nu au acces la mijloacele legitime de a soluționa situațiile lor, și atunci apelează la modalități ilegitime cu mult mai eficiente, și în acest fel se ajunge la manifestări de devianță.

Teoria transmiterii culturale a lui E. Sutherland pune accent pe teza învățării și transmiterii devianței în cadrul procesului de socializare unde individul este obligat să cunoască valorile și normele grupurilor deviante.

Concepția funcționalist-structuralistă asupra devianței își găsește o dezvoltare coerentă în sistemul sociologic al lui T. Parsons. Devianța este definită de T. Parsons ca efect al eșecului solidarității sociale dintr-o anumită societate. Ea este o „disfuncție“, urmare a conflictului dintre sistemul social și sistemul personalității, concretizat în încălcarea reglementărilor sociale de către individ din interiorul grupului său. Deoarece nu pot să respecte cerințele rolurilor cu care societatea i-a investit, indivizii își schimbă comportamentul într-un sens diferit de cel așteptat de către societate. Devianța derivă, după Parsons, din lipsa unui control social asupra modului cum indivizii țin seama în conduita lor de cerințele ordinii sociale. Întărirea controlului social este sugerată de sociologul american ca o direcție esențială de prevenire și de înlăturare a devianței.

Teoria conflictului se axează pe ideea despre devianță ca o consecință a competiției și inegalității sociale. De pildă, Richard Quinney a susținut că „legea este unealta clasei dominante“ (*apud* Vander Zanden, p. 203) Sistemul capitalist legal determină manifestarea unui comportament ilegal orientat către apărarea privilegiilor și proprietății. Devianța

este provocată de însuși sistemul social prin inegalitățile sociale pe care le susține. Legea favorizează pe cei puternici și se manifestă împotriva celor defavorizați, aceștia din urmă fiind nevoiți, pentru a supraviețui, să adopte mijloace deviante.

Teoria „etichetării“ accentuează pe ideea că devianța nu este un fapt real, ci ea este o „etichetă“ aplicată unor indivizi de către alți indivizi sau de către societate, în temeiul unor interese și principii. Edwin Lemert, Howard S. Becker și Kai Erikson pornesc de la premisa că, într-o măsură sau alta, întreaga societate este „deviantă“ însă numai unii sunt considerați devianți din cauza tendinței de a-i califica astfel prin ceea ce se consideră a fi violare a normelor. În acest fel, indivizii etichetați ca devianți cred ei înșiși în această calificare a conduitei lor și se comportă ca atare.

Din prezentarea succintă a orientărilor teoretice despre devianță desprindem varietatea foarte mare de situații sociale, culturale și umane ce pot da naștere la comportamente deviante, fiecare dintre concepțiile amintite caută să dea explicații la un anumit mod de exprimare a devianței și se demonstrează dificultatea de a delimita cu rigoare faptele deviante într-o societate. Rămâne fundamentală concepția ce stă la baza edificării structurilor sociale, mai ales instituționale, de asigurare a unui mediu social de armonizare a intereselor individului cu exigențele sociale.

Teoria sociologică discută fenomenul devianței în două direcții, una predominant normativă, care acordă actelor de încălcare a legii și normelor un sens exclusiv negativ și o alta care accentuează sensul pozitiv al acțiunilor de eludare, schimbare sau revoltă împotriva normelor (S. Rădulescu, 1994a). În primul caz este o devianță negativă, iar în cel de al doilea caz se manifestă o devianță pozitivă. Rezultă că judecarea actelor și conduitelor umane și sociale față de norme trebuie făcută în contextul social, istoric și cultural concret, pentru că, într-o societate, un comportament poate să fie deviant, dar în altă societate acesta să fie considerat acceptabil. Devianța este consecința judecății formulate asupra unei conduite în conformitate cu normele și valorile unui grup.

Devianța cuprinde și delincvența sau criminalitatea, acțiune de distrugere a valorilor și relațiilor sociale protejate de normele juridice penale, sancționată în mod organizat de către agenți specializați ai controlului social. Caracteristicile delincvenței sunt: violarea legilor și a prescripțiilor juridice care interzic asemenea acțiuni; comportament contrar regulilor morale și de conviețuire socială; acțiuni antisociale ce atentează la siguranța instituțiilor și grupurilor sociale, provocând sentimente de teamă și insecuritate în rândul populației (G.A. Theodorson, A.C. Theodorson, 1969, p. 111). Delincvența se distinge prin acte intenționate de agresiune și de atentare la cele mai importante valori umane și sociale, prin încălcări ale normelor penale și ale normelor de conviețuire colectivă care apără ordinea publică, drepturile și libertățile individuale, viața, sănătatea, integritatea fizică și morală a persoanei. Delincvența este o problemă socială datorită efectelor profunde pe care le are asupra unor structuri sociale sau asupra întregii societăți, dintre care amintim dezorganizarea socială, creșterea tensiunilor sociale și a nesiguranței, alienare și stres, haos ș.a. În acest fel scopurile și idealurile unei societăți sunt deformate sau împiedicate a se afirma. Dacă ne referim, de pildă, la țelul urmărit, într-o societate, de a organiza viața socială prin cooperare, manifestările delincvente afectează puternic această activitate, introducând blocaje în mecanismele de comunicare între oameni, de manifestare a raporturilor sociale bazate pe cooperare. De aceea, societatea ia măsuri de prevenire și combatere a delincvenței juvenile.

Sociologia studiază delincvenţa ca proces şi fenomen, iar investigarea sa cuprinde descrierea, inventarierea, explicarea şi elaborarea de strategii necesare unor politici de înlăturare sau diminuare a efectelor faptelor antisociale, în legătură cu comportamentele deviante, dezorganizate sau inadaptate. Contextele sociale de generare a delincvenţei sunt esenţiale în cunoaşterea unora dintre cauzele ce o determină. Cultura, cutumele, tradiţiile, evoluţia istorică a unei societăţi conferă particularităţi unora dintre faptele delincvenţei, ca şi reacţiei publice şi instituţionale faţă de ele.

Pentru prevenirea actelor de devianţă şi de delincvenţă, societatea instituie controlul social asupra comportamentului indivizilor şi grupurilor, precum şi asupra structurilor instituţionale. *Controlul social* este acţiunea de reglementare a comportamentelor ce se manifestă într-o societate pentru conformarea lor la norme, principii şi valori, comune tuturor membrilor societăţii. Există un control social coercitiv realizat de instituţiile şi agenţii sociali desemnaţi să asigure ordinea, stabilitatea şi funcţionarea structurilor sociale, prin mijloace de forţă sau prin ameninţare cu forţa faţă de persoanele sau grupurile care încalcă legile şi normele vieţii sociale. Controlul social instituţional constă în acţiunea prin mijloace şi mecanisme sociale prin care se stabilesc interdicţii şi constrângeri cu privire la respectarea normelor şi valorilor, şi comportamentele permise între anumite limite juridice, morale, culturale sau religioase. Există trei principale tipuri de control social:

1. *socializarea*, proces prin care individul de la primele zile este format să se conformeze la normele sociale şi, pe măsură ce el creşte, internalizează valori sociale care orientează comportamentul său, iar ele devin o a doua natură pentru el. Integrarea în viaţa socială îl determină pe individ să-şi formeze deprinderea de autocontrol, el identificându-se, de fapt, cu normele, principiile şi reglementările din structurile sociale în care se implică;

2. *procesele de structurare a experienţelor sociale ale individului* produc un comportament bazat pe conformarea la mediul social din cauză că el se naşte şi trăieşte într-un cadru social caracterizat prin restricţii. Însăşi lumea fiecărui individ este o lume inevitabil limitată de cerinţe, interese şi aspiraţii proprii, ca şi de mijloacele ce-i stau la dispoziţie în realizarea lor, sau în depăşirea acestora. Însăşi interacţiunea oamenilor şi organizarea lor în grupuri sau în organizaţii sunt dimensiuni ale controlului social. Acceptarea implicării într-un grup înseamnă adaptarea la o lume bine delimitată;

3. *conştiinţa pedepsei* cu privire la actul încălcării normelor sociale, comparativ cu *conştiinţa răsplăţii* referitoare la actul de conformare la norme. Persoanele care încalcă normele sunt pedepsite sau sunt afectate de ostilitate, ostracizare sau pot fi închise şi chiar ucise, pe când cei care se conformează obţin prestigiu, popularitate şi alte avantaje (Vander Zanden, p. 193). Aşadar, controlul social se înfăptuieşte prin sancţionare socială, pedepsire, internalizarea normelor în procesul de socializare, integrarea individului în cadre instituţionale.

În categoria persoanelor deviante intră o diversitate de oameni cu devieri comportamentale. M. Cusson menţionează şapte categorii de conduite considerate deviante:

1. infracţiunile şi delictele;
2. sinuciderea;
3. consumul de droguri;
4. transgresiunile sexuale;

5. devianțele religioase;
6. bolile mentale;
7. handicapurile fizice (M. Cusson, *Devianța*, în *Tratat*, p. 439).

Sintetizând, în raport de gradația de la cel mai voluntar la cel mai puțin voluntar act, același autor distinge trei categorii de devianți:

1. devianți subculturali, cei care contestă legitimitatea normelor și acționează pentru înlocuirea lor prin noi norme și valori. În această categorie intră teroriștii, disidenții, membrii sectelor religioase;
2. transgresorii, devianți care încalcă deliberat o normă a cărei legitimitate o recunosc;
3. indivizii cu tulburări de comportament, sunt cei cu un comportament ambivalent, deoarece caracterul voluntar al actului lor nu este nici clar acceptat, nici îndepărtat. În această categorie sunt incluși alcoolicii, toxicomanii, cei cu tulburări mentale. Cât privește pe handicapați, într-adevăr, așa cum bine precizează M. Cusson, aceștia nu pot fi încadrați în grupul devianților.

Unii sociologi au descris și alte fenomene ca fiind de domeniul devianței, unul dintre acestea fiind *marginalitatea*. Astfel, în lucrarea *The Polish Peasent* (*Țăranul polonez*) W.I. Thomas și Fl. Znaniecki discută despre marginalizare ca un proces de izolare a unei persoane sau a unui grup față de societate, ce acceptă poziția periferică. Trăind într-un mediu social de o mare diversitate, individul sau grupul care caută să se integreze întâmpină mari dificultăți din cauza neputinței de a asimila valorile și normele sociale sau de grup, ceea ce conduce la manifestarea unor stări de ambivalență, dezordine personală, destrămarea vieții de familie, dezorientare (S. Rădulescu, 1994a, p. 213). Un puternic conflict cunoaște individul marginal derivat din contradicția dintre socializarea primară și resocializare. În acest fel, marginal exprimă conduite deviante cum sunt: *conduita filistinului*, individul care caută să conserve comportamentul său conformist, dar acceptă, meschin, noi norme și valori necesare adaptării la realitate, *conduita boemului*, individul este o personalitate dinamică și se adaptează la influențele noi ale mediului; *conduita creatorului*, individul cu capacitatea de a inova noi valori sau norme de acțiune.

Conceptul de marginalitate a fost utilizat pentru prima oară de către sociologul american Robert E. Park în lucrarea *Race and Culture* (*Rasă și cultură*, 1928). Marginalitatea este un fenomen ce decurge, după Park, din dezorganizarea socială provocată de apartenența la o dublă cultură. Din cauza lipsei resurselor, în orice societate există grupuri de oameni situați la periferia societății. Aceste grupuri marginale își construiesc un spațiu cultural propriu (norme, principii, valori, concepții despre viață) și un comportament adecvat acestei situații particulare.

Principalele caracteristici ale grupurilor marginale sunt: *izolarea socială*, concretizată în refuzul comunicării cu societatea globală sau cu alte grupuri; *distanța socială* exprimată prin absența sau raritatea contactelor sociale între indivizi; *ambivalența*, manifestată prin oscilarea conduitei între norme și valori contradictorii; *inadaptarea socială* derivată din conflictul dintre persoana individului și colectivitate; *anomia psihică*, starea de dereglare a comportamentului individului din cauza modificărilor intervenite în mediul său social.

O teorie despre marginalitate și omul marginal a dezvoltat sociologul american Everett Stonequist, în lucrarea *The Marginal Man* (*Omul marginal*, 1937). Am analizat

ideile lui despre grupurile minoritare sub aspectul rolului lor în creativitatea socială. Marginalitatea, pentru Stonequist, este un proces care cuprinde o diversitate de situații, de indivizi și grupuri, cum sunt cele minoritare (rasiale, culturale, religioase, etnice, sociale). Migrația, educația, căsătoria determină părăsirea de către indivizi a grupului lor primar (originar) sau cultura de apartenență, dar ei nu reușesc să asimileze valorile noului grup sau ale culturii în care caută să se integreze, consecința fiind rămânerea lor la marginea societății sau în marginea grupului primitor. Omul marginal se caracterizează prin dualitatea comportamentului: *parvenitul*, individul care cunoaște o ascensiune sau decădere pe scara mobilității sociale, fără a mai ține la vechile lui valori; *dezrădăcinatul*, caracterizat printr-un comportament hibrid; *aculturatul*, cel care a asimilat altă cultură și caută să se comporte conform noilor valori, tipic fiind africanul europenizat, evreul ieșit din ghetou, orientalul occidentalizat.

Bibliografie

Banton, Michael, *Discriminarea*, Editura DU Style, București, 1998.
Boudon, Raymond (coord.), *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 1997.
Bourhis, Richard Y., Leyens, J. Philippe, *Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*, Editura Polirom, Iași, 1997.
Giddens, Anthony, *Sociologie*, ALL, București, 2001.
Hebdge, Dick, *Subculture. The Meaning of Style*, Methuen, Londra, 1980.
Rădulescu, Sorin, *Homo sociologicus*, Editura Șansa, București, 1994.
Schifirneț, Constantin, *Subcultura și dinamica socială*, în „Viitorul social“, nr.5, București, 1981.

Termeni

comportament deviant
criminalitate
delincvență
grupuri marginale
patologie socială
teoria etichetării

Întrebări recapitulative

1. Ce este devianța?
2. Prin ce se distinge comportamentul deviant?
3. Cum explică devianța teoria etichetării?
4. Ce sunt grupurile marginale?
5. Ce este delincvența?
6. Care sunt mecanismele sociale de reglementare a comportamentelor umane și sociale?
7. Care sunt conduitele deviante?
8. Care sunt tipurile de control social?
9. Care sunt categoriile de devianți?
10. Ce conduite deviante exprimă marginalul?
11. Care sunt principalele caracteristici ale grupurilor marginale?
12. Pe ce pune accent E. Sutherland în explicarea devianței?
13. De ce mass media prezintă prioritar conduitele deviante, delincvente și antisociale?

CAPITOLUL XVIII

Schimbarea socială

18.1. Conceptul de schimbare socială

Societatea evoluează, într-o măsură mai mare sau mai mică, prin modificările ce au loc permanent în structurile sale. Nu există grup sau societate într-o stare de inerție completă, deoarece în orice moment există elemente de diferențiere între oameni și apar noi agenți sociali. Apartenența la vârstă sau la sex, succesiunea generațiilor sunt condiții prealabile pentru manifestarea unor prefaceri. Dar, în fiecare societate umană, indiferent de nivelul de dezvoltare a civilizației, ființează mecanisme care determină schimbarea socială atât de necesară pentru satisfacerea interesului şi trebuințelor fundamentale ale oamenilor. Există deci o schimbare continuă în societate și, din această cauză, ea este o stare specifică a vieții sociale, a culturii, a comportamentului social. Schimbarea socială înseamnă procesul prin care o societate sau o componentă a ei se transformă într-o altă stare diferită calitativ şi cantitativ. Schimbarea socială este şi consecința unor evenimente cum sunt catastrofele naturale, războaiele, revoluțiile, actele de terorism, comportamentele colective. Ea se produce la nivelul global al societății și la nivelul microsocial.

Despre schimbarea socială s-a discutat, practic, în toate doctrinele sociologice importante. De altfel, însăşi naşterea sociologiei este un rezultat al dezvoltării sociale, iar A. Comte, autorul termenului de sociologie, a analizat societatea în cele trei stadii: teologic, metafizic și pozitiv. Apoi, schimbarea socială a fost studiată din diferite perspective în relația dintre nou și vechi, dintre tradițional și modern, dintre progres și regres. Problematica schimbării sociale a fost însă investigată sistematic și în toate componentele ei în studiile referitoare la modernizare. Corelarea schimbării sociale cu modernizarea, industrializarea şi dezvoltarea economică este problematică (Bernard Valade, „Schimbarea socială“, în *Tratatul*…, 1997, p. 361), deoarece cele trei mari procese rezultate din evoluția societății capitaliste nu au putut răspunde la varietatea de situații sociale cunoscute în toate culturile umane. Modernizarea, industrializarea și dezvoltarea economică s-au impus ca moduri de viață și ca mecanisme de construire a unor structuri sociale eficiente și propulsoare ale unei civilizații tehnologice numai într-un anumit spațiu cultural. Iată, de pildă, modernizarea a acționat și a creat structuri dincolo de particularismele familiale și locale, a introdus un nou tip de redistribuire socială care a impus, în locul stratificării pe bază de ordine, rang și status simbolic moștenit prin naștere, diferențierea de clasă justificată economic.

Modernizarea a fost identificată cu occidentalizarea și, din această cauză, s-a căutat să se impună un model economic și social ce ar fi trebuit imitat de către fiecare țară ce-

şi propusese să treacă la o dezvoltare de tip modern. Elocvent rămâne, pentru a lua un exemplu, demersul lui K. Marx de a argumenta modelul englez de dezvoltare capitalistă ca model unic, ceea ce înseamnă trecerea obligatorie prin aceleaşi faze de evoluţie a oricărei societăţi, indiferent de specificul spiritual, de trecutul istoric, de fondul cultural etc. al fiecărei naţiuni.

18.2. Sursele schimbării sociale

Schimbarea socială este rezultatul acţiunii unui ansamblu de factori în viaţa socială şi în viaţa individuală.

18.2.1. Mediul fizic

Reprezintă cadrul în care se produce schimbarea socială, dar şi o sursă a schimbării. În primul caz, mediul fizic este spaţiul în care se desfăşoară procesele de transformare şi, din această perspectivă, el constituie un factor de stimulare sau, dimpotrivă, de frânare a schimbării. O anumită configuraţie a solului, reliefului şi altor elemente de mediu natural influenţează modificările pe care oamenii le pot face în societate. Într-un fel se produce schimbarea socială într-o regiune deşertică şi în alt mod se manifestă ea într-o zonă care dispune de toate formele de relief, de bogate resurse materiale etc. Trebuie spus că această relaţie a omului cu mediul îl obligă să se adapteze la condiţiile geografice, climatice şi hidrografice, adică la un act de schimbare în funcţie de contextul natural. Există o schimbare asociată cu schimbarea anotimpurilor. În zonele în care există ciclul celor patru anotimpuri, omul este nevoit să-şi modifice comportamentul în raport de fiecare anotimp. Pe de altă parte, adaptarea omului, ca semn al schimbării, are loc şi în legătură cu tipul de societate. Adaptarea omului la mediu într-o societate preindustrială este diferită de cea dintr-o societate industrială sau postindustrială. Omul schimbă mediul natural prin edificarea unei realităţi sociale, iar mediul poate acţiona, prin modificări, în viaţa socială datorită unor fenomene sau evenimente naturale (cutremure, inundaţii, secete, epidemii etc.)

18.2.2. Populaţia

Factor determinant al fiinţării societăţii, populaţia reprezintă o sursă a schimbării prin mărime, compoziţie şi structură. O populaţie mai mică dispune de un potenţial de schimbare diferit de cel al unei populaţii mai mari. De asemenea, creşterea sau descreşterea populaţiei într-un stat acţionează ca factor de schimbare, pentru că managementul social trebuie adaptat la necesităţile nou create de această stare de fapt. Creşterea ratei natalităţii în România, în perioada 1966-1970, a creat noi probleme în răstimpul de după anul 1985 pentru strategiile de dezvoltare a ţării, dar regimul de atunci nu le-a luat în seamă, continuând politica de acumulare pentru investiţii şi menţinerea la un nivel insuficient a ratei fondului de consum.

Impactul populației cu schimbarea socială are loc în condiții sociale concrete însă populația are un rol în stabilirea strategiilor de dezvoltare. În general, modificările din populație afectează sensul și direcțiile schimbării sociale de la diferite paliere ale societății. De pildă, piramida vârstelor acționează în structurarea relațiilor sociale. O scădere dramatică a ratei nașterilor, cum este acum în țara noastră, conduce la procesul de îmbătrânire a populației, cu efecte esențiale în evoluția ei, dintre care amintim susținerea pensiilor pentru vârstnici de către un număr insuficient de persoane adulte active în muncă. Îmbătrânirea populației este o caracteristică a țărilor dezvoltate, dar evident aici ea nu acționează nemijlocit asupra structurilor sociale din cauza eficienței sistemului economic, însă poate avea influență în schimbarea socială din alte componente ale societății, cum sunt serviciile pentru bătrâni.

Modificările din structura populației influențează și relațiile interetnice, adică în măsura în care rata natalității la un grup etnic este mai ridicată decât la grupul etnic majoritar se produce inevitabil o schimbare socială. Un alt aspect al rolului populației în schimbarea socială îl reprezintă migrațiile, în cazul țării noastre migrarea puternică de la sat la oraș, care a determinat modificări în toate structurile sociale, sau emigrarea unui foarte mare număr de germani, ceea ce a creat situația ca întregi localități să fie depopulate sau cu o populație aproape în întregime îmbătrânită. Deși procesul este în fază incipientă, trebuie discutat, în acest context al rolului populației în schimbare, statutul imigranților stabiliți în România după anul 1990, cu deosebire al celor veniți din zonele asiatice și cele arabe.

Raporturile dintre sexe sunt importante în schimbarea socială. Creșterea în proporție prea mare a ponderii unui sex în detrimentul celuilalt creează cadrul pentru transformări esențiale în toate componentele societății, ceea ce, de fapt, se întâmplă în anumite perioade de criză, cu deosebire în războaie.

Populația are rolul său în schimbare și la scară mondială. Creșterea puternică a populației într-o țară sau într-o zonă afectează evoluția tuturor țărilor din cauza migrării și accesului acestor populații la resursele distribuite pe glob.

18.2.3. Conflictul

Opoziția sau lupta dintre indivizi, dintre grupuri sociale reprezintă o sursă a schimbării sociale. Conflictul se produce în condițiile diferențierii oamenilor în raport de proprietate, de valori, de tradiții etc., dar și datorită nevoii umane de competitivitate, de prestigiu, de putere și de dominare. Starea conflictuală determină, inevitabil, modificarea contextului sau factorilor ce întrețin conflictul, fiecare parte situată în conflict căutând să provoace acele schimbări ce-i sunt favorabile. Conflictul de clasă exprimă tendința clasei ce se simte dominată de a schimba structurile sociale pentru a înlătura această dependență dominatoare. Contradicția între generații reflectă aspirația noii generații de a transforma realitatea în conformitate cu trebuințele ei. Rezolvarea unui conflict se face, de regulă, printr-un compromis care înseamnă acceptarea de schimbare din partea tuturor celor implicați în conflict.

18.2.4. Inovația

Ființa umană are capacitatea de a descoperi noi lucruri sau noi idei, ca și posibilitatea de a inova. Descoperirea înseamnă ceva nou adăugat la cunoaștere, iar invenția este un nou mod de a aplica cunoștințele. O descoperire implică perceperea unei relații sau a unui fapt necunoscut până atunci. Inovația este procesul de introducere a unor noi elemente prin descoperire sau invenție într-o societate. Există o varietate de inovații. Una dintre ele este *inovația spontană*, caracteristică cu deosebire perioadelor vechi ale istoriei umane când omul producea mici modificări în viața socială pe baza unor abilități de adaptare la mediu. *Inovațiile intenționate* au loc prin descoperiri și invenții făcute deliberat pentru a produce noi idei sau noi obiecte, concordant cu trebuințele exprimate de către o societate sau de către un grup. Analiștii menționează Revoluția industrială ca exemplu de proces social care a determinat o mare cerere de invenții în scopul creșterii productivității muncii. De altfel, Revoluția industrială a fost însoțită și de o revoluție științifică.

Inovația reprezintă actul de stimulare a creativității indivizilor și grupurilor dintr-o societate. De aceea, intensitatea acțiunii de inovare și valorificarea acesteia sunt un reflex direct al modului de organizare a societății, ca și al tradițiilor ce însoțesc managementul social.

Este adevărat, spiritul inovator al unei comunități este provocat de nevoile sociale și umane la care trebuie să se răspundă prin forme sociale și prin produse necesare traiului cotidian, dar este tot atât de importantă receptivitatea agenților sociali pentru aplicarea inovațiilor. În societățile moderne s-au construit structuri instituționale speciale pentru organizarea activității de invenții și inovații, datorită impactului puternic cu exigențele sistemului social de organizare a producției economice. Există o întreagă rețea instituțională care elaborează strategii de susținere a activității de inovare, de organizare a acesteia și de valorificare în practică.

18.2.5. Difuziunea

Sursa pentru noi elemente sociale, într-o societate, poate fi o altă societate. Procesul prin care se împrumută elemente ale unei culturi și sunt integrate într-o altă cultură este difuziunea. Împrumutul constituie o cale de a produce schimbarea socială. Este semnificativ faptul că societatea care împrumută de la o altă societate poate să aibă avantajul de a nu mai repeta greșelile comise de aceasta. Astfel, schimbările produse sunt benefice pentru acea societate, mai ales în ce privește schimbările tehnologice și științifice. Unele țări cu experiență în activitatea industrială au fost depășite ca nivel de producție și calitate de țări care au împrumutat de la ele moduri de organizare economice și structuri de susținere a inovațiilor. De exemplu, Japonia, țară care a reușit, prin împrumuturile de inovații tehnologice din țări occidentale și din S.U.A., să le depășească pe acestea în ramuri economice de vârf (automobile, electronică, informatică, televiziune, computere).

Difuziunea se poate realiza prin mai multe căi. Una dintre ele este contactul direct între societăți, situație specifică țărilor vecine. Alt tip de difuziune îl constituie contactul

mijlocit de un agent social sau cultural. Peremptoriu este exemplul persoanelor care locuiesc pe o perioadă de timp în alt spațiu cultural decât cel originar, cum sunt soldații, studenții la studii în universități străine, comis voiajorii, marinarii, familiile mixte. Aceștia pot intermedia între societatea lor originară și societatea în care trăiesc un timp, și drept consecință, ei aduc în țara lor de origine elemente ale societății primitoare. De pildă, cruciadele europene au construit un tip de intermediar între cultura creștină și culturile țărilor în care au luptat. Cruciații au dus cultura creștină în societățile musulmane din nordul Africii și au preluat cultura arabă, pe care au adus-o în Europa (Carol Ember, Melvin Ember, p. 529). În fine, difuziunea poate fi stimulată, adică prin cunoașterea unui element aparținând unei societăți este posibilă stimularea invenției sau dezvoltării lui local. Tinerii pașoptiști români au cunoscut civilizația și cultura apuseană a timpului lor și au preluat aspecte ale acestora și le-au introdus în România în scopul dezvoltării moderne a țării în același mod ca și în Occident. Împrumuturile vizau, în acest caz, construirea unor forme sociale moderne ce alcătuiau organismul politic și juridic al statului român.

Difuziunea este un proces selectiv deoarece împrumuturile se fac în funcție de interese, motivații și mijloace. Depinde într-o mare măsură și de natura împrumutului. Procese tehnice și științifice pot fi împrumutate fără nici o dificultate de către o societate, în schimb credințe, moduri de viață, valori cunosc o selecție puternică. De aceea, difuziunea este o cale de schimbare în orice societate, dar intensitatea, conținutul și formele ei sunt în raport de modele de împrumut ale fiecărei societăți. Ceea ce este oportun pentru o societate, urmare a împrumutului dintr-o altă societate, poate reprezenta un pericol pentru o altă societate care face același împrumut.

18.2.6. Aculturația

Aculturația este procesul de producere a schimbărilor care apar când diferitele grupuri sau diferite societăți intră într-un contact puternic. La fel ca și în difuziune, sursa schimbării stă în alte culturi sau în alte societăți. În aculturație avem o relație în care o cultură este mai puternică decât cealaltă cu care intră în contact. O societate mai puțin dezvoltată tehnologic, situată în raport strâns cu altă societate puternică tehnologic, suferă influența acesteia din urmă. În acest caz împrumutul are loc sub presiunea influenței din partea societății mai puternice. Aculturația include înlocuirea unor elemente sociale, respingerea totală a unor influențe sau combinarea influențelor externe cu trebuințele interne. Presiunile externe pentru schimbarea socială capătă forme variate. Cea mai directă formă este cucerirea sau colonizarea prin forță a unor societăți și organizarea lor conform intereselor cuceritorului. Un exemplu îl reprezintă ocuparea României de către trupele sovietice, cu acordul S.U.A. și al Angliei, după august 1944, iar evoluția ulterioară a țării, timp îndelungat, a fost decisă de guvernul U.R.S.S. Această ocupație s-a soldat cu schimbări radicale în ce privește sistemul social, dar și cu privire la însăși psihologia etnică a românului. Toate componentele societății au fost schimbate în concordanță cu principiile noului regim politic impus cu forța, fără să se țină seama de istoria, tradițiile, obiceiurile, normele și valorile românești. O ideologie străină a fost impusă într-un context social inadecvat.

Aculturația poate avea loc fără a se folosi forța sau presiunea asupra unei societăți. În cadrul contactului dintre o societate mai puternică și o societate mai puțin puternică, aceasta din urmă preia de la prima elemente ce sunt apoi integrate în structurile ei.

18.2.7. Mișcările sociale

Organizarea indivizilor în mișcări sociale este motivată de nevoia schimbării în mediul social. Aceste mișcări urmăresc instaurarea unei noi ordini sociale. Trebuie făcută diferența între mișcările sociale și grupurile de presiune, care acționează, în cadrul legal, pentru realizarea unor scopuri, fără să impună schimbarea ordinii sociale. Mișcările sociale prin acțiunea lor creează noi valori, impun noi forme sociale, noi instituții. Mișcările revoluționare produc cea mai rapidă și profundă schimbare socială. Am amintit de revoluția industrială, de revoluția științifică, procese ce au avut loc în secolele XVIII și XIX. Revoluțiile determină modificări în toate componentele sociale și instaurează o nouă ordine socială căutând să distrugă toate structurile vechi. Revoluțiile se produc în acele contexte sociale care nu reușesc să gestioneze crizele și să organizeze grupurile în direcția unor scopuri comune de menținere a ordinii și stabilității sociale prin acceptarea de modificări. De fapt, situația revoluționară se manifestă în momentele în care predomină inerția, stagnarea față de schimbare. Dacă luăm exemplul României din anul 1989, putem înțelege mai bine cauzele care au determinat declanșarea revoluției din decembrie 1989. Regimul comunist aplica o politică orientată spre o rată înaltă a acumulării și o scăzută rată a consumului aplicată într-un sistem social bazat pe dictatură și comandă. În acest fel, nu se lăsa loc exprimării publice a atitudinilor față de o asemenea politică. Se blocase astfel orice mecanism social de exprimare a opțiunilor și de producere a schimbării în societate, alta decât cea planificată de autorități în temeiul unor principii și norme ideologice depășite chiar și pentru societatea socialistă. Decalaje sociale, disfuncționalități în structurile economice datorită posibilităților limitate de asigurare a tehnologiilor, a materiilor prime și a surselor de energie pentru toate obiectivele economice, lipsa cadrului real de exprimare a drepturilor și libertăților industriale au contribuit la starea de nemulțumire a majorității populației, care voia o schimbare a societății românești. Revoluția din decembrie 1989 a marcat astfel momentul fundamental de schimbare profundă a societății românești într-un context internațional caracterizat prin presiunea puternică asupra sistemului comunist, care avea să cadă în cele mai multe dintre țările socialiste.

Bibliografie

Calvert, Peter, *Revoluție și contrarevoluție*, Editura DU Style, București, 1998.

Dahrendorf, Ralf, *Conflictul social modern: eseu despre politica libertății*, Editura Humanitas, București, 1996.

Sandu, Dumitru, *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, Editura Staff, București, 1996.

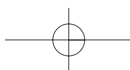
Vander Zanden, James W., *The Social Experience. An Introduction to Sociology*, Random House, New York, 1988.

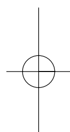
Termeni

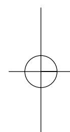
aculturație
conflict
difuziune
industrializare
inovație
mediul fizic
modernizare
populație
revoluție

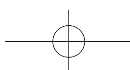
Întrebări recapitulative

1. Ce este schimbarea socială?
2. Cu ce alt proces social este asociată schimbarea socială?
3. Care sunt sursele schimbării sociale?
4. Ce rol are mediul fizic în schimbarea socială?
5. Ce este aculturația?
6. Ce probleme sociale a determinat creșterea ratei natalității în România din perioada comunistă?
7. Prin ce influențează piramida vârstelor evoluția unei societăți?
8. Care sunt tipurile de inovații sociale?
9. Care țară a reușit să se dezvolte prin împrumuturile de inovații tehnologice?
10. Ce ramuri au avut prioritate în procesul de industrializare socialistă din România?
11. Ce este difuziunea?
12. De ce revoluția este cea mai radicală mișcare socială?
13. De ce evenimentele din decembrie 1989 au avut caracter revoluționar?
14. Care sunt schimbările ce au marcat societatea românească de după 1989?
15. Care a fost rolul televiziunii în revoluția din decembrie 1989?

Glosar

Acțiune – ansamblu integrat de transformări aplicate unui obiect, în vederea obținerii unui rezultat concretizat în adaptare sau cu scopul determinării funcției unei componente a sistemului social.
Anomie – situație în care normele sociale nu mai acționează asupra comportamentului individului.
Antropologie – știință socială despre studiul evoluției omului.
Asimilare – însușirea valorilor și normelor culturii dominante de către un grup minoritar pentru a se integra în populația majoritară.
Birocrație – structură întemeiată pe o ierarhie a statusurilor și rolurilor fiecărui agent social din componența ei, prevăzută în proceduri și regulamente, și bazată pe o diviziune a funcțiilor și a autorității. Termenul a fost dezvoltat de Max Weber. În viziunea lui, birocrația este cel mai eficient tip de organizare umană la scară mare.
Capitalism – sistem economic bazat pe liberă inițiativă și pe concurență economică.
Ciberspațiu – rețele electronice de interacțiune între indivizi situați la diferite terminale de computer.
Clasă socială – grupurile de indivizi ce se deosebesc între ele în temeiul bogăției și al puterii.
Clasă de mijloc – clasă socială alcătuită din persoane cu un venit mediu și cu ocupații manageriale sau cu ocupații în servicii.
Comunicare – transmiterea informației de la un individ sau de la un grup la altul, în baza căreia are loc orice interacțiune socială
Comunicare non-verbală – comunicare între indivizi prin expresii faciale sau gesturi corporale.
Comunism – sistem economic bazat pe proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producție și pe principiul de la fiecare după capacități fiecăruia după nevoi.
Comunitatea – unitate spațială sau teritorială de organizare socială în care indivizii au un sens al identității și apartenenței exprimate în relații sociale continue.
Conflict – antagonism social între indivizi sau grupuri.
Conflict de clasă – lupta între clase sociale antagoniste. K. Marx a teoretizat lupta de clasă ca factor al dezvoltării sociale în societățile bazate pe proprietatea privată.
Contracultură – set de credințe și valori orientate către contestarea intensă a valorilor culturii dominante și finalizate în comportamente bazate pe alternative exclusiviste.
Cult – grupare religioasă la care sunt afiliate persoane.
Cultură – ansamblu de comportamente, credințe, valori, atitudini și idealuri învățate și împărtășite de toți membrii unui grup sau ai unei societăți.
Cursul vieții – traseul biografic al individului de la naștere până la moarte.
Devianță – acțiunea neconformă normelor sau valorilor acceptate de către majoritatea membrilor unui grup sau ai unei societăți
Discriminare – refuzul accesului membrilor unui anumit grup la resursele sau recompensele ce se acordă numai grupurilor dominante din societate.
Diviziunea muncii – diviziunea producției unei societăți în competențe de muncă sau ocupații specializate într-un sistem de interdependență. Cea mai simplă împărțire a muncii este cea între sarcinile bărbaților și cele ale femeilor.
Educație – transmiterea de cunoștințe prin instrucție directă de la o generație la alta.
Etnicitate – conștiința identității culturale comune exprimată în valorile și normele culturale ce îi deosebesc pe membrii unui anumit grup de ceilalți cu care au un minimum de interacțiune.

Etnocentrism – judecarea ideilor şi practicilor unei culturi din unghiul propriei culturi.

Etnometodologie – studierea modului în care oamenii înţeleg ceea ce spun şi fac ceilalţi în cadrul interacţiunii sociale cotidiene.

Evoluţie – dezvoltarea organismelor prin adaptarea speciilor la cerinţele mediului fizic.

Familie – tip de comunitate alcătuită din indivizi ce se reunesc prin legături de sânge, căsătorie sau adopţiune, în care adulţii sunt responsabili pentru creşterea copiilor.

Familie monoparentală – familie în care copiii sunt crescuţi de un singur părinte.

Familie extinsă – grup familial alcătuit din mai multe generaţii de rude care trăiesc în aceeaşi gospodărie.

Familie nucleară – familie alcătuită din părinţi şi copii.

Funcţionalism – orientare teoretică în sociologie care explică societatea prin funcţiile ce-i asigură stabilitatea.

Gen – apartenenţa la sex în funcţie de aşteptările sociale referitoare la comportamentul masculin sau feminin.

Grup etnic – o populaţie distinctă în cadrul unei societăţi mai largi a cărei cultură este diferită de a sa, şi ai cărei membri sunt, se simt, sau par să fie uniţi între ei prin legături naţionale sau culturale.

Grupul de referinţă – unitate socială utilizată pentru evaluarea şi modelarea atitudinilor, trăirilor şi acţiunilor individului.

Grup primar – grup alcătuit din două sau mai multe persoane care se situează în relaţii directe, intime şi coezive unele cu altele.

Grup secundar – grup alcătuit din două sau mai multe persoane implicate într-o relaţie impersonală cu un scop practic specific.

Grup social – grup alcătuit din două sau mai multe persoane care împărtăşesc acelaşi sentiment de unitate şi identitate, reunite într-o structură stabilă de interacţiune socială şi dependenţă reciprocă, mijlocite de o activitate comună.

Hiperrealitate – termen elaborat de Jean Baudrillard, prin care se consideră ca „realitate“ ce este structurat de actul comunicării. De pildă, subiectele relatate la ştiri definesc ceea ce sunt evenimentele la care se face referire.

Imaginaţia sociologică – aplicarea gândirii imaginative pentru a formula şi a răspunde la întrebările sociologice.

Identitate – trăsătură distinctivă a caracterului unei persoane sau al unui grup.

Incest – relaţii sexuale între rude apropiate. Interdicţia incestului a fost printre primele mecanisme de organizare a relaţiilor sociale dintre oameni.

Instituţii – ansambluri sociale în care membrii aleşi sau desemnaţi ai grupurilor sunt investiţi în îndeplinirea funcţiilor stabilite public, dar cu caracter impersonal, în satisfacerea trebuinţelor individuale şi de grup, pentru stabilirea comportamentelor tuturor membrilor grupului prin reguli de influenţare şi control social.

Interacţionism simbolic – perspectivă teoretică în sociologie elaborată de către G.H. Mead, care susţine că orice interacţiune umană are la bază simbolurile şi limbajul.

Interacţiune socială – orice formă de întâlnire între indivizi.

Lege – reglementare juridică a conduitei sociale la care trebuie să se conformeze toţi membrii unei societăţi sau ai unui grup social.

Lumea a doua – societăţi industrializate din Europa de Est.

Lumea întâi – grupul de state cu economii industrializate, bazate pe producţia capitalistă.

Lumea a treia – societăţi slab dezvoltate, în care producţia industrială este inexistentă sau în mică măsură dezvoltată.

Macrosociologie – studiul grupurilor, organizaţiilor sau sistemelor sociale la scară mare.

Mentalitate – set de gânduri, de puncte de vedere, de modele de interpretare asupra realităţii, aşa cum apar în raporturile cotidiene. Ea exprimă o anumită viziune despre viaţă a oamenilor în contexte istorice concrete.

Minoritate etnică – grupul de persoane dintr-un grup minoritar situat în poziţie inegală în cadrul unei societăţi datorită trăsăturilor lor fizice sau culturale

Mobilitate socială – deplasarea indivizilor sau a grupurilor în structurile sociale dintr-un spaţiu social, schimbarea poziţiei sociale în cadrul colectivităţii sau translarea într-o colectivitate pentru ocuparea unei poziţii sociale.

Mobilitate descendentă – mobilitate socială care plasează pe indivizi în poziţii sociale sau economice inferioare celor deţinute de ei altădată sau celor ocupate de părinţii lor.

Mobilitate intrageneraţională – mişcare spre vârful ierarhiei sau spre partea inferioară a ierarhiei sociale pe perioada exercitării carierei profesionale.

Mobilitate intergeneraţională – mişcare spre vârful ierarhiei sau spre partea inferioară a ierarhiei sociale de la o generaţie la alta.

Mobilitate verticală – mişcarea persoanelor în cadrul sistemului de stratificare socială.

Multimedia – ansamblul mai multor medii diferite într-un singur mediu ce este pus în funcţiune prin computer.

Naţionalism – ansamblul de idei, simboluri, atitudini şi sentimente despre modul cum un individ sau un grup afirmă atitudinea de ataşament, solidaritate şi identificare cu o naţiune sau cu un grup naţional.

Naţionalitatea – calitatea unui individ de a se identifica şi de a aparţine unui grup naţional

Naţiune – o anumită populaţie umană care locuieşte un teritoriu, vorbeşte aceeaşi limbă, desfăşoară în comun o activitate economică şi împărtăşeşte aceleaşi mituri, memorie istorică, cultură, drepturi şi îndatoriri legale pentru toţi.

Norme – reguli şi modele care determină ce comportament este corespunzător sau nu este corespunzător într-o situaţie dată, conform standardelor de comportament cerute de o cultură.

Ocupaţie – poziţia de angajat al individului pentru care este remunerat.

Oligarhie – influenţa şi puterea unei minorităţi în cadrul unei organizaţii sau societăţi.

Ordine informaţională mondială – sistem global de comunicaţii, care operează prin legăturile de satelit, prin transmisii de radio şi TV, telefon sau reţele prin computer.

Organizaţie – ansamblu uman constituit prin interacţiunea membrilor săi în mod intenţionat pentru realizarea unor scopuri specifice.

Poziţie socială – identitatea socială a unui individ într-un grup sau societate.

Prejudecată – set de credinţe, stereotipuri şi emoţii puternice tipic negative despre un grup de indivizi, care predispune pe un ins să acţioneze într-un anumit mod faţă de acel grup.

Prestigiu – respectul acordat unui individ sau unui grup pe baza performanţelor sale sau a statusului lor social sau profesional.

Putere – capacitatea individului sau a grupului de a-şi impune voinţa în cadrul relaţiilor interumane şi sociale chiar şi împotriva voinţei altora şi indiferent de factorii care influenţează această capacitate.

Rasă – distincţia dintre mari colectivităţi umane în temeiul unor caracteristici fizice.

Rasism – ideologie care caută să justifice relaţiile de putere între grupurile rasiale şi ipostaziază teza despre existenţa unei inegalităţii genetice, deci înnăscute şi imuabile între rase, ce trebuie respectată şi acceptată.

Relaţii formale – relaţii ce decurg din organizarea ierarhică unui grup pe bază de legi, ordine, decizii, finalizată într-o organigramă care vizează obiective ale grupului, iar funcţiile sale sunt definite în raport de aceste obiective.

Relaţii informale – relaţii rezultate din interacţiunea membrilor grupurilor, caracterizate prin afectivitate.

Relaţiile interpersonale – relaţii stabilite între persoane, ce decurg din necesităţile umane.

Relaţii sociale sunt un sistem de legături durabile de dependenţă ce cuprinde cel puţin doi parteneri (indivizi sau grupuri), un contact, atitudini, interese şi situaţii, un sistem de drepturi şi obligaţii pe care partenerii trebuie să le realizeze.

Religie – ansamblul modurilor de gândire, sentimente şi acţiuni care au legătură cu divinitatea.

Revoluţie – proces de schimbare politică şi socială care determină o modificare radicală a structurii politico-juridice a societăţii.

Rol social – totalitatea așteptărilor care definesc comportamentul oamenilor exprimate în drepturi și responsabilități ca fiind proprii sau improprii pentru ocuparea unui status și punerea în act a cerințelor conținute în status.

Sancțiune – act de recompensă sau de pedepsire, cu privire la formele de comportament așteptate de către societate sau grup.

Sat global – noțiune afirmată de Marshall McLuhan, care concepe lumea contemporană ca o comunitate restrânsă datorită impactului mass media cu tot globul. Un eveniment petrecut într-un anumită zonă poate fi urmărit, prin televiziune, de oameni din diferite locuri ale planetei.

Schimbare socială – transformare în structurile fundamentale ale unui grup social sau ale unei societăți.

Secularizare – creșterea influenței sferei laice și declinul impactului religiei cu societatea.

Segregare – acțiunea de a interzice accesul unor grupuri minoritare la instituții publice sau de a comunica cu grupul dominant.

Sfera publică – este spațiul dezbaterii publice și al controverselor în societățile moderne. Termenul a fost dezvoltat de Jürgen Habermas.

Simbol – semn care înlocuiește un obiect și reprezintă altceva decât obiectul.

Socialism – sistem politic care accentuează necesitatea de realizare a unei comunități sociale egalitare.

Socializare – procesul fundamental de transmitere a culturii și organizării sociale la generațiile următoare, asigurându-se astfel continuitatea, stabilitatea și perpetuarea societății.

Socializare de gen – act prin care oamenii capătă trăsăturile de gen în procesele de socializare.

Societate – modul organizat de existență a vieții sociale de către un grup relativ independent care se autoperpetuează și ocupă același teritoriu și participă la o cultură comună. O societate există numai ca o pluralitate de interacțiuni de indivizi care realizează lucruri pe care nu le-ar putea înfăptui altfel. Societatea este un mecanism adaptativ, un vehicul social pentru reglarea și transformarea mediului, pentru soluționarea problemelor perene ale vieții.

Societate informațională – societate bazată, în principal, pe producția de cunoștințe rezultată din tehnologia informației.

Societate postindustrială – societate care trece prin profunde schimbări sociale diferite de acelea din etapa dezvoltării industriale.

Sociologie – studiul colectivităților sociale și al relațiilor interumane în cadrul acestora, precum și examinarea comportamentului uman în grupuri și societăți umane.

Stat-națiune – stat în care guvernul are puterea suverană asupra unui teritoriu delimitat, majoritatea fiind cetățeni ce aparțin unei singure națiuni.

Stat tradițional – stat din societăți ce practică agricultura sau/și creșterea vitelor.

Stratificare sociale – proces de generare și perpetuare a unor inegalități sociale între grupurile din societate cu privire la resursele materiale sau simbolice.

Structuralism – perspectivă teoretică orientată spre identificarea structurilor în societate sau în cultură.

Structură socială – ansamblu al relațiilor sociale repetate și stabile din diversitatea formelor de conviețuire socială. Datorită existenței structurilor sociale viața umană și socială capătă caracterul de regularitate și organizare.

Statusul social – poziția ocupată de o persoană în societate. Treapta pe care se află un individ într-o structură socială reflectă tipul de apreciere asupra lui, dată de către ceilalți pentru că fiecare om este evaluat în funcție de această poziție a sa, iar recunoașterea ei depinde atât de personalitatea insului, cât și de normele și valorile sociale.

Subcultură – sistem de valori și norme diferite de cele ale majorității, deținute de către un grup din cadrul unei societăți mai largi.

Tehnologie – aplicarea cunoștințelor la producția materială prin care se crează instrumente materiale utilizate în interacțiunea umană cu natura.

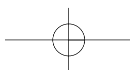
Teoria etichetării – perspectivă de explicare a devianței prin atașarea unei anumite etichete comportamentului oamenilor de către autoritățile publice sau de către alții.

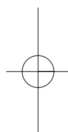
Teorie – relevarea caracteristicilor generale care pot oferi explicații ale faptelor, obiectelor, proceselor sau evenimentelor observate cu regularitate.

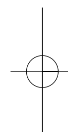
Tip ideal – „tip pur“ constituit din anumite dimensiuni ale unui anumit fapt social, care nu există în realitate, dar este construit și investit cu virtuți de instrument metodologic de către sociolog pentru a descrie proprietățile esențiale ale unui fenomen.

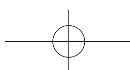
Tradiția – ansamblu de valori, norme, principii, concepții, instituții și acțiuni durabile în timp, de regulă de-a lungul a cel puțin trei generații. Etimologic, prin termenul de tradiție este desemnată orice transmitere a moștenirii de la o generație la alta.

Valori – modul optim de comportare și acțiune într-o comunitate despre ceea ce este de dorit sau necesar, care îi îndreaptă pe oameni către acțiuni și concepții, pentru că numai astfel li se conferă calitatea de membri ai comunității.

Bibliografie

Abraham, Dorel, *Introducere în sociologia urbană*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1991.
Allport, Gordon W., *The Nature of Prejudice*, Cambridge, MA, Adison-Wesley, 1954.
Aluaş, Ion; Drăgan, Ion, *Sociologia franceză contemporană*, Antologie, Editura Politică, Bucureşti, 1970.
Anderson M. Carolyn, Martin M. Mattew, *The Effects of communication motives, interaction involvement, and loneliness on satisfaction. A Model of Small Groups*, în Small Group Research, vol. 26, no. 1, February 1995, pp. 118-137.
Andrei, Petre, *Opere sociologice*, vol. I-IV, ediţie de Mircea Mâciu, Editura Academiei, Bucureşti, 1973-1983.
Arblaster, Anthony, *Democraţia*, traducere de Adrian Baboi-Stroe, Prefaţă de Doina Uricariu, Editura DU Style, Bucureşti, 1998.
Banton, Michael, *Discriminarea*, ediţie Cristina Chiva, Editura DU Style, Bucureşti, 1998.
Baylon, Christian, Mignot, Xavier, *Comunicarea*, traducere de Ioana Ocneanu şi Oana Zăstroiu, Editura Universităţii „Al. I. Cuza“, Iaşi, 2000.
Bădescu, Ilie, *Istoria sociologiei*, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1994.
Beetham, David, *Birocraţia*, ediţie de Sorin Cucerai, Editura DU Style, Bucureşti, 1998.
Bell, Daniel, *The Coming of Postindustrial Society*, Basic Books, New York, 1989.
Benedict Ruth, *Patterns of Culture*, New York, Mentor, 1959.
Berger, Peter, *The Capitalist Revolution*, Basic Books, New York, 1986.
Bernstein, Basil, *Studii de sociologia educaţiei*, traducere de Rola şi Fred Mahler, studiu introductiv de Lazăr Vlăsceanu, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.
Blau Peter, *Birocracy in Modern World*, Chicago University Press, 1956.
Blau, Peter, M., *Exchange and Power in Social Life*, Wiley, New York, 1964.
Blumer, Herbert, *Symbolic Interaction: Perspective and Method*, N.J. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1969.
Bottomore, Thomas, B., *Class in Modern Society*, Pantheon Books, New York, 1966.
Borţun, Dumitru, *Semiotică. Limbaj şi comunicare*, Editura Comunicare.ro, Bucureşti, 2001.
Boudon, Raymond (coord.), *Tratat de sociologie*, traducere de Delia Vasiliu şi Anca Ene, Humanitas, Bucureşti, 1997.
Bourdieu, P., Passeron, J.C., *La Reproduction*, Minuit, Paris, 1970.
Bourdieu, Pierre, *Questions de sociologie*, Edition de Minuit, Paris, 1984.
Bourdieu, Pierre, *Raţiuni practice: o teorie a acţiunii*, traducere de Cristina Popescu şi Costin Popescu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1999.
Bourhis, Richard, Y.; Leyens J., Philippe, *Stereotipuri, discriminare şi relaţii intergrupuri*, traducere de Doina Tonner, Editura Polirom, Iaşi, 1997.
Brăileanu, Traian, *Sociologie generală*, studiu introductiv, îngrijire de ediţie, note de Constantin Schifirneţ, Editura Albatros, 2003.
Brăileanu, Traian, *Politica*, studiu introductiv, îngrijire de ediţie, note de Constantin Schifirneţ, Editura Albatros, 2003.

Buzărnescu, Ştefan, *Istoria sociologiei*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995.
Calvert, Peter, *Revoluție și contrarevoluție*, traducere de Adrian Mârzan, prefață de Brândușa Palade, Editura DU Style, Bucureşti, 1998.
Cassirer E., *Eseu despre om*, traducere de Constantin Coşman, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1994.
Cazacu, Honorina (coord.); Anastasiu, Călin; Glodeanu, I.; Mitulescu, Sorin; Petre Ioana; Ştefănescu, Ştefan, *Structura socială. Diversificare, diferențiere, omogenizare*, Editura Academiei, Bucureşti, 1988.
Chelcea, Septimiu, *Cunoașterea vieții sociale*, Editura I.N.I., Bucureşti, 1995.
Chelcea, Septimiu, *Metodologia cercetării sociologice*, Editura Economică, 2001.
Chelcea, Septimiu, Iluț Petru (coord.), *Enciclopedie de psihosociologie*, Editura Economică, Bucureşti, 2003.
Chiciudean, Ion, Bogdan-Alexandru Halic, *Imagologie. Imagologie istorică*, Editura Comunicare.ro, Bucureşti, 2003.
Cohen, Albert, *Deviance and Control*, N.J. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1966.
Collins, Randall, *Conflict Sociology*, Academic Press, New York, 1975.
Collins, Randall, *Credential Society*, Academic Press, New York, 1979.
Constantinescu, Cornel *Probleme sociologice ale educației. Cercetări în domeniul orientării școlare și profesionale*, Editura Universităţii din Piteşti, 2003.
Cooley Horton Charles, *Human Nature and the Social Order*, Shocken Books, New York, 1964.
Coster, Lewis, A., *The Functions of Social Conflict*, Free Press, New York, 1956.
Crick, Bernard, *Socialismul*, traducere de Adriana Bădescu, Prefaţă de Cosima Larionescu, DU Style, Bucureşti, 1998.
Crozier Michel, *Le phénomène bureaucratique*, 1964.
Dahrendorf, Ralf, *Conflictul social modern: eseu despre politica libertății*, ediție de Radu Neculau, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996.
De Fleur L. Melvin, Ball-Rokeach Sandra, *Teorii ale comunicării de masă*, traducere de Ducu Harabagiu şi Cătălina Harabagiu, Polirom, 1999.
Diaconu, Ion, *Minoritățile*, Bucureşti, 1996.
Dinu Mihai, *Comunicarea*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1999.
Dobrescu, Paul, *Geopolitica*, Editura Comunicare.ro, 2003.
Dobrescu, Paul, Bârgăoanu, Alina, *Mass media și societatea*, Editura Comunicare.ro, 2003.
Dogan, Matei; Pahre, Robert, *Noile științe sociale*, traducere de Nicolae Lotreanu, Editura Alternative, Bucureşti, 1997.
Drăgan, Ion, *Paradigme ale comunicării de masă*, Editura Şansa, Bucureşti, 1996.
Drăghicescu, Dumitru, *Ontologia umană*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987.
Durkheim, Émile, *Regulile metodei sociologice*, traducere de C. Sudeţeanu, Cuvânt înainte de Ioan Mihăilescu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1974.
Durkheim, Émile, *Formele elementare ale vieții religioase*, traducere de Marie Jeanrenaud şi Silviu Lupescu, Prefaţă de Gilles Ferreol, Editura Polirom, Iaşi, 1995.
Durkheim, Émile, *Diviziunea muncii sociale*, traducere şi cuvânt înainte de Cristinel Pantelimon, Editura Albatros, Bucureşti, 2001.
Durkheim, Émile, *Despre sinucidere*, traducere de Mihaela Calcan, Prefaţă de Mihai Dinu Gheorghiu, Institutul european, Iaşi, 1993.
Dworetzky, John; Davis Nancy, J., *Human Development. A Life Approach*, West Publishing Company, New York, 1988.
Eliade, Mircea, *Tratat de istoria religiilor*, traducere de Mariana Noica, prefaţă de Georges Dumézil, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994.
Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, traducere de Rodica Chira, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.
Ellison, Christopher; Darren, Sherkat, „Is Sociology the Core Discipline of Scientific Study of Religion?“, *Social Forces*, vol. 73, nr.4, 1995, pp. 1255-1266.
Ember, Carol, R., Melvin, Ember, *Anthropology*, VIII-th Edition, Upper Saddle River, Prentice-Hall, New Jersey, 1996.

Engels, Friederich, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în K. Marx, F. Engels, Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965.
Eriksen, Thomas H., *Ethnicity and Nationalism*, Pluto Press, Londra, 1993.
Erikson, Erik, *Childhood and Society*, Norton, New York, 1953.
Erikson, Erik, *Identity:Youth and Crisis*, Norton, New York, 1968.
Feldman, Robert, S., *Social Psychology*, McGraw-Hill, New York, 1985.
Fine, Gray; Sherryl Kleinman, *Rethinking Subculture: An Interactionist Analysis*, în American Journal of Sociology, nr. 1, 85, 1979, pp. 1-20.
Fischer, Claude, S., *The Urban Experience*, ediția a II-a, Harcourt, New York, 1984.
Frigioiu, Nicolae, *Imaginea publică a liderilor și instituțiilor politice*, Editura Comunicare.ro, București, 2004.
Garfinkel, Harold, *Studies in Ethnomethodology*, N.J. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1967.
Geană, Gheorghiță, „Ethnicity and globalisation. Outline of complementarist conceptualisation“, *Social Anthropology*, an 5, nr. 2, 1997, pp. 199-209.
Gellner, Ernest, *Națiuni și naționalisme*, traducere de Robert Adam, Editura Antet, București, 1997.
Gennep, Arnold van, *Riturile de trecere*, traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu, Prefață de Nicolae Constantinescu, Postfață de Lucia Berdan, Institutul European, Iași, 1997.
Georgiu, Grigore, *Istoria culturii române moderne*, Editura Comunicare.ro, București, 2002.
Glazer, Nathan; Daniel Moynihan, *Ethnicity: Theory and Experience*, Mass: Harvard University Press, Cambridge, 1975.
Giddens, Anthony, *The Constitution of Society*, Cambridge: Polity Press, 1984.
Giddens, Anthony, *Sociologie*, traducere de Radu Săndulescu și Vivia Săndulescu, ALL, București, 2001.
Goffman Erving, *Viața cotidiană ca spectacol*, traducere de Simona Drăgan și Laura Albulescu, prefață de Lazăr Vlăsceanu, Editura Comunicare.ro, București, 2003.
Gusti, Dimitrie, *Curs de sociologie generală*, București, 1931.
Gusti, Dimitrie, *Opere*, I-VII, ediție de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, Editura Academiei, București, 1968-1995.
Gusti, Dimitrie; Herseni, Traian, *Elemente de sociologie: cu aplicări la cunoașterea țării și a neamului nostru*, București, 1936.
Habermas, Jürgen, *Sfera publică și transformarea ei structurală. Studiul unei categorii a societății burgheze*, traducere de Janina Ianoși, prefață de Ion Ianoși, Editura Univers, București, 1998.
Hall, John; Ikenberry, John, *Statul*, ediție de Oana Suciu, Editura DU Style, București, 1998.
Haret, Spiru, *Mecanica socială*, traducere de Gabriela Apostol, studiu introductiv de Constantin Schifirneț, Editura 100+1 Gramar, București 2001.
Hebdge, Dick, *Subculture. The Meaning of Style*, Methuen, Londra, 1980.
Herseni, Traian, *Sociologie românească. Încercare istorică*, Institutul Social Român, 1940.
Herseni, Traian, *Sociologie. Teoria generală a vieții sociale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
Iacob, Dumitru, Cismaru, Diana-Maria, *Relațiile publice – eficiență prin comunicare*, Editura Comunicare.ro, București, 2003.
Inkeles, Alex, *What is Sociology?,* NJ, Prentice-Hall Englewood Cliffs, 1964.
Ionete, Constantin, *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*, Editura Expert, București, 1993.
Ionescu, Ion; Stan, Dumitru, *Elemente de sociologie*, I-II, Editura Universității „Al. I. Cuza“, Iași, 1997, 1999.
Johnson, Gary, *Kin Selection, Socialization and Patriotism: An Integration Theory*, în Politics and Life Sciences, vol.4, 2, 1986, pp. 127-140.
V. Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Albatros, București, 1995.
Kroeber L. Alfred, *The Nature of Culture*, Chicago University Press, Chicago, 1952.
Kohlberg, Lawrence, *Essays on Moral Development, vol.I, The Philosophy of Moral Development*, Harper & Row, San Francisco, 1981.

Lallement, Michel, *Istoria ideilor sociologice. De la origini până la Max Weber*, traducere Marius Conceatu, Editura Antet, Bucureşti, 1997.
Lallement, Michel, *Istoria ideilor sociologice. De la Parsons la contemporani*, traducere Marius Conceatu, Editura Antet, Bucureşti, 1998.
Paul Lazarsfeld, Bernard Berelson, Hazel Gaudet, *The People's Choice*, New York, Columbia University Press, 1948.
Lenski, Gerhard E., *Putere și privilegii. O teorie a stratificării sociale*, traducere de Dan Ungureanu, Editura Amarcord, Timişoara, 2002.
Lévy-Strauss C., *Gândirea sălbatică*, traducere I. Pecher, prefaţă Mihai Pop, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970.
Lyndon, Shanley, Mary; Narayan Uma, *Reconstrucția teoriei politice. Eseuri feministe*, traducere de Mihaela Barbă, Polirom, Iaşi, 2001.
Linton, Ralph, *Study of Man*, New York, ,Applton Century Crofts, 1936.
Linton, Ralph, *Fundamentul cultural al personalității*, traducere Sergiu Săraru, studiu introductiv Vasile V. Caramelea, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.
Malinowski, Bronislaw, *The Dynamics of Culture Change*, Yale University Press, New Haven, 1945.
Mamali, Cătălin, *Intercunoaștere*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974.
Marx, Karl, *Însemnări despre români,* Editura Academiei, Bucureşti, 1964.
Marx, Karl, *Capitalul*, I-II, în K. Marx, F. Engels, Opere 24-25, Editura Politică, Bucureşti, 1967.
Marx, Karl; Friederich, Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, Editura Politică, Bucureşti, 1958.
McQuail, Denis, *Comunicarea*, traducere de Daniela Rusu, prefaţă Ion Drăgan, postfaţă Iulian Popescu, Institutul european, Iaşi, 1999.
McQuail, Denis, Sven Windhal, *Modele ale comunicării*, traducere de Alina Bârgăoanu şi Paul Dobrescu, Editura Comunicare. Ro, Bucureşti, 2001.
Mead George Herbert, *Mind, Self and Society*, Chicago of University Press, 1935.
Mead, Margaret, *Coming of Age in Samoa*, New York, Morrow, 1961.
Merton, Robert, K., *Social Theory and Social Structure*, Free Press, New York, 1968.
Mihăilescu, Ioan *Sociologie generală*, Editura Universităţii Bucureşti, 2000.
Mihu, Achim, *Sociologia americană a grupurilor mici,* Editura Politică, Bucureşti, 1970.
Mihu, Achim, *ABC-ul investigației sociologice*, vol. I, *Prolegomene epistemologice*, Editura Dacia, Cluj, 1971.
Mihu, Achim, *ABC-ul investigației sociologice*, vol. II, *Elemente de logică și metodologie*, Editura Dacia, Cluj, 1973.
Mihu, Achim, *Introducere în sociologie*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992.
Miège, Bernard, *Societatea cucerită de comunicare*, traducere de Adrian Staii, Prefaţă de Mihai Coman, Polirom, Iaşi, 2000.
Mills, C. Wright, *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, New York, 1959.
Miroiu, Mihaela, *Societatea retro*, Editura Trei, Bucureşti, 1999.
Murdock, George, Peter, *Comparative Data on the Division of Labor by Sex*, în Social Forces, 15, 1935, pp. 551-553.
Neculau, Adrian (coord.), *Psihologie socială*, Editura Polirom, Iaşi, 1996.
Nisbet, Robert, *Conservatorismul*, ediţie de Sorin Cucerai, Editura DU Style, Bucureşti,1998.
Otto, Rudolf, *Sacrul*, traducere de Ioan Milea Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992.
***, *Rasismul în fața științei*, traducere N. Frigioiu, I. Pecher, C. Roman, studiu introductiv de Ion Drăgan, Editura Politică, Bucureşti, 1982.
Parsons, Talcott, *The Structure of Social Action*, McGraw-Hill, New York, 1949.
Parsons, Talcott, *The Social System*, Free Press, New York, 1951.
Pasti, Vladimir; Miroiu, Mihaela; Codiţă, Cornel, *România, starea de fapt*, vol.I: Societatea, Editura Nemira, Bucureşti, 1997.
Poujol, G.; Laboune, R., *Les cultures populaires*, Privat, Paris, 1979.
Radu, Ion; Iluţ, Petre, *Psihologie socială*, Editura Ex, Cluj-Napoca, 1995.

Rădulescu, Sorin, *Homo sociologicus*, Editura Șansa, București, 1994a.

Rădulescu, Sorin, *Sociologia vârstelor*, Editura Hyperion, București, 1994b.

Rex, John, *Rasă și etnie*, traducere Dan Pavelescu, prefață de Vintilă Mihăilescu, Editura DU Style, București, 1998.

Ritzer George, *Mcdonalizarea societății,* traducere de Victoria Vușcan, Editura Comunicare.ro, București, 2003.

Sandu, Dumitru, *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, Editura Staff, București, 1996.

Sandu, Dumitru, *Sociabilitatea în spațiul dezvoltării*, Polirom, Iași, 2003.

Saunders, Peter, *Capitalismul*, ediție de Gabriel Felix Lefter, Editura DU Style, București, 1998.

Scase, Richard, *Clasele sociale*, traducere de Gabriela Cioabă, prefață de Viorel Vizureanu, Editura DU Style, București, 1998.

Schaefer T. Richard, *Sociology*, McGraw-Hill Book Company,1983.

Schifirneț, Constantin, *Generație și cultură*, Editura Albatros, București, 1985.

Schifirneț, Constantin, *Tineretul, între permanență și înnoire*, Editura Politică, București, 1987.

Schifirneț, Constantin, *Lectura și biblioteca publică*, București, 1991.

Schifirneț, Constantin, *Civilizație modernă și națiune*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996.

Schifirneț, Constantin, *Educația adulților în schimbare*, Editura Fiat-Lux, București, 1997.

Schifirneț, Constantin, „Subcultura și dinamica socială“, în *Viitorul social*, nr.5, București, 1981.

Schifirneț, Constantin, „Valențe și limite în teoria formelor fără fond“, *Revista de filosofie*, nr. 5, București, 1981.

Schifirneț, Constantin, „Le livre et la lecture dans la Roumanie d'aujourd'hui“, in *La lecture d'est en ouest*, Centre Georges Pompidou, Paris, 1993.

Schifirneț, Constantin, „Studentul, actor al schimbării în câmpul universitar“, in *Câmpul universitar și actorii săi*, coord. Adrian Neculau, Editura Polirom, Iași, 1997.

Schifirneț, Constantin, „Religie și tradiție“, *Revista Română de Sociologie*, nr. 1-2, București, 1999a.

Schifirneț, Constantin, *Sociologie*, Editura Economică, București, 1999b.

Schifirneț, Constantin, *Geneza modernă a ideii naționale*, Editura Albatros, București, 2001a.

Schifirneț, Constantin, „Știință și sociologie în opera lui Spiru Haret“, studiu introductiv la Spiru Haret, *Mecanica socială*, Editura 100+1 Gramar, București, 2001b.

Schifirneț, Constantin, „Teoria formelor fără fond despre mentalități și disfuncționalități instituționale“, în Adrian Paul Iliescu (coord.), *Mentalități și instituții*, Editura Ars Docendi, București, 2002, p. 121-140.

Schifirneț, Constantin, „Traian Brăileanu, o concepție sociologică originală“, studiu introductiv la Traian Brăileanu, *Sociologie generală*, Editura Albatros, 2003, p. V-LIV.

Schifirneț, Constantin, *Prima lucrare românească de teorie politică,* studiu introductiv la Traian Brăileanu, *Politica*, Editura Albatros, 2003, p.V-XLVII.

Simmel, Georg, *Conflict and the Web of Group Affiliations*, The Free Press, New York, 1955.

Smith, Anthony S., *National Identity*, Penguin Books, Londra, 1991.

Stahl, Henri H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, 3 vol., Editura Academiei, București, 1959-1965.

Stahl, Henri H., *Tehnica monografiei sociologice*, ediție îngrijită de Septimiu Chelcea, Prefață de Dorel Abraham și Septimiu Chelcea, Facultatea de Comunicare și Relații Publice „David Ogilvy“, București, 2001.

Stahl, Henri H., *Gânditori și curente de istorie socială românească*, Editura Universității din București, 2001.

Stăniloae Dumitru, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune, Biserica Ortodoxă Română, 1978.

Sullivan, Thomas J.; Thompson, Kenrick S., *Sociology*, Macmillan, New York, 1990.

Szczepanski, Jan, *Noțiuni elementare de sociologie*, traducere de Nicolae Mareș, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1972.

Toennies, Ferdinand, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, American Book, New York, 1963.

Theodorson, George A.; Theodorson, Achilles C., *A Modern Dictionary of Sociology*, Barnes & Noble Books, New York, 1969.

Tran, Vasile, Stănciugelu, Irina, *Teoria comunicării*, Editura Comunicare.ro, Bucureşti, 2003.

Turnbull, Colin, *The Human Cycle*, Triad, Paladin Books, Londra, 1985.

Turner, Bryans, *Statusul*, traducere de Adina Preda, prefaţă de Maria Larionescu, Editura DU Style, Bucureşti, 1998.

Ungureanu, Ion, *Raţiunea umană şi raţionalitatea socială*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1990.

Ungureanu, Ion, *Paradigmele cunoaşterii societăţii*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1990.

Vander Zanden, James W., *The Social Experience. An Introduction to Sociology*, Random House, New York, 1988.

Vlăsceanu, Mihaela, *Psihosociologia organizaţiilor şi conducerii*, Editura Paideea, Bucureşti, 1993.

Voinea, Şerban; Stahl, H.H., *Introducere în sociologie*, Editura Partidului Social Democrat, Bucureşti, 1947.

Weber, Max, *Economy and Society*, 3 vol., NJ, Bedminster Press, Totowa, 1968.

Weber, Max, *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*, traducere de Ihor Lemnij, postfaţă de Ioan Mihăilescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 1995.

Zamfir, Cătălin, *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, Editura Cantes, Iaşi, 1999.

Zamfir, Cătălin; Vlăsceanu, Lazăr (coord.), *Dicţionar de sociologie*, Editura Babel, Bucureşti, 1993.

Zlate, Mielu; Zlate Camelia, *Cunoaşterea şi activarea grupurilor sociale*, Editura Politică, Bucureşti, 1982.

Indice de termeni

Indice de nume

